

Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

ӘӨЖ: 37.013

Қолжазба құқығында

ШАКИРОВА АРАЙЛЫ ДАЛЕЛОВНА

**Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің
педагогикалық қабілеттерін дамыту**

«8D01101 – Педагогика және психология»

Философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Отандық ғылыми кеңесші:
психология ғылымдарының докторы,
қауымдастырылған профессор (доцент)
Токсанбаева Н.К.

Шетелдік ғылыми кеңесші
педагогика ғылымдарының докторы,
профессор Римантас Желвис (Литва)

Қазақстан Республикасы
Талдықорған, 2023

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР	4
АНЫҚТАМАЛАР	5
БЕЛГІЛЕУЛЕР ЖӘНЕ ҚЫСҚАРТУЛАР	6
КІРІСПЕ	7
1 ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ БІЛІМгерлердің ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	17
1.1 ЖОО-да әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы қабілеттерді дамытудың психологиялық ерекшеліктері.....	17
1.2 Болашақ мұғалімдердің педагогикалық қабілеттерін дамыту мәселелерін теориялық зерттеу.....	32
1.3 Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың алғышарттарын теориялық талдау.....	53
2 ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ БІЛІМгерлердің ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫҚ ЗЕРТТЕЛУІ	71
2.1 Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуды зерттеу әдістемелерінің маңыздылығы.....	71
2.2. Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің әлеуметтік – психологиялық тренинг арқылы даму ерекшеліктерін эксперименттік зерттеу және бағалау процедурасы.....	82
2.3 Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың эксперименттен кейінгі нәтижелері.....	93
3 ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ БІЛІМгерлердің ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫ МЕН ЖҮЙЕСІ	112
3.1. Әлеуметтік-психологиялық тренингті пайдалана отырып білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі және оның жұмыстарын ұйымдастыру.....	112
3.2. Білімгерлерді оқу-әдістемелік тұрғыдан әлеуметтік-психологиялық тренингпен педагогикалық қабілеттерін дамыту жұмыстарын ұйымдастыру.....	118
3.3 Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы педагогикалық қабілеттерді дамытуға арналған оқу-әдістемелік бағдарламаның маңыздылығы.....	134
ҚОРЫТЫНДЫ	140
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	143
ҚОСЫМША А - «Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» әдістемесі	156

ҚОСЫМША Б - О.Ф.Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалау әдістемесі	158
ҚОСЫМША В - «Қабілет деңгейін анықтау» тесті	161
ҚОСЫМША Г - К. Роджерс пен Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделуін диагностикалау әдістемесі	163
ҚОСЫМША Д - Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі	167
ҚОСЫМША Е - Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалау (Л. Н. Бережнова)	169
ҚОСЫМША Ж - «Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасы	171
ҚОСЫМША З - «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасы	183
ҚОСЫМША И – Ендіру актісі	185
ҚОСЫМША К – Ендіру актісі.....	186
ҚОСЫМША Л – Ендіру актісі.....	187
ҚОСЫМША М – Оқу жұмыс бағдарламасы.....	188
ҚОСЫМША Н – Авторлық куәлік	189

НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ СІЛТЕМЕЛЕР

Бұл диссертациялық жұмыста төмендегі нормативтік құжаттарға сілтемелер жасалды:

«Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің жүйелі негізі» Қазақстан халқына Жолдауы. – 2021, қыркүйек – 1.

«Білімді ұлт» сапалы білім беру ұлттық жобасы, 2021 жылғы 12 қазандағы №726 қаулысы.

«Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 9 қыркүйектегі №564 қаулысы.

Педагогтың кәсіби стандарты. «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы №133 бұйрығы.

ГОСТ 7.1-84 ақпарат, кітапхана және баспа стандарттары жүйесі. Құжаттың библиографиялық сипаттамасы. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері.

АНЫҚТАМАЛАР

Әлеуметтік-психологиялық тренинг – арнайы дайындалған жаттықтырушының жетекшілігімен оқу тобының мүшелері орындайтын және практикалық мақсатта бірқатар психологиялық дағдыларды дамытуға арналған коммуникативті сипаттағы нақты жаттығулардың жүйелі тізбегі.

Әлеуметтік құндылықтар – қоршаған шындық объектілері мен құбылыстарының жеке адамдардың, топтардың немесе жалпы қоғамның әлеуметтік қажеттіліктеріне сәйкестік дәрежесіне негізделген мәні.

Білім беру бағдарламасы – білім беру мазмұны мен оқу үрдісін ұйымдастыру ерекшеліктерін сипаттайтын білім беру мекемелерінің нормативтік-басқару құжаттары.

Интеграция – бұл кез-келген бөліктерді немесе құрамдастарды бір бүтінге біріктіру процесі.

Қарым-қатынас – бұл ақпаратты бір адамнан екінші адамға немесе адамдар жиынтығына беру және оны соңғысының қабылдау әрекеті немесе процесі.

Мемлекеттік жоғары кәсіби білім беру стандарты – жоғары білім беру құрылымын, мазмұнын және жоғары білімнің негізгі бағдарламаларының көлемін анықтайтын құжат

Мотив – адамды белсендіретін және оны белгілі бір әрекеттерге ынталандыратын ішкі ынталандырушы күш.

Сауалнама – сауалнама жүргізілетін адамнан объективті (жынысы, жасы, білім деңгейі, мамандығы және т.б.) немесе субъективті сипаттағы (мүдделері, көзқарастары, құндылықтары және т.б.) кез-келген ақпаратты алуға арналған сұрақтар тізімі бар парақ.

Тесттің жарамдылығы – бұл белгілі бір жағдайда адамдардың белгілі бір популяциясын тексеру үшін оны қолданудың логикалық және практикалық негізділігі.

Тренинг тобы – қатысушылары жетекшінің (психологтың) көмегімен қатысушылардың әртүрлі психологиялық мәселелерін шешуге, олардың өзін-өзі жетілдіруіне, сондай-ақ олардың өзара әрекеттесуіне бағытталған интенсивті қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуге қатысатын арнайы құрылған шағын топ.

Университет – мамандықтың үш және одан да асатын тобы бойынша жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің кәсіптік оқу бағдарламаларын іске асыратын, ғылыми және педагогтік қызметті, кадрлардың біліктілігін арттыруда және қайта даярлауда жүзеге асыратын және өз қызметі саласында жетекші ғылыми және әдістемелік орталық болып табылатын оқу орны.

Іс-әрекет тобы – белгілі бір тапсырманы орындау үшін белгілі (салыстырмалы түрде қысқа) мерзімге құрылған және түпкілікті мақсатқа қол жеткізгенге дейін өмір сүретін команда.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

Бұл диссертациялық жұмыста төмендегі белгілеулер мен қысқартулар қолданылды:

ҚР – Қазақстан Республикасы

ҚР МЖМБС – Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты

ЖОО – жоғары оқу орны

ҚР МЖМББС – Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты

МБС – мемлекеттік білім беру стандарты

ЖКБ – жоғары кәсіптік білім беру

ЕБҚ – ерекше білім қажеттілігі

ПОӘК – пәннің оқу-әдістемелік кешені

ОӘК – оқу-әдістемелік кешен

ОӘҚ – оқу-әдістемелік құрал

АА – І.Жансүгіров атындағы ЖУ

SS – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

КК – Қайнар академиясы

ӘПТ – әлеуметтік-психологиялық тренинг

ЭТ – эксперименттік топ

БТ – бақылау тобы

ӨӨБ – өзін-өзі басқару

ҮҮ – үстемдікке ұмтылу

М – орташа арифметикалық мән

Бб. – баптар

жж. – жылдар

т. – тармақша

т.б. – тағы басқалар

п. – пункт

КІРІСПЕ

Зерттеудің өзектілігі. Отандық білім беруді дамытудың қазіргі кезеңі білім беру қызметін реттейтін заңнамалық және нормативтік құжаттардың талаптарын қанағаттандыру жағдайында қолданыстағы жүйені реформалаумен және жаңартумен байланысты. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы [1] білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың және қатынастарды құқықтық реттеудің негізгі қағидаттарын белгілейді, олардың жүзеге асырылуы педагогикалық қабілеттердің жоғары деңгейі бар білікті кәсіби кадрлар болған жағдайда мүмкін болады. 2021 жылдың 1 қыркүйегінде Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің дүйелі негізі» Қазақстан халқына Жолдауының үшінші бағытында – сапалы білім беру деп нақтыланған: жалпы, еліміздің білім беру және ғылым саласының алдында кезек күттірмес ауқымды міндет тұр. Бұл уақыт талабына сай болумен қатар, әрқашан бір адым алда жүріп, тың жаңалықтар ұсына білу деген сөз [2]. Педагогикалық қабілеттер саласында көптеген зерттеулер болғанымен, олардың құрылымы, интегралды даралық контекстіндегі жеке құрамдастардың көрінуінің детерминанттары туралы мәселе әлі де аз зерттелген. Бұл қабілеттердің маңызды сипаттамаларын, мазмұнын, құрылымын және көріну механизмдерін анықтау, қазіргі заманғы зерттеулердің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Сондай-ақ, ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысымен бекітілген «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасының міндеттерінің бірі «Қазақстандық ЖОО-ның бәсекеге қабілеттілігін арттыру» ерекшеліктеріне негізделгенін алға тартамыз [3].

Ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген, ғылым мен техниканың жедел дамыған заманында Қазақстан Республикасының Ғылым туралы 2011 жылғы 18 ақпандағы N 407-IV Заңы 9-бабында көрсетілгендей, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымы жүзеге асыратын қызметтің негізгі түрі білім берумен қатар: ғылыми, ғылыми-техникалық және инновациялық қызмет [4] көрсетілген, ал 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 III Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім алушылар мен тәрбиеленушілер мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының талаптарына сәйкес жеке адамның білімдарлығын ынталандыру және дарындылығын дамыту; оқытудың, тәрбиенің және дамытудың бірлігін [1, б.3] ескере отырып, педагогикалық қабілеттерді дамыту арқылы тұлға мүмкіндігін кәсіби дамытуға мүмкіндік аламыз.

Сонымен қатар, 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында мемлекет басшысы: «Біз кәсіби білім берудің бүкіл жүйесін еңбек нарығында сұранысқа ие білікті мамандар қалыптастыруға бағыттағанымыз жөн» [5] деп көрсетіп кетті. 2017 жылғы 8 маусымдағы «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының №133 бұйрығына қосымша «Педагогтың кәсіби стандартында» [6] болашақ педагогтың «білім, білік,

іскерлік, тұлғалық және кәсіби құзіреттілік» көрсеткіштері атқаратын еңбек қызметінің күрделілігін көрсеткен. Олай болса, педагогикалық қабілеттер қазіргі заманғы мұғалімнің кәсіби қызмет саласындағы табысының ең жетекші және негізгі шарттарының бірі болып саналады. Қабілеттерді түсіндірудің классикалық нұсқасында біз оның іс-әрекетінің нәтижелілігін қамтамасыз ететін тұлғаның жеке психологиялық ерекшеліктерін қарастыруымыз қажет. Мұның ішінде кәсіби даярлауға негізделеміз.

Білім беру саласында мамандарды даярлау көпаспектілі зерттелген: педагог тұлғасын дамыту теориялары мен әдіснамалық жұмыстары В.А. Слостенин [7], Н.В. Кузьмина [8], педагог кадрларды кәсіби даярлау Ю.К. Бабанский [9], В.П. Беспалько [10] және т.б. ғылыми зерттеулер бар.

Қазақстанда педагогикалық кадрларды даярлау мәселесінің әдіснамалық-теориялық негіздерін анықтауда Б.Т. Кенжебеков [11], Г.Ш. Альназарова [12], З.С. Коканбаев [13], Н.Б. Рахметова [14], Е.С. Оналбеков [15], А.К. Мынбаева [16], А.М. Кудайбергенова [17], А.Р. Ерментаева [18], Ә.М. Айтбаева [19], Ж.Е. Ішпекбаев [20], П.Т.Абдуллаева [21], т.б. еңбектерін атап өткеніміз жөн.

Ал зерттелетін мәселенің қазіргі полипарадигмалық білім беру кеңістігі үшін өзектілігі бірқатар психологиялық-педагогикалық мектеп мамандарының (Н.Д. Левитов [22], Ф.Н. Гоноболин [23], В.А. Крутецкий [24]) зерттеулерінде көрінеді. Психологиялық құбылыс ретінде педагогикалық қабілеттердің пайда болуы мен дамуының алғышарттарын, табиғатын, құрылымын, мазмұнын, оның ең маңызды психофизикалық және тұлғалық корреляциясын түсінудің негіздері іргелі зерттеулерде қарастырылады (С.Л. Рубинштейн [25], Б.М. Теплов [26], Б.Г. Ананьев [27], В.С. Мерлин [28], және басқалар).

Педагогикалық қабілеттердің жан-жақты жиынтығы және негізгі құрамдас бөліктері тұрғысында алғашқылардың бірі болып Н.Д. Левитов өз еңбектерінде атап көрсетеді. Оларға: мұғалімдік жұмысқа міндетті бейімділік, сабырлылық, мінездің жұмсақтығы мен икемділігі, сүйіспеншілік пен оқушыларға деген сезімтал, біркелкі, байсалды және мұқият қатынасты жатқызған. Н.Д. Левитов түсінігінде педагогикалық қабілет – бұл мұғалім тұлғасының әртүрлі аспектілеріне тікелей байланысты бірқатар қасиеттер, сапалар (сөйлеу сапасы, тапқырлық, тез бағдарлану және бірден шешім қабылдау, мұғалімнің ойы мен көзқарасын түсіну...). Жоғарыда айтылғандар мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің нәтижелі жүзеге асуының шарты болып табылады [22, б.20].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг түріндегі практикалық психология арқылы мұғалімдердің кәсіби шеберлігі мен тұлғалық қасиеттерін жетілдіру, дамыту және түзету мәселесін шетелдік М.М. Wilcox, М.М. Gale, K.L. McLaughlin, E. Squyres, E.C. Burish, J. Khojasteh [29], M. Lea [30], D. Russell, M. Lea, J. Parker, B. Stree [31], I. Delcambre, T. Donahue [32], M. Csikszentmihalyi [33], O. Kruse [34] және ресейлік зерттеушілер Б.Ф. Ломов [35], К.А. Абульханова-Славская [36], А.Г. Асмолова [37], А.К. Быков [38], Р.В. Овчарова [39], В.Я. Ляудис [40], Л.А. Петровская [41] т.б. қарастырған.

Жоғарыда аталған мәселені зерттейтін психологтар, практиктер мен теоретиктердің арасында «педагогикалық оқыту тренингтері» және «педагогикалық кәсіби тренингтер» ұғымдарын енгізген А.К. Быков [38, б.61] пен Н.В. Самоукина [42] ерекше көзге түседі, сол арқылы мұғалімдерді қайта даярлау, олардың негізгі мазмұны мен құрылымын анықтаудағы оқытудың белсенді формаларын және негізгі бағыттарын белгіледі.

Ғалым Тоқсанбаева [43] мақаласында: «Дамыта оқытудың жетекші ұстанымдарының бірі – оқушыны оқу субъектісі ретінде қарастыру» дейді. Яғни осыған байланысты дамытушы орта, яғни біздің жағдайымызда әлеуметтік-психологиялық тренингтерді қарастыруға болады. Ал психолог-ғалым М.П. Оспанбаеваның пікірінше [44], психотренингтер – бұл да қолданбалы психология ғылымының белсенді әдістерінің бірі. Оның басты мақсаты – қарым-қатынас іскерлігін дамытуға; сезімталдықты жетілдіруге және мінез-құлықты реттеуге бағытталған. М.А. Еркінбекова әлеуметтік-психологиялық тренинг – бұл өмірлік тәжірибені игеру мақсатында белсенді оқыту, тек топтық қатынаста адамдардың өзара әрекеттесу нәтижесінде жүзеге асуы тиіс деп диссертациялық жұмысында көрсетеді. Оның пікірінше, педагогикалық әрекетте әлеуметтік-психологиялық тренингтер білім беруші және білім алушы субъектілер арасындағы педагогикалық қарым-қатынасты реттеуге көмегін тигізеді [45].

Қазіргі заманғы психология ғылымы және адам әрекетінің тиімділігін арттыру тәжірибесі әлеуметтік-психологиялық дайындыққа үлкен көңіл бөледі, әсіресе А.К. Быковтың [38, б.185], әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы қабілеттерді арттыруға арналған еңбектері ерекше қызығушылық тудырады.

Ғылыми зерттеу жұмысында білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудағы әлеуметтік-психологиялық тренингтің механизмдері көрсетілген. Кәсіби білім беруді дайындау үдерісін зерттеу үшін әлеуметтік-психологиялық тренинг түсінігін теориялық және практикалық тәжірибенің жағдайын талдау барысында бірқатар **қайшылықтар** анықталды:

– білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға әлеуметтік-психологиялық тренингтің әсері арқылы ішкі ұйымдық сенім - бұл жеке және топтық сипаттамалармен, қарым-қатынас ерекшеліктерімен, сондай-ақ тұлғааралық өзара әрекеттестіктің мінез-құлық тактикасымен анықталатын күрделі құбылыс, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде білімгерлердің педагогикалық қабілет болмысының маңызды белгілерінің бірі ретінде қарастырылатын әлеуметтік-психологиялық тренингтің ғылыми түрде негізделмегені мен оны жариялаудың жетімсіздігі арасындағы қайшылық;

– білімгерлердің педагогикалық қабілеттері бойынша мемлекеттік білім беру саясатының талаптары мен қазіргі заманғы ЖОО-ның, әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы зерттеу арасындағы қайшылық;

– білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға әлеуметтік-психологиялық тренингтің әсері арқылы арнайы бағдарламалар жоспарланбағаны, оны жоғары білім беру үдерісінде нақты іске асыру деңгейі арасындағы қайшылық;

– жалпы білім беру жағдайындағы қоғамның әлеуметтік тапсырысы мен білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға әлеуметтік-психологиялық тренингтің әсері арқылы жоғары білім беру жүйесінде өзін-өзі дамытуға, дайындауға бағытталған білім беру қызметінің теориялық, практикалық даму бағытының жеткіліксіздігі, жалпы білім беру жағдайында педагогикалық қабілеттілікке бағытталған әдістемелік әзірлемелердің, бағдарламалардың болмауы арасындағы қайшылық.

Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін қалыптастырудың объективті қажеттілігі және осы бағыттағы мәселелерді шешудің басым әдістері саласындағы зерттеулердің аздығы білімгердің педагогикалық қабілеттерінің параметрлік сипаттамаларын нақтылаудан тұратын интегралды даралық құрылымы білімгерлердің дамуындағы әлеуметтік-психологиялық тренинг мүмкіндіктерін зерттеу мәселесін анықтады.

Теориялық тұрғыдан алғанда, бұл білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін мақсатты түрде дамыту мүмкіндіктерін анықтау мәселесі, практикалық тұрғыдан алғанда, бұл әлеуметтік-психологиялық тренингте қолданылатын міндеттер кешенін негіздеу, дамыту және қолдану мәселесі болып табылады. Теориялық негіздерін талдау мен қолданбалы материалдарға практикалық сұранысты негізге ала отырып және көрсетілген қайшылықтарды ескере отырып, біз зерттеу тақырыбын *«Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту»* деп анықтадық.

Зерттеудің мақсаты – әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуды ғылыми-теориялық тұрғыдан негіздеу, эксперименттік-тәжірибелік зерттеу және ғылыми-әдістемелік кешен ұсыну.

Зерттеу объектісі – білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту үдерісі.

Зерттеу пәні – педагогикалық қабілеттерді дамыту әдісі ретінде әлеуметтік-психологиялық тренинг.

Зерттеудің негізгі болжамы: *Егер*, әлеуметтік-психологиялық тренингті білім беру жүйесінде тиімді қолданса және оны арнайы ұйымдастырылған әдістемелік кешенмен, бағдарламалармен дамытса, *онда* білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің даму динамикасындағы заңдылықтары, параметрлері мен критериялды көрсеткіштері жоғары деңгейде қалыптасады, *өйткені* ұсынылған құрылымдық-мазмұндық модель мен оқу-әдістемелік қамтамасыз ету кешені педагогикадағы кәсіби-педагогикалық білім беру теорияларына, тұжырымдамаларына, тәжірибелеріне негізделген.

Зерттеудің жұмыс болжамы:

– Әлеуметтік-психологиялық тренинг білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту әдістерінің бірі болып табылады. Оның даму әлеуетінің тиімділігі бірқатар шарттарды сақтаумен расталады:

– Педагогикалық қабілеттерді дамытудағы әлеуметтік-психологиялық тренинг мүмкіндіктерін теориялық негіздеу;

– Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің негізгі параметрлік сипаттамаларын нақтылау;

– Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық тренинг бойынша тапсырмалар кешенін әзірлеу, оны эксперименттік тексеру.

Негізгі болжамды растау келесі зерттеу міндеттерін шешу арқылы жүзеге асырылды.

Зерттеу міндеттері:

– Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуда әлеуметтік-психологиялық тренингтің психологиялық-педагогикалық негіздерін анықтау.

– Зерттеудің іргелі ұғымдарына (педагогикалық қабілеттер, әлеуметтік-психологиялық дайындық) талдау жасау, олардың мәнін, қызметін, құрылымын анықтау.

– Болашақ мұғалімдердің педагогикалық қабілеттерінің дамуының құрылымдық-мазмұндық моделін жасау.

– Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық тренинг бойынша тапсырмалар кешенін әзірлеу, оны эксперименттік тексеруден өткізу, білімгерлерді даярлау тәжірибесінде әлеуметтік-психологиялық тренингті пайдаланудың тиімділігін анықтау.

Зерттеудің жетекші идеясы:

Зерттеуде білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуды зерттеудің қатары ретінде теориялық әдіснамалық негіздерін құрап, болашақ мамандардың қабілеттерін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасауды көздедік. Эксперименттік-тәжірибелік зерттеудің әдіснамасы анықталып, болашақ мамандардың педагогикалық қабілеттерін әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы дамыту заңдылықтары, механизмдері, параметрлері мен критериялды көрсеткіштері бойынша тұжырымдалады.

Зерттеудің теориялық өзектілігі.

Теориялық зерттеулерді жүйелендірудің негізгі екі факторына байланысты (педагогикалық қабілет, әлеуметтік-психологиялық тренинг) эксперименттік-тәжірибелік тұрғыдан талдау құрылды. Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің жеке құрамдастарын дамытудағы әлеуметтік-психологиялық тренинг функциялары айқындалады, оқу сабақтарын ұйымдастыру және өткізу процесінде олардың дамушы әлеуеті көрсетіледі. Психологиялық теория білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің құрамдас бөліктері мен интегралды даралық қасиеттерінің өзара байланысын тұжырымдаумен байытылған, ол теориялық зерттеулер мен қолданбалы зерттеулердің нәтижесімен расталады.

Біріншіден, білім мазмұны мен кәсіби даярлау теориясы (А.В. Мудрик, В.А. Сластенин, И.Я. Лернер және т.б.), педагогикалық қабілеттерді дамытуды (Ф.Н. Гоноболин, Н.Д. Хмель) білім беру жүйесінде педагог мамандарын даярлауды (Б.Т. Кенжебеков, Н.А. Минжанов, Г.Ш. Альназарова) жоғары мектепте оқыту үдерісін оқу-әдістемелік қамтамасыз ету бойынша жұмыстар

(Н.А. Асанов, Г.С. Минажева және т.б.), қабілет ерекшеліктерін (А.К. Мынбаева, Ә.М. Айтбаева) қарастырған бірқатар жұмыстарға талдау бар.

Екіншіден, тұлғалық қасиеттерді зерттей келе, әлеуметтік-психологиялық тренингтердің тұлға дамуына әсерін жан-жақты қарастырған С.Л. Рубинштейн, В.А. Крутецкий, Б.М. Теплов сынды ғалымдардың еңбектері негіз бола алады. Психологиялық дамудың заңдылықтары, механизмдері, көрсеткіштері туралы зерттеулер В.С. Мухина, К.А. Абульханова-Славская және т.б. қарастырса, Қ.Б. Жарықбаев, М.Ә. Перленбетов, және т.б. тұлғаның психикалық ерекшеліктерін зерттеген. Сондай-ақ, Н.К. Тоқсанбаева тұлғалық қасиеттерді қарым-қатынастың бірлескен іс-әрекеттегі жүйелендіру факторы арқылы анықтаған.

Зерттеудің әдіснамалық өзектілігі.

– кәсіптік білім беру жүйесінің тұжырымдамалық негіздері (А.С. Белкин, Н.С. Глуханюк, Н.В. Кузьмина, В.И. Загвязинский, Е.Ф. Зеер, Е.А. Климов, Х.Т. Шерязданова, Н.С. Ахтаева, А.Р. Ерментаева, және т.б.);

– кәсіби құзыреттілік теориясы (А.С. Белкин, А.К. Маркова, Л.М. Митина, В.В. Нестеров, Ш.Х. Құрманалина, Б.Т. Кенжебеков, Г.Ж. Меңлібекова және т.б.);

– тұлға дамуының концептуалды психологиялық ұстанымдары және осы үдерістегі белсенділіктің делдалдық қызметі (Б.Г. Ананьев, А.Н. Леонтьев, Е.А. Голубева, Л.С. Рубинштейн, В.Н. Мясищев, Б.М. Теплов, Б.Ч. Мерлин, В.И. Зимняя, В.А. Кан-Калик);

– даралықты интегралды зерттеу теориясы (Б.Ч. Мерлин, Б.А. Вяткин, Е.А. Сирина, Д.С. Корниенко);

– әлеуметтік-психологиялық тренингті ұйымдастырудың теориялық негіздері (К. Роджерс, М. Форверг, С.И. Сидоренко, Н.Ю. Хрящева);

– оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың жалпы ғылыми әдістемелік тәсілдері (жүйелік-құрылымдық, тұлғалық-бағдарлы, белсенділік).

Зерттеу көздері:

Зерттеу мәселесі бойынша нормативтік-құқықтық құжаттар («Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым - Жомарт Тоқаев «Халық бірлігі және жүйелі реформалар - ел өркендеуінің жүйелі негізі» Қазақстан халқына Жолдауы. – 2021, қыркүйек – 1. «Білімді ұлт» сапалы білім беру ұлттық жобасы, 2021 жыл 12 қазан Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы №726 қаулысы. Қазақстан Республикасының Ғылым туралы 2011 жылғы 18 ақпандағы N 407-IV Заңы. «Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 9 қыркүйектегі №564 қаулысы. Педагогтың кәсіби стандарты. «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы №133 бұйрығы); философтардың, психологтар мен педагогтардың отандық және шетелдік еңбектері; халықаралық, республикалық

конференциялардың материалдары.

Зерттеу әдістері:

– теориялық: психологиялық, педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді салыстырмалы талдау; нормативтік және заңнамалық құжаттарды талдау; модельдеу, абстракциялау; категориялық аппаратты анықтау, педагогикалық қабілеттердің параметрлік сипаттамаларын классификациялау бойынша материалдарды талдау және жалпылау;

– эмпирикалық: тестілеу – «Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» әдістемесі; О.Ф.

Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалау әдістемесі; «Қабілет деңгейін анықтау» тесті; К. Роджерс пен Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделуін диагностикалау әдістемесі; Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі; Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалау (Л.Н. Бережнова); «Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасы; «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасы, сұрақ қою.

– статистикалық: Спирменнің рангілік корреляция коэффициенті, корреляциялық талдау.

Зерттеу базасы. Зерттеу жұмыстары Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, «Қайнар» академиясы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің білімгерлерімен жүргізілді. Алғашқы анықтау экспериментіне барлығы 385 білімгер қатысты. Дамыту экспериментінде алғашқы эксперимент нәтижелерінің қорытындысы бойынша бақылау тобында 87 білімгер, эксперименттік топқа 85 білім алушы таңдалды.

Зерттеу кезеңдері:

Бірінші кезеңде (2019-2020 жж.) зерттеу мәселесіне байланысты әдебиеттерге теориялық талдау жасалынды, зерттеу жұмысының объектісі, пәні, жалпы және жеке болжамдары, мақсаты мен міндеттері, зерттеудің әдіснамалық негіздері мен әдістері анықталды.

Екінші кезеңде (2021-2022 жж.) әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту мәселесі ғылыми-теориялық тұрғыда негізделіп, эмпирикалық зерттеу эксперименттік тұрғыда зерттеліп, нәтижелері талданды.

Үшінші кезеңде (2022-2023 жж.) әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту тәжірибесі жүргізіліп, арнайы бағдарламаның тиімділігі бойынша ұсыныстар мен кеңестер жасалынды. Диссертациялық жұмыс рәсімделіп, қорытындылар мен тұжырымдар жасалынды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы.

1. Алғаш рет қазақстандық педагогика және психологияда әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуды қарастырып, іргелі және қолданбалы білімдерді дамытуға мүмкіндік жасалды.

2. Зерттеу мақсатын теориялық талдау арқылы алғаш рет әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту тәжірибеде ашылды.

3. Қазақстандық педагогика және психология ғылымында әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың негізгі бағыттары әзірленіп, оның құрылымдық мазмұны модельде көрсетілді.

4. Болашақ мұғалімдердегі педагогикалық қабілеттердің даму ерекшеліктерін эксперименттік-тәжірибелік зерттеудің әдіснамасы нақтыланып, нәтижелерді талдау арқылы жүзеге асыруға әдістемелік кешенмен қамтамасыз етілді, педагогикалық қабілеттердің даму ерекшеліктері тұжырымдалды.

Зерттеудің тәжірибелік маңыздылығы: алынған нәтижелер білімгерлерді кәсіби даярлау жүйесін жетілдіруге бағытталған.

– Негізгі еңбек әрекеттерін қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтік-психологиялық тренинг бойынша тапсырмалар кешені әзірленді;

– «Әлеуметтік-психологиялық тренинг (педагогикалық қабілеттілік) негіздері» білім беру бағдарламасы арнайы курсы әзірленді;

– «Әлеуметтік-психологиялық тренинг: Педагогикалық қабілет»: оқу-әдістемелік құрал / Шакирова А.Д., Токсанбаева Н.К., Закарьянова Ш.Н., Аязбаева Б.Б. – Алматы, 2022 жыл. – 156 б. оқу-әдістемелік құралы және ЭЕМ-ге арналған бағдарламасы әзірленді;

– «Әлеуметтік-психологиялық тренинг (педагогикалық қабілеттілік) тренингтік курс» өткізілді.

Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар:

1. Білімгерлердің педагогикалық қабілеттері көп құрамды тұтас жүйе болып табылады, оның құрылымына: ұйымдастырушылық-коммуникативтік қабілеттер, «адам-адам» типіндегі кәсіпке бейімділік, педагогикалық такт, педагогикалық мәдениет, педагогикалық құзыреттілік, интегралды даралықтың көп деңгейлі қасиеттерімен тікелей байланысты.

2. *«Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту»* мәселесі өмірлік қатынастар жүйесі ретінде және жеке тұлғалық терең өзгерістердің детерминанты ретінде білім алушылардың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерінен көрінеді. Педагогикалық қабілет, әлеуметтік-психологиялық тренинг анықтамаларын жүйелеу, теорияларын талдау, оны зерттеудің ғылыми-әдіснамалық қағидалары бағдар ретінде негізделеді.

3. Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың тиімділігі оларды әлеуметтік-психологиялық тренинг әдісімен кәсіби даярлау процесін мақсатты ұйымдастырумен анықталады. Әдіснамалық қағидалар, педагогикалық-психологиялық негіздер болашақ мамандардың педагогикалық қабілеттерін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделінің логикалық схемасын құрайды.

4. «Әлеуметтік-психологиялық тренинг (педагогикалық қабілеттілік)» атты арнайы білім беру бағдарламасы, «Әлеуметтік-психологиялық тренинг:

педагогикалық қабілет» оқу-әдістемелік құрал, Әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламасы педагогикалық қабілеттерді дамытуда қолдануға болатындығы тексеріліп, жобаланады.

Зерттеудің нәтижелерін сынақтан өткізу және тәжірибеге ендіру:

Жұмыстың негізгі ережелері, мазмұны мен нәтижелері туралы Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университетінде «Педагогика және психология» оқу бағдарламасы бағыты бойынша ғылыми-әдістемелік семинарларда және ғылыми тағылымдама өту барысында әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінде тыңдалып, талқыланды. Сондай-ақ, ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижелері Халықаралық онлайн конференцияларда «Инновационные подходы в современной науке» (Москва қ., Ресей), «Modern stages of scientific research development» (Прага қ., Чехия), «Challenges and problems of modern science» (Лондон қ., Ұлыбритания) ұсынылды. Диссертациялық жұмыс нәтижелерінің мазмұны 13 ғылыми шығарылымдарда жарияланды. Scopus базасына кіретін 1 журналда; ҚР ҒЖБМ Ғылым және жоғары білім саласындағы бақылау комитетінің 4 журналында; халықаралық және отандық конференциялар материалдарының 4 жинағында; халықаралық ғылыми журналдарда 3, 1 авторлық куәлік, 1 оқу-әдістемелік құралы мен электронды оқу құралы жарияланды:

1. «Development of Students' Pedagogical Abilities through Socio-Psychological Training» //International journal of Emerging Technologies in Learning. Vol.16, №16 (2021), Kassel University Press GmbH, p.79-90 ISSN 1863-0383 Scopus, процентиль – 83;

2. «Patriotic upbringing as a defining factor of Personality formation» //Orсіón.-2019.- Vol. 35.- № 89.- P.756-772. ISSN: 1012-1587;

3. «Педагогикалық-психологиялық ғылымда педагогикалық қабілеттердің феноменін теориялық талдау»// Қазақстанның ғылымы мен өмірі.-2020.-№5/3.-Б.294-298.

4. «Assessment of the formation of general professional abilities of future teachers»//Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ Хабаршысы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы.-2022.-№3(66).–Б.97-106.

<https://doi.org/10.48371/PEDS.2022.66.3>

5. «Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы студенттердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың алғышарттары»// Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. «Психология» сериясы.-2023.- №4.-Б.71-80.

6. «Білімгерлердің оқу әрекетінің нәтижелілігіне әлеуметтік-психологиялық тренингтің әсері»// Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы.-2023.-№4.-Б.164-175.

7. «Болашақ мамандарды даярлауда педагогикалық қабілеттерді қолдануды жүзеге асыру әдісі»// CXVII международная научно-практическая конференция “Инновационные подходы в современной науке». Москва.-2022.- №9 (117).- Б.142-146.ISSN 2587-8603

<https://doi.org/10.32743/25878603.2022.9.117.338587>

8. «The influence of socio-psychological trainings on the performance of learning activities of students»// XIV international scientific and practical conference “Modern stages of scientific research development”. Prague.-2022.-P.276-279.ISBN 979-8-88862-818-8 <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.2.14>

9. «The essence and developing potential of social psychological training»// III international scientific conference “Challenges and problems of modern science”. London.- 2022.-P.43-46.ISBN 978-92-44513-27-9.<https://doi.org/10.5281/zenodo.7486814>

10. «Эффективное усвоение учениками знаний об окружающей среде путем стимулирования их эмоционально-образного состояния»// Pedagogy & Psychology. Theory and practice. International scientific journal.-Volgograd.-2020.-№2(28).- P. 68-70. ISSN 2412-8201(Global impact factory – 0.343 Australia)

11. «Influence of socio-psychological training in the training of future teachers»// Вестник науки и образования. – Москва.-2021.-№11(114).-С.71-74. ISSN 2312-8089

12. «Болашақ педагогтарды даярлауда элеуметтік-психологиялық тренингтің әсері.»// «Болашақ педагогтарды заманауи білім беру кеңістік жағдайында даярлау» республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары.- 2021.- Б. 430-434.

13. «Әлеуметтік-психологиялық тренинг; педагогикалық қабілет». Оқу – әдістемелік құрал. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. Алматы.- 2022ж.-156б.

14. Авторлық куәлік «Әлеуметтік-психологиялық тренинг; педагогикалық қабілет». ҚР Авторлық құқықпен қорғалған объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізілімге мәліметтерді еңгізу туралы Куәлік 2022жылғы «25» тамыз №28489.

Зерттеу жұмысының құрылымы: диссертациялық жұмыс кіріспеден, үш бөлімнен, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, қосымшалардан тұрады.

1 ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ БІЛІМгерлердің Педагогикалық Қабілеттерін Дамытудың Теориялық Негіздері

1.1 ЖОО-да әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы қабілеттерді дамытудың психологиялық ерекшеліктері

Қазіргі уақытта білім беру саласында жан-жақты және ауқымды реформалар жүргізілуде. Қазіргі уақытта жоғары технологияның дамып, мыңдаған ақпараттық деректердің шексіз ағыны жүріп жатқан кезде білім беру саласына жаңа технологияларды бағыттау заңды құбылыс. Олардың тиімді жүзеге асырылуы көптеген факторларға байланысты. Солардың ішінде бұл процесті педагогикалық-психологиялық тұрғыдан қамтамасыз ету маңызды орын алады.

Бүгінгі маманның жоғары оқу орнында алған білімін кеңінен және саналы түрде пайдалануы, кәсіби ұтқырлығы, кәсіби қызметінде өзін-өзі жетілдіруі, оқуға деген қабілеттері үнемі жаңартылып отыратын жүйеге тез бейімделіп, дұрыс қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Балалармен жұмыс істегенде дидактикалық және оқу жұмыстарын жүргізу үшін түсіну, дидактикалық, перцептивті, ұйымдастырушылық, жүйелеу, болжау қабілетінің болуы қажет. Ал бұл мәселелерді жеке түрде емес, топтық әрекетте жүзеге асыру тиімдірек болады. Ол, әсіресе жасөспірімдік жаста қоршаған ортаны тану, адамдардың өмірлік тәжірибесімен және қарым-қатынас орнату барысында жаттығулар мен пікірталасқа түсу негізінде әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы іске асырылады. Әлеуметтік-психологиялық тренинг жоғарыда атылып кеткен қабілеттерді дамытуда жылдам әрі жеңіл жетуге мүмкіндік береді.

Қабілеттерді дамытудың психологиялық ерекшеліктерін қазақ ғұламалары М. Жұмабаев [46], Ж. Аймауытұлы [47] еңбектерінен байқауға болады. Мұнда адам бойында жан көріністері мен ішкі сезімдерін ескере отырып, оқытуда машықтандыру мәселесіне ерекше көңіл бөлінеді. Сондай-ақ, Ы. Алтынсарин [48], А. Байтұрсынов [49] та оқытуда қабілеттерді дамыту жолдарын өз еңбектерінде көрсеткен.

Сонымен қатар, ЖОО-да мамандарды кәсіби даярлаудың теориялық, дидактикалық, әдістемелік негіздерін қалыптастыру бойынша Ж.Р. Бәшірова [50], А.Р. Ерментаева [51], Ш. Беркімбаева, А. Құсайынов [52], Г. Қасен, А.М. Құдайбергенова [53] жеке адамның кәсіби іс-әрекетке деген бағыттылығы туралы бірқатар зерттеулер жүргізді.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг әдетте қарым-қатынас саласындағы білім мен жеке дағдыларға сәйкес түзету нысандары ретінде оқытудың бір түрі болып түсіндіріледі, Л.А. Петровская әлеуметтік-психологиялық тренингті "психологиялық әсер ету құралы" және "қарым-қатынаста құзыреттілікті дамыту құралы ретінде" қарастырады [41, б.124]. Б.Д. Парыгин топтық кеңес беру әдістері туралы айтып, оларды өмірде және жалпы қоғамда коммуникативті дағдыларға белсенді топтық оқыту дегеніміз: кәсіби пайдалы дағдыларды үйретуден бастап, өзіндік концепция мен өзін-өзі бағалауда жаңа

әлеуметтік рөлге бейімделу ретінде сипаттайды [54]. Қазіргі уақытта оқытуды анықтау үшін ең жиі қолданылатын термин «психологиялық әсер». С.И. Макшанов жұмыстарында бұл терминнің оқыту анықтамасына сәйкестігі тек ішінара тануға болатын әдіс ретінде көрсетілген: яғни бұл процесс өзара әрекеттесудің бір қатысушысынан екіншісіне ақпарат алмасуын дәл көрсететін ұғым [55].

Әдебиет көздерін талдау барысында әлеуметтік-психологиялық тренингтің қолданыстағы анықтамаларын үш негізгі топқа бөліп қарастыруға болады. Бірінші топта аталмыш ұғым қоғамға қатысушылардың құзыреттілігін дамыту мақсатында жұмыс жүргізу деп түсініледі [56]. Мәселен, А.В. Петровский мен М.Г. Ярошевскийдің редакциялығымен «Психологиялық сөздікте» «Әлеуметтік-психологиялық тренинг» термині «қарым-қатынас қабілеттерін дамыту мақсатында топтық психологиялық жұмыстың белсенді әдістеріне бағытталған қолданбалы психология саласы» ретінде анықталады [57]. Ал А.А. Осипова «Жалпы психокоррекция» еңбегінде оны «қарқынды топтық өзара әрекеттесу процесінде жүзеге асырылатын және қарым-қатынас саласындағы құзыреттілікті арттыруға бағытталған белсенді оқыту және психологиялық әсер ету әдістерінің бірі» деп анықтайды [58].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг анықтамаларының екінші тобында бұл – оқыту әдісі, кәсіптік және кез-келген басқа қызметте қажетті белгілі мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру құралы ретінде түсіндіріледі. В.Г. Ромек «Тұлғааралық қарым-қатынастағы сенімділік тренингінде» мінез-құлық көзқарасы шеңберіндегі оқыту әрекеттерін талдай отырып, ұғымның өзін «алдын-ала анықталған танымдық немесе эмоциялық дағдыларды жүйелі түрде оқыту (жаттығу) және дұрыс емес мінез-құлық, танымдық немесе эмоциялық әдеттерді жою» деп түсіндіреді [59]. Л. Рай мұны «Тренинг дағдыларын дамыту» кітабында толығырақ көрсетеді, онда бұл «адамдар тобына немесе жеке адамға жұмысты немесе тапсырманы тиімді орындау жолын үйренуге арналған және бағытталған кез-келген жоспарланған әрекеттер тізбегі» делінген [60].

Үшінші топта ең жиі келтірілген әлеуметтік-психологиялық тренинг анықтамасы, И.В. Вачков «Тренинг жұмысының психологиясы» жұмысында тренингтің келесі тұжырымдамасын береді: «Әлеуметтік-психологиялық тренинг – бұл өзін-өзі тану және өзін-өзі даму дағдыларын қалыптастыру үшін қолданылатын практикалық психологияның белсенді әдістерінің жиынтығы» [61]. Одан да толық психологиялық тренингтің анықтамасы В.В. Никандровтың «Антитренинг» еңбегінде: Әлеуметтік-психологиялық тренинг – бұл психологиялық қабілеттіліктерді дамыту және сол жағдаяттарға қатысатын адамдардың көрермен немесе қатысушылар рөлінде әртүрлі психологиялық қасиеттерін, қабілеттері мен дағдыларын қалыптастыру және жетілдіру мақсатында психогендік жағдайды ойын түрде модельдеу әдісі. Сайып келгенде, психотренинг адамдар мен топтардың өзіндік санасы мен мінез-құлқының бар дүниелерін арттыруға бағытталған» [62].

Әлеуметтік-психологиялық тренингтер қатысушыларға психологиялық білім беріп қана қоймай, іскерлік серіктестік қарым-қатынасты жеңілдететін және қиын өндірістік және күнделікті жағдайлардан шығу жолын іздейтін дағдылар мен қабілеттердің дамуына ықпал етеді. Оның бір түрі – кәсіби ортадағы қарым-қатынасты нығайтуға арналған, білім, білік және дағдыны игеруге, көзқарастарды түзетуге және қалыптастыруға бағытталған іскерлік қарым-қатынас тренингі болып табылады. Бұл қарым-қатынас тренингі өтетін топтар келіссөздер жүргізу, үлкен аудитория алдында сөйлеу, жиналыстарды дұрыс өткізу, дұрыс сөйлеу дағдыларын дамытады. Мұндағы әлеуметтік-психологиялық тренинг міндеттері:

- қажетті жұмыс байланыстарын орнату және қолдау мүмкіндіктерін кеңейту;

- табысты іскерлік қарым-қатынасқа қажетті ой-пікірді түзету және қалыптастыру;

- жанжалды жағдайларды конструктивті шешу дағдыларын меңгеру;

- әртүрлі статустық-рөлдік лауазымдарда тиімді қарым-қатынас жасау дағдыларын пысықтау;

- дұрыс тыңдау дағдыларын меңгеру;

- эмоциялық күйзелісті төмендету әдістерін әзірлеу;

- шығармашылық қабілеттерін кеңейту [63].

Бүгінгі таңда әлеуметтік-психологиялық тренингтерді жүргізудің көптеген тәсілдері бар. Бұл процесс барысында тұлғааралық қарым-қатынаста басқарушылық мінез-құлық біліктері мен дағдыларын жетілдіру арқылы тұлғаның көшбасшылық қасиеттерін дамыту жүзеге асырылады. ӘПТ арқылы тұлғаның белсенді позициясын, мотивация құрылымын, көшбасшыға тән құндылықтар мен көзқарастарды қалыптастыру мәселесін шешуге болады. Дәстүрлі дәрістерден айырмашылығы, ол тыңдаушылардан айтарлықтай эмоциялық және зияткерлік күшті қажет етеді, себебі ол жаңа білім ғана алу емес, сонымен қатар, адамдармен өзара әрекеттесу, мінез-құлық формаларын өзгертудің жаңаша формалары мен дағдыларын дамытуға бағытталған. Оқытудың осы түрінің басты ерекшелігі – тыңдаушылардың процеске жоғары қызығушылығының болуы. Бұл талдау мен түзетуге арналған материал негізінен топ мүшелерінің нақты немесе ойында өзінді ұстай алуына байланысты болады. Дидактикалық материалдың көп бөлігі іскерлік ойындар, топтық пікірталастар, психо-гимнастикалық процедуралар және жаттығулар түрінде беріледі [64].

Қазіргі кезде білім беру оқытудың құзыреттілік көзқарасқа бағдарланған жаңа стандарттарын енгізуді көздейді. Соған байланысты тек белгілі бір дағдыларды дамыту ғана емес, сондай-ақ, адамдармен қарым-қатынаста жеке тұлғаның әлеуетін, белсенділігі және бағытын қалыптастыру мен топтың даму деңгейін арттыру мақсатында белсенді әлеуметтік-психологиялық оқытуға негізделеді. Бүгінгі педагогикалық зерттеулерде әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы оқыту әдістемесінде білімгердің білімін, шеберлігі мен дағдыларын түрлендірудің мақсатты процесі және әлеуметтік көзқарасты,

белгілі бір жеке қасиеттерді дамытуға бағытталған интерактивті оқыту әдісі ретінде қарастыруға болады. ӘПТ барысында бейресми және еркін қарым-қатынасқа ықпал ететін қолайлы жағдай жасалады, бұл өз кезегінде білімгерлерге мәселені дамытудың және шешудің көптеген нұсқаларын ашады. Демек, әлеуметтік-психологиялық тренинг оқу процесін қызықты және еркін етеді, әртүрлі әдістер тобын біріктіре отырып, интерактивті режимде сабақтар өткізуге мүмкіндік береді [65].

Жалпы тренинг сабақтары, атап айтқанда, әлеуметтік-психологиялық тренинг қажетті дағдылар мен оларды қалыптастырудың тиімділігін ғана емес, сонымен қатар болашақ мұғалімдерді шығармашылық педагогикалық қызметке даярлаудың тиімділігін қамтамасыз етеді. Айта кету керек, тренинг сабақтары болашақ мұғалімнің педагогикалық мәдениетін қалыптастырудың жалғыз құралы болып қала алмайды, бірақ тиісті әдебиеттерді зерттеу, жанашыл мұғалімдердің іс-әрекетін талдау, жетекші мұғалімдердің тәжірибесін, педагогикалық тәжірибені және т. б. көрсететін материалдарды зерттеу және жалпылау сияқты формалармен біріктірілуі арқылы нәтижеге жетуге болады. Әлеуметтік-педагогикалық тренинг педагогикалық мәдениетті қалыптастыру құралы ретінде, логикалық тізбекті жүзеге асыруға бағытталған процедуралар жиынтығы болып табылады: әлеуметтік-психологиялық тренинг – педагогикалық мәдениет – педагогикалық техника – педагогикалық шеберлік – кәсібилік. Сонымен қатар, жетістікке жету, топта жұмыс істеу, өзін-өзі талдау, өзінен өткізу, бұл кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің шебері деңгейіне негіз қалауға мүмкіндік береді.

ӘПТ қолдану арқылы педагогикалық мәдениетті құру механизмдерін талдамас бұрын, нақты практикалық дағдыларды қалыптастыру үшін оқытушылар мен білімгерлердің өзара байланысты жолдарының жүйесі қарастырылатын әлеуметтік-психологиялық тренингті сипаттаймыз. Бұл ретте ӘПТ функциялары ретінде мыналарды қарастырамыз:

- білім беру жағдайларын модельдеу (нақты кәсіптік тапсырмалар үшін стандарттарды белгілеу);
- белгілі бір қызмет түрінің дағдылары мен біліктіліктерін дамытуға бағыттау;
- кәсіби тұрғыда өзін-өзі тәрбиелеу;
- әр қатысушы үшін жеке тәсілмен жайлы жағдайлар жасау.

Кәсіптік оқытудағы әлеуметтік-психологиялық тренингтің мүмкіндіктерін қарастыра отырып, маман даярлау тәжірибесінде оны қолдану әдістері мен механизмдерінің жеткіліксіз дамуына байланысты жеке компонент ретінде қолданылатындығын атап өткен жөн. Сондықтан, әлеуметтік-психологиялық тренингті оқу процесіне енгізуге ықпал ететін, оның педагогты даярлау үшін пайдалануға мүмкіндік беретін оқытудың инновациялық жүйесі қажет [66]. Әлеуметтік-психологиялық тренинг жеке тұлғаның инновациялық қасиеттерін дамытудың ықтимал тәсілі бола алады. Қазір шетелде талантты балаларды басқару бағыты белсенді дамып келеді, оның негізгі мәні: түрлі қабілеттерді, сондай-ақ, оның ішінде жастардың шығармашылық әлеуетін дамыту және

бітірушілердің еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады [67]. Инновациялық әлеуеттің болуы, Н. Анисимов атап өткендей, жаңашылдықты тудыру және шығарудың шығармашылық қабілетімен ғана байланысты емес, сонымен қатар, идеяларды іс жүзінде жобалап, үлгілеу; жеке тұлғаның мәдени-эстетикалық дамуымен және тәрбиесімен; жеке тұлғаның жаңашылдықты қабылдай алуы, ол төзімділікке, икемділікке негізделген ойлауға да байланысты [68]. В.В. Сидоров пен И.В. Резанович білімгерлердің инновациялық әлеуетін қалыптастыру «сыртқы педагогикалық араласуды» қолданудан тұратынын көрсетті. Оларға:

– білім алушылардың интеллектуалдық мүмкіндіктері мен қабілеттеріне қарай кәсіптік білім берудің көп деңгейлі және көп бағытты мазмұнын жобалау;

– оқу үрдісінде білімгерлердің интеллектуалдық, психикалық және әлеуметтік даму деңгейіне сәйкес келетін педагогикалық технологияларды қолдану;

– оқытушылар мен білімгер тұлғалардың кәсіби перспективасын бірлесіп дамыту. Осылайша, әлеуметтік-психологиялық тренингті қолдану қатысушыларды өзін-өзі тануға, адекватты өзін-өзі бағалауға және өзін-өзі жетілдіруге белсендіреді. Топтық жұмыс әдісі әр қатысушының мүмкіндіктерін пайдалану арқылы туындайтын өзгерістердің қарқындылығы мен ұзақ мерзімділігін барынша арттыруға мүмкіндік береді [69].

ӘПТ кезінде шынайы өмір модельденетіні белгілі, бірақ сонымен бірге ерекше қауіпсіз орта жасалады, ол орта қатысушыларға өздерінің терең көзқарастарын, ойлау тәсілін, проблемаларды шешу жолдарын және мотивация стратегияларын өзгертуге және сол арқылы өз қызметінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл қатысушыларға өзін түсінуге және қабылдауға, өмірін бақылауға және басқаруға мүмкіндік береді деп саналады. А.Х. Зейнеллабдинованың пікірінше, оның негізгі мақсаты белсенді формада тиісті әлеуметтік көзқарастарды қалыптастыруда әлеуметтік-психологиялық білімді меңгеру, яғни арнайы әзірленген белсенді әрекеттер барысында түйсіну. Соңғысы педагог мамандарын даярлауда өте маңызды. Зерттеулер көрсеткендей, мұғалімдерде мынадай қасиеттер болуы керек: «сауалнамаға қатысқан білімгерлердің жауаптары оқытушының білім алушыларды қалай қызықтыратынын көрсетті; ең алдымен білім деңгейі, қарым-қатынас жасау, сөйлесе білу, білімгерлерді сыйлау, сүйіспеншілік, түсіністікпен қарау. Бірақ оқытушылардың білімгерлерді тыңдай білмеуі, ренжітуі алаңдаушылық тудырады. Әрине, оқытушылардың жауап беру ауқымы (85 сұралғандар) білімгерлерге қарағанда аздау. Сонымен, сұралғандардың 53,4%-ы мұғалімнің педагогикалық мәдениетінің жоғары деңгейі, білімділігі, жақсы оқитындығы, тәрбиелілігі, парасаттылығы, адамдарға деген сүйіспеншілігі деп санайды». ӘПТ-тің нәтижесі – өмір сапасының өзгеруі, оның толыққандылығы мен жарқындығына, қанағаттану мен ішкі еркіндікке қарай ілгерілеуі [70]. Ерекше белгілер, әлеуметтік-психологиялық тренингтің сәттілігінің негізгі принциптері ретінде еріктілікті, позициялардың теңдігін және әр адамның жеке қажеттіліктерін тануды, жеке блоктаушы рөлдердің бейтараптығы мен

хабардарлығын, қатысушылардың өзара қолдауын мақұлдауын және қарым-қатынастардың «экологиялық тазалығын», зияткерлік және эмоциялық тәуекелді, рөлдік тактиканың икемділігін және т. б. атап өткен жөн. Әлеуметтік-психологиялық тренингтің көрсетілген қағидаттарын сақтау, бір жағынан, белсенді ұстанымды (іс – әрекетке қатысу), әріптестікті (тұлғаның құндылығын тану), мінез-құлықты объективтендіруді (жұмысқа объективті деңгейде шешу) және зерттеу бағыттылығын (мәселелерді шешуді өз бетінше іздеу), ал екінші жағынан – сабақ өткізудің оңтайлы тактикасын таңдауды көздейтін екі бірдей міндетті шешуге мүмкіндік береді [71].

Бұған қатысты зерттеушілердің көзқарасы бойынша адамның кәсіби қасиеттерін дамыту міндеттері, белсенді оқытудың бір түрі ретінде, әлеуметтік-психологиялық тренингке сәйкес келеді. Оқытудың бұл түрі білімгерлердің қажетті тәжірибелік әлеуметтік-психологиялық білімі мен кәсіби дағдыларды меңгерудегі жоғары танымдық белсенділігін қамтамасыз етеді [72]. Оқытудың қажетті шарттары ретінде қарым-қатынас пен ынтымақтастықтың маңызды рөлін атап өткен Л.С. Выготскийдің зерттеулеріне сүйене отырып, А.Н. Леонтьев оқу процесі «қарым-қатынас процесінде» жүрсе де, қарым-қатынасқа түспейтінін айтады. Қарым-қатынас процесінде, оның пікірінше, ғылыми тұжырымдаманың мазмұнындағы жалпылауға сәйкес келетін психологиялық операциялар жүйесін құру қажет. Тәжірибелік іс-әрекеттермен салыстырғанда психологиялық операциялардың бұл жүйесі сөйлеу ойлауының жаңа әрекеті ретінде іске асырылады. Бұл сөздер оқу процесінде сананың қалыптасуы мен дамуындағы іс-әрекеттің орталық мәні туралы негізгі идеяны білдіреді [73].

Мұндағы жеке психологиялық процестердің қалыптасуы мен дамуы оның психологиялық құрылымының дамуына, оның бағыты мен қозғаушы себептеріне байланысты белгілі бір іс-әрекеттің дамуы барысында жүреді. Білімгердің кәсіби қабілеттерін дамыту процесі осы әлеуметтік-психологиялық тренингтің нақты жағдайларында дами бастайды және нақты тәжірибелік іс-әрекет жағдайында жалғасатындықтан, оқу үрдісін авторлар келесі тізбек бойынша жасайды: «сөз – ой – іс», бұл іс жүзінде келесі әдістемелік қадамдардың орындалуын білдіреді:

- ӘПТ кезінде кәсіби тілде сөйлеу;
- білімгерлерді кәсіби ойлауға үйрету (қолданылатын кәсіби терминдер мен ұғымдар негізінде);
- кәсіби түрде әрекет ету. Білімгер оқу арқылы даму үшін келесідей әрекет етеді: педагогикалық әсер белгілі бір оқу міндеттеріне бағытталған іс-әрекетті өмірге әкеледі, оны құрады, басқарады және оқушының өзі басқаратын іс-әрекеттің нәтижесінде ғана ол білім мен дағдыларды игереді [74].

Сонымен қатар, қолданбалы психологияның басқа да әдістерінің арасында ӘПТ-ті бөліп көрсететін өзіндік ерекшеліктерін атап өткен жөн. Мұндай ерекшеліктерге мыналар жатады: топтық жұмыстың бірқатар принциптерін сақтау; кездесулерге мезгіл-мезгіл жиналатын немесе екі/бес күн бойы үздіксіз жұмыс істейтін (әдетте 7-ден 15 адамға дейін) көп немесе аз

тұрақты топтың болуы (марафон топтары деп те атайды); белгілі бір кеңістік ұйым («детте ыңғайлы, оқшауланған бөлмеде жұмыс істейді, қатысушылар көп жағдайда шеңберде отырады); «осында және қазір» жағдайында дамып, талданатын топ мүшелерінің арасындағы қарым-қатынасқа баса назар аудару; топ мүшелерінің бір-біріне қатысты және топта болып жатқан субъективті сезімдері мен эмоцияларына қарсылық білдіру, вербальды рефлексия; қатысушылар арасындағы еркіндік атмосферасы, психологиялық қауіпсіздік климаты [75].

Осындай топпен сабақ кезінде көптеген авторлар жаттығуды немесе сабақтың негізгі бөлігін вербальді және вербальді емес қарым-қатынас құралдарын дамытатын ойындарды қосуды ұсынады. С.И. Макшанов пен Н.Ю. Хрящеваның пікірінше, психогимнастика әдісі өзіндік міндеттермен және өзіндік әдістемелік әдістермен сипатталатын үш бөліктен тұрады — дайындық, пантомима және қорытынды [76].

Мұндағы аса қажетті қарым-қатынастық қабілеттерді қалыптастырудағы оқытудың тағы бір түрі виртуалды қарым-қатынас тренингі болып табылады. Ол бойынша негізгі үш моделі қарастырылады:

- репрезентативті;
- анонимді;
- өзін-өзі таныстыру [77].

Сонымен, оқытудың белсенді түріне жататын әлеуметтік-психологиялық тренинг білімгерлердің педагогикалық процеске қатысуында нақты дағдылар мен қабілеттерге үйретудің ең тиімді технологиясы болып табылады. ӘПТ барысында білімгерлер оқытушымен де, бір-бірімен де белсенді өзара әрекеттеседі. Бұл жағдайда перцептивті ғана емес, сонымен қатар мотивациялық-ерікті, соның ішінде ойлау мен мінез-құлықтың тұрақты стереотиптерін сақтау мен қорғауды қамтамасыз ететіндер механизмдер де іске қосылады [78]. Теориялық талдау негізінде университеттегі білімгерлердің кәсіби қалыптасу процестері мен көрсеткіштерін қамтитын әлеуметтік психологиялық детерминанттардың қалыптастыру ерекшеліктері көрсетілген. Тұтас білім ретінде кәсіби қалыптасудың әлеуметтік-психологиялық детерминанттары білімгерлер тұлғасының қасиеттері, академиялық топтардың психологиялық сипаттамалары және университет оқытушыларының түрлі тұлғалық қасиеттері арқылы ұсынылған. Білімгер оқу процесінде тұлғаның әлеуметтік психологиялық қасиеттерін алады. Оқыту кезінде адамның әлеуметтік-психологиялық процестері анықталады: бейімделу, қарым-қатынас және сәйкестендіру. Осы процестердің әрқайсысы жеке тұлғаның қалыптасу кезеңін және жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық қасиеттерін игеру, дамыту кезеңін сипаттайды [79].

Әлеуметтік-психологиялық тренингке қатысушының белсенділігі өзін-өзі тануға ұмтылу, өзі туралы идеяларды анықтау бойынша жұмыс жасау және, тиісінше, тиімді іскерлік қарым-қатынасқа кедергі келтіретін мінез-құлқы мен жеке ерекшеліктерін өзгерту жолдарын іздеу болып табылады. Өзіндік талдау, тренингке қатысушы кәсіби және жай тұлғааралық қарым-қатынаста жетістікке

жету жолын ашатын жеке ресурстарды табуға көмектеседі. Әлеуметтік-психологиялық тренинг форматындағы оқу процесінің тиімділігі бірқатар топтық құбылыстармен қамтамасыз етіледі: оқу-жаттығу тобының сабақтары кезінде туындайтын жалпы проблемалар мен тәжірибелерге ие адамдардан кері байланыс және қолдау алу мүмкіндігі; адамның өзін қабылдаған және басқаларды белсенді қабылдаған сезімі. Топ аясында адам қарым-қатынастың әртүрлі стильдерімен тәжірибе жасай алады, психологиялық жайлылық пен қауіпсіздікті сезіне отырып, ол үшін мүлдем жаңа дағдылар мен өзара әрекеттесу дағдыларын үйренеді және дамытады. Білім беру бағдарламаларына психологиялық тренингтерді енгізу олардың алдына қойылған оқу, әдістемелік және әкімшілік міндеттерді болжауға және тиімді шешуге қабілетті жоғары кәсіби басқару командаларын құруды қамтамасыз етеді [80].

Мұғалімнің кәсіби дамуы тұжырымдамасына сәйкес эмоциялық икемділік педагогикалық бағыт пен педагогикалық құзыреттілікпен қатар мұғалімнің жеке басының ажырамас сипаттамаларының бірі. Болашақ мұғалімдердің эмоциялық икемділігін дамыту құралдарының бірі – әлеуметтік-психологиялық тренинг, атап айтқанда «жеке өсу тренингі». Эмоциялық икемділікті дамытып, жоғары деңгейге жеткізген, сезімдердің вербальді және вербальды емес көрінісі әдістеріне ие және оларды білімгерлермен қарым-қатынаста мақсатты түрде қолданатын оқытушы:

- педагогикалық қарым-қатынасты байытады, оны эмоциялық тұрғыда қанықтырады;

- білімгерлердің психологиялық қорғалу және қауіпсіздік сезімдерін қалыптастырады;

- педагогикалық іс-әрекеттің жоғары өнімділігіне жетуді толықтай қамтамасыз етеді;

- білім алушылардың жеке ерекшеліктерін дамытуға оң әсерін береді [81].

Педагогикалық мәдениетін қалыптастырудағы әлеуметтік-психологиялық тренингті ұйымдастыру, маманның тәжірибесі мен қатысушылардың белсенділік деңгейлеріне байланысты:

- теориялық таңдау және жаттығуларды ассимиляциялау, әлеуметтік-психологиялық тренинг өткізу, белгілі бір жағдайда қарама-қайшылықты іздеу, анықтауға көшу және шешудің стратегиялары мен әдістерін табу;

- мінез-құлықтағы ықтимал өзгерістерді анықтау арқылы белгілі бір жағдайда әсер ету стратегиясын модельдеу;

- өзіне және басқаларға деген сезімнің қарым-қатынасын дәлірек көрсетуге дайын болу, эмоцияларды талдау, әртүрлі жағдайларды жаңғыртуға қатысу, шешімдерді іздеуде импровизация жасау.

Әлеуметтік-психологиялық тренингтің диагностикалық кезеңінде мақсат қойылады, міндеттер тұжырымдалады, жеке жұмыс әлеуметтік-психологиялық тренинг аясында құрылады, тренингке қатысушылардың әрқайсысы жеке жауап береді. Яғни, тренингтің әр қатысушысына нақты кәсіби педагогикалық жағдайларда өзінің мүмкіндіктері мен қиындықтарын өзінше диагностикалау

мүмкіндігі беріледі. Мұндай өзін-өзі диагностикалау, біздің ойымызша, түзетуге бағытталған кез-келген қызметтің қажетті шарты болып табылады [82].

«Әлеуметтік-психологиялық тренинг» атауының өзі (топтық жұмыстағы ерекше бағыт, топтық қарым-қатынас құбылысын талдауға негізделген) М. Форверг атымен байланысты. Манфред Форверг ұсынған әлеуметтік-психологиялық тренингтерде білім, дағдылар, көзқарастар, мінез-құлық зерттеледі және түрлендіріледі, қарым-қатынас арқылы топ мүшесіндегі әр адамның мінез-құлық тәжірибесі белсенді қаралады, сонымен қатар, бұл тәжірибемен алмасу өте маңызды болып табылады. Ол «тренинг тұжырымдамасының басты мақсаты – мінез-құлықты өзгертеді» деп жазды, дегенмен ол жеке әлеуметтік өзара іс-қимыл компонентті талдаудан бас тартпады. Әлеуметтік-психологиялық тренинг барысында басты механизм кері байланыс болып табылады. Тренинг жүргізуші психологиялық ерекшеліктерін, мәдени құндылықтарын ескере отырып, кері байланыстың небір тиімді түрлерін, жолдарын ойластыра алуы қажет. Кері байланыс жасаудың формасы арқылы қатысушыға арналған тренинг міндеттері нәтижелі шешіледі. Автор ұсынған классикалық оқыту бағдарламасы, нақты алгоритмдік сипатта, логикалық схемада қарым-қатынас процесінің негізгі психологиялық компоненттерін игерумен және оқытумен қарым-қатынас дағдыларын дамытудағы дәйекті қадамдардан құралады (кіріспе, проблеманы бағдарлау, дәлелдеу, эмоциялық бақылау жай-күйі). Оқу бағдарламасы арнайы әзірленген және өзара байланысты рөлдік ойындардан, проблемалық пікірталастардан, жаттығулардан, өсу ретімен ұсынылатын күрделі тапсырмалардан тұрады. Көмекші құрал – бұл арнайы бейне жабдықтар, ойын және тренингке кіретін психодрама элементтері [83].

Әлеуметтік-психологиялық тренингтің нақты түрлерінің көптеген модификациялары бар [84], олар бірқатар белгілермен ерекшеленеді. Осындай формалардың бірі – жеке тұлғаның 3 компоненттік құрылымын, атап айтқанда: танымдық, эмоциялық және мінез-құлықты ескере отырып, жеке өсуді үйрету. Танымдық компонент адамның өзі, басқалары және әлем туралы идеяларын қамтиды; дамыған тұлға ерекшеленеді: ол өзін еркін таңдау жасайтын және олар үшін жауап беретін белсенді тіршілік субъектісі ретінде бағалайды; ол басқа адамдарды өмір процесінің ерекше және тең қатысушылары ретінде қабылдайды; әлемді үнемі өзгеріп отыратын, сондықтан әрқашан өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру үшін жаңа және қызықты кеңістік ретінде қабылдайды.

Дамыған тұлғаның эмоциялық құрамдас бөлігі өз сезімдеріне сену және оларды өзі таңдаудың қабілетін, яғни әлем шынымен солай көрінетініне және адамның өзі дұрыс шешім қабылдауға және жүзеге асыруға қабілетті екеніне сенімділік; өзін және басқаларды қабылдау, басқа адамдарға шынайы қызығушылық; дүниені қабылдауға қызығушылық, ең алдымен оның жағымды жақтары; нақты жағдайға сәйкес келетін күшті жағымды және жағымсыз эмоцияларды сезіну қабілеті [85].

Мінез-құлық құрамы өзіне, басқа адамдарға және әлемге деген көзқарастық әрекеттерден тұрады. Дамыған тұлғада: іс-әрекеттер өзін тануға, өзін-өзі дамыту үшін, басқаларға қатысты өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған, мінез-құлық мейірімділікке және олардың жеке басын құрметтеуге негізделген; әлемге қатысты мінез-құлық оның ресурстарын көбейтуге және кейде қалпына келтіруге бағытталған өзін-өзі жүзеге асыру процесіндегі шығармашылық белсенділігіне және бар ресурстармен ұқыпты жұмыс істеуіне байланысты [86].

Тұлғалық өсу топтарында да үш құрамдас бөлік бар: рационалды, эмоциялық және белсенді, олар бойынша жұмыс параллельді түрде жүзеге асырылады.

Рационалды құрам ақпаратты жүйелеу және құрылымдау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді, сол жақ жарты шардың ойлауын дамытады. Қатысушылар білім, модель, тұжырымдама, болжау дағдыларын алады.

Эмоциялық құрам оң жақ жарты шардың ойлау дағдыларын дамытады, эмоциялық байланысқа кіру қабілеті, өзін таныту, топтық динамиканы сезіну, бейнелі ақпаратпен жұмыс, интуицияға сүйенеді.

Белсенді құрам алынған білімді тәжірибеде бекітуге негізделген, ол сәттілік сезімін береді, мінез-құлықты түзетуге жағдай жасайды. Мұнда біз жобалаймыз, мәселелерді шешеміз, ойнаймыз, бір сөзбен айтқанда, әрекет етеміз және жасаймыз. Солай біз топтан кері байланыс аламыз [87]. Кез-келген өзара әрекеттесу, қарым-қатынас, сөздер мен ақпараттан басқа, өзара әрекеттесетін тараптардың құндылықтары мен ниеттері көрінетін және өзара әрекеттесудің, қарым-қатынастың сипатын анықтайды. Өзара әрекеттесу жағдайы объективті немесе формальды құрылымға ие, сонымен қатар өзара әрекеттесу жағдайы мен оның элементтерінің адамға, оның қажеттіліктеріне, мүмкіндіктеріне, мотивтеріне сәйкестігін сипаттайтын формальды емес, психологиялық, құндылық-семантикалық құрылымға ие болады. Бұл дегеніміз, оқу процесінде өзара әрекеттесу жағдайларының психологиялық мазмұны (сонымен қатар әлеуметтік-психологиялық тренинг барысында) осы жағдайлардың және олардың элементтерінің жүйелі, психологиялық қасиеттері болып табылады. Сонымен қатар, өзара әрекеттесу жағдайлары сол элементтердің мәндерін көрсетуге қатысты: оң – жағдай мен оның элементтерінің адамға сәйкес келуінің белгісі, теріс – сәйкессіздік белгісі [88].

Қазіргі уақытта ғылым белгілі бір білімге ие, оны педагогикалық іс-әрекетте қолдану кәсіби сауатты мұғалімнің, оқу процесін жетілдіруге қабілетті зерттеуші мұғалімнің қалыптасуының маңызды шарты болып табылады, оны білімгерлердің де, мұғалімнің де жеке қалыптасуы мен даму мәселелерін шешуге бағыттайды. Әлеуметтік қайта құрудың, гуманитарлық практиканы жаңартудың, жалпы білім беретін мектепті реформалаудың жан-жақты процестері мұғалімнен әлеуметтік сұраныстарды қанағаттандыру үшін зияткерлік ресурстарды шоғырландыруды талап етеді. Педагогикалық қызметті зерттеуге және басқаруға қабілетті, процесті диагностикалау құралдары мен өз еңбегінің нәтижелерін, оны түзету және одан әрі жетілдіру жолдары мен құралдарын негіздеу тәсілдерін меңгерген кәсіби педагогтың қалыптасуына

жағдай жасау маңызды [89]. Мұғалім кәсібінің ерекшелігі – оған адамдармен сәтті қарым-қатынастың негізін құрайтын, білім алушылармен, әріптестермен қарым-қатынасты ұйымдастыруға, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектесетін білім, білік, дағдылар қажет. Мұғалімнің психологиялық мәдениетінің өзегі – ынтымақтастық деңгейде жүзеге асырылатын педагогикалық қарым-қатынас [90]. А.А. Реан, Н.В. Бордовская және С.И. Розум педагогикалық қарым-қатынасты ерекше қарым-қатынас ретінде анықтайды, оның ерекшелігі оның субъектілерінің әртүрлі әлеуметтік-рөлдік және функционалды ұстанымдарына байланысты [91]. Жоғары эмоциялық тұрақтылыққа ие мұғалім кәсіби қызметтегі проблемалық жағдайларды стрестік, қауіпті деп емес, шешуді қажет ететін деп санайды және оның жұмысқа деген көзқарасы терең, тұрақты болады, бұл оның кәсіби бағытын тұрақтандырады [92].

Мұндай белсенді оқыту форматындағы әлеуметтік-психологиялық тренинг мәселесі педагогикадағы әртүрлі қолданбалы психологиялық аспектілер мен теориялық ұстанымдардың интеграциясын, сондай-ақ білімгерлердің шығармашылық әлеуетін дамытуды үйлесімді түрде қамтамасыз ететіндей жеткілікті дамыған, бірақ салыстырмалы түрде жаңа бағыт ретінде қарастырылады. Осы тақырыптағы заманауи ғылыми жарияланымдарды егжей-тегжейлі талдау болашақ мұғалімдерді дайындауда жиі қолданылатын әлеуметтік-психологиялық тренингті дамытудың екі негізгі бағытын анықтауға мүмкіндік береді:

– тренингтік топтың да, педагог-жаттықтырушы тұлғасының да түрлендіргіш әсерінің көмегімен білім алушының тұлғасын дамытуға және жетілдіруге бағытталған;

– арнайы дағдыларды дамытуға бағытталған (әкімшілік, коммуникативті, тапсырманы тұжырымдау, орындалуын бақылау, тұлғааралық қақтығыстарды шешу, стресс жағдайында нәтижелі жұмыс істеу және т. б.).

Тұлғааралық қарым-қатынаста мінез-құлық тактикасын ескеру де маңызды. Адамдар көбінесе сенімділік қалыптастыратын мінез-құлықтарды көрсетеді (жанашырлық, эмпатия және көңіл бөлу, көмек, қоғамдастық). Олар сенімді нығайту тактикасын азырақ пайдаланады: бірегейлік, қарым-қатынастағы жеңілдік және ашықтық. Бұл адамдардың тұлғааралық сенімді құру және нығайту үшін кең ауқымды тактикалық мүмкіндіктері бар екенін көрсетеді, бірақ олар бұл тактиканы әртүрлі жиілікте және әртүрлі дәрежедегі тиімділікпен пайдаланады. «Әлеуметтік капиталды жинақта» ойыны кезінде іс-әрекеттердің сенімі статистикалық талдау барысында адамдардың басқалармен байланыс орнатуға және қолдауға күш салатын тактикалардың ең тиімдісі екенін сенімді деңгейде ($p \leq 0,001$) көрсетті. Бұл қарым-қатынас серіктестерінің бір-бірінің сенімін нығайтудағы күш-жігерін мойындайтынын және бағалайтынын көрсетеді [93].

Әлеуметтік-психологиялық тренингке бағытталған белгілі бір міндеттердің басымдығына байланысты ол әртүрлі формаларға ие болуы мүмкін. Бұл формалардың барлық алуан түрлілігін шартты түрде екі үлкен

сыныпқа біріктіруге болады: арнайы дағдыларды игеруге және дамытуға бағытталған, мысалы, іскерлік әңгімелесу, жеке өзін-өзі реттеу тетіктерін дамыту, тұлғааралық қақтығыстарды шешу және т.б.; қарым-қатынас жағдайларын талдауды тәжірибеде тереңдетуге бағытталған, мысалы, түзету, сәтті қарым-қатынас жасау үшін қажетті көзқарастарды қалыптастыру және дамыту, өзін және басқа адамдарды дұрыс қабылдау, топтық өзара әрекеттесу жағдайларын талдау [94].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг қазіргі кездегі педагогикалық тәрбие әдісі ретінде психологиялық жұмыстың ең сұранысқа ие және қарқынды дамып келе жатқан түрлерінің бірі болып табылады. Мұнда қолданылатын басты жұмыс әдістері:

– проблемалық жағдаяттарды талдау – ойлауды, танымдық белсенділікті, дербестікті дамытуға, шешім қабылдау дағдыларын дамытуға жағдай жасау;

– белсенді танымдық әрекетке қызықтыру, кәсіби ойлауды дамыту, қиялын жаттықтыру, топта жаңа идеяларды алға тарта білу, тәуекелге бейімділік, әлеуметтік батылдықты дамыту.

– фокустық объектілер әдісі – шығармашылық қасиеттерді дамыту, тұлғаның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы, жаңа өнімді жасау және әзірлеу кезінде стандартты емес шешімдерді іздеу [95].

ӘПТ жұмысының әр кезеңі (кез-келген жаттығуды немесе тапсырманы орындау барысында) келесі компоненттерді қамтиды:

1) мотивациялық — қатысушыларда жаңа білімді белсенді игеруге және дағдыларды игеруге ынталандыру, мысалы, рефлексия, өзін-өзі тану, педагогикалық байқау, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі таныстыру және т. б.;

2) диагностикалық (рефлексивті) - негізгі міндет әрбір қатысушы өзінің педагогикалық өзара іс-қимыл субъектісі ретінде өзінің ерекше стилін нақтылауға және шешіміне назар аударуға мүмкіндік алу болып табылады;

3) жаттығу — қатысушылардың белгілі бір дағдыларын дамытуды қамтамасыз етеді. Мысалы, эмоциялық икемділіктің даму кезеңінде бұл өзін-өзі реттеу дағдылары, дене сезімі, өздігінен сөйлеуге және өзін-өзі көрсетудің үйлесімділігіне қол жеткізу. Сонымен қатар, қатысушылар басқалардың мінез-құлқын психологиялық тұрғыдан түсіндіру тәжірибесін тереңдетеді. Мұнда әртүрлі дене жаттығулары, экспрессивті репертуарды дамыту, театр этюдтері сияқты жаттығулар және т. б. қолданылады. ӘПТ жұмыстың компоненттерін (орындау кезеңдерін) Л.М. Митинаның мінез-құлқын өзгерту технологиясының кезеңдерімен байланыстыруға болады: мотивациялық — дайындық, диагностикалық – хабардарлық, қайта бағалау – жаттығу-әрекет. Мысалы, «оқытушы – білімгер қарым-қатынасының скульптурасы» жаттығуын орындау арқылы тренингке қатысушылар оқушылармен қарым-қатынас орнатудың ерекшеліктерін білу қажет. Осы жағдайдағы оқушылардың жеке жағдайына назар аударып, олармен қарым-қатынаста оптимизмге қол жеткізеді [96].

Қазіргі жағдайда жастардың инновациялық әлеуетін дамыту оқу орындарында, әсіресе университеттің білім беру жүйесінде ерекше маңызға ие, өйткені оқу кезеңінде мамандыққа түсу мамандықты анықтауға мүмкіндік

береді. Педагогтың жеке тұлғасын дамыту үшін болашақ мамандардың кәсіби шығармашылығын, даму жолдарын, жаңа идеяларын, шығармашылық қабілеттерін және шығармашылық ойлауын дамыту қажет. Оқытудың тек іскерлігін ғана емес, қабілетін де қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқыту технологиясын өзгерту қажет, оларды жүзеге асыруға дайындық, болашаққа бағдар қажет. Мұның барлығын білім беру үрдісінде дәстүрлі және инновациялық тәсілдерді біріктіретін технологияны қолдану арқылы ұйымдастыруға болады [97].

Осылайша, оқытудың интерактивті формаларын оқу процесіне қосу тұлғаның қызығушылығын, икемділігін, өзіндік ерекшеліктерін, жалпы инновациялық сипаттамаларының даму деңгейін арттыруға мүмкіндік береді және әлеуметтік-психологиялық тренингте көрініс табады. ӘПТ-те мақсат басымдылығына сәйкес шартты түрде екі типке бөлуге болады: 1. құралдық-бағыттаушылық тренингтер; 2. тұлғалық-бағыттаушылық тренингтер – топтың әрбір мүшесінен «Менді» қозғайтын, топ мүшелерінің терең тұлғалық түрленуіне бағытталған тренинг.

Құралдық-бағыттаушылық тренинг әлеуметтік-психологиялық өзін-өзі ұстауға бағдарланған тренинг қатарына жатады. Ол тұлға теориясындағы бихевиоралдық бағытқа негізделеді, яғни, индивид өзін-өзі ұстаудың әртүрлі моделі тұрғысынан қарастырылады және белгілі бір стимулдар мен әдістердің көмегімен өзін-өзі ұстауын өзгерту және жаңасын құру болып табылады.

Тренингтің екінші типі *тұлғалық-бағыттаушылық тренинг* деп аталады. Тұлғалық-бағыттаушылық тренингке тұлғалық өсу немесе психотүзетуші (психокоррекционные) деп аталатын топтар жатады. Бұл топтардың негізгі міндеттері – өзара зерттеу, тұлғаның өзі туралы білімін кеңейту, оны дамыту және ашу. Мұнда психологиялық ұстанымдардың теңдігі орнатылатын психологиялық әсер «субъект-субъектілі» жүйе қатынасында жүзеге асырылады [53, б.14].

К. Рудестам әлеуметтік-психологиялық тренингтегі топтық жұмыстардың келесі артықшылықтарын көрсетеді:

1. Топта эмоциялық жылулыққа және адамның басқа адаммен қатынасында жылулыққа қажеттілігі туындайды.

2. Арнайы ұйымдастырылған топта жинақталған тәжірибе – тұлғааралық өзара әрекетте туындайтын мәселелердің шешілуіне көмектеседі.

3. Топта кері байланыс алу мүмкіндігі болады.

4. Топтың белгілі мүшесінің мәселелері мен толғаныстары бар болаған жағдайда, тренингтік топтардан қолдау табады.

5. Индивид бақылауға алынған ортада жаңа білім мен ақыл алуға қолдау табады.

6. Топта әріптестердің қысымы, конформизм, әлеуметтік әсер ету, рольдерді бөлу сияқты жасырын факторлар айқындалады.

7. Қатысушылар өздерін басқалармен қатар қойып және орнатылған эмоциялық байланысты өзінің толғаныстарын, сезімдерін, өзін-өзі ұстауын бағалауда пайдалана алады.

8. Топ өзін-өзі зерттеу процесін және индивидтің «Мен» концепциясының қалыптасуын жеңілдетеді.

9. Экономикалық пайда – бір ғана жетекші психолог индивидтер тобымен жұмыс жасайды [98].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг өткізуде принциптерді жүйелі түрде жүзеге асыру, дәстүрлі оқыту әдістерінен (лекция, семинар, көркем әдебиеттерді оқыту) сала жағынан төмендегідей ерекшеленеді:

- белсенділік, әркімнің топ жұмысының нәтижелігіне жауапкершігі;
- топ жұмысына қатысу тұрақтылығы. Әр топ мүшесінің топ жұмысына басынан аяғына дейін үзіліссіз қатысуы міндетті;
- топтың жабықтығы. Топтағы мәселе сыртқа шықпауы қажет;
- ашықтық пен адалдық [99].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг – адамның потенциалын ашады және одан бетер дамытады, өзінің сезімдік қалпын және эмоциясын вербальді және вербальді емес білдіруге көмектеседі. Әлеуметтік-психологиялық тренинг тобының міндеті қатынасушылардың өзін-өзінің жекелей ашылуы мен тануына жол ашу, ал ол үшін ең алдымен адам өзін-өзі түсіну және өзін сол қалпынша қабылдауын үйренуі қажет [100].

Іс жүзінде, әлеуметтік-психологиялық тренинг рет-ретімен оқыту бағдарламасы болып табылады, оның мақсаты қарым-қатынас сапасын жақсарту, тұлғааралық өзара іс-қимыл, отбасы мен қоғамда әлеуметтік қолайлы мінез-құлық дағдыларын құру, күндегі әлеуметтік ынталандыруға, түрлі стрестерге төзімділікті күшейту болып табылады.

Оқыту барысында ӘПТ технологиялары, интерактивті және ұйымдастырылған мінез-құлық психотерапиясының әдістері, әлеуметтік оқыту принциптері белсенді қолданылады: нұсқау беру, жағдайды модельдеу, тәлімгерлік, кеңес беру, әлеуметтік күшейту (мадақтау арқылы), кері байланыс, қайталау, үй тапсырмасы. Әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламасына міне-құлық жаттығулары, дағдыларды дамытуға арналған психологиялық ойындар, арт-терапия, денеге бағытталған терапия элементтері, медитация, пікірталас және т.б. енгізілген. Сонымен бірге, алынған дағдыларды бірте-бірте кеңейтіп, тереңдету маңызды, бұл үшін түпкілікті мақсат – оларды соңғы мінез-құлық реакциясын құрайтын шағын элементтерге бөлу және осы элементтерді кезең-кезеңімен меңгеру арқылы үйрену – қадамдық стратегия [101].

Әлеуметтік-психологиялық тренингке қатысушылардың ашық (топ құрамы өзгермелі) және жабық (құрамы тұрақты) топтары болуы мүмкін. Жабық топтар өнімді, тиімді жұмыс атқарады. Психологиялық тренингті жаңадан жүргізіп бастап жатқан тренерлер үшін топ мүшелерінің саны 10-12-ден аспаған тиімді. Тренингтің жұмыс уақыты тренинг басталмай тұрып белгіленгені дұрыс. Тренинг жүргізілетін бөлмеде еркін қозғалуға мүмкіндік болуы тиіс, яғни бөлме таза, қоңыр салқын, кең және дөңгеленіп отыруға келетіндей болғаны дұрыс [102].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг – қарым-қатынас жасау құзырлығын дамыту мақсатымен психологиялық жұмыстың топтық белсенді әдістерін

қолдануға арналған және қолданбалы психология саласында кеңінен іске асырылады. Бұл практикалық психологияның қарым-қатынастағы біліктілікті дамыту мақсатында топтық психологиялық қызметтің белсенді тәсілдерін пайдалануға бағытталған әдісі. Әлеуметтік-психологиялық тренинг адамдарға көмек көрсету шеңберінде топ деңгейіндегі психологиялық ықпал ретінде қарастырылады. Оған сензитивтік, тұлғалық өсу тренингтерін және тренинг топтарының басқа түрлерін де жатқызуға болады. Ол «белсенді әлеуметтік-психологиялық оқыту» сияқты басқаша аталуы мүмкін. Белсенділік және ашық кері байланыс қағидалары әлеуметтік-психологиялық тренингтің негізгі қағидалары ретінде бекітілген. Белсенділік дайын білімдердің емес жаңа қарым-қатынас дағдыларының дербес жасалуын болжайды.

Аталмыш әдістің мақсаты төмендегі міндеттермен негізделеді:

- 1) психологиялық білімдерді игеру;
- 2) адамдармен қарым-қатынаста қажетті дағдылар мен біліктерді қалыптастыру;
- 3) жайлы қарым-қатынас жасауға керек дағдыларды түзеу, дамыту, қалыптастыру;
- 4) айналадағы адамдарды және өзі-өзі тануды дамыту;
- 5) тұлғааралық қарым-қатынас жасау жүйесін дамыту.

Әлеуметтік-психологиялық тренингтің алға қойған мақсаттары түрлі мәселелерді шешуге бағытталғандықтан оның формалары да әртүрлі. Оған қатысатын адамдар тығыз қарым-қатынасқа түсуді керек ететін мамандық иелері мен түрлі адамдармен қарым-қатынасқа түсуде қиналатындар. Әсіресе бұл жұмыс қатысушылардың ашық кері байланыста түсуіне мүмкіндік беретін сенімділікті ұялатуға бағытталады. Нәтижесінде қатысушылар өзін басқа қырынан көруге мүмкіндік алады және қарым-қатынас құзырлығын дамыту арқылы басқа адамдармен байланыс жасау барысында жинақтаған өзінің тәжірибесіне сүйенетін болады.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг термині аса ауқымды мағынаға ие. Ғалымдардың еңбектеріне талдау жасау арқылы әлеуметтік-психологиялық тренинг – ол адамның қарым-қатынас стилін үйлестіруге, оны өзгертуге, басқалармен қарым-қатынастағы конфликті және тұлғаның ішкі жанжалын шешуге, түсінуге және тануға сабақ болды деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Мұнда басқа адамдарға өз ойын айту, ішкі қысымды жеңу де кіреді [103].

Сонымен, топта сенімділікті ұялату, педагогикалық қабілеттерді дамыту сабақты ерекше формада өткізуді талап етеді. Мұндағы педагогикалық дағдылар оқытушының тек пәнді меңгеру деңгейі ғана емес, сонымен қатар білім алушыға дұрыс қарым-қатынас жасай алу және психологиялық әсер ете алу қабілеті. Мұндай шеберлік мұғалімнің әлеуметтік-психологиялық дағдыларына, психологиялық күйіне тікелей байланысты. Соған орай ұжыммен біріктіріп барлық оқытушыларға да, білімгерлерге де әлеуметтік-психологиялық тренинг өткізудің маңызы зор. Кәсіби-педагогикалық қарым-қатынасты дамытуға ықпал ететін психологиялық қасиеттерді

калыптастырудың негізгі жолдары мен тәсілдерін зерттей отырып, ең тиімдісі – әлеуметтік-психологиялық тренинг екендігі анықталды.

Мұндағы, әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы қабілеттерді дамытудың психологиялық ерекшеліктерінде қазақ ғұламаларының тарихи-теориялық талдауы, Кеңестік кездегі, қазіргі кездегі қазақ және әлемдік зерттеулерге шолу дәлел бола алады.

1.2 Болашақ мұғалімдердің педагогикалық қабілеттерін дамыту мәселелерін теориялық зерттеу

Әлемдік қоғамдастықтың кейінгі жылдардағы дамуы білім беру және тәрбие жүйесінің негізінде адам тұлғасының басымдығын аса айқын етіп отыр. Мұндай жағдайда мұғалім жалпыадамзаттық құндылықтардың тасымалдаушысы, шығармашылық тұлғаның жаратушысы ретінде негізгі тұлғаға айналады. Біздің қоғамда болып жатқан өзгерістердің күрделілігі мен сан алуандығы болашақ мұғалімді өзін-өзі анықтауға сұраныс тудырады, одан педагогикалық қызметте демократиялық және гуманистік принциптерді жүзеге асыруды талап етеді, бұл мұғалімдерді даярлау жүйесінде елеулі өзгерістер тудырады.

Қоғам өзінің тарихи дамуының барлық кезеңдерінде білім беру саласындағы мамандарға жоғары талаптар қойды, өйткені жалпы білім деңгейі, оның одан әрі дамуына жағдай жасау мүмкіндігі педагогтерге тікелей байланысты.

Қазіргі және болашақ ғасыр мұғалімін даярлау мәселесі өте күрделі. Әрқашан солай болды. Бұл әр жаңа әлеуметтік жағдайда мәселені зерттеу өрісін кеңейтетін маңызды әдіснамалық және теориялық зерттеулерді қажет етеді.

Оқыту, тәрбиелеу, күрделі де жауапты тәрбиелік мақсаттарды ойдағыдай шешу көбінесе мұғалімдердің дайындық деңгейіне, педагогикалық мәдениетіне, білім берудің заңдылықтары, принциптері мен әдістерін білуіне, оларды дұрыс жүзеге асыра білуіне байланысты.

Мұғалім белгілі бір білім мен дағдыға ие болумен қатар, оқыту мен оқу іс-әрекетінің тиімділігін арттыратын кәсіби қабілеттерге ие болуы керек.

Педагогикалық білім беруді жетілдіру, педагогты даярлау мәселелеріне атақты педагогтар – Н.И. Пирогов, К.Д. Ушинский, С.Т. Шацкий, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский көңіл бөлді.

Бүгінгі күні болашақ педагогтардың кәсіби қабілеттерін дамыту мәселесі бойынша іргелі зерттеулер жүргізілді (Л.М. Митина, В.А. Слостенкин, А.И. Мищенко, В.А. Крутецкий, Н.В. Кузьмина, Н.Ф. Талызина, Е.К. Осипова, И.Н. Семенов, С.Ю. Степанов және т. б.).

Мұғалімнің кәсіби дайындығы, көптеген зерттеулер бұған дейін болса да, кәсіби және жеке қасиеттерін қалыптастыру, педагогикалық қабілеттерін дамыту өзекті болып қала береді.

Педагогикалық қабілеттер саласында көптеген зерттеулер болса да олардың құрылымы, интегралды даралық контекстіндегі жекелеген компоненттердің пайда болуының детерминанттары туралы мәселе әлі де аз

зерттелген. Бұл қабілеттердің мазмұнын нақтылау, олардың құрамдас бөліктерін интегралды даралық теориясы тұрғысынан анықтау қажеттілікті тудырады, оның шешімі психологиялық теория мен практиканың одан әрі дамуына ықпал ете алады.

Жалпы қабілеттер теориясында кәсіби педагогикалық компонент қабілеттер мен тұлға арасындағы байланысты қарастыратын бірқатар салалардың (қабілеттердің тұқым қуалайтын және қоршаған ортаны анықтауыштарын, олардың құрылымын, психиканың басқа қасиеттерімен, іс-әрекеттермен байланыстарын зерттеу) контекстінде қарастырылады (А.Г. Ковалев, В.Н. Мясищев, А.А. Бодалев, К.К. Платонов, Н.С. Лейтес, Е.И. Рогов және т.б.); белгілі бір қызмет түрімен байланысты қабілеттер (А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, В.С. Мерлин, В.А. Крутецкий, Е.А. Климов, Т.И. Артемиева, В.А. Ягункова, М.К. Кабардов және т.б.) [104].

Психологиядағы қабілеттер мәселесін зерттеуге Б.М. Теплов, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, К.К. Платонов, Б.Ф. Ломов сияқты көрнекті психология теоретиктерінің еңбектері үлкен әсер етті. Педагогикалық қабілеттерді Н.Д. Левитов, Ф.Н. Гоноболин, А.И. Щербаков, Н.Г. Кушков және басқа да ғалымдар өз еңбектерінде ерекше қарастырды.

Б.М. Теплов қабілеттілікпен бірнеше қызмет түрлерін тиімді орындаудың шарты болып табылатын жеке тұлғалық қасиеттерді анықтайды [105, б.153].

Б.М. Теплов қабілеттердің үш міндетті белгілерін қосуға ерекше назар аударды:

– қабілеттер бойынша бір адамды екіншісінен ерекшелетін жеке психологиялық ерекшеліктердің болуы;

– қабілеттер барлық жеке ерекшеліктер емес, тек кез-келген әрекетті немесе көптеген іс-әрекеттерді тиімді орындауға байланысты;

– «қабілет» ұғымы белгілі бір адамда қалыптасқан білімге, дағдыларға байланысты емес.

Педагогикалық қабілеттер – оқу іс-әрекетінің талаптарына жауап беретін және осы іс-әрекетті меңгеру табысын анықтайтын мұғалімнің жеке психологиялық ерекшеліктерінің жиынтығы. Педагогикалық қабілеттер мен педагогикалық дағдылардың айырмашылығы:

– *педагогикалық қабілеттер* - бұл тұлғаның ерекшеліктері;

– *педагогикалық дағдылар* - бұл адам жоғары деңгейде жүзеге асыратын педагогикалық іс-әрекеттің жеке актілері [105, б.156].

1-кестеден көріп отырғанымыздай, зерттеулердің «педагогикалық қабілеттер» ұғымына көзқарасы бірыңғай емес, оны анықтау үшін жеткілікті деңгейдегі кең терминологиялық аппарат қолданылуы тиіс деген қорытынды жасауға болады. «Педагогикалық қабілет» ұғымының түрлі әдеби дереккөздерде өзіндік жан-жақты жеткілікті талданбағандығын айта кету қажет. Анықталғандай, ұғымды қолданудың көпфункционалылығы педагогикалық қабілетті анықтауда болашақ педагогтердің тұлғасының интегралды кешенді сипаты және кәсіби субъектісі ретіндегі міндеттерді қояды. Дегенмен, бұл

ұғымның теориялық мәнін зерделеуге мүмкіндік беретін қазіргі таңда алғышарттары қалыпты деуге болады.

Кесте 1 – Педагогикалық қабілеттер ұғымына берілген зерттеуші ғалымдардың анықтамалары

№	Ғалымдар	Анықтама
1	2	3
1	Н.Д.Левитов	Педагогикалық қабілеттер – бұл мұғалім тұлғасының әртүрлі аспектілеріне тікелей байланысты бірқатар қасиеттер, сапалар (сөйлеу сапасы, тапқырлық, тез бағдарлану және бірден шешім қабылдау, мұғалімнің ойы мен көзқарасын түсіну және т.б.). Бұл мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің нәтижелі жүзеге асуының шарты болып табылады
2	Б.М. Теплов	Педагогикалық қабілеттер – бұл педагогикалық іс-әрекеттердің талаптарына жауап беретін және осы қызметті игерудегі сәттілікті анықтайтын мұғалімнің жеке психологиялық қасиеттерінің жиынтығы.
3	Н.В. Кузьмина	Педагогикалық қабілеттер мұғалімнің сезімталдығының белгілі бір формасы. Ол біріншіден, объектіге, процесске және өзінің педагогикалық іс-әрекетінің нәтижелеріне, екіншіден, оқушыға қарым-қатынас, білім, еңбек субъектісі ретінде педагогикалық қабілеттердің екі деңгейін анықтайды: перцептивті-рефлексивті және проективтік.
4	Н.В.Клюева	Педагогикалық қабілеттер - бұл педагогикалық іс-әрекеттің құрылымын көрсететін, оны табысты жүзеге асырудың шарты болып табылатын мұғалім тұлғасының тұрақты қасиеттері.
5	Даму және педагогикалық психология бойынша сөздік-анықтамалық оқу-құралы. Құрастырушылар: Е.О.Бурачевская, Н.Ю.Скороходова	Педагогикалық қабілеттер – педагогикалық әрекеттердің талаптарына жауап беретін, сондай-ақ, осы іс-әрекетті меңгерудегі табысты анықтайтын мұғалім тұлғасының жеке психологиялық ерекшеліктерінің жиынтығы.
6	И.А.Тюткова	Педагогикалық қабілеттер – педагогикалық қызметті ұйымдастыруға мүмкіндік беретін арнайы дамыған психофизиологиялық бейімділік.
7	Педагогикалық сөздік Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспиров	Педагогикалық қабілеттер – педагогикалық қызметте жоғары нәтижелерге жетуді қамтамасыз ететін мұғалімнің осындай жеке психологиялық ерекшеліктері мен кәсіби маңызды қасиеттерінің жалпыланған жиынтығы.

Н.Д. Левитов педагогикалық қабілеттер ретінде мұғалімнің жеке дара басының түрлі аспектілеріне қатысты бірнеше қасиеттерді жатқызды, бұл педагогикалық қызметті сәтті жүзеге асырудың шарттары.

Атап айтқанда:

1) балаларға қысқа және қызықты түрде білім беру қабілеті;

- 2) байқауға негізделген оқушыларды түсіну қабілеті;
- 3) тәуелсіз және шығармашылық ойлау қабілеті;
- 4) тапқырлық немесе тез және дәл бағдарлау;
- 5) мұғалімнің жұмыс жүйесін қамтамасыз ету үшін де, жақсы білімгерлер тобын құру үшін де қажетті ұйымдастырушылық қабілеттер [22, б.49].

Ф.Н. Гоноболин Б.М. Тепловтың жетекшілігімен өз зерттеулерін жүргізе отырып, мұғалімнің қасиеттерін өзіндік қабілеттер мен олармен бірге жүретін қасиеттерге бөлді.

Педагогикалық қабілеттердің құрылымына ол мыналарды жатқызды:

- 1) оқу материалын білім алушыларға қолжетімді ету қабілеттері;
- 2) мұғалім алдындағы оқушыларды түсіне алуы;
- 3) жұмыста шығармашыл болуы;
- 4) оқушыларға ерікті әсер ету;
- 5) балалар ұжымын ұйымдастыру қабілеті;
- 6) балаларға қызығушылық;
- 7) сөйлеудің мазмұны;
- 8) оның бейнесі мен сенімділігі;
- 9) педагогикалық тактика;
- 10) оқу материалын өмірмен байланыстыру қабілеті;
- 11) байқау;
- 12) педагогикалық талапшылдық (педагогикалық қабілеттерге психологиялық талдау) [23, б.75].

В.А. Крутецкий педагогикалық қабілеттердің келесі түрлерін ажыратады:

1. Дидактикалық – білімгерлерге оқу материалын беру, оны жастарға қол жетімді ету, оларға материалды немесе мәселені нақты және түсінікті ұсыну, пәнге қызығушылық таныту, білімгерлердің белсенді тәуелсіз ойларын қозғау қабілеті;

2. Академиялық – тиісті ғылым саласына қабілеттер (математика, физика, биология, әдебиет және т.б.). Әрбір оқытушы өзінің беретін пәнін тек оқу курсының төңірегінде ғана емес, әлдеқайда терең және кеңірек білуге, осы ғылымдағы жаңалықтарды үнемі қадағалап отыруға, материалды толығымен еркін игеруге және оған үлкен қызығушылық танытуға міндетті;

3. Перцептивті – білімгердің ішкі әлеміне ену, жеке басын және оның уақытша психикалық жағдайын барынша түсінумен байланысты психологиялық байқау;

4. Сөйлеу – сөйлеу арқылы өз ойларын, сезімдерін, сондай-ақ мимика мен пантомимиканы нақты білдіру қабілеті. Оқытушының сөзі әрдайым білімгерлерге бағытталған, ол ішкі күшімен, сенімділігімен, айтқандарына қызығушылығымен ерекшеленуі керек; ойдың көрінісі айқын, қарапайым, білімгерлерге түсінікті болуы керек;

5. Ұйымдастырушылық – бұл, біріншіден, білім алушылар ұжымын ұйымдастыра білу, оны біріктіру, маңызды мәселелерді шешуге шабыттандыру және екіншіден, өз жұмысын дұрыс ұйымдастыра білу;

6. Авторитарлық – білімгерлерге тікелей эмоциялық-ерікті әсер ету қабілеті және осы негізде беделін көтеру мүмкіндігі;

7. Коммуникативті – қарым-қатынас жасау қабілеті, білімгерлерге дұрыс көзқарас орната білу, олармен педагогикалық тұрғыдан сәйкес қарым-қатынас орнату, педагогикалық әдептіліктің болуы;

8. Оқытушының бір уақытта бірнеше қызмет түрлері арасында назар аудару қабілеті;

9. Педагогикалық қиял – бұл өз іс-әрекеттерінің салдарын алдын-ала болжауда, болашақта не болатындығы туралы идеямен байланысты білімгердің жеке басын тәрбиелеуде, жастардың белгілі бір қасиеттерінің дамуын болжай білуде көрінетін ерекше қабілет [106].

Н.В. Кузьмина педагогикалық қабілеттерді мұғалімнің сезімталдығының белгілі бір формасы ретінде қарастыра отырып, біріншіден, объектіге, процесске және өзінің педагогикалық іс-әрекетінің нәтижелеріне, екіншіден, оқушыға қарым-қатынас, білім, еңбек субъектісі ретінде педагогикалық қабілеттердің екі деңгейін анықтайды: перцептивті-рефлексивті және проективтік.

Перцептивті-рефлексивті қабілеттер педагогикалық әсер ету объектісіне бағытталған және мұғалімнің жеке басының сенсорлық тәжірибесінің қалыптасу қарқындылығын анықтайды.

Проективтік педагогикалық қабілеттер – объект-субъект болып балаға әсер ету тәсілдеріне, оның дамуына, өзін-өзі растауына, азаматтық және кәсіби қалыптасуына деген қажеттілігіне бағытталған [107].

Әлеуметтік психологиядағы рефлексия белсенді адамның оны қарым-қатынас серіктесі қалай қабылдайтындығынан хабардар болуы деп түсініледі. Рефлексия – бұл жеке тұлғалардың өзара әрекеттесу нәтижесінде ішкі әлемінің субъективті көбеюі, яғни екі еселенген процесс [108].

Рефлексивті педагогикалық қабілеттер балаларда гносеологиялық (танымдық), дизайн, конструктивті, коммуникативті және ұйымдастырушылық қабілеттердің өнімді дамуына жағдай жасап, оларға жаңа педагогикалық жүйелерге немесе әлеуметтік шараларға оңай еруге мүмкіндік береді.

Әрине, оқытушы білімгер бойында тек өзінде бар нәрсені қалыптастыра алады. Сондықтан, білім алушыларда қажетті қабілеттердің қалыптасуы тиісті педагогикалық әсер ету стратегияларын әзірлеуді қамтамасыз ететін оқытушыларда келесідей қабілеттер көзделеді:

1. Объектіні, процестерді және өз қызметінің нәтижелерін осы білім негізінде оны қайта құру тәсілдерін зерттеудің гносеологиялық қабілеттері;

2. Білім алушының жеке басына қажетті қасиеттерді, оның әрі қарайғы қызметінде қажетті білімді, дағдыларды қалыптастыруға арналған тапсырмаларды жобалау, тандау және бөлу әдістеріне арналған дизайн қабілеттері;

3. Білім алушылардың интеллектуалды, эмоционалды және практикалық реакциясын тудыратын сабақтарды композициялық құру әдістерінің конструктивті қабілеттері;

4. Білім алушылармен қарым – қатынас орнатудың және олардың беделі мен сенімін алу негізінде педагогикалық тұрғыдан орынды қарым-қатынасты дамытудың коммуникативті қабілеттері;

5. Ұйымдастырушылық қабілеттер – жастарды әртүрлі іс-шараларға қосу, ұжымды әр адамға тәрбиелік әсер ету құралына айналдыру, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі дамытуға ынталандыру [109].

Педагогикалық мамандық өзгергіш және басқарушы болып табылады. Сондықтан мұғалімнің кәсіби қабілеттері ұғымы тұлғаның тұтас құрылымына оның теориялық, практикалық дайындығының тұтастығын білдіреді және оның кәсіби шеберлігін сипаттайды.

Белгілі бір мамандықтағы мұғалімінің кәсіби құзіреттілігінің мазмұны біліктілік сипаттамасымен анықталады. Бұл кәсіби білімнің, дағдылардың ғылыми негізделген құрамын көрсететін мұғалімнің құзыреттілігінің нормативтік моделі. Біліктілік сипаттамасы – мұғалімге оның теориялық және практикалық тәжірибесі деңгейінде жалпыланған талаптардың жиынтығы [110].

Академик В.А. Сластенин өз зерттеулерінде қазіргі заманғы педагог дәстүрлі, өзекті және күрделі психологиялық-педагогикалық міндеттерден басқа, аналитикалық-рефлексивті, конструктивті-болжамдық, ұйымдастырушылық-белсенділік, бағалау-ақпараттық, түзету-реттеуші сияқты мәселелерді шешу қажеттілігіне тап болғанын баса айтады. Олардың негізгі мәні – тұтас педагогикалық процесті талдау және рефлексия, туындайтын қиындықтар мен оларды жеңу жолдары, қабылданған шешімдердің нәтижелері мен салдарын болжау, педагогикалық процестің барысын түзету, қажетті коммуникативтік байланыстарды орнату, оларды реттеу және қолдау [7, б.13].

Сонымен, педагогикалық қабілеттің элементі ретінде екі шеберлік тобын қамтитын педагогикалық техниканы атауға болады.

Компоненттердің бірінші тобы мұғалімнің мінез-құлқын басқару қабілетімен байланысты: дене қимылдарын үйлестіру (мимика, ым-ишара, пантомима); эмоционалды күйін, көңіл-күйін басқару (шамадан тыс психикалық стресті жеңілдету, шығармашылық әл-ауқат, атмосфера құру); әлеуметтік-перцептивті қабілеттер (назар, байқау, қиял); сөйлеу техникасы мен мәдениеті (тыныс алу, дауысты модуляциялау, оның таралуы, дикция, сөйлеу ырғағы) және т. б.

Педагогикалық техника компоненттерінің екінші тобы жеке тұлғаға және ұжымға әсер ету қабілетімен байланысты және оқу-тәрбие процесінің технологиялық жағын ашады: дидактикалық, ұйымдастырушылық, конструктивті, коммуникативті дағдылар; талаптар қоюдың технологиялық әдістері, педагогикалық қарым-қатынасты басқару, іс-әрекетті және ұжымдық шығармашылық істерді ұйымдастыру және т.б. [111].

Осылайша, психологиялық-педагогикалық зерттеулерді талдау педагогикалық қабілеттердің шеңбері өте үлкен деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Ол педагогикалық қызметтің бүкіл құрылымын қамтиды.

Болашақ мұғалімдердің педагогикалық қабілеттерінің құрылымы.

Кәсіби қабілеттерді бағдарлау мұғалім мінезінің жетекші және енгізгі формаларының бірі болып табылады, ол оның адалдығы мен әрекетке дайындығын анықтайды. Оларды жеке психологиялық қарым-қатынастың кең ауқымы негізінде көрсететін мұғалімнің педагогикалық мамандығы, оқушы тұлғасы, оның өзімен қарым-қатынасы, тұлғаның рухани сезінуінің спектрі негізінде деп анықтауға болады [112].

Болашақ мұғалімнің кәсіби анықталған қасиеттері мен сипаттамаларының құрамына мыналар кіреді:

– оның жеке басының жалпы бағыты (әлеуметтік жетілу және азаматтық жауапкершілік, кәсіби идеалдар, гуманизм, жоғары дамыған танымдық қызығушылықтар, таңдаған мамандыққа деген жанқиярлық көзқарас);

– кейбір ерекше қасиеттер – ұйымдастырушылық (тиімділік, бастамашылық, талапшылдық, өзін-өзі сынау), қарым-қатынастық (әділеттілік, ұқыптылық, достық, ашықтық, қарапайымдылық, ізгілік, әдептілік, сезімталдық), перцептивті-гностикалық (байқау, шығармашылық, зияткерлік белсенділік, зерттеу стилі, икемділік, өзіндік және сыни ойлау, стандартты емес шешімдер қабылдау қабілеті, жаңа сезім, түйсігі, объективтілігі және бейтараптылығы, аға әріптестерінің тәжірибесіне ұқыпты және мұқият қарау, білімді үнемі жаңартып отыру және байыту қажеттілігі), экспрессивті (жоғары эмоционалды-еріктік тонус, оптимизм, эмоционалды сезімталдық және жауаптылық, өзін-өзі бақылау, толеранттылық, шыдамдылық, әзіл сезімі);

– кәсіби жұмыс қабілеттілігі;

– физикалық және психикалық қалып [106, б.73].

А.К. Маркова мұғалім жұмысының негізгі үш жағын анықтайды: педагогикалық іс-әрекет, педагогикалық қарым-қатынас және мұғалімнің тұлғасы. А.К. Маркованың айтуынша, маңызды кәсіби қабілеттерге мыналар жатады:

– педагогикалық эрудиция;

– педагогикалық мақсат қою;

– педагогикалық (практикалық және диагностикалық) ойлау;

– педагогикалық түйсік;

– педагогикалық импровизация;

– педагогикалық бақылау;

– педагогикалық оптимизм, педагогикалық тапқырлық;

– педагогикалық болжау және педагогикалық рефлексия [113].

Н.В. Кузьмина жасаған мұғалімнің жеке тұлғалық моделінде «іс-әрекет–қарым-қатынас–тұлға» схемасының контекстінде педагогикалық қабілеттердің екі тобын анықтайтын бес кәсіби маңызды қабілет ерекшеленеді:

1) жобалау-гностикалық қабілеттер:

– педагогикалық мақсат қою;

– педагогикалық ойлау.

2) рефлексивті-перцептивті қабілеттер:

– педагогикалық рефлексия;

– педагогикалық әдеп;

– педагогикалық бағыттылық.

Мұғалімнің психологиялық құрылымы келесі компоненттерден тұрады:

- проективті;
- конструктивті;
- ұйымдастыру;
- коммуникативтік;
- гностикалық [107, б.72].

Осы ұғымдарды шеше отырып, оның қызметінің әртүрлі аспектілерін сипаттайтын мұғалімнің дағдыларына қойылатын талаптарды тұжырымдаған жөн.

Педагог қызметінің конструктивті құрамдас бөлігі мыналарды қамтиды: ақпарат мазмұнының композициясын іріктеу және әзірлеу; қажетті ақпаратты меңгеруге болатын оқушының іс-әрекетін жобалау; оқушылармен тиімді өзара іс-қимыл жасау үшін, өзінің болашақ іс-әрекеті мен мінез-құлқын жобалау. Осыған байланысты мұғалім істей алуы керек: сабаққа арналған материалды таңдау, ондағы негізгі ұғымдар мен заңдылықтарды бөліп көрсету, сабақта нақты және теориялық материалдың дұрыс арақатынасын табу, сабақтың бір кезеңінен екіншісіне логикалық ауысуды жоспарлау, теориялық материалды қарапайымнан күрделіге дейін орналастыру, осы тақырып бойынша қорытынды жасау және келесіге көшуді жүзеге асыру, бір-біріне ұқсамайтын сабақтарды композициялық құру және т.б. [114].

Психология ғылымының бастапқы көздерінсіз, терең ойлар, байыпты эксперименттер, бақылаулар, ғалымдардың тапқыр ойлары бейнеленген ғылыми әдебиеттерді оқу мүмкін емес, өзіңзді еш қиындықсыз түсінетін және ішкі әлеміңзді игеруге септігін тигізетін психологиялық ғылыми ойлауды жетілдіру өте қажет. Біз практик-психолог тұлғаларының психологиялық мәдениеті мынандай бірқатар компоненттерден тұратынын анықтадық: ортақ мәдениеттің мәнін түсіну өзінің жеке тұлғасы мен даралығын, сондай-ақ балалармен жұмыс істеуге тура келетін алуан түрлі адамдарды дамыту; білім беретін мекеменің психологиялық-педагогикалық шындыққа жүйелі көзқарасы; дербес ойлау қабілетінің болуы, соның ішінде стандартты емес ойлау [115].

Психологиялық мәдениеттің дәл осы құрамдас бөліктері қажет деп айту заңды, сондай-ақ ол мұғалімге де, оның психологиялық денсаулығына және психологиялық кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейіне жетуіне ықпал етеді. Психологиялық қалып тұтастай тұлғаны білдіреді және адамның моральдық дамуымен байланысты денсаулық мәселесінің психологиялық аспектісін көрсетуге мүмкіндік береді және психологиялық мәдениеттің негізін құрайды. Мұғалімдердің психологиялық мәдениетін көтеру және оны оқыту барысында қалыптастыру, оқытушылардың психологиялық құзыреттілігін арттыруда, олар жұмыс істейтін біліктілікті арттыру курстарында немесе кәсіби қайта даярлау, білім беру ұйымының жағдайындағыдай қажеттіліктері туралы деректерге сүйенуі керек [116].

Мұғалімнің кәсіби дамуы концепциясына сәйкес эмоциялық икемділік, педагогикалық бағыт пен педагогикалық біліктілік мұғалім тұлғасының

ажырамас белгілерінің бірі ретінде анықталады. Дегенмен эмоциялық икемділікті түзетуге және дамытуға қолайлы физиологиялық негіз бар.

Тәжірибе көрсеткендей, мұғалімдердің көпшілігінде эмоциялық икемділік дамымаған. Бұл мұғалімдердің:

- эмоциялық икемділікті дамыту қажет деп санамауында;
- өзінің көзқарасын, жағымды эмоцияларын, эмоциялық күйлерін көрсете білмеуі;
- жағымсыз эмоцияларды тежей алмауы;

Мұғалімдер арасында жүргізілген сауалнама эмоциялық икемділігі дамымаған немесе жеткіліксіз дамыған мұғалімдердің келесі топтарын анықтауға мүмкіндік берді:

- кез-келген (жағымды және теріс) эмоциялар мен сезімдер білімгерлермен қарым-қатынасқа кедергі келтіреді;
- кез-келген эмоцияны қажетсіз деп есептейді.

Көптеген зерттеушілер эмоциялық сауаттылық пен мұғалім мәдениетінің маңыздылығын атап көрсетті, олар: Ф.Н. Гоноболин, Б.И. Додонов, Н.Д. Левитов, Н.В. Кузьмина, Р.П. Мильруд, Н.Г. Полехина, М.М. Рубинштейн, А.О. Прохоров, С.В. Субботин, А.С. Шафранова, А.Я. Чебыкин, Г.Х. Шингаров және т.б. Жиі жағымсыз эмоционалдық күйлер, мұғалімнің өзін-өзі ұстай алмауы немесе керісінше, кез-келген жағдайда ешқандай эмоциялық күйінің болмауы төмендегі салдарларға алып келеді:

- оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігін төмендету;
- білімгерлермен және әріптестермен қарым-қатынаста жанжалдың тууы;
- мінез-құлық құрылымында және кәсіби қасиеттерде жағымсыз қасиеттердің пайда болуына және шоғырлануына ықпал ету, денсаулықты бұзу;
- ситуациялық шиеленісті, агрессивті өзін-өзі қорғау және оқушылардың әлеуметтік бейімделуінің нашарлығы;
- шығармашылықты тежеу.

Мұғалімдердің эмоциялық сезімталдығын дамыту құралдарының бірі – әлеуметтік-психологиялық тренинг (ӘПТ) [81, б. 11].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг адамның эмоциялық жылулыққа және басқа адаммен байланысқа деген қажеттілігін жүзеге асырады. Әлеуметтік-психологиялық тренингтің өзіндік ерекшеліктері анықталды, оның ішінде топтық жұмыстың бірқатар принциптерін сақтау, топ мүшелерінің өзін-өзі дамытуға, психологиялық көмек көрсетуге бағытталған түрлері, ал мұндай көмек тек жүргізушіден ғана емес, топ қатысушыларының өзінен, көп немесе аз тұрақты топтың болуынан және т. б. көрсетіледі [117].

Жеке өсу топтарында сонымен қатар үш компонент бар, олар – ұтымды(рационалды), эмоциялық және белсенді.

Ұтымды (рационалды) компонент ақпаратты жүйелеуге және құрылымдауға мүмкіндік береді, мидың сол жақ жарты шарында ойлауды дамытады. Қатысушылар білім, модель, тұжырымдама, болжау дағдыларын алады.

Эмоциялық компонент оң жақ жарты шарында ойлау дағдыларын дамытады – эмоциялық байланысқа кіру, өзін ашу, топтық динамиканы сезіну, бейнелі ақпаратпен жұмыс істеу, түйсікке сену қабілеті.

Белсенді компоненті алынған білімді іс жүзінде бекітуге арналған, ол сәттілік сезімін береді, мінез-құлықты реттеуге жағдай жасайды. Мұнда біз дизайн жасаймыз, мәселелерді шешеміз, ойнаймыз, бір сөзбен айтқанда, әрекет етеміз. Біз топтан кері байланыс аламыз [118].

Алайда, білім беру саласында мұғалімдер арасында басшылық лауазымға орналасқысы келетіндер аз. Бұл көбінесе педагог-орындаушылардың өз кәсібіне басшы болуға дайын емес болуына байланысты [119], білім берудегі басқарушылық қызметке жеткілікті теріс қатынасы [120], өзінің басқарушылық қабілеттерін төмен бағалауы [121].

Басқарушылық қызметке дайындықты жеке анықтауға арналған көптеген жұмыстарды екі бағытқа бөлуге болады:

1) потенциалды дайындықтың негізі ретінде жеке сипаттамалардың қалыптасуын зерттеу [122].

2) жеке тұлғаның ерекшеліктері іске асырылып қойған дайындықтың құрамдас бөлігі ретінде қарастырылатын зерттеулер [123].

Психологиялық зерттеулердің ішінде қызметкерлердің көшбасшы болуға деген дайындығы өте сирек кездесетін тақырып болып табылады. Алайда, ол барлық салалардағы, соның ішінде білім беру саласындағы кадрлық резервтің сапасын анықтайды [124].

Орындаушылардың көшбасшы болуға дайындығы өте сирек кездесетін психологиялық зерттеулердің тақырыбы болып табылады [125]. Алайда ол барлық салалардағы, соның ішінде білім берудегі кадрлық резервтің сапасын анықтайды.

Жоғарыдағы талаптарды орындаудың тиімді шешімі тренингтер арқылы жүзеге асырылады. Алғашқы тренингтік топтарды (Т-топ) 1946 жылы жаратылыстану ғылымдары саласында К. Левин мен оның Бетелдегі (АҚШ) әріптестері қоғам өмірінің негізгі заңдылықтарын зерделеу және оңтайлы шешімдерді іздестіру үшін кәсіпкерлер мен іскер адамдарды құрау үшін жүргізді. Нәтижесінде топтың әрбір мүшесінің алдына қойған мақсатына қосымша кері байланыс арқылы өзін-өзі тану, түсіну тәжірибесі болды. Алғашқы тренингтік топтарды «негізгі дағдыларды үйрену топтары» деп атады.

Т-тобының негізгі міндеті қатысушыларға тұлғааралық қарым-қатынастың негізгі заңдылықтарын, қиын жағдайларда көшбасшылық, дұрыс шешім қабылдау қабілетін үйрету болды. Кейіннен мұндай топтар міндеттеріне қарай бөлініп, белгілі бір категорияларға бөліне бастады.

- 1) икемділік топтары (жетекшілер мен іскер адамдарды даярлау);
- 2) өзара жеке қатынастар топтары (отбасылық мәселелер);
- 3) «сезімтал» топтар (тұлғалық өсу мен өзін-өзі жетілдіруге бағытталған, ұялшақтықты жеңетін және т.б. топтар).

Психологиялық тәжірибе саласындағы белгілі мамандар Т тобының басқа топ түрлерінен оқу қажеттіліктеріне қарай ерекшеленетінін жазады.

Т тобының басым басым аспектісі:

- өзінді таныстыру;
- кері байланыс;
- тестілеу сияқты элементтерді жақындататын процестің сипаттамасына байланысты [126, б.34].

Бұл топ XX ғасырдың басынан бастап жеке тұлғаға кәсіби әсер ету құралы ретінде отандық психологиялық көмек тәжірибесінде қолданыла бастады деп айтуға болады. Ресей ғалымдарының ішінде монографиясы 1982 жылы жарық көрген Лариса Андреевна Петровскаяны топтық жұмыс мәселесін теориялық және әдістемелік тұрғыдан талдаған алғашқы ғалым деп атауға болады. Ол өз еңбегінде тренингті (дәлірек айтқанда, әлеуметтік-психологиялық тренинг – ӘПТ) қарым-қатынас саласындағы білім мен тұлғалық қабілеттерді үйретудің бір түрі, сондай-ақ, оларды түзетудің тиісті формасы ретінде қарастырды. Бұл формалардың әртүрлілігі екі үлкен категорияға бөлінеді:

- а) арнайы қабілеттерді дамытуға бағытталған;
- б) коммуникациялық жағдаяттарды талдау тәжірибесін тереңдетуге бағытталған.

Топтық психологиялық тренинг – өзіндік сананы дамыту және өзін-өзі жетілдіру үшін қолданылатын қолданбалы психологияның белсенді әдістерінің жиынтығы болып табылады [126, б.22].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг – бұл топтық жұмыстың бір түрі ғана емес, өзіндік мүмкіндіктері, шектеулері, ережелері мен проблемалары бар топтық жұмыстың ерекше түрі. Тренинг – жаңа дағдыларды меңгеруге және жаңа психологиялық мүмкіндіктерді ашуға арналған оқыту түрі. Оқытудың бұл түрінің ерекшелігі оқушылардың белсенді бағыт ұстануында, ал дағдыларды меңгеру жеке өмір тәжірибесі, мінез-құлық, сезім, іс-әрекет процесінде жүзеге асады.

Оқу іс-әрекеті кезіндегі оқыту лекциялары (мектептерде, колледждерде, жоғары оқу орындарында):

- а) барлық білім беру топтары үшін;
- б) тәртіпке міндеттеліп;
- в) аптасына бір рет қысқа отырыстар өткізу тәртібімен;
- г) білім беру ұйымдарындағы психологиялық қауіпсіздіктің өте төмен жағдайында – бұл қолда бар оқыту әдістері мен процедуралары үшін маңызды [127].

Жоғарыдағы көзқарастар мен анықтамаларды қорытындылайтын болсақ, қолданбалы психологияның бұл түрін оқытуда да қолдануға болады.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесі елеулі қайта құрулармен сипатталады, соның нәтижесінде, ең алдымен, инновациялық процестердің қарқындылығы байқалады. Оларды орындау үшін оқыту процесс үздіксіз болуы керек. Мұның барлығын өз бетінше, белсенді, болып жатқан өзгерістерге икемді жауап бере алатын, жауапкершілікті өз мойнына ала алатын, құндылық ретінде өзіндік дамуға сілтеме жасай алатын, үнемі білім алуға қабілетті және дайын педагог

арқылы жүзеге асыруға болады. Осылайша, ең алдымен мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін дамытуға ерекше талаптар қойылады.

1. Құзырлылық қазіргі уақытта нақты және бір мәнді анықтамаға ие емес және даму тарихы бар екеніне қарамастан толық талданды деп айтуға келмейді [128].

2. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін зерттеу оның құрылымдық құрамдас бөліктерін анықтауды, сонымен қатар мазмұнын сипаттауды қажет етеді [129].

Психология саласында білікті болмайынша, педагогикалық жұмыста жетістікке жету мүмкін емес екені анық. Мұғалім күн сайын өз жұмысында олардың психологиялық мәнін түсінуді қажет ететін жағдайларға тап болады. Б.Т. Бадмаевтың әділ пікірі бойынша психологияны білу мұғалімдерге өте қажет, өйткені «оқу процесі адамдардың субъективті әрекеті ретінде, егер ол адам дамуының объективті заңдылықтарымен тығыз байланысты болса, оқытылып, тәрбиеленіп жатқан баланың психикасы әлдеқайда тиімді болады» [130].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг сөздің кең мағынасында тұлғаны қалыптастырудың бір түрі ретінде түсініледі, оның мақсаты жеке психологиялық ерекшеліктерін анықтау, табысты әрекетті қамтамасыз ету үшін тұлғаның ішкі психологиялық ресурстарын тарту және белсендіру арқылы мотивация мен қабілеттерді дамыту болып табылады. Психологиялық дайындық субъектінің кәсіби іс-әрекетке мотивациялық, оперативтік және өзін-өзі реттеу дайындығын қамтамасыз етуге арналған [131].

Көптеген жұмыстар білімгерлердің педагогикалық қызметке психологиялық дайындығы мәселелеріне арналған [132, б.16]. Бұл авторлардың еңбектерінде болашақ мұғалімдердің кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындығының әртүрлі аспектілері көрсетілген: шет тілдерін оқыту арқылы білімгерлердің коммуникативті және лингвистикалық қабілеттерін дамыту, лингвист оқытушының жеке әлеуеті мен кәсібилігін қалыптастырудың психологиялық механизмі [132, б.23], білімгерлердің психологиялық дайындығы – педагогикалық ойлауды дамыту [133], педагогикалық ЖОО білімгерлерінің жеке тұлғасының шығармашылық бағытын қалыптастыру, байқау және болжау қабілеттерін дамыту, білімгерлердің семантикалық өзін-өзі реттеуін қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері [134], болашақ мұғалімдердің психологиялық қабілеттіліктерін қалыптастыру. Бұл қабілеттер табиғатта шашыраңқы болып келеді, сол себепті болашақ мұғалімдердің психологиялық дайындық жүйесінің бірыңғай ғылыми негізін анықтауды қиындатады.

Біз болашақ мұғалімдердің – білімгерлердің кәсіби қызметке психологиялық дайындау процесін болашақ мұғалімдердің оқушылармен нақты қарым-қатынаста ғылыми психологиялық білімді басшылыққа алу қабілеттерін қалыптастыруға, олардың педагогикалық іс-әрекетке қажетті психикалық қасиеттерін дамытуға бағытталған оқытушылар мен білімгерлердің бірлескен қызметі ретінде анықтаймыз. Білімгерлердің психологиялық дайындығының

бұл жалпы мақсаты педагогикалық іс-әрекеттің мақсаттары мен білім алушылардың оқу іс-әрекетінің мақсаттарынан тұрады.

Білімгерлердің – болашақ педагогтардың психологиялық білім беру тарихының очеркі, атап айтқанда, Е.И. Исаевтың [135, б.54] мақаласында ұсынылған. Онда бастапқыда (30-60 жж.) педагогикалық институттарда психология негіздері зерттелгені, оны зерттеуге 70 сағат (50 сағат дәріс және 20 сағат практикалық сабақ) бөлінгені атап өтілген. Кейіннен оқу жоспарларына жас және педагогикалық психология енгізілді: бастапқыда бір оқу пәні ретінде, кейіннен бөлек педагогикалық ЖОО-да психологияны игеруге бөлінген сағат көлемі оқу уақытының жалпы бюджетінің 2-3% - ын құрады. Пәндерді оқуға бөлінген сағат көлемінің өзгеруінің сипаты да байқалады: бастапқыда жалпы психологияға, ал соңғы жылдары – жас және педагогикалық психологияға (жас психологиясының осы жиынтығында басым болған кезде) артықшылық берілуде. Бұл ретте теориялық курс қысқартылып, практикалық курс ұлғайтылды. Саралау психологиялық-педагогикалық практикада да байқалды: сабақ пен тәрбиелік іс-шараға психологиялық талдау білімгердің жеке басын және тобын зерттеуге қосылды.

Мақала авторы дәстүрлі түрде жалпы, жас және педагогикалық психология педагогикалық университетте ұзақ уақыт зерттелгенін айтады. Педагогтерді психологиялық даярлаудың ұйымдастырылуы, нысандары мен әдістері мынадай ерекшеліктермен сипатталады: психологияны зерделеу кіші курстарға ауысады; оқу практикасы психологияны зерделегеннен кейін 1,5-2 жылдан кейін өткізіледі; психологияны оқытуда да университеттік формалар басымдық танытады (дәрістер, семинарлар, практикумдер, курстық жұмыстар жазу, психология бойынша диагностикалық, зерттеушілік тапсырмалар орындау); педагогикалық ЖОО-дағы негізгі әдіс түсіндірме-иллюстрациялық болып қала береді [135, б.68]. Басқа да бірқатар жұмыстарда білімгерлердің психологиялық дайындық деңгейінің мектеп мұғаліміне қоятын сұрауларынан артта қалуы байқалады [136].

Соңғы жылдары жоғары кәсіптік білім берудің жаңа мемлекеттік білім беру стандартының (МБС ЖКБ) қабылдануына байланысты білім беру мекемелері білімгерлерді оқытудың негізгі білім беру бағдарламаларын дербес әзірлеуге және бекітуге мүмкіндік алды. МБС ЖКБ-ға сәйкес оқу пәндерінің мазмұнын білім беру мекемесі ерекше білім берілуіне қажеттілігін (ЕБҚ) игеру нәтижесінде қалыптасуы керек біліктіліктерді ескере отырып анықтайды. Жоғары кәсіптік білім беру жүйесін жаңғырту білімгерлерді даярлау процесінің әртүрлі аспектілерін қозғады: білім беру ретінде дәл қазір түсінілетін және белсенді өмірлік ұстанымды, дербестікті, шығармашылықты, бастамашылық пен іскерлікті тәрбиелеуге бағытталған әлеуметтік және өндірістік қатынастардың басқа жүйесі бар кадрларды даярлауға арналған білім беру философиясы; ғылымның қазіргі жай-күйін және адам практикасының тиісті салаларын көрсететін оқу пәндерінің мазмұны.

Мұғалімнің кәсіби дайындығы құрылымындағы психологиялық күзіреттіліктің объективті рөлі мен оның нақты жағдайы арасындағы

қайшылыққа қатысты мәселелерді зерттеушілер бұрыннан біліп келген. Сондықтан педагогикалық қызметтің психологиясына арналған еңбектерді (А.А. Бодалев, Ф.Н. Гоноболин А.А. Деркач, Е.А. Климов, Н.В. Кузьмина, Ю.Н. Кулюткин, А.К. Маркова, Л.М. Митина, А.А. Реан, Л.А. Редуш, Е.И. Рогов, В.А. Сластенин, Г.С. Сухобская, А.И. Щербаков және т. б.) саралай келе, білімгерлерді оны жүзеге асыруға психологиялық дайындығын іс-жүзінде қолға алуымыз қажет.

Сөздің кең мағынасында психологиялық дайындық жеке тұлғаны қалыптастыру түрі ретінде түсініледі, оның мақсаты жеке психологиялық сипаттамаларды анықтау, нәтижелі қызметті қамтамасыз ету үшін жеке тұлғаның ішкі психологиялық ресурстарын тарту және жандандыру арқылы мотивация мен қабілеттерді дамыту. Психологиялық дайындық субъектінің кәсіби қызметке мотивациялық, операциялық және өзін-өзі реттеу дайындығын қамтамасыз етуге арналған [131, б.195].

Болашақ мұғалімдердің кәсіби қызметке психологиялық дайындау процесін оқушылармен нақты қарым-қатынаста ғылыми психологиялық білімді басшылыққа алу қабілеттерін қалыптастыруға, олардың педагогикалық іс-әрекетке қажетті психикалық қасиеттерін дамытуға бағытталған оқытушылар мен білімгерлердің бірлескен қызметі ретінде анықталады. Жас мұғалімнің бастапқы педагогикалық қызметі оның кәсіби біліктілігін қалыптастыру саласы ретінде қарастырылады. Тиісінше, философиялық, социологиялық, психологиялық және педагогикалық әдебиеттің интегративті мүмкіндіктеріне талдау жасалды.

Кәсіби қабілеттерді дамытуға әсер ететін факторлар. Мұғалімнің кәсіби қабілеттерін дамыту жолдарын түсіну оны анықтайтын мәселелерін алға қоюдан бастайды. Адам санасының дамуының әлеуметтік детерминациясы туралы мәселелер жоғары психикалық функциялардың дамуының мәдени-тарихи концепциясының негізгі ағымында кездеседі. Адам табиғатының өзі тарихтың туындысы, орыс психологиясының әдістемесіне енгізілген позицияда белсенділікті тұлға дамуының негізгі әдісі мен шарты ретінде анықтауда әзірленді. Бұл ережелер сана мен қызметтің бірлігі принципімен, жеке тұлғаның санасы мен тұлғасын қалыптастыру мен дамытудағы қарым-қатынастың рөлін, тұлғаның өзіндік дамуының белсенді субъектісі ретіндегі ұстанымын ашумен одан әрі толықтырылды.

Кәсіби қабілеттерді дамытуды анықтайтын маңызды факторлардың бірі – әлеуметтік және кәсіби белсенділік. Кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыра отырып, мұғалім іс-әрекетін дамытады. Алайда, егер белсенділік арта бастаса, белсенділік деңгейі жоғары адам жұмыс орнында қатты ыңғайсыздықты, өз жағдайына қанағаттанбауды бастан кешіреді. Бұл жағдайды кейде «өзін жоғалту» деп те атайды. Әдетте, бұл іс-әрекет мазмұны креативтілік пен инновацияның көрінісінсіз стандарттарды қатаң орындауға бағынатын дәстүрлі мектептерде жиі көрінеді.

Мұғалім кәсіби әрекетті дамытуда, шектен тыс белсенділік көрсетуі керек. Эффе́ктивті кәсіби қызмет не жаңа білім беру және біліктілік деңгейіне

өтуде, не сапалық жаңа, инновациялық қызмет деңгейіне өтуде орын алуы мүмкін.

Әлеуметтік және кәсіби белсенділіктің артуы кәсіби қабілеттілік факторы ретінде де әрекет ете алады. Дегенмен, бұл фактор кәсіби дамудың кейінгі кезеңдерінде пайда болады.

Н.В. Кузьминаның зерттеулерінде кәсібилендіру сатысында іс-әрекеттің жеке стилі дамыған сайын тұлғаның кәсіби белсенділігінің деңгейі төмендейтінін, кәсіби дамудың тоқырауы туындайтынын анықтады. Осыған ұқсас нәтижелер Л.М. Митина, Л.И. Анцыферова сәйкестік дағдарысын анықтайтын факторларды аша отырып, кәсіби тоқырауды көрсетеді. Оның пікірінше, бұл «өзін қабілетті, қажетті жоғары санатты маманмын деп санауға дағдыланған адам... өзінің өзіне ұқсамайтын, басқаша болып кеткенін ашады».

Сонымен, мұғалімнің кәсіби қабілетінің құрамдас бөлігінің дамуына факторлардың бірінші тобы – жетекші іс-әрекеттің өзгеруі (жетекші қызметтің өзгеруі, іс-әрекетті орындау тәсілінің өзгеруі, орындау тәсілінің жетілдірілуі) көбірек әсер ететін әрекет. Әлеуметтік-коммуникативтік компоненттің дамуына факторлардың екінші тобы әсер етеді – дамудың әлеуметтік жағдайының өзгеруі (әлеуметтік-экономикалық жағдайдың өзгеруі, кәсіби жоспарларды жүзеге асырудағы өзгерістер, инновациялық білім беру ортасы, кездейсоқ оқиғалар және т.б.). Жеке құрамдас бөліктің дамуы факторлардың үшінші тобына байланысты – тұлғаның субъективтілігі (әлеуметтік және кәсіби белсенділіктің жоғарылауы, кәсіби өзін анықтауға дайын болуы, өзін-өзі дамытуға және өзін жүзеге асыруға ұмтылу, субъективті ұмтылу сезімі, даму) [137].

Қазақстан Республикасының жаңа білім саясатының басым бағыттарының бірі білім сапасын арттыру болып табылады. Осыған сәйкес оқу-тәрбие үрдісін педагогика тұрғысынан пысықтап, оны ғылыми тұрғыдан негіздеп, инновациялық жобалар жасап, жүзеге асыруға қолайлы жағдай жасау қажет. Қоғамдық дамудағы заманауи білім берудің маңызды тенденцияларын жүзеге асырудағы кәсіптік-педагогикалық білім беру саласының жауапкершілігі үздіксіз білім беру жағдайында жастарды өмірге дайындаумен тығыз байданысты.

Білім саласында білікті де сауатты, оқушылардың оқуға деген қызығушылығын дамыта алатын, барлық педагогикалық құралдарды меңгерген ұстаз-педагог қашанда маңызды орын алады. Қазіргі талапкерлердің мамандық таңдау нәтижелері бойынша жаратылыстану циклі курстарында оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытатын болашақ мұғалімдерді дайындау қажет [138]. Білімгерлердің оқу шығармашылығын дамыту қазіргі жоғары оқу орындарының міндеттерінің бірі болып табылады, сонымен бірге іргелі ғылымдарға танымдық қызығушылықты дамыту бүкіл оқу процесінің өте маңызды мәселесі болып табылады. Қызығушылықтың маңыздылығы туралы Ж.Ж. Руссо былай деп айтқан: «Қызығушылық – бұл дұрыс және ұзақ мерзімді бақыланатын жалғыз ұлы қозғалтқыш».

Білімгерлердің танымдық қызығушылықтарын дамыту процесін ұйымдастыру бойынша оқытушының практикалық білімдері дағдыларының деңгейлері жоғары оқу орны білімгерлерінің кәсіби педагогикалық дайындығына байланысты. Бірақ ЖОО бұл мәселені түбегейлі шешпеуі, яғни болашақ мұғалімдерді білімгерлердің танымдық қызығушылықтарын дамытуға дайындау үшін оқу үрдісінің барлық мүмкіндіктерін жүйелі түрде пайдаланбағаны белгілі.

Осыған байланысты білімгерлердің танымдық қызығушылықтарын дамыту үшін болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындық процесін жүзеге асырудың тиімді шарттарын анықтау қажет. Қазіргі заманауи педагогикада оқу-тәрбие процесінің мазмұны мен процессуалдық құрамдас бөліктерінің – мақсаттардың, әдістердің, мазмұндардың, оқыту әдістері мен түрлерінің бірлігі туралы түсінік жасалды. Білім беру үдерісінің процессуалдық және мазмұндық бөліктері бір-бірін тікелей көрсетеді. Олардың ішінде маңызды дидактикалық құрал оқу материалы болып табылады. Оқу материалдары білім мазмұнын, оқу-тәрбие процесінің процессуалдық бөлігін анықтауда, оларды бірлесіп жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады [139].

Қазіргі уақытта оқыту мен оқу процесінің бүкіл жүйесі өзара байланысты элементтердің жиынтығын білдіреді [140]:

- білім игеруші;
- білімді беру (жалпы және жеке) мақсаттары;
- білім берудің мазмұны;
- педагогикалық қарым-қатынастың амалдары;
- оқу үдерісін ұйымдастыру;
- оқытушы;
- шығармашылық нәтиже.

Мақсаттар мен әдістерді білу оқу процесін және біздің жағдайда болашақ мұғалімдерді модельдеуге мүмкіндік береді, оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытуға жағдай жасайды. Болашақ мұғалімдерді оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытуға дайындау дегеніміз – поцесті белгілі құрылымға енгізу, яғни осы процесті максималды нәтижеге жету үшін пайдалану деп түсінеміз.

Жоғары оқу орындарының болашақ мұғалімдерінің кәсіби дайындығы салыстырмалы түрде бөлек, бірақ өзара байланысты жүйені, яғни арнайы-теориялық, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік, практикалық, ғылыми-зерттеу және сабақтан тыс негізгі бағыттардан тұратын күрделі жүйені көрсетеді. Мұндағы әрбір компонент өзінің арнайы қызметін атқарады [141].

Арнайы теориялық дайындық болашақ мұғалімдерге өз мамандығы бойынша терең және жан-жақты білім беруге бағытталған. Сондықтан кәсіби дайындықтың құрамдас бөліктері болашақ мұғалімнің педагогикалық білімін, біліктілігі мен дағдысын қалыптастыруға ықпал етіп, болашақ мамандығының шығармашылық жұмысында пайдалануға мүмкіндік береді. Оқу-тәрбие процесінің динамикалығы оның үш құрылымының өзара әрекеті арқылы жүзеге асатыны белгілі: педагогикалық (біз оны қарастырдық), әдістемелік (оны құру

мақсаты бірнеше мәселелерге бөлінеді, сол арқылы педагог және білім алушының әрекеттерінің тізбектік кезеңдерін анықтайды) және психологиялық.

Психологиялық құрылымы өте күрделі, ал оның құрылымы: қабылдау, ойлау, ақпаратты есте сақтау, оқушылардың қызығушылығын ояту деңгейі, оқу мотивациясы, эмоциялық даму динамикасы, психикалық және жүйке-психикалық зейін, іс-әрекет динамикасы, мотивация, жұмыс және шаршау. Психологиялық құрылымды үш бөлікте қарастырамыз: 1) когнитивті процестер; 2) оқу мотивациясы; 3) зер салу. Мұғалім педагогикалық іс-әрекеттің теориялық негіздерін білу негізінде педагогикалық тәжірибені құра білуі керек.

Мұғалім ең алдымен білім мен тәрбиенің әрбір адам үшін, жалпы адамзат үшін маңыздылығын айтуы керек. Мектеп оқушыларының оқу іс-әрекетін ұйымдастыруда оқу материалдарының мазмұндығы пәнаралық байланысты нығайту жолдары аталған міндеттерді жүзеге асыруға көмектеседі [142].

Педагогикалық технологияның оқу іс-әрекетін қайта құрудың жүйелі құралы ретіндегі негізгі рөлі – оқу-тәрбие процесінің сапасын арттыру және жеке тұлғаның дамуын қамтамасыз ету. Педагогикалық технологияны оқытушылар өз тәжірибесіне енгізеді. Демек, оқытушы технологияның мәнін, оның ғылыми негізін ұғынуы, оны оқыту мен тәрбиелеудің нақты жағдайларына бейімдей білуі және тәрбие сабағының әдістемесіне сәйкес дербес технологияларды құра білуі тек білім берудің тиімділігін қамтамасыз етеді. Оның қалыптасуына тек оқу-тәрбие процесі ғана емес, сонымен қатар әрбір педагогикалық технология оқытушының кәсіби ойлауы мен іс-әрекеті үлкен әсер етеді.

Бұқаралық, қоғамдық, педагогикалық сананың шынайы көрінісін дер кезінде ескеру, теориялық ұстанымдарды нақтылау және педагогтардың объективті қажеттіліктеріне үнемі көңіл бөліп отыру үшін теория мен практика арасындағы байланыстың үзілмеуі қажет [143]. Сондықтан кәсіптік оқыту педагогының тәжірибесінде осы байланыстың қандай орын алатынын және оқыту мен тәрбиелеу міндеттерін шешу барысында қалай іске асырылатынын анықтауы қажет. Мұның өзі бізге кәсіптік оқыту педагогының технологиялық даярлығының қазіргі жағдайын талдауға негіз болады.

Осыған байланысты педагогикалық мамандықты меңгеру үшін оқу-тәрбие процесін және оқу процесін ұйымдастырудың талаптарын жетік меңгеру қажет. Әрбір нақты жағдайда қандай оқу әдістері жақсы нәтижелер беретінін, қандай көрнекіліктерді пайдалану неғұрлым тиімдірек болатынын және т.б. міндетті түрде білу керек.

Оқу жүйесіндегі мінез-құлқын модельдеудің жинақталған тәжірибесі білімгерлердің санасын оқу субъектілерінің зияткерлік әлеуетін өзін-өзі дамыту жүйесі ретінде біріктіруге ықпал етеді. Тәжірибенің дамуы сабақтың шеңберімен шектелмейді, бірақ оқу іс-әрекетінің басқа түрлеріне экстраполяцияланады: емтихандарды дайындау және тапсыру, реферат және

басқа жұмыстарды орындау, ғылыми-зерттеу қызметі, педагогикалық практика және т. б. Қалай болғанда да, білім берудің гуманитарлық тұтастығымен өзара әрекеттесу үшін нақты жүйелерді аксиоматикалық енгізу бойынша операцияларды орындау қажет, бұл оларды модельдеуді және ассимиляция деңгейлерімен көрсетілген болжамды мазмұнды және білім беру мақсаттарына сәйкес субъектілердің интеллектуалды дамуын басқаруды қамтиды [144].

Педагогикалық университеттің білімгерлері оқу кезеңінде рухани әлеуеттің өзін-өзі дамыту субъектілері тек стратегиялық мақсаттар мен олардың жұмыс нұсқасын түсінген жағдайда, сонымен қатар оқу және әлеуметтік-мәдени кеңістіктегі мінез-құлқын модельдеу практикасында тактикалық мақсаттардың өзін-өзі дамыту технологияларын игерген жағдайда ғана бола алады. Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлаудың жүйелі тәсілін іске асыру олардың педагогикалық қызметін мектептегі білім беру жүйесінің тәжірибесіне рухани өзін-өзі дамыту тәжірибесін экстраполяциялау мүмкіндігі ретінде болжауға мүмкіндік береді. Ол үшін университет оқытушысы әр сабақта тек мазмұнды білім беруді ғана емес, сонымен бірге дүниетанымдық мақсатты да анықтайды. Педагогикалық іс-әрекеттің бұл нұсқасы білім беру кеңістігі субъектілерінің рухани өзін-өзі дамытуы үшін және онда адамдар арасында үйлесімді және шығармашылық қарым-қатынас орнату үшін моральдық мақсаттардың «таңдау өрісін» құруды қамтамасыз етеді [145]. Рухани-адамгершілік мақсаттарға сәйкес келетін технологиялар мен іске асыру құралдарын таңдау арқылы (барабар эмоциялы жауап; нанымды дамыту құралы ретінде бағдарламалық материал; көзқарасты қалыптастыруды қамтамасыз ететін дидактикалық материал; сабақта оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру; мұғалімнің тұлғасы) үйлесімділік пен жасампаздық негізінде өзара әрекеттесетін жүйелер субъектілерінің мінез-құлқын саналы түрде модельдеуге мүмкіндік береді, өмірді мінез-құлықтың рухани-адамгершілік мақсаттарын дұрыс таңдамау салдарынан туындайтын деструктивті қатынастардан қорғайды.

Педагогикалық университеттің білімгерлері сабақтарда гуманистік мақсаттардың тасымалдаушысы ретінде оқу пәндерінен тәжірибе жинай отырып, сонымен бірге өздерін кәсіби және педагогикалық қызметке дайындайтыны айқын болады және мыналарды қамтиды:

1. Зияткерлік және рухани өзін-өзі дамыту мақсаттарын қою.
2. Білімгерлердің алдағы педагогикалық қызметінде оқытудың жедел-тактикалық мақсатының ақпараттық, мотивациялық және операциялық аспектілерімен көрсетілген жұмыс мақсаттарын іске асыру технологиясын меңгеру.
3. Гуманитарлық оқыту жүйесін модельдеу және оқыту, оқу, тәрбие және өзін-өзі тәрбиелеу жүйелерінің синхронды өзара әрекетін басқару.
4. Білім беру жүйесіндегі субъективті қатынастарды түсіну және дамыту [146].

Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау жүйесінің құрамындағы әдіснамалық компонентті бөлу Б.С. Гершунский атап өткендей, педагогикалық

жүйені қалыптастыру үшін педагогикадағы эмпирикалық, әдіснамалық және әдістемелік білімнің пәнішілік интеграциясы қажет, өйткені педагогикалық қызметтің толық циклі оқу-тәрбие аспектісін ескере отырып, келесі жалпыланған схема бойынша ашылады: практика (бастапқы деңгей) – теориялық білім (теория) – әдістемелік білім (әдістеме) – практика (осы цикл үшін соңғы деңгей). Сонымен қатар, әдістемелік білім көрсетілген циклдің әрбір кезеңінде жұмыс істеуі керек, оның ішінде педагогикалық тәжірибені зерттеу әдістерін білу, қажетті эмпирикалық мәліметтерді жинау, эмпирикалық деректерден теориялық жалпылауға көшу және теорияны құру әдістері; теориялық ережелерді нақты әдістемелік ұсыныстар тіліне аудару жолдары туралы; оны өзгерту және жоғары сапалы деңгейге көшіру мақсатында сәйкес ұсыныстарды тәжірибеге енгізу жолдарын білу; педагогикалық тәжірибені тану мен өзгертудің әрбір цикліне қатысты педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін бағалау параметрлері мен көрсеткіштерін білу [147].

Әдістеменің белсенді сипатын ескере отырып, оны практикалық педагогикалық іс-әрекетті түсіну және нақтылау үшін ғылымды пайдалана білуді қалыптастыру үшін педагогтардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру арқылы толықтыру қажет деп есептейміз.

Педагогикалық ЖОО оқытушыларының педагогикалық жұмысқа дайындауға кәсіби дайындығы әдістемелік жұмысқа даярлау, өйткені кез-келген қызмет белгілі бір ережелер, мақсаттар, үлгілер, технологиялық ережелер және т.б. аясында жүзеге асырылады, ал С.С. Розованың анықтамасы бойынша әдіснамалық қызмет жаңа стандарттарды қалыптастыруға бағытталған. Сонымен қатар, әдіснамалық қызмет іс-әрекеттің ішкі және сыртқы жиілігін жеңуге ықпал етеді, бұл болашақ мұғалімдерді тұтас педагогикалық процесті жүзеге асыруға дайындауда өте маңызды.

Қазіргі зерттеулерде сонымен қатар «логикалық аяқталған, «дайын» білімді игеруге бағдарлау, болашақ мұғалімдерді даярлауда нормативтіліктің басым болуы олардың ғылымға тұтынушылық көзқарасын қалыптастыруға әкеледі» деп атап көрсетілген.

Сонымен, әдіснамалық дайындық болашақ мұғалімнің кәсіби дайындығының қажетті құрамдас бөлігі болып табылады.

Білімгерлерді педагогикалық іс-әрекетке даярлаудың әдістемелік аспектісін сипаттау кезінде мыналарды атап өту қажет. Егер, әдістемені қызмет бағдарламасын жасауға бағытталған әдістеме ретінде қарастырсақ [148, б.10], әдістемелік қызмет – бұл белгілі бір ғылыми стандарттарға сай келетін арнайы әдістемелік курс пен арнайы ғылыми қызмет аясында жүзеге асырылатын әрекет. Жаңа өнімдерді алу үшін ғылыми зерттеу әдістері мен құралдарының жаңа дамуын өзгертуге болмайды, бірақ бұл әдіснамалық пәнді парадигмалық түрде қолдану керек [148, б.17].

Педагогикалық ЖОО оқытушыларының кәсіби дайындығы болашақ мұғалімдерді тек теориямен ғана емес, оқу-тәрбие процесін жүзеге асыру әдістемесімен де қаруландыруға бағытталған. Алайда оқу үрдісінің әдістемесін меңгеру педагогикалық дайындықтың бір бөлігі болса, оқу процесін жүзеге

асыруға дайындық таңдаған мамандығы бойынша белгілі бір ғылыми пәндерді оқыту әдістемесін меңгерумен байланысты. Бұл жағдайда дербес әдісті басқа ғылымдардан теориялық ережелерді практикалық қолдану деңгейіне көшіретін таза практикалық курстар немесе арнайы ғылыми, психологиялық-педагогикалық білімдерді жинақтайтын сала ретінде қарастыру дұрыс емес. Зерттеуші ғалымдарға (О.А. Абдуллина, В.В. Краевский, И.Д. Зверев және т. б.) қосыла отырып, біз пәнді оқыту әдістемесін жалпы дидактикалық заңдылықтар негізінде нақты ғылыми пәнді оқытудың өзіндік міндеттері, принциптері, мазмұны, нысандары мен әдістері ашылатын дербес пән ретінде қарастырамыз.

Әртүрлі зерттеушілердің пікірінше, болашақ мұғалімдердің әдістемелік дайындығы, ол ұйымдастыру формаларын, тәрбиелеу мен оқыту әдістерін білуімен сипатталады [149]. Оқу процесінің құрылымы туралы философиялық ережелерді, сондай-ақ әдістемелік деңгейді ескере отырып, білім берудің осы түріне бүкіл оқу процесін жүзеге асырудың құралдары, нысандары мен әдістері туралы білімді еңгізген жөн.

Педагогикалық жоғары оқу орындарында оқытушылардың кәсіби даярлау жүйесінің тағы бір құрылымдық элементі практикалық оқыту болып табылады. Білімді меңгеру оларды іс-жүзінде қолданумен, болашақ мұғалімдердің тәжірибелік дайындығының негізі болып табылатын педагогикалық іс-әрекеттерді жүзеге асыру дағдыларымен және оларды қалыптастырумен тығыз байланысты. Білімгерлердің оқу іс-әрекетіндегі практикалық дайындық оқу процесіндегі педагогикалық мәселелерді шешуге қажетті педагогикалық іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыруды қамтиды.

Бұл мәселені шешу ережеге негізделген кез-келген қызметті ұйымдастыру үшін субъект жоғары мамандандырылған білімге ие болуы керек, өйткені кез-келген қызметке технологиялық компонент кіреді. Бірақ бұл білімнің өзі жеткіліксіз, қызметті тиімді жүзеге асыру үшін технология мен қызмет техникасы саласындағы тиісті дағдылар қажет.

Бұл мәселенің тарихи және педагогикалық талдауы көрсеткендей, өткен көрнекті педагогтердің еңбектерінде (Я.А. Коменский, А. Дистерверг, И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинский және т.б.) мұғалімге педагогикалық іс-әрекеттің осы аспектісіне қатысты талаптар ерекше. Кеңестік педагогикада болашақ мұғалімді арнайы даярлау мәселесіне А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинскийдің және т. б. жұмыстары арналған.

Қазіргі заманғы техниканы «қандай да бір қызмет, шеберлік түріндегі дағдылар мен тәсілдер жиынтығы» деп анықтайды [150], яғни қызмет техникасын игеру кез-келген салада жоғары нәтиже алудың қажетті шарты болып табылады. Мұның бәрі педагогикалық қызметке толығымен қатысты. Қазіргі заманғы мұғалім жалпы педагогикалық білімге, дағдылар мен шеберліктерді ғана емес, сонымен қатар нақты оқу-тәрбие міндеттерін шешу тәсілдерін сипаттайтын арнайы білімге ие болуы керек, яғни педагогикалық техниканы игеруі керек.

Педагогикалық әдебиеттерде бұл ұғым «педагогке жекелеген тәрбиеленушілер, білімгерлерге педагогикалық ықпал етудің таңдап алынған

әдістерін практикада (аспапта) тиімді пайдалану үшін керек білім, білік және дағдылар кешені» ретінде қарастырылады [151].

Бүгінгі таңда білім беру жүйесіне сыртқы факторлар айтарлықтай әсер етуде. Оған түбегейлі жаңа талаптар қойылады, олардың тұрақты өсуіне бірқатар әлемдік даму тенденциялары себеп болады:

- қоғамның даму қарқынын жеделдету білімгерлердің тез өзгеретін ортадағы өмірге дайындауды талап етеді;
- мәдениетаралық өзара әрекеттестік ауқымының айтарлықтай кеңеюімен түлектердің көпшілігі мен толеранттылығы ерекше маңызға ие болады;
- жаһандық мәселелердің пайда болуы мен өсуі оларды шешу үшін жастардан заманауи ойлауды талап етеді;
- қоғамды демократияландыру, саяси-әлеуметтік таңдау мүмкіндіктерін кеңейту мектептің алдына азаматтардың мұндай таңдауға дайындығын қалыптастыру қажеттілігін алдына қойды.

Осы талаптарды орындау үшін бұл процесс үздіксіз болуы керек. Мұның барлығын өз бетінше, белсенді, болып жатқан өзгерістерге икемді жауап бере алатын, жауапкершілікті өз мойнына ала алатын, құндылық ретінде өзіндік дамуға сілтеме жасай алатын, үнемі білім алуға қабілетті және дайын ұстаз арқылы жүзеге асыруға болады. Осылайша, ең алдымен мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін дамытуға ерекше талаптар қойылады.

Педагогикалық әрекетке дайындықтың ерекшелігі – білімгер жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін оқу-тәрбие процесінің дербес ұйымдастырушысы болып, мұғалімнің барлық міндеттерін атқаруы қажет. Яғни білікті педагогты даярлау үшін болашақ мұғалімдерді ЖОО-да оқу процесінде педагогикалық қызметке арнайы практикалық даярлау керек.

Сонымен, жоғары мектеп педагогикасында ең маңызды мәселенің бірі – бұл білімгерді келешек мамандығына жақындату, іскер маман даярлау, оның өзіндік және шығармашылық қабілетін арттыру, қажетті іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыру. Ондай жан-жақты жетілген маман даярлау үшін оқыту, білім беру процесін белсендендіру, оқытудың жаңа формалары мен әдіс-тәсілдерін енгізу керек.

Осылайша, білімгерлер бірыңғай мақсаттарға негізделген оқытуда ынтымақтастық тәжірибесіне ие болады және оқытуда өздерінің зияткерлік әлеуетінің өзін-өзі дамыту процесі іске асады.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін ескере отырып, болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлаудың жалпы жүйесінің салыстырмалы түрде тәуелсіз компонентіне практикалық дайындықты бөлу қажет деп санадық. Бұл білімгерлердің педагогикалық технологиялар саласындағы дағдылары мен шеберліктерін, педагогикалық мәселелерді шешу процесінде оқушылармен педагогикалық өзара әрекеттесуді ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерін игеруді қамтиды.

Сонымен, білімгерлердің бойында педагогикалық қабілеттерді дамыту жүйесінің құрылымына келесі компоненттер кіреді: адамгершілік,

психологиялық, әдіснамалық, теориялық, әдістемелік, және практикалық дайындық.

Осы компоненттер педагогикалық іс-әрекетке дайындық феноменінің толықтай сипатын және оның құрылымдық бөліктерінің өзара байланысын көрсетеді, ал ол болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындау жүйесін дамытып сақтау үшін керек және жеткілікті деп санауға негіз береді.

1.3 Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың алғышарттарын теориялық талдау

Жоғары білім беру жүйесінде негізгі ағым мамандардың дайындық сапасын көтеруге, инновациялық білім беруді дамытуға, ғылыми-зерттеу әрекетімен кіріктірілуге, жоғары оқу орындары зерттеулерінің әлеуметтік және экономикалық сала талаптарымен тығыз байланыста болуына, ақпараттық және білім беру технологиясын жетілдіруге саяды. Қазіргі жеделдету, демократияландыру жағдайында Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіне сәйкес жеке тұлғаны ұлттық және жалпы гуманитарлық құндылықтар негізінде тәрбиелеп, дамыту, оның кәсіби өсуіне қажетті жағдай жасау білім берудің басты міндеті болып табылады. Оған оқушыны жан-жақты тәрбиелеу, ана тілін сақтау, ұлттық әдет-ғұрып, білімдерді құрметтеу, денсаулығын нығайту кіреді.

Болашақ маман-педагогтардың бойында осы қасиеттерді тәрбиелеу және дамыту Қазақстанның білім беру жүйесінің маңызды міндеті болып саналады. Елбасымыз Н. Назарбаевтың «Біз ұлттық ойлау жүйемізді, тарихи танымымызды, рухани мәдениетімізді барынша терең дамытып, рухани тәуелсіздікті жан-жақты жүзеге асыруға тиіспіз» деген бүгінгі ұстаздардың басты ұстанымы болуы керек [152].

Болашақ мамандардың жүйелілігі өндірістік-құқықтық, ақпараттық, коммуникативті, экологиялық мәдениетін, кәсіпкерлік және шығармашылық белсенділігін қалыптастыруға ықпал ететін жоғары сапалы білім болғандықтан, жоғары оқу орындарында білім сапасы мәселесі - ұлттық мәселе болып табылады. Қазіргі таңда оқыту үрдісі болашақ мамандардың шет тілін оқыту сапасын арттыруға бағытталған тиімді технологияларды іздестіру, дамыту және қолдануды талап етеді [153].

Қазіргі жоғары білім беруді дамытудың ең маңызды тенденциясы – болашақ мұғалімнің жеке тұлғасының озық дамуының рөлінің артуы, яғни қоғам жеткен нәрсені игеріп қана қоймай, сонымен бірге шығармашылықпен іздену қабілеті. Педагогикалық процестің жоғары динамикасы, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа жүйелерін жобалау, оқу материалын дидактикалық өңдеу, әрбір нақты жағдайға байланысты жаңа ұйымдастыру формалары мен әдістерін жобалау қажеттілігі, шын мәнінде, мұғалімді үнемі білім беретін тұлға жағдайына қояды [154].

И.А. Зимняяның анықтамасы бойынша «Білімгерлік кезең – жалпы тұлғаның қалыптасуындағы орталық кезең, сан алуан қызығушылықтардың көрінісі» [155].

Білімгерлік жаста жетекші іс-әрекет – мамандықты меңгеру (И.Ю. Кулагина, Д.И. Фельдштейн, Д.Б. Эльконини, т.б.). «Студент» сөзі – қазақ тіліне аударғанда «еңбек ететін, айналысатын», яғни білімді меңгеру дегенді білдіруі кездейсоқ емес [156].

Білімгерлік жаста интеллектінің ең күрделі құрылымдалу кезеңі, тұлғаның болашақ «істеуші» яғни кәсіпқой ретінде қарқынды және белсенді әлеуметтену кезеңі басымдыққа ие уақыты болады [157].

Сонымен қатар, бұл жаста эмоционалды интеллекттің дамуы негізінен кәсіби даму және өзін-өзі дамыту арқылы жүзеге асырылатынын атап өткен жөн (В.Н. Коллюцкий, И.Ю. Кулагина, В.С. Мухина, Е.Е. Сапогова, т.б.). Сондықтан болашақ педагогтың эмоционалды құзіреттілігі оқушы кезінен қалыптасуы керек [158].

Білімгерлік жас – кәсіби дамудың сезімтал кезеңі. Қазіргі әдебиетте «біліктілікті арттыру» ұғымы кеңінен қолданылады [159, 160]. Білімгерлік кезеңде моральдық-эстетикалық сезімдердің ең белсенді дамуы, мінездің қалыптасуы мен тұрақтануы жүреді. Жоғары оқу орнына түсу фактісі жастың өз күштері мен мүмкіндіктеріне деген сенімін нығайтады, толыққанды және қызықты өмірге үміт береді. Сонымен қатар, екінші және үшінші курстарда жоғары оқу орнын, мамандықты, кәсіпті дұрыс таңдау туралы сұрақ жиі туындайды. Үшінші курстың соңында кәсіби өзін-өзі анықтау мәселесі түпкілікті шешіледі. «Өзін-өзі кәсіби маман» болу процесінің тиімділігі көбінесе мамандықтың идеалды және шынайы бейнесі арасындағы сәйкестік дәрежесімен анықталады [161].

«Білімгерлік жас – интеллектінің ең күрделі құрылымдалу уақыты, тұлғаның «болашақ» жасаушы», кәсіби маман ретінде қарқынды және белсенді әлеуметтену уақыты. [157, б.173]

М.И. Манойлова зерттеулерінде «кәсіби даму деп – кәсіби бағыттылықты, құзіреттілікті, әлеуметтік маңызды және кәсіби маңызды қасиеттерді және олардың интеграциясын қалыптастыру, үздіксіз кәсіби өсуге дайын болу, іс-әрекетті жоғары сапалы және шығармашылықпен орындаудың оңтайлы әдістерін іздеу ретінде түсініледі [162].

А.О. Прохоров білімгерлердің кәсіби дамуы мәселесіне үлкен көңіл бөледі. Ол «кәсіби сәйкестік – бұл білімгердің кәсіби дамуының жетекші сипаттамасы, ол таңдаған кәсіби іс-әрекетінің өзін-өзі жүзеге асыру және дамыту құралы ретінде қабылдау дәрежесін, сонымен қатар өзін кәсіби маман ретінде тану дәрежесін көрсетеді» деп атап көрсетеді [163].

«Білімгерлердің кәсіби шыңдалуында болашақ мамандығы туралы ойлардың алатын орны өте зор». Кәсіби тұлғаның негізгі көрсеткіштері ретінде автор оның кәсіби және білім беру мүмкіндіктерін бағалауды, таңдаған мамандығына және оқу нәтижелеріне қанағаттанушылықты, кәсіптің мотивациялық мүмкіндіктерін болжауды және т.б. келтіреді [156, б. 354].

Университеттегі оқу кезеңінде білімгерлерде кәсіби ойлау мәдениеті, тұрақты танымдық қызығушылық қалыптасады. Білімгерлер алған білім, білік, дағдыны іс жүзінде қолданады. Осылайша, «университет қауымы білімгерді білікті маманға айналдырады. Біліктілікті арттыру – бұл интегралды жүйе, яғни кәсіби ниеттің қалыптасуынан кәсіби қызметте өзін толық іске асыруға дейінгі уақыт бойынша динамикалық дамып келе жатқан процесс» [164].

Интерактивті оқытуды тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін одан әрі педагогикалық технологиялар мен әдістерді қарастырайық. Л.А. Петровская элеуметтік-психологиялық тренингті «тұлғааралық қарым-қатынас саласындағы білімді, элеуметтік көзқарастарды, дағдыларды және практиканы дамытуға бағытталған әсер ету құралы», «коммуникациядағы құзыретті күшейту құралы», «психологиялық әсер ету құралы» деп қарастырады [165].

Элеуметтік-психологиялық тренинг – бұл арнайы дайындық, бір нәрсені үйрену: жеке тұлғада пайдалы әдеттер, қабілеттер мен дағдыларды қалыптастыруға және дамытуға арналған әртүрлі әдістерді белгілеу үшін қолданылатын термин [166].

ӘПТ оқыту мен тәрбиенің ерекше түрі ретінде 20 ғасырдың басында қалыптасты. Атап айтқанда, 1912 жылы психология бойынша танымал кітаптардың авторы Дейл Карнеги АҚШ-та оқу орталығын ұйымдастырып, онда өзіне деген сенімділікті дамыту, коммуникативті дағдыларды қалыптастыру, адамдармен іскерлік қарым-қатынас жасау, көпшілік алдында сөйлеу дағдыларын қалыптастыру бойынша тренингтер жүргізді [167].

Элеуметтік-психологиялық тренинг түрлерінің ішінде коммуникациялық тренингтің өзектілігін атап өткен жөн. Аты айтып тұрғандай, бұл тренингке қарым-қатынас дағдыларын дамытуға арналған жаттығулар мен тапсырмалар таңдалып, қарым-қатынасты ұйымдастыру үшін әртүрлі жағдаяттар үлгі ретінде беріліп, ойын және драматизация элементтері қолданылады [168].

ӘПТ – бұл көп рет қайталанатын, бірақ үнемі өзгеретін жағдайларда оған барабар ой мен әрекеттің күрделі қайталануы. Оқытудың мазмұны ғылыми-педагогикалық ойдың негізінде құрылған типтік іргелі шешім (идея) болса, жаттығу жеке операцияны жаңғыртуға құрылады [169].

Элеуметтік психологиялық тренинг дегеніміз – әртүрлі жағдайларда және әртүрлі формада жүзеге асырылатын бір типті шешімнің қайталануы. Ал педагогикалық іс-әрекет тұрақты шығармашылық болғандықтан, кәсіби білім беру үшін әрбір сәт, ең бастысы ойлау қабілеті (кәсіби шеберліктің танымдық элементі) және жағдайға барабар оперативтік әсерлер жүйесін құру болып табылады.

Жаттығу болашақ маманды тек жеке операциямен жабдықтайды, ал оны практикада қолдану жаттығудан тыс проблема болып қалады. Білімгерді мәнерлі сөйлеуге үйретуге арналған жаттығулар бар делік. Бірақ бұл дағдыны қалай пайдалану керек және жағдайға сәйкес сөйлеу реңкін қалай жылдам таңдау керек – оқытушы болашақ мұғалімге осылай үйретеді. Жаттығу тек кәсіби дайындық жағдайында ғана жемісті болады. Жаттығулар форманың

байлығымен қаруландырады, жаттығу қажетті формаларды еркін меңгерумен мазмұнды дағдыны жүзеге асырады [170].

Оқыту тәжірибесіне келетін болсақ. Педагог топтағы білімгерлердің қолайсыз жағдайын түзете отырып, жоспарланған әдістемені танымдық іс-әрекеттің ойын түрімен ауыстырады (ол резервте бар, оған бұл әдістемені университетте үйреткен) және сол кезде бастапқы идеяға қайта оралады, бастапқы күйді қолайлы жағдайға айналдыруға болатынын көреді.

Оқыту әдістемесінде оқытуды білім алушының білімін, іскерлігін және дағдысын түрлендірудің жоспарлы процесі, белсенді оқыту әдісі ретінде қарастыруға болады, оның мақсаты әлеуметтік көзқарастарды, қабілеттер мен дағдыларды дамыту болып табылады. Тренинг барысында бейресми қарым-қатынас құрылады, бұл білімгерлер тобы үшін олар жинаған мәселені дамыту және шешудің көптеген нұсқаларын ашады. Әдетте, оқыту технологиясы оқу процесін ауыртпалық емес, қызықты етеді [171].

Педагогикалық дайындық – бұл оқытылатын педагогика ғылымының қолданбалы сипатынан туындайтын, қайталанатын жүйелі жаттығулар барысында қалыптасатын табысты тәрбиеге қажетті және жеткілікті практикалық дағдыларды қалыптастыруды қамтамасыз ететін мұғалімнің кәсіби даярлығының ерекше режимі. Ол педагогикалық мәселелерді шешуге және мұғалімге тұлғаның қалыптасуы мен дамуының танылған психологиялық педагогикалық заңдылықтары негізінде өзінің кәсіби қызметін шығармашылықпен құруға мүмкіндік береді [172].

Оқытуды білім беру жүйесінің контекстіне енгізген кезде университет оқытушысы (әлеуметтік жағдайға байланысты, мәдениеттен ада) басқаша әрекет ете алмайды, тек әлемдік мәдениеттің жоғары талаптары деңгейінде әрекет етеді. Тренинг оқу сабақтарының екі субъектісін де осындай мәжбүрлі жағдайға қояды.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг пен оқытудың дәстүрлі формаларында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Дәстүрлі оқыту дұрыс жауапқа көбірек бағытталған және мәні бойынша ақпаратты беру мен білімді игерудің бір түрі болып табылады. Ал ӘПТ ең алдымен сұрақ қоюға және жауап іздеуге бағытталған. Дәстүрлі технологиядан айырмашылығы, оқыту технологиясы оқушының әлеуетін толық қамтиды: оның құзыреттілігінің деңгейі мен көлемі (әлеуметтік, эмоциялық және интеллектуалды), дербестік, шешім қабылдау қабілеті, өзара әрекеттестік және т.б. [173].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг топтары қатысушыларға проблемалары мен тәжірибесі ұқсас адамдардан кері байланыс пен қолдау алуға мүмкіндік беретіні анықталды. Топтық өзара әрекеттесу процесінде басқалардың құндылықтары мен қажеттіліктерін қабылдау пайда болады: топта адам өзін қабылданған және қабылдайтынын сезінеді, сенімнен ләззат алады, көмектеседі және көмек алады. Қолдау және бақыланатын ортада адам жаңа дағдыларды меңгере алады, қарым-қатынастың әртүрлі стильдерімен тәжірибе жасай алады. Топ өзін-өзі зерттеу және «интроспекция» процесін жеңілдетеді,

өзіне деген сенімділікті арттырады, сіз сияқты басқалармен бірге болу жайлы сезімнің пайда болуына ықпал етеді [174].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг балалармен, ата-аналармен, оқушылармен, кәсіпорындар мен ұйымдардың басшыларымен жұмыста белсенді қолданылады. Оны пайдалану тәжірибесі Ю.Н. Емельянова, В.П. Захарова, Г.А. Ковалева, Х. Миккина, Л.А. Петровская, Т.С. Яценко және т.б. еңбектерінде кездеседі.

Қазіргі уақытта әлеуметтік-психологиялық тренинг – бұл топтық жұмыс әдістерінің кешенін: рөлдік ойындар, топтық талқылаулар, психотехникалық жаттығулар және тұлғаның дамуы, психокоррекциясы және психотерапиясы мүдделері үшін жүргізіледі [175].

Әлеуметтік-психологиялық дайындық қарым-қатынасқа әлеуметтік-психологиялық дайындықпен ғана шектелмейді, оның қолданылу аясы әлдеқайда кең [168, б. 89].

О.В. Струговщикова әлеуметтік-психологиялық тренингтердің белгілерін анықтайды:

– тренингке қатысушыларды топтық оқыту, тұлғааралық қарым-қатынас механизмін пайдалана отырып, топтық динамикадағы адами даму әлеуетін нығайту;

– шағын топтың даму заңдылықтарына байланысты сахналау;

– топтық жұмыс әдістерінің кешенін жан-жақты қолдану (рөлдік ойындар, топтық талқылаулар, психотехникалық жаттығулар және т.б.);

– салыстырмалы түрде ұзақ мерзімді оқу сабақтары (әдетте, курс кемінде 20-60 академиялық сағатты құрайды);

– тұлғаның жеке басын, оның кәсіби және өмірлік дағдылары мен қасиеттерін дамыту, психокоррекциялау және психотерапия бойынша тренингтердің кең мақсатты бағыттылығы;

– оқыту тобының жұмысында әрқашан екі жоспар болады: мазмұнды және жеке. Мазмұндық жоспар оқытудың негізгі мазмұндық мақсатына сәйкес келеді. Ол әсер ету объектісіне байланысты өзгереді: көзқарастар, дағдылар, когнитивтік құрылымдар, сонымен қатар оқыту бағдарламасына байланысты [176].

Қазіргі уақытта бір-бірінен бірқатар белгілері бойынша ерекшеленетін әлеуметтік-психологиялық тренинг формаларының көптеген модификациялары бар. Бір-біріне ұқсас емес әлеуметтік-психологиялық тренингтің барлық түрлері жалпы жүргізу формасы – оқу (тәрбиелеу) тобы – және жаппай оқытудың әртүрлі түрлерінде пайда болған және әзірленген кейбір жалпы принциптерімен біріктірілген әдістемелері. XX ғасыр әлеуметтік-психологиялық тренингті өткізудің негізгі принциптері мыналар:

– еріктілік принципі;

– «қазір және осында» принципі;

– мәлімдемелерді тұлғалау принципі;

– оқытудағы белсенділік принципі;

– тең қарым-қатынас принципі;

– қатысушылардың зерттеу позициясы [168, б.144].

Топ мүшелерінің қабылдауы және осы қағидаларды қолдануы әлеуметтік-психологиялық дайындықтың ерекше құпиялық психологиялық атмосферасын қалыптастырады, оны адамдарға ыңғайлылығымен қатар, ұйымдасқан психологиялық әсер етудің қуатты құралына айналдырады [61, б. 342].

Сонымен, әлеуметтік-психологиялық тренинг тұлғаның дамуына үш бағытта конструктивті әсер етеді: *когнитивті*, өйткені жаңа ақпарат қарым-қатынастың ақпараттылығын арттыруға бағытталған зерттеу тапсырмаларын құрастыру арқылы алынады; *эмоциялық*, өйткені барлық ақпарат жеке маңыздылық арқылы түсіндіріледі; мінез-құлықтың әдеттегі тәсілдерінің тиімсіздігін түсінуге байланысты оның репертуарының кеңеюін білдіретін *мінез-құлық* [156, б. 369].

Әлеуметтік-психологиялық тренингке оқу тобын тартудың ұйымдастыру ерекшеліктері:

– шағын оқу топтары, әдетте, 7-15 қатысушыдан, үлкендері – 25-30 адамнан тұрады. Үлкен топтық жұмыс ассистенттердің қатысуын көздейді;

– жалпы оқу циклінің ұзақтығы – бірнеше күннен бірнеше айға дейін. Қатысушылардың кездесулері күнделікті немесе одан да сирек болуы мүмкін – аптасына 1-3 рет. Бөлек отырыстың ұзақтығы 1,5 сағаттан 3 сағатқа дейін немесе одан да көп. 2-3 күндік үздіксіз жұмыс үшін өткізілетін топтық марафондар;

– қатысушылардың сабаққа эмоциялық тұрғыда енуіне көп уақыт кететіндіктен, күнделікті 4-5 сағат жұмыс істеген дұрыс (жас ерекшеліктеріне байланысты түзетулермен);

– топ жабық болса, топтағы ұйымшылдық, ашықтық және сенім тезірек болады. Қатысушылар креслоларда шеңбер бойымен отырғаны жақсы;

– ең табысты үміткерлер – психологиялық қорғанысы төмен, оқу қабілеті жоғары, интеллект деңгейі орташадан төмен емес;

– сынның әсерінен әдетте шамадан тыс қобалжу мен агрессияны көрсететін жеке тұлғалардың, өзін-өзі бағалауы төмен, ақыл-ойы жетілмеген, басқаларға сезімтал емес және өзін-өзі бақылауға қабілетсіз тұлғалардың қатысуын шектеген жөн;

– танымал қатысушылар топтағы қарым-қатынасқа белсенді қызығушылық танытады, сондықтан олар тренингтің табыстылығының көрсеткіші ретінде қызмет етеді;

– қысқа мерзімді коммуникациялық тренингтер композицияның салыстырмалы біртектілігін болжайды, өйткені ұқсастық өзара тартымдылық пен эмоционалды қолдауды ынталандырады;

– ұзақ мерзімді жаттығулар композицияның үлкен біркелкі еместігін болжайды, өйткені өнімділік пен жеке қақтығыстарды жеңу шиеленіс және мұндай топтарда байқалатын белгілі бір қарама-қайшылық фоннда бақыланады [176, б.52].

Кез-келген оқу іс-әрекеті сияқты, оқу процесінде тренингтің да белгілі бір мақсаты бар: тренингке қатысушыларды сөйлеудің жаңа дағдыларын

ақпараттандыру және меңгеру; мәселеге және оқу үрдісіне көзқарасын өзгерту, оқушылардың өзіне және өмірге деген оң көзқарасын қалыптастыру қабілетін арттыру.

Әлеуметтік-психологиялық тренингтің өз атрибуттары бар, олар мыналарды қамтиды:

- оқыту тобы;
- жаттықтыру үйірмесі;
- топ ережесі;
- өзара әрекеттесу және қарым-қатынас атмосферасы;
- оқытудың интерактивті әдістері;
- оқу сессиясының құрылымы;
- оқытудың тиімділігін бағалау.

Бұл атрибуттар жалпы мәдени дағдыларды меңгеруге, ынтымақтастық дағдыларын қалыптастыруға, бастапқы дереккөздерді және қосымша әдебиеттерді талдау дағдыларын, логикалық ойлау, талдау, өзіндік жұмыс нәтижесінде презентация дайындау дағдыларын қалыптастыруға бағытталуы мүмкін: оқу іс-әрекетінің жаңа түрлерін меңгеру, өзіне және басқаларға деген оң көзқарасты қалыптастыру, қойылған міндеттерді шешудің тиімді жолдарын іздеу. Оқыту жаттығуларының мынадай түрлері бар: ұйымдастырушылық, мотивациялық, коммуникативті, шығармашылық, танымдық процестерді дамыту, рефлексиялық [177].

Жаттығуларды өткізу кезінде белсенділік, шығармашылық ұстаным, өз мінез-құлқын білу, серіктестік қарым-қатынас принциптерін сақтау қажет [178].

ӘПТ жалпы түрде лекция курсына кіреді. Бүгінгі таңда ғылыми-теориялық материалды игеру теориялық идеяларды шындыққа айналдыру дағдыларын практикалық меңгерумен ұштасып жатқан дәстүрлі оқу дәрісін педагогикалық студияға айналдырудың маңызы барған сайын байқалады. Мысалы, лектор-мұғалім: «Енді топтық жұмысты ұйымдастырудың бұл түрі қалай көрінетінін көрейік... Мен бірнеше адамның практикалық иллюстрация үшін шығуын сұраймын ...».

Оқыту әдісі теориялық концепцияны қалыптастыру мен тереңдету үшін көрнекі тірек қызметін атқаратыны кездейсоқ емес: түптеп келгенде, концепцияның генезисінің өзегінде практика болған. Жалпылау деңгейіне жету үшін білімгерде праксеологиялық негіз болуы керек, әйтпесе педагогикалық категориялар формалистік сипатқа ие болатыны сөзсіз, яғни олар «белгілі білім» болып қалады. Дәрістер сияқты оқыту семинарларда да жүргізіледі. Мұнда оқыту - оқыту әдісі ретінде көрсетіледі [179].

Табысты кәсіптік оқу үшін міндетті оқыту режимі туралы ережені тағы бір рет атап өте отырып, оны ұйымдастырудың негізгі жолдарын көрсетеміз:

1. Ұсынылған үлгіні қайта жандандыру. Бұл әдіс әдетте білімгерге дауыстың педагогикалық техникасын, мимикасын, пластикасын, дене қалпын, қозғалыс қарқынын және ырғағын, сонымен қатар сабақтың құрал-жабдықтарын, техникалық ұйымдастыру дағдыларын үйретуде қолданылады. Оның артықшылығы көркем материалды (бейнеклип, әдеби үзінді, киноклип) пайдалануға негізделеді, сабақтар эмоционалды түрде өтеді.

2. Педагогикалық операцияның көрнекі бейнесін жеке жаңғырту. Мұндай материалда рөлдік ситуацияда айтылған немесе ұсынылған басқа оқытушының тәжірибесінің сипаттамасы берілген. Бейнефильмдер, көркем әдебиет, театр, педагогикалық пәндерге арналған картиналар.

3. Оқушы мен бала әрекетінің болашақ формаларын жаңғырта отырып, білімгерлермен тренинг сабақтарының мінез-құлық дәстүрлері. Бұл әдіс өте тиімді, өйткені, біріншіден, болашақ мұғалімдер оны өз бетінше өткереді және сезінеді, демек, оларға енгізіліп жатқан форманың кәсіби мәнін бағалау оңайырақ, екіншіден, қайта пайдалануға болатын орындау автоматтандырылған әдіс ретінде дағдыны қалыптастырады. К.Д. Ушинскийдің «Мұғалім әдетте балаларды мектепте өзі қалай оқыса, солай оқытады» деген сөзін еске алсақ, онда мұғалімдер даярлайтын оқу орнында білімгерлермен аудиториялық жұмыстың әдістемелік жағының маңыздылығы оның кәсіби қамтуынан көрінеді.

4. Педагогикалық міндеттерді шешу. Мұндай тапсырмалардың жиынтығы мүлдем ерікті емес, ол толығымен оқу сабақтарының тақырыбы мен мақсатымен анықталады. Есептерді шешу зерттелетін педагогикалық заңдылыққа сәйкес жүзеге асырылады.

5. Ойын сахнасының әрекеті нақты өмірде қайта құрылған жағдай ретінде және кәсіби операцияларды еркін таңдау ретінде экспромттық шешім. Бұл әдістеме кейбір педагогикалық есептерді алгоритмдік шешуге қолайлы. Бірақ, әрине, алдымен педагогикалық алгоритмді пысықтау керек.

6. Қиялдағы адаммен қарым-қатынас. Білімгер меңгеруі қажет боялған портрет, символдық сурет, параққа жазылған есім, атақты суретшінің қылқаламының көркем портреті, қуыршақ, тақтадағы схемалық сурет - осының бәрі және т.б. маңызды операцияларды орындау үшін тірек бола алады.

7. Емтихан мен сынақтың техникасы. Бұл қалыптасып келе жатқан кәсіби дағдыларды бекіту және дамыту үшін пайдаланылуы мүмкін өзіндік педагогикалық жағдайлар. Емтихан жауабы барысында дауыс, сөйлеу, пластика, логика, материалды құрылымдау, адаммен қарым-қатынастың этикалық сипаттамалары, иллюстрациялық материалды көрсете білу және т.б. Балалармен жұмыс істейтін мұғалімнің шеберлігін қалыптастырудың кәсіби әдістемесі ретінде оқыту тәжірибесінің университетте өзіндік кезеңдері болды: сән кезеңі болды, кең тәжірибе кезеңі болды, конъюнктура кезеңі болды, тіпті әкімшілік нұсқау беру кезеңі болды. Бүгінгі таңда оқыту әдістемесі маңызды қажеттілікке ие болды және оның нақты іске асуы педагогикалық университет білімгерінің оқу орнындағы практикалық кәсіби іс-әрекетіне кәсіби даярлығының табыстылығының шешуші факторына айналуға [180].

Олай болса, оқытуда белсенді оқыту технологиясын қолдану білімгер тұлғасының әлеуметтенуіне, ынтымақтастық дағдыларын қалыптастыруға, ұжымдық іс-әрекет арқылы білімді меңгеруге, қарама-қарсы жақсартып төзімділікпен қарау негізінде шешім қабылдауға ықпал ете алады [181].

Белгілі психолог Қ. Жарықбаевтың ойынша тұлға – өзін де, өзгені де өзгерте алатын адам [182]. Демек, болашақ маман айналасының дамуына, өзі

тәрбиелейтін балалардың өсін-өнуіне ықпал етіп, олардың өміріне өзгеріс ендіретін адам ретінде дайын болуы тиіс. Педагогикалық қабілеттер мұғалім мамандығын табысты меңгерудің маңызды алғышарты болып табылады және оқушылармен жұмыс істеуге бейімділікте, оларға деген сүйіспеншілікте, олармен қарым-қатынас жасаудан жағымды әсер алуға көрінетін тұлғаның қасиетін білдіреді. Жарамдылық (бейімділік) адамның анатомиялық, физиологиялық, психофизиологиялық және психологиялық ерекшеліктерімен анықталады, оған «Адам – Адам» типіндегі әрекеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Тұлғаның педагогикалық іс-әрекетке жарамдылығы қалыпты интеллектуалдық дамуға, эмпатияға, сахналық эмоцияларға, коммуникативті және танымдық іс-әрекеттің қалыпты даму деңгейіне негізделген. Педагогикалық қызметке тұлғаның дайындығы адамның «Тұлға – Тұлға» типіндегі кәсіпке бағдарлануын болжайды, оны Л.М. Митина педагогикалық бағыттылық деп атайды [183].

Білімгерлердің рухани мәдениетінің төмендігі мәдениеттің қазіргі құлдырауының («мәдени апат») барлық ерекшеліктері бүгінде балаларды өмірге дайындау жүйесіне еніп кетті. Руханилықтың, меркантилизмнің, технократизмнің, утилитаризмнің, индивидуализмнің және басқа да уақыт мұғалімдерге де, балаларға да берген қасиеттердің жоқтығы төмен тұлғалық дамуға болжанады [184].

Кәсіби дағдылар жүйесін меңгеру кәсіптік білім берудің бүкіл жүйесімен қамтамасыз етілуге тиіс. Кәсіптік дағдыларды қалыптастыру әдісі ретінде тренинг болашақ мұғалімді әртүрлі кәсіби дағдылармен қаруландыру үшін оны дайындау жүйесіне табиғи түрде енуі керек. Әрине, педагогиканы өзінің қолданбалы сипатына қайтару әрекеттері білімгерлерді оқыту жүйесінде және оқытушының жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінде өз орны бар, бірақ олар өте әлсіз және төмен мәдени деңгейде өндіріледі [185].

Әлеуметтік-психологиялық тренинг әртүрлі жағдайларды шешуде ойнауға ұқсайды. Білімгерлер мен университет оқытушысы осы немесе басқа жағдайда не істеу керектігін бірге ойлайды. Олар мұндай әдіске байсалдылық пен батылдық беру үшін мектепте осылай әрекет ететін балалардың ең теріс қылықтарын ойлап табады.

Әдістемелік тұрғыдан алғанда, оқуды ұйымдастыру да практиканың қажеттілігін қанағаттандырмайды. Университеттің профессорлық-оқытушылық құрамы оқытудың маңыздылығын түсініп, оны білімгерлермен өткізілетін оқу сабақтарының шеңберінде енгізген жағдайда, процесс еріксіз қарапайым бір реттік жаттығуға дейін қысқарады. Жаттығу эпизодтық жаттықтыруға дейін қысқарады. Дегенмен, «жаттығу» және «жаттықтыру» бірдей ұғымдар емес, олардың арасындағы байланыс өте жақын болғанымен, мағынасы әртүрлі. Жаттығу әдісі – берілген нұсқау бойынша бір әрекетті көпше түрдегі жаңғырту (қайта шығару), оның туындысы автоматтандырылған операция ретінде дағдыға айналады. Сонымен, мысалы, қол, саусақ, дауыс, аяқ, дене тұрысы, мимика, дене қалпы, қозғалыс ырғағы т.б. бағытталған жаттығулар

орындалады. Кәсіби еңбектің психофизикалық құралының жаттығулары мұғалім үшін өте маңызды. Әдемі мәнерлі дауыспен және жақсы дамыған пластикамен сіз баланың табысты іс-әрекетінің жүзеге асуына ықпал етсеңіз, педагогикалық қарсы әрекеттерді де дәл солай жасай аласыз [186].

Педагогикалық бағытты педагог тұлғасының басым мотивтерінің иерархиялық құрылымын белгілейтін, оны педагогикалық іс-әрекет пен қарым-қатынаста бекітуге ұмтылатын құндылық бағдарлар жүйесі деп түсінуге болады. Педагогикалық бағыт мыналарды қамтиды:

- назарын оқушыға аудару;
- өзіне көңіл бөлу;
- мұғалім мамандығының пәндік жағына тоқталу.

Мұғалімнің басқа адамдармен қарым-қатынасы жеңілдетуді, әңгімелесушімен адекватты қарым-қатынасты, әңгімелесушінің реакциясын бақылап, оған жауап беруді, қарым-қатынастан жағымды әсер қалдыруды талап етеді.

Педагогикалық қабілеттер дамып келеді. Н.В. Кузьмина мен Л.М. Митин педагогикалық қабілеттерді екі топқа бөледі: И.А. Зимняя, Л.А. Григорович және басқа авторлар педагогикалық қабілеттер деп: дидактикалық, академиялық, түсіністік, әңгімелесуші, коммуникативтілік, ұйымдастырушылық, авторитаризм, болжамдық, зейінді бөлу қабілеттерін жатқызды [187].

И.П. Подласый педагогикалық қабілеттердің келесі негізгі топтарын анықтады:

1. Ұйымдастырушылық – оқушыларды қызықтыру, оларды біріктіру, жауапкершілікті бөлісу, жұмысты жоспарлау, түгендеу және т.б.;

2. Дидактикалық – оқу материалын дайындай, оларды таңдау, көрнекіліктер мен құрал-жабдықтар бойынша нақты дағдылар; қол жетімді, мәнерлі, түсінікті, нанымды және рухани қажеттіліктерге сай келуі, оқу-танымдық белсенділігін арттыру;

3. Білімдердің әлеміне ену, олардың эмоциялық жағдайын объективті бағалау, оқушылардың психикалық ерекшеліктерін ашу қабілеті;

4. Коммуникативті дағдылар оқытушының білім алушылар мен олардың ата-анасымен, әріптестерімен, оқу орындарының басшыларымен педагогикалық мақсаттарына сәйкес қарым-қатынас орната білуінен көрінеді;

5. Суггестивтік қабілеттер – оқушыларға эмоциялық және ерікті түрде әсер ету;

6. Педагогикалық жағдайлар мен процестерді тану және объективті бағалау қабілетінде көрінетін зерттеушілік қабілеттер;

7. Таңдалған сала бойынша ғылыми білімді меңгеру қабілетіне дейін төмендетілген ғылыми-білім беру.

Мұғалімнің қызметі жалпы және арнайы қабілеттерден тұрады [188].

Кәсіби іс-әрекеті табысты болуы үшін мұғалімнің арнайы педагогикалық қабілеттері жақсы дамуы керек. Жалпы педагогикалық қабілеттер бойынша төмендегі топтарға бөлуге болады:

- оқушыларға сезімталдылық;
- қарым-қатынас – адамдарға деген көзқарас, мейірімділік, көпшілдік;
- сезімталдық – кәсіби жетілу, эмпатия, педагогикалық инстинкт;
- жеке динамизм – өз еркімен әсер ету қабілеті, логикалық сенімділік;
- эмоциялық тұрақтылық – өзін-өзі бақылау;
- креативтілік – шығармашылықпен айналыса білу.

Мұғалімнің ерекше қабілеті білім, білік, дағдыларын меңгерумен, жеке тұлғаның дамуымен байланысты. Оқу мен оқыту қабілеттеріне мыналар кіреді:

- оқушының түсінгенін көре білу және сезіну, мұндай түсіну дәрежесі мен сипатын анықтау;

- оқу материалдарын өз бетінше таңдай білу, оңтайлы құралдар мен тиімді оқыту әдістерін анықтау;

- барлық оқушылардың материалды түсіну мүмкіндігін, қолжетімді баяндау мүмкіндігін қамтамасыз ету;

- тыңдаушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін құрай білу;

- оқу үрдісінде педагогикалық технологияларды қолдана білу;

- тыңдаушылардың озық дамуын ұйымдастыра білу;

- өзінің педагогикалық шеберлігін арттыру мүмкіндігі;

- өз тәжірибесін басқалармен бөлісу мүмкіндігі;

- өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жетілдіру қабілеті

Оқу-тәрбие процесіне бағытталған педагогикалық қабілеттер:

- басқа адамның ішкі жағдайын дұрыс бағалай білу, жанашырлық, эмпатия (эмпатия қабілеті);

- үлгі бола білу;

- оқу-тәрбие процесінде жеке ерекшеліктерін ескере білу;

- қарым-қатынастың дұрыс стилін таба білу, орналасу мен өзара түсіністікке қол жеткізу;

- өзіне деген құрмет сезімін ояту, топ арасында беделге ие болу [19, б.412].

Болашақ кәсіптік оқыту мұғалімдерін дайындауға қатысты «педагогикалық оқыту» деген ұғымды қолдану заңды. Ғылыми әдебиеттерде олар әдетте педагог арнаулы ұйымдастырылған жаттығулар арқылы олардың жеке кәсіби қасиеттерін жетілдіру мақсатында ұйымдастырылатын әлеуметтік-психологиялық тренингтер деп аталады. Кәсіптік-педагогикалық білім берудің оқу жүктемесінің ұлғаюымен, білімгерлерге өз жетістіктерінің нәтижелерін рефлексивті бағалау қажет болған кезде талап етіледі [189].

Педагогикалық қабілеттердің ішінде педагогикалық қарым-қатынас жасау қабілеті ерекше көзге түседі. Қарым-қатынас қабілеті – педагогикалық өзара әрекеттесу саласында белгілі бір түрде қарым-қатынас жасай білу. Психологиялық әдебиеттерде қарым-қатынас қабілеттерінің бірнеше топтары ажыратылады:

1. Адамның танымы. Қабілеттердің бұл тобына адамды тұлға ретінде бағалау, тұлғаның жеке қасиеттерін, мотивтері мен ниеттерін, сыртқы

байқалатын мінез-құлық пен адамның ішкі дүниесінің байланысын бағалау; позаларды, ым-ишараны, мимиканы, пантомимиканы «оқу» қабілеті;

2. Адамның өзін-өзі тануы. Сол арқылы өзінің білімін бағалауды, қабілеттерін бағалауды, мінезін және басқа да тұлғалық қасиеттерін бағалауды қамтиды; адамның сырттан қалай қабылданатынын және айналасындағы адамдардың көзіне қалай қарайтынын бағалау;

3. Қарым-қатынас жағдаяттарын дұрыс бағалай білу – бұл жағдайды бақылап, ақпарат беретін белгілерді таңдап, оларға назар аудара білу; туындаған жағдайдың әлеуметтік-психологиялық мәнін дұрыс қабылдау және бағалау. Биологиялық тіршілік иесі ретінде адам өзінің әлеуметтік бейнесіне іс-әрекет процесінде ие болады және ол неғұрлым қарқынды болса, соғұрлым даму жолдары, жеке ойлау, қабілет, білім шекарасы кеңейеді. Кез-келген қызмет түрі үрдісінде адам алдыңғы ұрпақтар жинақтаған әлеуметтік тәжірибені жаңғыртып, жетілдіреді [190].

«Белсенділік» категориясы ғылымда кеңінен тараған. Бұл категорияны экономистер, педагогтар, психологтар, философтар, физиологтар пайдаланады. Белсенділік – қоғамдық мәні бар саналы мақсатқа байланысты ішкі (психикалық) және сыртқы (физикалық) нысандарда көрінетін адамның іс-әрекеті болып табылады [191].

Кәсіби іс-әрекет белгілі бір қызмет түріне, яғни кәсіпке, онымен байланысты теориялық ережелерді зерделеу және бұрынғы тәжірибені практикалық игеру арқылы терең бойлауды қамтиды [192].

Педагогикалық іс-әрекет – мұғалімнің оқушыға оның тұлғалық, интеллектуалдық және кәсіби дамуына бағытталған, сонымен бірге оның өзін-өзі дамытуы мен өзін-өзі жетілдіруінің негізі ретінде қызмет ететін тәрбиелік ықпалы. Педагогикалық іс-әрекет жүйелі түрде ұйымдастырылған, тұтастыққа біріктірілген педагогикалық процесі және оның алдын ала белгіленген нәтижесін көрсететін тұлғалар, құралдар мен идеялардың өзара әрекеттесетін тобы ретінде қарастырылады.

Педагогикалық кәсіби іс-әрекеттің қалыптасуы адамдар арасындағы функцияларды бөлумен байланысты. Оның ролін анықтай отырып, бұл балаларды тәрбиелеуге, оқытуға және дамытуға бағытталған бірінші және ең басты қызмет екенін атап өткен жөн. Бұл адам әрекетінің ең қиын түрлерінің бірі және оның нәтижелі болуы мұғалімнің адам физиологиясы мен психологиясын білуге байланысты және ол негізі басқа адамның ішкі әлеміне ену және оған ұйымдастырушылық және педагогикалық әсер ету қабілетімен байланысты. Педагогикалық іс-әрекет адам қызметінің барлық басқа салаларының бастауында тұрады, нормативтік, реттеуші сипатқа ие және көбінесе қоғамның болашақтағы дамуын анықтайды [193].

Оқу-педагогикалық қызмет – жоғары оқу орнындағы оқу процесін қоғам талабына сай ұйымдастыруға бағытталған. Жоғары оқу орнындағы оқу үдерісі оқу-зерттеу аспектілерінің органикалық үйлесімімен, білімгердің белсенділігі мен өзіндік жұмысының рөлінің, жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетінің жоғарылауымен сипатталады.

Жоғары оқу орнының педагогикалық қызметінде теориялық және практикалық іс-әрекет біріктіріледі. Теориялық қызмет жаңа заңдылықтарды ашумен байланысты. Практикалық іс-әрекет нақты жағдайларды түрлендіруге, педагогикалық мәселелер жүйесін шешуге бағытталған. Оқытушы нақты пәнді оқытудың мақсаты мен міндеттерін басқа оқу пәндерімен байланыстыра отырып анықтайды, оқытудың мазмұнын, білімгердің оқу-танымдық іс-әрекетін белсендіруге ықпал ететін заманауи нысандар мен әдістерді ойлайды [194].

Мұғалімнің оқу-педагогикалық іс-әрекетінің ерекшелігі оның ғылыми-зерттеу жұмыстарына белсенді қатысуы болып табылады. Жоғары мектеп мұғалімінің педагогикалық қызметін сипаттағанда, әдетте, Н.В. Кузьмина және З.Ф. Есарева, бұл құрылымдағы келесі компоненттерді ажыратады:

- конструктивті;
- ұйымдастырушылық;
- гностикалық;
- коммуникативті.

Зерттеушілер педагогикалық тапсырманы педагогикалық процестің негізгі бірлігі болып табылатын ерекше түрдегі жүйе ретінде қарастырады. В.А. Сластенин мазмұнды педагогикалық жағдаятты педагогикалық міндет деп түсінеді, оның мақсаты шындықты тану және түрлендіру. Болашақ маманның мақсатты іс-әрекетінде педагогикалық міндеттердің үш үлкен тобын ажыратады: стратегиялық, тактикалық және операциялық [187, б.36-38].

Стратегиялық міндеттер білім берудің жалпы мақсатынан туындайды. Сырттан сұрау, олар қоғамдық дамудың объективті қажеттіліктерін көрсетеді. Бұл міндеттер педагогикалық іс-әрекеттің бастапқы мақсаттары мен соңғы нәтижелерін анықтайды. Педагогикалық процесте стратегиялық міндеттер тактикалық міндеттерге айналыады. Ал тактикалық міндеттер оқытудың соңғы нәтижесіне бағытталған. Ал операциялық міндеттер – мұғалімнің тәжірибелік әрекетінде шешілетін жағдайдағы жақында болатын міндеттер.

ЖОО оқытушысының кәсіби қызметін талдай келе, болашақ мамандарды даярлау ең қиын және ең шығармашыл жұмыс екенін көрсетеді. Сонымен, мұғалімнің педагогикалық шеберлігі – педагогикалық міндеттерді шешудің жоғары деңгейімен, мұғалімнің жеке қасиеттерінің синтезімен, оның ғылыми-педагогикалық қызметінің әртүрлі салаларындағы білімі, іскерлігі, дағдысымен анықталады [195].

Педагогикалық мәселенің шешімін қабылдау педагогикалық процесті оның сан алуан байланыстары мен қатынастарының бірлігінде тұтас түсінуді талап етеді. Сондықтан білімгерлерді өз бетінше педагогикалық іс-әрекетке дайындауда олардың интеллектуалдық дамуы, болашақ мұғалімдердің кәсіби шығармашылық ойлауын қалыптастыру қажеттілігі бірінші орынға шығады.

Педагогикалық жоғары оқу орындары білімгерлердің кәсіби ойлауын мақсатты түрде дамыту тек кәсіби білім мен дағдыларды ғана емес, сонымен қатар жоғары ойлау мәдениетін, ізденудің және қолданудың әдістемелік принциптерін меңгерген маман – мұғалімнің жеке тұлғасының осы түрін қалыптастыруға бағыттылықты болжайды [196].

Соңғы педагогикалық зерттеулерде Г.И. Кругликовтың пікірінше, мұғалімнің білімін жетілдірудің, оның бойында дамыған педагогикалық ойлауды қалыптастыруға, педагогикалық процеске, оның қызметіне аналитикалық, ғылыми көзқарасты дамытуға ықпал ететін осындай нысандары мен әдістерін іздеуде оң тенденция өсуде [197].

Мұғалімнің кәсіби-педагогикалық ой-өрісін қалыптастыру университеттің оқу-тәрбие процесінен басталады, сондықтан біртекті емес және тікелей – практикалық (эмпирикалық) бағытта да жүзеге асырылатын оқу танымының ерекшеліктерін ескеру қажет және жанама (теориялық) деңгейлерде қараған жөн.

Болашақ мұғалімнің ойлауы өзіне қол жетімді психологиялық-педагогикалық білімге сүйене отырып, шындықты көрсете отырып, таным объектісі мен педагогикалық әрекетінің мазмұнына бағытталған. Педагогикалық ойлау оның спецификалық ерекшеліктерін анықтайтын кәсіби іс-әрекет субъектісіне бағытталған, өйткені В.В. Краевский: «бір әрекетті екіншісінен ерекшелендіретін басты нәрсе - олардың субъектілерінің айырмашылығынан тұрады және оған белгілі бір бағыт беретін қызмет субъектісі», деп түсіндірген болатын [198].

Оқытушы іс-әрекетінің мақсаты – білімгердің жеке тұлғасын дамыту, оның білімі мен дағдыларын, құндылықтары мен сенімдерін қалыптастыру, оны болашақ қоғамдық және еңбек қызметіне дайындау. Оқытушы іс-әрекетінің объектісі білімгер емес, оқу процесі болып табылады, өйткені кез-келген педагогикалық әсер студенттің тиімділігі ең алдымен оқытушының білімді меңгерудегі білімгер әрекетінің әр түрін оның белсенділігін ынталандыратындай етіп ұйымдастыра білуімен анықталатын өзіндік қызмет.

Оқытушының іс-әрекеті «метабелсенділіктің бір түрі, өйткені ол білімгердің белсенділігінің үстіне құрылған. Оқытушы өз алдына мақсат қойып қана қоймай, сол мақсаттардың жүзеге асуына, білімгерлердің қабылдауына ұмтылады; мұғалім алға қойған мақсатқа жету жолдарын іздеп қана қоймайды, сонымен қатар бұл әдістерді білімгердің меңгеруіне жұмыс істейді. Оны басқарудың, жетекшілік студенттің, ұйымдастырудың объектісі – білімгерлердің әрекеті». Ал бұл педагогикалық қызметтің басты белгісі [199].

Сонымен, оқытушы практикалық іс-әрекетте әртүрлі функционалдық рөлдерде әрекет етеді: зерттеуші, әдіскер, тәжірибе субъектісі, олардың жүзеге асуы педагогикалық процесс жағдайында жүзеге асады. Педагогикалық процестің жағдайында оқытушының педагогикалық іс-әрекеттегі әртүрлі функцияларын орындауы, одан осы мамандыққа қажет ерекше интеллектуалдық қасиеттерді талап етеді.

Педагогикалық ойлау практикалық әрекетте, туындайтын қарама-қайшылықтарды жеңу процесінде туындайды және қалыптасады, оны түсіну тапсырманы тұжырымдаумен аяқталады. Тапсырмаларды орындауда оқытушы педагогикалық ойлаудың теориялық жағын құрайтын сан алуан білімдер кешенін пайдаланады [200].

Педагогикалық тәжірибеде әдіс тәрбиелік мақсаттарға жету үшін іс-әрекеттің реттелген тәсілі ретінде әрекет етеді. Сонымен бірге оқытушының оқыту іс-әрекетінің (оқытудың) әдістері мен студенттердің оқу іс-әрекетінің (оқытудың) әдістері бір-бірімен тығыз байланысты және өзара әрекеттеседі. Оқыту әдісі түсінігі оқу іс-әрекетінің дидактикалық мақсаттары мен міндеттерін көрсетеді, оларды шешуде оқу процесінде оқытушының оқу-тәрбие жұмысының және білімгерлердің танымдық іс-әрекетінің сәйкес әдістері қолданылады. Педагогика ғылымында оқыту әдістері деп – берілген оқу мақсатына жетуге бағытталған мұғалім мен оқушылардың реттелген іс-әрекетінің тәсілдері мен құралдары түсініледі [201].

Жоғары оқу орындарында қолданылатын қазіргі заманғы оқыту әдістерінің кең ауқымында білімгерлердің оқу іс-әрекетін және оқу процесін белсендіруге мүмкіндік беретін әдістердің маңызы зор. Оқу іс-әрекетін белсендіру деп – болашақ мұғалімдердің білім, біліктілік дағдыларын игеруге, тәжірибеде қолдануына оның қызығушылығын, белсенділігін, шығармашылық дербестігін арттыруды айтамыз [202].

Оқытудың интенсификациялау уақыты бойынша оның ұзақтығы өзгеріссіз қала отырып, оқу процесінің тиімділігін арттыруды болжайды. Бұл мақсаттарға жету әдістеріне оқытудың белсенді әдістері жатады. Белсенді оқыту әдістері және техникалық шешімдерді табу әдістері жатады:

- «жоба әдісі» (бұл техникалық емес);
- «сынау және қателесу әдісі»;
- «миға шабуыл әдісі»;
- «синектика және морфологиялық талдау»;
- «тест сұрақтары әдісі»;
- «өнертапқыштық есептерді шешу алгоритмі»;
- функционалдық – шығындарды талдау және функционалды-физикалық әдіс;
- бірлескен іс-әрекеттегі проблемалық принциппен ұштастыра отырып, нақты кәсіптік қызмет жағдайларын модельдеу принципіне негізделген іскерлік ойындар;
 - нақты өндірістік жағдайларды талдау;
 - семинарлар – талқылаулар;
 - проблемалық лекциялар: компьютерлер көмегімен математикалық модельдеу әдістері және т.б.

ЖОО білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін талдай отырып, біз, біріншіден, Б.М. Тепловтың ережелеріне сүйендік, егер біз кез-келген бір әрекетті орындаудың табыстылығы туралы сөз қозғайтын болсақ, қабілеттер туралы айту дұрыс болады және ол біліммен, дағдымен шектелмейді (Теплов, 1961). Қабілет біржола берілетін нәрсе емес, ол тек қозғалыста, дамуда ғана болатын динамикалық ұғым. Сондықтан педагогикалық университет білімгерлерінің педагогикалық қабілеттерін қарастыра отырып, педагогикалық қабілеттердің қалыптасу және даму динамикасын, әсер ету механизмдері мен құралдарын түсіну үшін педагогикалық қызметтің құрамдас бөліктерін, оған

деген көзқарасын, мотивациясын талдаймыз. Біз «қабілет» пен «дарындылық» ұғымдарының арақатынасын дәлелдеген Б.М. Тепловтың позициясына қосыламыз, дарындылық әрқашан бір нәрсеге қатысты болады, кез келген әрекетте көрініс береді. Ал педагогикалық қабілеттер туа біткен қасиет емес, бірақ олардың қалыптасуы кейінге қалдырылуы мүмкін емес, педагогикалық университетте дайындық процесінде-ақ басталуы керек деп тұжырымдауға негіз береді [203].

Бұл оператизация педагогикалық қабілеттерді қалыптастырудың нақты зерттеу қадамдарын белгілеуге мүмкіндік берді. Сонымен, білім беру жүйесінің жас мамандарға деген қажеттілігі, бір жағынан, кәсіби идеялардың жеткіліксіздігінен, педагогикалық қабілеттердің жеткіліксіз қалыптасуынан, білімгерлер мен жас мамандар арасында мұғалім мамандығының тартымдылығының төмендеуі арасында қайшылық бар. Теориялық тұрғыдан алғанда, Минданао Орталық университетінде (Филиппин) жүргізілген зерттеу қызығушылық тудырады, оның авторлары мұғалім мамандығы туралы білім мен идеяларды, сондай-ақ мұғалім мамандығын таңдау мотивтерін анықтады. Сауалнамаға қатысқандардың басым бөлігі оған мансап құруға мүмкіндік беретін беделді мамандық ретінде қарайтыны анықталды. Бұл білімгерлердің жақсы оқуға деген ұмтылысын және педагогикалық қабілет құрылымындағы білім компоненті туралы айтатын мұғалім болуға деген ұмтылысын түсіндіреді (Saks et al., 2016). Педагог жұмысының беделі мен ішкі/сыртқы мотивация арасындағы байланыс Гонконгтағы мұғалім мамандығын таңдау мотивтерін зерттеуде анықталды.

Мамандықтың жоғары беделі жағдайында жалақымен, жұмыс орнының тұрақтылығымен, кәсіби мансап кепілдігімен және бүкіл еңбек өміріндегі жұмысқа орналасумен байланысты мотивтер ең маңызды болып табылады (Koning, Rothland, 2012). Дәл осындай үрдіс Қытай, Түркия, Филиппин, Малайзияда да байқалады. Бұл халықтың жалпы экономикалық деңгейі айтарлықтай төмен және мұғалімдердің жалақысы айтарлықтай жоғары болып көрінетін елдер. Өкінішке орай, Еуропа елдерінің көпшілігінде мұғалім мамандығының беделі төмен [204].

Эстониялық зерттеушілер К. Сакс, Р. Соосаар және Н. Ильвес бұл елде мұғалім мамандығының беделі өте төмен екенін мойындайды. Авторлар мамандықтың беделіне әсер ететін екі факторды атайды: төмен жалақы және мұғалімдерді қызмет көрсету қызметкерлеріне жатқызу (Saks of al., 2016). Авторлар мұғалім мамандығының беделі төмен елдерде ішкі факторлар маңызды рөл атқарады: альтруистік мотивтер, жұмыстан қанағат алуға ұмтылу, кәсіптік беделдері. «Әріптестерге құрмет», «мектеп әкімшілігіне құрмет» және «лайықты жалақы» сияқты факторлар алғашқы үштіктен айтарлықтай артықшылыққа ие болатындығын айтады [205].

Оқу процесінде білімгерлер арасында мұғалім мамандығының тартымдылығының өзгеруін зерттеу Нижний Новгород мемлекеттік педагогикалық университетінде де қолға алынды. Оқыған сайын білімгерлердің мұғалім болуға деген құштарлығы біртіндеп жойылатыны анықталды. Оқуды

аяқтаған кезде білімгерлердің 50% -ында мұғалім болуға деген ынталары айтарлықтай төмендейді, ал 10% -ы өз мамандығы бойынша жұмыс істемеуді шешті. Авторлар білімгерлердің үштен бірі үшін бұл білім алушылардың мұғалімдік кәсіпті меңгерудегі қиындықтарымен байланысты деп санайды.

ЖОО оқу процесінде білімгерлер мотивтердің құрылымын өзгертеді, бұл олардың болашақ мамандығына деген көзқарасына әсер етеді. Егер жоғары оқу орнына түсу кезеңінде білімгерлер арасында танымдық мотивтер басым болса (82%), ал кәсіби мотивтер іс жүзінде жоқ болса, онда жоғары оқу жылдарына қарай оқу-танымдық мотивтердің маңызы төмендеп, кәсіби мотивтердің маңызы артады [206].

Оқытудың белсенді әдістерін қолдану арқылы дәстүрлі оқытуда қол жеткізу қиын бірқатар мәселелерді тиімді шешуге болады:

- білімгерлердің танымдық қана емес, сонымен қатар кәсіби мотивтері мен қызығушылықтарын қалыптастыру, саналы шығармашылық таңдауды, тәсілдер массасынан іс-әрекетті түрлендірудің оңтайлы жолын қалыптастыру;

- маманның жүйелі ойлауын, оның ішінде табиғат пен қоғамды ғана емес, өзін, дүниедегі орнын тұтас түсінуге, заттың, энергияның түрленуіне жоғары қабілет пен ғылыми білім беруге тәрбиелеу және ақпарат, адамзат қоғамы мен табиғи саланың мүдделері үшін;

- кәсіптік іс-әрекетке және оның үлкен фрагменттеріне біртұтас көзқарас беру, оны білімнің, дағдының және дағдының қажетті және жеткілікті көлемі ретінде түсіне отырып, білімді дамыту;

- ұжымдық ойлауға және практикалық жұмысқа үйрету, әлеуметтік дағдылар мен өзара әрекеттестік және коммуникативті дағдыларды, жеке және бірлескен шешім қабылдауды қалыптастыру, іскерлікке, әлеуметтік құндылықтарға және кәсіби ұжымның, жалпы қоғамның көзқарастарына жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеу.

Білім беру жүйесі әлеуметтік, экономикалық, моральдық-этикалық сипаттағы және т.б. сипаттағы бірқатар себептерден туындаған дағдарысты бастан кешіруде. Дағдарысты зерттеудің бір қыры кадр мәселесіне байланысты. Мамандықта қалу немесе кету туралы шешім көптеген факторларға байланысты, ал мұғалім жұмысына барабар кәсіби түсіну маңыздылардың бірі болып табылады.

Осы мәселелерді ескерсек, педагогикалық жоғары оқу орындарында болашақ мамандар даярлау жүйесі айтарлықтай жаңғыртуды қажет етеді. Болашақ педагог – білімгерлерді даярлау, олардың әлеуетін ашуға, тұлғалық және кәсіби өсуге ықпал етуге, сонымен қатар педагогикалық қабілеттерін қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Сонымен, бірінші бөлімді қорытындылай келе, әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы қабілеттерді дамыту туралы білім қалыптастыру үшін бірқатар мәселелерді талдадық. Оның ішінде әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы қабілеттерді дамытудың психологиялық ерекшеліктерін, білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың алғышарттарын, мұндағы: болашақ мұғалімдердің педагогикалық қабілеттерін

дамыту мәселелерін теориялық зерттеу; педагогикалық қабілеттер түсінігі және түрлері; болашақ мұғалімдердің педагогикалық қабілеттерінің құрылымы; акмеологиялық тәсіл негізінде болашақ оқытушылар-білімгерлердің психологиялық дайындығы тұжырымдамасының негізгі ережелері және кәсіби құзыреттілікті дамытуға әсер ететін факторлар. Сондай-ақ, әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың алғышарттарын теориялық талдау іске асырылды. Қазіргі таңда, педагогикалық қабілеттерді дамытудың іргелі теориялық негіздерінің жетіспеушілігі мен оны практикалық жүзеге асыруда қолданбалы әзірлемелердің болмауынан шешілмеген мәселе болып отыр. Бұл қорытынды тұжырымдарды іске асыру әдістемесін келесі бөлімдерде қарастыруға себепші болды.

2 ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ БІЛІМгерлердің ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫҚ ЗЕРТТЕЛУІ

2.1 Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуды зерттеу әдістемелерінің маңыздылығы

Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың объективті қажеттілігі және осы бағыттағы мәселелерді шешудің басым әдістері саласындағы зерттеулердің аздығы болашақ мамандардың педагогикалық қабілеттерінің параметрлік сипаттамаларын нақтылаудан тұратын интегралды даралық құрылымында және олардың дамуындағы әлеуметтік-психологиялық дайындықтың мүмкіндіктерін зерттеу мәселесін анықтады. Осыған байланысты әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың эксперименталдық жұмысы ұйымдастырылды.

Эксперименттік зерттеудің мақсаты – дамыту әдісі ретінде әлеуметтік-психологиялық тренингті қолдануды теориялық негіздеу және эксперименттік зерттеу.

Зерттеудің негізгі болжамы: әлеуметтік-психологиялық тренинг білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту әдістерінің бірі болып табылады. Зерттеудің негізгі болжамы бірнеше эмпирикалық болжамдармен нақтыланады:

Бірінші эмпирикалық болжам – педагогикалық қабілеттерін дамытуға кәсіби ішінара дайындық деңгейі өзін-өзі дамытудың жеті компонентіне (мотивациялық, танымдық, моральдық-еріктік, гностикалық, ұйымдастырушылық, өзін-өзі басқару қабілеті, коммуникативтілік) тікелей байланысты.

Екінші эмпирикалық болжам – жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын дамыту мен әлеуметтік-психологиялық тренингтер арасында тығыз байланыс бар.

Үшінші эмпирикалық болжам – білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуда қарым-қатынас саласындағы құзыреттіліктің жоғары болуы үшін, әлеуметтік-психологиялық тренинг негізінде кәсіби деңгейін арттыруға болады.

Төртінші эмпирикалық болжам – педагогикалық қабілеттерін дамытуда әлеуметтік-психологиялық бейімделуі мен әлеуметтік-психологиялық тренингтердің тиімділігі жоғары.

Бесінші эмпирикалық болжам – әлеуметтік-психологиялық тренингтер педагогикалық қабілеттіліктер деңгейінің артуына әсері зор.

Алтыншы эмпирикалық болжам – өзін-өзі дамыту және кәсіби педагогикалық қабілет деңгейі арасында байланыс бар.

Жетінші эмпирикалық болжам – білімгерлердің әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы көзқарастарын өзгертіп, олардың педагогикалық қабілеттер деңгейінің артуына әсер етеді.

Сегізінші эмпирикалық болжам – білімгерлердің шығармашылық потенциалы мен педагогикалық қабілеттер деңгейі арасында байланыс бар.

Зерттеу жұмыстары Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, «Қайнар» академиясы, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің білімгерлерімен (3-4 курс білімгерлері, қазақ бөлімі, педагогика және психология мамандықтары) жүргізілді. Алғашқы анықтау экспериментіне барлығы 385 білімгер қатысты. Дамыту экспериментінде алғашқы эксперимент нәтижелерінің қорытындысы бойынша бақылау тобында 87 білімгер, эксперименттік топқа 85 білімгер таңдалды.

Педагогикалық қабілеттер жиынтығын эксперименттік зерттеу үшін таңдалған әдістемелерді қолданбалы психологияның түрлі аспектілеріне қолданылатын стандарттарға, этикалық нормаларға, ережелерге негізделді:

1. Қолданылатын әдістердің сенімділігін тексерумен қатар, қазіргі әлеуметтік жағдайға сәйкес келетін, бірін-бірі толықтыратын, барынша толық ақпаратпен қамтылған қажетті көрсеткіштерді оқуға бөлінген қысқа мерзімде диагностикалау мүмкіндігі болуы керек.

2. Зерттелуші қатысушының ынталандырушы материалмен жұмыс субъективті шкалалау қағидасына және олардың барлық әртүрлілігін бағалауға негізделуі керек.

3. Мотивациялық материалдарға келетін болсақ, бұл әдістерде сөздік ынталандыру – эмоциялар мен сезімдерді білдіретін ұғымдар болуы керек. Зерттеу нәтижелері жеке тұлғаның әсер ету компонентінің қоршаған ортаны түсінудің бүкіл жүйесін өзгертуі керек, ол проблемалық аймақты түсінуге, қайта құрылымдауға және өз түсінігін реттеуге мүмкіндік береді [207]. Осы шарттарды ескере отырып, келесі әдістемелер таңдалынды:

1.«Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» әдістемесі (Қосымша А.).

2.О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалау әдістемесі (Қосымша Б).

3.«Қабілет деңгейін анықтау» тесті (Қосымша В).

4.К. Роджерс пен Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделуін диагностикалау әдістемесі (Қосымша Г).

5.Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі (Қосымша Д).

6.Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалау (Л.Н. Бережнова) (Қосымша Е).

7.«Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасы (Қосымша Ж).

8.«Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасы. (Қосымша З).

Осы әдістемелерді жинақтау негізінде әлеуметтік-психологиялық тренингті «психологиялық тұрғыда ықпал ету» деп айтуға болатындығы байқалды. Сондықтан да әлеуметтік-психологиялық тренингті білімгерлердің

кәсіби қабілеттерін және топтың психологиялық феноменін арнайы өзгертуді, оқытуда, тәрбиелеуде, жаттықтыруда көп түрлі әдіс ретінде қолдануға болады.

Білім беруде әлеуметтік-психологиялық тренингті пайдалану проблеманы шешуге, қарым-қатынасқа, күш-қуатқа, өзіне сенімділікке, сыни тұрғыдан ойлауға, өзін-өзі басқаруға, өзін-өзі дамытуға жағдай жасайды.

Сондай-ақ, білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту, өзін тануы және практиканы тұжырымдап іс-жүзінде қолдануы әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы жүзеге асады.

Тренингтің әлеуметтік-психологиялық әсерін зерттеу мыналарға мүмкіндік береді:

– оқыту тобының түріне байланысты әдістің мақсаттарын және олардың басымдығын анықтау;

– ұйымдарда тренингтерді жоспарлау және корпоративтік оқыту жүйесін құру бойынша ұсыныстар әзірлеу;

– әдістің ерекшеліктеріне барабар критерийлерді қолдану арқылы ұйымдардағы оқытудың тиімділігін бағалау.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг әсер етудің көп функционалды әдісі ретінде қарастырылады және жеке тұлға бойынша және жалпы топ бойынша оқыту объектісінің сипаттамаларын зерттеу үшін нақты объект деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

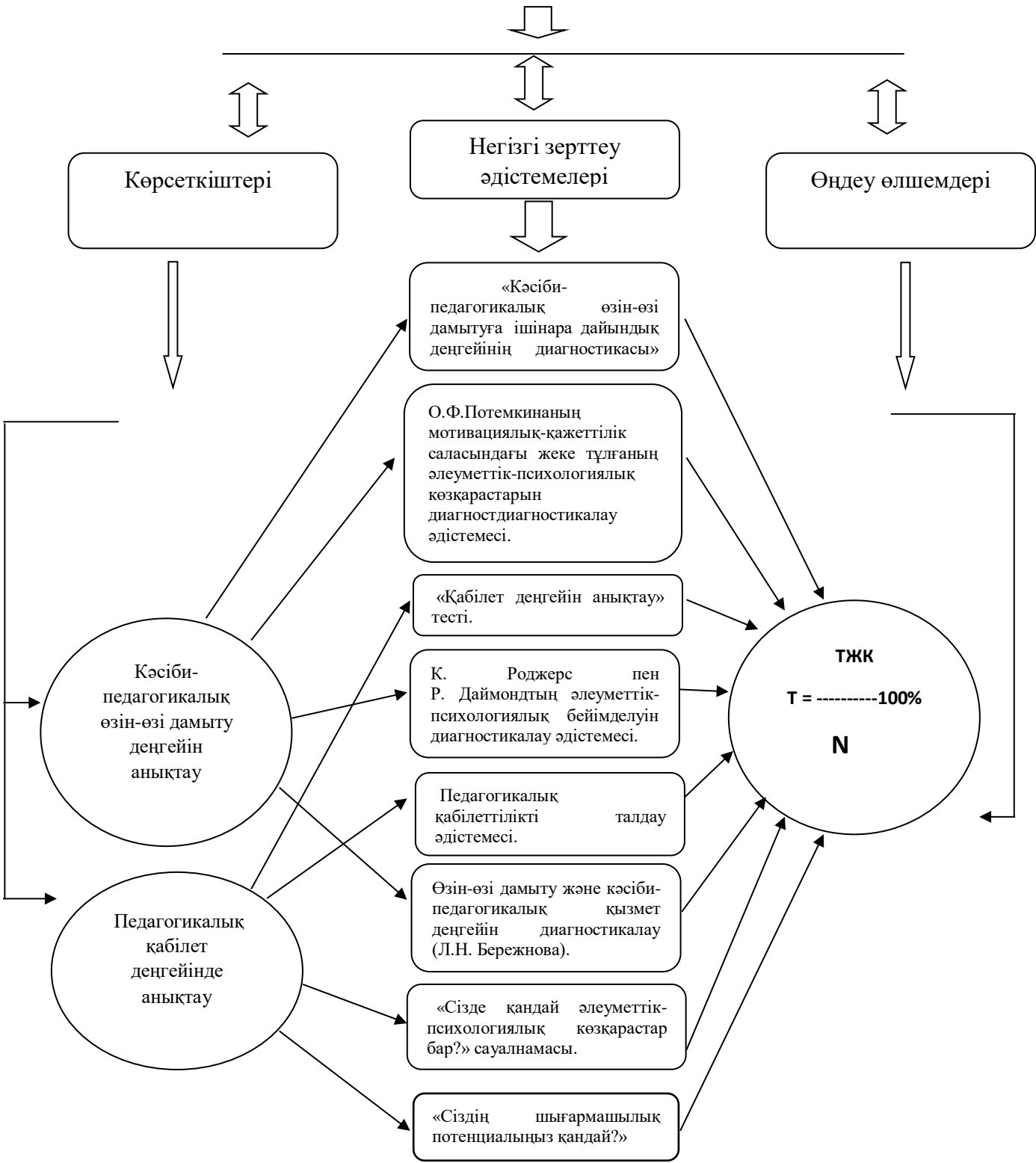
Жеке және тұлғааралық қарым-қатынасқа арналған оқыту тұжырымдары жалпы мақсатты мүмкіндіктерді олардың ерекшеліктерімен ретке келтіру және корреляциялау екенін көрсетеді.

ӘПТ әсерлердің жіктелуін теорияның шешілген мәселелеріне жатқызуға келмейді. Өйткені, бұл мәселе бойынша көзқарастардың бірлігі әлі қалыптаспаған. Әлеуметтік-психологиялық бағалау критерийлерінің тәуелсіз категориясын бөлу, оқытудың тиімділігі критерийлерімен қатар психологиялық және пәндік мәселелердің іс жүзінде жүзеге асырғанын атап өткен жөн.

ӘПТ жұмысының нәтижесі сол тренингте шешілетін мақсаттарға әсер ету қабілетіне байланысты. Нәтижесінде топтың әрбір мүшесі алға қойылған мақсаттармен қатар кері байланыс арқылы өзін-өзі тану және түсіну тәжірибесін алады. Әлеуметтік-психологиялық тренинг кезінде топтың қатысушылары өзара педагогикалық шеберліктерін көрсетеді, сондықтанда бір-біріне сенім артады.

Адамның кәсіби қасиеттерін дамыту міндеттері белсенді әлеуметтік психологиялық оқытудың бір түрі ретінде ӘПТ-ке сәйкес келеді. Ал ол білімгерлердің қажетті практикалық әлеуметтік-психологиялық білім мен кәсіби дағдыларды меңгерудегі жоғары танымдық белсенділігін қамтамасыз етеді. ӘПТ-тегі педагогикалық процестің едәуір күшеюі, бір жағынан, педагогиканың теориялық ережелерін, әлеуметтік және педагогикалық психологияны біріктіру арқылы, екінші жағынан тұлғаның жеке ерекшеліктері мен кәсіби құзыреттіліктерін дамыту үшін кең мүмкіндіктер ашатын оқу-жаттығу тобын оқытудың жаңа ұйымдастырушылық дидактикалық формасы арқылы қамтамасыз етіледі.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін зерттеу әдістемелерінің негізгі өтілу барысы

Сурет 1 – Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуды зерттеу әдістемелерінің мазмұндалуы

Жоғарыда көрсетілген «әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуды зерттеу әдістемелерінің мазмұндалуы» сызбасында зерттеудің негізгі әдістемелері жинақталған, зерттеу көрсеткіштеріне сәйкес өңдеу өлшемдері келтірілген.

Зерттеу нәтижелерін талдау мақсатында Спирменнің рангілі корреляция коэффициентін есептеу қолданылды. Тәуелсіз таңдамаларға арналған белгілер мен белгілер иерархиясы арасындағы корреляциялық байланыс бағыты мен күшін анықтауға тиімді. Топтардың бір-бірінен айырмашылығы бар-жоғын білу үшін, тәуелсіз үлгілер мақсатында Спирменнің рангілі корреляция коэффициентін есептеу тиімді болады.

Зерттеу әдістемелерінің қысқаша сипаттамаларына тоқталып өтейік.

«Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» әдістемесін пайдалана отырып, сыналұшыларға кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытудың жеті компоненті бойынша өзін-өзі бағалау ұсынылды: мотивациялық, танымдық, адамгершілік-еріктік, гностикалық, ұйымдастырушылық, өзін-өзі басқару қабілеті, коммуникативтілік. Бұл сыналұшылардың мақсаттылық, оқу үдерісіне деген оң көзқарасы, еңбекке қабілеттілік, батылдық, сыншылдық, өзін-өзі бақылау, еңбексүйгіштік сияқты қасиеттерді жоғары бағалайтынын көрсетеді. Әр көрсеткіш бойынша 9 балдық шкала бойынша бағалайды.

Тест нәтижелерін өңдеу. Педагогикалық өзін-өзі дамытудың 7 факторының әрқайсысы үшін жалпы балл санын есептейміз. Ішінара қалыптасу деңгейі және педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындық кестеде келтірілген келесі көрсеткіштермен дәлелденеді.

Кесте 2 – Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамыту компоненттері

№		Төмен	Орташа	Жоғары
1	Мотивациялық	35 және төмен	36-54	55 және жоғары
2	Танымдық	23 және төмен	24-36	37 және жоғары
3	Адамгершілік-ерік	35 және төмен	36-54	55 және жоғары
4	Гностикалық	67 және төмен	68-108	109 және жоғары
5	Ұйымдастырушылық	27 және төмен	28-42	43 және жоғары
6	Өзін-өзі басқару қабілеті	19 және төмен	20-30	31 және жоғары
7	Коммуникативті	19 және төмен	20-30	31 және жоғары

О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалау әдістемесі. Мотивациялық-сұраныс сферасындағы тұлғаның әлеуметтік-психологиялық қатынасын диагностикалау әдісі (О.Ф. Потемкина бойынша) өмірде ненің маңызды екендігі туралы 80 сұрақтан тұрады.

Бірінші бөлім (40 сұрақ) адам үшін ненің маңыздырақ екенін көрсетеді: альтруизм немесе өзімшілдік, процесс немесе нәтиже.

Екінші бөлім (келесі 40 сұрақ) бостандық немесе биліктің маңыздылығын, жұмыстың немесе ақшаның мазмұнын бағалауға бағытталған.

Бірінші бөлім: «альтруизм – эгоизм», «процесс – нәтижеге» қатынасты анықтау:

«Процесстік бағдар»: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37

«Нәтижеге бағдарлау»: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38

«Альтруистік бағдар»: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39

«Эгоисттік бағдар»: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40

Адамдар процеске көбірек бағдарланған, нәтижеге жету туралы аз ойлайды, көбінесе жұмысты кешіктіреді, олардың процедуралық бағыттылығы олардың тиімділігіне кедергі жасайды; олар бизнеске деген қызығушылықпен мотивацияланады, ал нәтижеге жету үшін олар еңсере алмайтын көптеген күнделікті жұмысты теріс көзқараспен қабылдайды.

Нәтижеге бағдарланған адамдар ең сенімді адамдар қатарына жатады. Олар босқа, кедергілерге, сәтсіздіктерге қарамастан өз қызметінде нәтижеге қол жеткізе алады.

Альтруистік құндылықтарды басшылыққа алатын, көбінесе оларға зиян келтіретін адамдар барлық құрметке лайық. Альтруизм – ең құнды әлеуметтік мотивация, оның болуы жетілген адамды ерекшелендіреді.

Шамадан тыс өзімшіл адамдар өте сирек кездеседі. «Ақылға қонымды эгоизмнің» белгілі бір мөлшері адамға зиян тигізе алмайды. Керісінше, оның болмауы зияндырақ және бұл «зиялы мамандық» адамдарында жиі кездеседі.

Екінші бөлім: «бостандық – билік», «еңбек – ақша» көзқарастарын анықтау:

«Жұмысқа бағдарлану»: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37

«Еркіндік бағдары»: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38

«Билік бағдары»: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39

«Ақшаға бағдарлану»: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40

Жұмысқа бағытталған адамдар демалыс күндерін, демалыстарды және т.б. аямай, бірдеңе істеу үшін барлық уақытты пайдаланады. Еңбек оларға басқа кәсіптерге қарағанда көбірек қуаныш пен рахат әкеледі.

Ақшаға көңіл бөлетін адамдар үшін басты құндылық – олардың әлауқатын арттыруға деген ұмтылыс.

Бостандыққа бағытталған адамдар үшін басты құндылық – еркіндік. Көбінесе еркіндікке бағдар жұмысқа бағдармен үйлеседі, сирек жағдайда «еркіндік» пен «ақшаның» тіркесімі болады.

Билікке бағытталған адамдар үшін басқаларға, қоғамға әсер ету жетекші құндылық болып табылады.

«Қабілет деңгейін анықтау» тесті.

Қарым-қатынас саласындағы құзыреттілік жоғары кәсіби деңгейдің басты құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл тек арнайы коммуникативтік дайындық

талап етілетін менеджер, қызмет көрсету саласының қызметкері, педагог немесе әлеуметтік қызметкер сияқты мамандықтарға ғана емес, сонымен қатар мамандықтың барлық басқа түрлеріне де қатысты, өйткені кез-келген қызметкер ақпараттық алмасуға да, адамдармен (әріптестер, клиенттер және т.б.) өзара іс-қимыл жасайды. 4К деп аталатын төрт негізгі икемді дағды бар: коммуникативтілік, креативтілік, сын тұрғысынан ойлау, топтық жұмыс. Сіз тест тапсырып, осы қазіргі деңгейін тексере аласыз.

Тестке нұсқаулық: Топтық жұмыс барысы кезіндегі қабілетіңіздің даму деңгейін тексеруді ұсынамыз. Бүгінгі таңда ақыл-ой маңызды және оны дамытуға да болады. Әр сұрақ үшін сізге сәйкес келетін жауапты таңдаңыз. Барлық сұрақ саны – 10. Нәтижелер: Әр «бірінші жауапқа» – 10 ұпай, «екінші жауапқа» – 5 ұпай, «үшінші жауапқа» – 0 ұпай.

Кесте 3 – «Қабілет деңгейін анықтау» тесті деңгейлері

№	Ұпайлары	Деңгейлері	Сипаттамасы
1	80-100	Жоғары	Нәтиже қажетті қасиеттермен – батылдықпен, шешімділікпен, берік ерікпен қамтамасыз ететін дағдылардың бар екенін көрсетеді. Алайда, бұл артықшылықтардың да минусы бар – өзін жоғары бағалау, менмендік, басқа адамдардың мүдделерімен есептесе алмау. Үлкен жетістікке қол жеткізе алатын тұлғалар.
2	50-79	Орташа	Өте құнды қасиет бар – жағдайға байланысты барлығына көмектесе алуында. Кез-келген командада өзін көрсете алады.
3	49 ұпайдан төмен	Төмен	Табиғаты бойынша орындаушы мен бағынушы рөлін қабылдауға бейім адамдар. Жеке жауапкершілік жүктеледі және нұсқауларды орындағысы келеді.

К. Роджерс пен Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделуін диагностикалау әдістемесі.

Әлеуметтік-психологиялық бейімделу ерекшеліктерін және соған байланысты жеке тұлғаның қасиеттерін зерделеуге арналған.

Ынталандыру материалы 101 бекітумен ұсынылған, олар қандай да бір есімдерді пайдаланбай, үшінші жақта тұжырымдалған. Бұл әдістемелік қабылдау тестіленушілерді әлеуметтік-қалаулы жауаптарға «бейтараптандыру» нысандарының бірі болып табылады.

Әдістеме жеткілікті сараланған, 7 балдық жауап шкаласын ұсынады.

Авторлар мынадай 6 интегралдық көрсеткішті бөліп көрсетеді:

1. «Бейімделу»;
2. «Өзін қабылдау»;

3. «Интерналдылық»;
4. «Өзін-өзі басқару»;
5. «Эмоциялық жайлылық»;
6. «Үстемдікке ұмтылу».

Олардың әрқайсысы эмпирикалық жолмен табылған жеке формула бойынша есептеледі. Түсіндіру жасөспірімдер мен ересектер іріктемесі үшін жеке есептелген нормативтік деректерге сәйкес жүзеге асырылады.

Әдістеменің әртүрлі психодиагностикалық аспектілерімен байланысты қандай да бір егжей-тегжейлі деректерді (мақсаты, бейімделудің авторлық тұжырымдамасы, психометриялық параметрлері және т.б.) табу мүмкін болмады.

Сауалнамада адам туралы, оның өмір салты, күйзелісі, ойы, әдеті, мінез-құлық стилі туралы айтылған. Оларды әрқашан біздің өмір салтымызбен салыстыруға болады.

Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі.

Бұл әдістемені ұжымның өзін-өзі тексеру процесінде мұғалімдердің бір-бірінің сабағына өзара келуін талдау үшін қолдануға болады. Бұл педагогикалық қызметтің негізгі аспектілері бойынша әрбір параметр бойынша балдық бағалауы бар тест.

Сараптамалық бағалау нәтижелерін өңдеу

Бұл жерде 24 классикалық сұрақ (әрқайсысы 1 ұпайдан) және 12 заманауи сұрақтар (әрқайсысы 2 ұпай) болады.

Барлығы 36 сұрақтан тұрады.

48 – максималды ұпай саны

Бағалау шкаласы:

$K = 48/36 = 1.3$ – максимум

1. – 1.3 – педагог-шебер

0,8 – 1–шеберліктің жоғары деңгейі

0,5 – 0,8–массалық деңгей

0,5-тен аз–жұмысқа жарамсыз

Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалау (Л. Н. Бережнова).

Мақсаты – өзін-өзі дамыту оған ұмтылыспен, өзін дамытуға әсер ететін дара қасиеттерінің болуымен және педагогикалық қызметте өзін жүзеге асыру мүмкіндіктерімен сипатталатыны белгілі.

«Өзін-өзі дамыту рефлексиясы» тесті 18 сұрақты және осы сұрақтарға үш ықтимал жауапты қамтиды. Нақты таңдалған жауаптар өзін-өзі дамытуға деген ұмтылыс деңгейін, өзін-өзі дамытуға ықпал ететін өзіндік қасиеттерін бағалауды, өзін кәсіби қызметте жұмыс істеуін бағалауға мүмкіндік береді (бұл жағдайда өзін-өзі кәсіби жүзеге асыру мүмкіндігі ретінде педагогикалық қолдау жобасын бағалау).

Нәтижелерді өңдеу

1. Тестілеу нәтижелері бойынша өзін-өзі дамытуға деген ұмтылыс деңгейі анықталады. Тест сұрақтарына жауаптар келесідей бағаланады:

Кесте 4 – Өзін-өзі дамытуға деген ұмтылыс деңгейін анықтау тест нәтижелері

Сұрақ	Жауап ұпайлары	Сұрақ	Жауап ұпайлары
1	а – 3; б – 2; в – 1	10	а – 2; б – 3; в – 1
2	а – 2; б – 1; в – 3	11	а – 1; б – 2; в – 3
3	а – 1; б – 2; в – 3	12	а – 3; б – 3; в – 2
4	а – 3; б – 2; в – 1	13	а – 3; б – 2; в – 1
5	а – 2; б – 3; в – 1	14	а – 1; б – 3; в – 2
6	а – 3; б – 2; в – 1	15	а – 1; б – 3; в – 2
7	а – 2; б – 3; в – 1	16	а – 3; б – 2; в – 1
8	а – 3; б – 2; в – 1	17	а – 2; б – 1; в – 3
9	а – 2; б – 3; в – 1	18	а – 2; б – 3; в – 1

Ұпайлардың жиынтық саны мынадай тәртіппен бөлінеді:

Кесте 5 – Ұпайлардың жиынтығы

Ұпайлардың жиынтық саны	Өзін-өзі дамытуға ұмтылу деңгейі
18-24	Өте төмен
25-29	Төмен
30-34	Орташадан төмен
35-39	Орташа
40-44	Орташадан жоғары
45-49	Жоғары
50-54	Өте жоғары

2. Адамның өзін-өзі дамытуға ықпал ететін қасиеттеріне өзін-өзі бағалауы 1, 2, 6, 7, 9, 13 сұрақтардың жауаптары арқылы анықталады. Осы сұрақтардағы ұпайлардың жалпы саны келесі ретпен бөлінеді:

Кесте 6 – Өзін-өзі бағалау көрсеткіштері

Ұпайлардың жиынтық саны	Тұлғаның өз қасиеттерін өзін-өзі бағалауы
18-17	Өте жоғары
16-15	Аса көтеріңкі
14-12	Қалыпты
11-9	Төмендетілген
8-7	Төмен
6	Өте төмен

3. Педагогикалық қолдауды кәсіби тұрғыда өзін жүзеге асыру ретінде бағалау 3, 5, 8, 12, 17 сұрақтарға жауаптармен анықталады. Осы сұрақтардағы жалпы ұпай саны келесі ретпен бөлінеді:

Кесте 7 – Өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігі

Ұпайлардың жиынтық саны	Педагогикалық қолдау жобасын бағалау
15-14	өзін-өзі кәсіби жүзеге асыру мүмкіндігі ретінде
13-11	өзін-өзі жүзеге асыру үшін қажетті және жеткілікті
10-8	өзін-өзі тану үшін перспектива ретінде
7-6	анықталмаған баға
5	өзін-өзі жүзеге асыру тұрғысынан назар аударуға лайық емес

«Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасы.

Адамның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын білу адамның өзі үшін ғана емес, айналасындағылар үшін де үлкен маңызға ие. Отбасындағы қақтығыстар – ерлі-зайыптылардың қарама-қарсы көзқарастары болған кезде жиі кездесетін құбылыс. Еңбек өнімділігі де оларға байланысты. Әлеуметтік-психологиялық бағдарлаудың бұл әдісі О.Ф. Потемкинаның теориялары негізінде жасалған және оны отбасылық кеңес беруде де, басқа диагностикалық мақсаттарда да қолдануға болады.

Процеске бағдарлану – 32 балдың 25-і-жоғары айқындылық. Бұл оның нәтижесі емес, жұмыс процесі сіз үшін маңызды екенін көрсетеді.

Нәтижеге бағдарлану – 32 балдың 27-сі-жоғары айқындылық. Қажетті нәтижеге жету үшін кез-келген кедергілерді жеңуге дайын.

Альтруизмге бағдарлау – 32 балдың 18-і-жоғары ауырлық. Альтруизм ақылға қонымды шеңберде әрекет еткен кезде жақсы екенін есте ұстаған жөн.

Эгоизмге бағдарлау – 32 балдың 23-і-жоғары айқындық. Бірінші кезекте жеке мүдделеріне назар аударады.

Еңбекке бағдарлану – 32 балдың 26-сы-жоғары айқындылық. Мұндай адамды жұмысшы деп атауға болады, өйткені демалыссыз және мерекелерсіз жұмыс істеуге дайын.

Бостандыққа бағдарлау – 32 ұпайдың 26-сы-жоғары ауырлық. Басты құндылық-еркіндік.

Билікке бағдарлау – 32 ұпайдың 14-і-төмен ауырлық. Басқа адамдарды басқаруға және басқаруға тырыспайды. Тану, жағымды жауаптар мен бағынудың қажеті жоқ.

Ақшаға бағдарлау – 32 ұпайдың 15-і-ауырлық дәрежесі төмен. Ақша мәселесі ерекше қызықтырмайды. Бақытын басқа нәрселерде сезінеді және ақшаға тек өмір сүру құралы ретінде қарайды.

«Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасы

Шығармашылық – жеке тұлғаның кәсіби және психологиялық мүмкіндіктері. Ол интеллекттің, кәсіби шеберліктің және әлеуметтік-кәсіби бағыттылықтың даму деңгейінде байқалады. Шығармашылық деңгейін «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасы арқылы анықтауға болады.

Нәтижелерді өңдеу және интерпретациялау
Жалпы ұпайларды келесідей есептеу қажет:

«а» жауабы үшін – 3 ұпай,

«б» жауабы үшін – 1 ұпай,

«в» жауабы үшін – 2 ұпай.

1,6,7-сұрақтар қызығушылықтың шекарасын анықтайды, 2,3,4,5-өзіне сену, 8 және 14-тұрақтылық, 9-амбиция, 10-көру жады, 11,12-есту жады, 13-сенің тәуелсіз болуға ұмтылу, 15, 16 – абстракциялау қабілеті, 17 – шоғырлану дәрежесі.

Бұл қабілеттер шығармашылықтың негізгі қасиеттерін құрайды.

Жиналған ұпайлардың жалпы сомасы сіздің шығармашылық деңгейіңізді көрсетеді.

Деңгейлері: 46 немесе одан көп ұпай. Шығармашылық мүмкіндіктердің кең ауқымын беретін елеулі шығармашылық әлеуеті бар. Егер өзі қабілеттерін іс жүзінде қолдана алса, шығармашылықтың әртүрлі формалары қол жетімді.

22-45 ұпай. Қалыпты шығармашылық әлеуеті бар. Шығармашылыққа мүмкіндік беретін қасиеттер бар, бірақ шығармашылық процесіне кедергі келтіретін проблемалар да бар. Қалай болғанда да, мұндай тұлғалардың шығармашылық әлеуеті, жоғарыдан көрінуге мүмкіндік береді.

21 ұпай немесе одан аз. Шығармашылығы, өкінішке орай, шағын. Бірақ өзін жеткілікті деңгейде бағаламаған шығар? Өзіне деген сенімсіздік шығармашылыққа мүлде қабілетсіз деп санауға әкелуі мүмкін. Одан құтылу жағын ойластырған жөн.

Статистикалық-математикалық талдау әдістемелерінің бірі – Спирменнің корреляция коэффициентін рангілеу. Әдістеме жеке немесе топ зерттелушілерінің әрқайсысының рангтік көрсеткіштерін салыстыруға мүмкіндік береді.

Спирмен коэффициенттік рангілеу әдістемесі екі немесе одан да көп өзгермелілердің өзара байланыстарын зерттеуге арналған, яғни «корреляциялық коэффициент – екі кездейсоқ шаманың арасындағы бағыттылық пен дәреженің статистикалық көрсеткішінің өзара байланысы». Демек, корреляция – статистикалық жіктеуді қалыптастыратын екі фактор әсері арасындағы әр түрлі белгілер бойынша статистикалық таңдамалылардың арасындағы байланыс немесе салыстырылатын екі статистикалық белгі арасындағы өзара байланыс қуатының математикалық көрсеткіші.

Спирменнің корреляция коэффициентінің рангілеудің формуласы:

$$R_s = 1 - \frac{6 * \sum (d^2)}{N - (N^2 - 1)} \quad (1)$$

Мұнда: R_s – Спирмен бойынша коэффициенттік рангілеу формуласы;
 d^2 - әр зерттелушінің өзгермелі екі рангілер арасындағы айырмашылығы;
 N - зерттелушілердің жалпы саны.

Әртүрлі білім беру тәжірибесі мен инновацияларының тиімділігін бағалау жоғары білімді жетілдірудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Зерттеудің бұл түрі негізінен тәжірибені енгізу мен білімгерлердің білім беру нәтижелері арасындағы себептік байланыстың болуы туралы гипотезаны тексеруді көздейтіндіктен, біздің жұмысымыз әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін анықтай отырып, арнайы құрастырылған тренинг бағдарламасының тиімділігін тексеруге бағытталды. Осыған сәйкес, зерттеу жұмысының келесі бөлімінде әлеуметтік-психологиялық тренингтің мазмұны ашылды.

2.2 Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің әлеуметтік – психологиялық тренинг арқылы даму ерекшеліктерін эксперименттік зерттеу және бағалау процедурасы

Университеттік білім беру жүйесінде болашақ мамандардың педагогикалық қабілеттерін дамыту бойынша эксперименттік және тәжірибелік жұмыс бағдарламасы үш негізгі кезеңмен жүзеге асырылады:

1-кезең. Алғашқы анықтау эксперименті. Мұнда тренинг бағдарламасы жүргізілмес бұрын білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін анықтау жұмыстары ұйымдастырылды.

2-кезең. Әлеуметтік – психологиялық тренинг тиімділігінің нәтижелерін салыстырмалы есептеу үшін қайтадан диагностикалау жұмыстары жүзеге асырылды.

3-кезең. Математикалық өңдеу әдістерінің көмегі арқылы статистикалық өңдеу жұмыстары жүргізілді.

Алғашқы өңдеу нәтижелері төмендегідей сипатта болды. Бұл кезеңде Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті (АА), «Қайнар» академиясы (КК), әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің (SS) білімгерлерімен (3-4 курс білімгерлері, қазақ бөлімі, педагогика және психология мамандықтары) жүргізілді. Олардың нәтижелері салыстырмалы түрде талданды.

Зерттеу нәтижелеріне тоқталайық.

1. *«Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» әдістемесі.* Алынған мәліметтерге сүйенсек, екі SS және АА қатысқан респонденттердің басым бөлігінің мұғалім мамандығы бойынша педагогикалық қабілеттері жағынан іс-әрекетіне дайындығы жоғары. Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытудың адамгершілік-еріктілік құрамдас бөлігі және өзін-өзі басқару қабілеті респонденттердің арасында ең жоғары дамуды алды: бұл компоненттердің дамуының жоғары деңгейі сәйкесінше 73,91 және 72,26% сыналұшыларда байқалады (төмен деңгейі субъектілердің 11,59 және 17,74% құрайды, төмен емес). Бұл сыналұшылардың мақсаттылық, оқу үдерісіне деген оң көзқарасы, еңбекке қабілеттілік, батылдық, сыншылдық, өзін-өзі бақылау, еңбексүйгіштік сияқты қасиеттерді жоғары бағалайтынын көрсетеді.

Бұл қасиеттер тек педагогикалық ғана емес, ғылыми-зерттеу қызметі үшін де қажет және магистратура мен докторантурада білім алудың табыстылығын қамтамасыз ететіні анық. Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытудың мотивациялық, гностикалық, ұйымдастырушылық және коммуникативті компоненттері айтарлықтай жоғары.

Ең аз дамыған, 3-ші КК зерттеуге сәйкес, кәсіби-педагогикалық қабілетін дамытуға дайындығының когнитивтік құрамдас бөлігі болды (жоғары деңгей – 19,35% субъектілер, орташа – 66,13%, төмен – 14,52%). Бұл респонденттердің өздерінің жалпы білім беру, педагогикалық, психологиялық, әдістемелік білімдері мен дағдыларын бағалауда сыни көзқараспен қарайтынын және жоғары оқу орындарының оқытушылары ретінде әлі де жетілдірілуі керектігін мойындайтынын көрсетеді. Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын диагностикалау нәтижелері 8-кестеде келтірілген.

Кесте 8 – Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын диагностикалау нәтижелері

Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейі	Деңгейлері	КК		SS	
		абс.	%	абс.	%
Мотивациялық	Жоғары	26	41,94	31	44,93
	Орта	30	48,39	34	49,27
	Төмен	6	9,67	4	5,80
Танымдық	Жоғары	12	19,35	17	24,35
	Орта	41	66,13	41	58,42
	Төмен	9	14,52	11	17,23
Адамгершілік-ерік	Жоғары	15	24,19	12	17,39
	Орта	39	62,90	51	73,91
	Төмен	8	12,91	6	8,70
Гностикалық	Жоғары	21	33,87	28	40,58
	Орта	39	62,90	41	59,42
	Төмен	2	3,23	0	0,00
Ұйымдастырушылық	Жоғары	11	17,74	20	28,98
	Орта	47	75,81	43	62,32
	Төмен	4	6,45	6	8,70
Өзін-өзі басқару қабілеті	Жоғары	6	9,68	7	10,14
	Орта	46	74,19	54	78,26
	Төмен	10	16,13	8	11,59
Коммуникативті	Жоғары	5	8,06	7	10,14
	Орта	46	74,19	54	78,26
	Төмен	11	17,75	8	11,60

Зерттеуге қатысқан сыналушылардың кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейлерін талдай отырып, ең дамыған сапалар – мотивациялық (ЖЖ жоғары деңгейі КК білімгерлері – 41,94%; SS білімгерлері

– 44,93%) және гностикалық (ЖОЖ жоғары деңгейі КК білімгерлері – 33, 87%; SS білімгерлері – 40,58% екенін атап өткен жөн). Мұны біз коммуникативті дағдылар мен ұйымдастырушылық дағдыларды дамытуға ықпал ететін педагогикалық қызметтің SS-дегі ерекшелігімен түсіндіреміз. Ал сабақты өткізудің өзі педагогтан үздіксіз шығармашылық жұмысты талап етеді – импровизацияланған материалдардан бұйымдар жасау, қолда бар ресурстарға сүйене отырып, педагогикалық мәселелерді шешу, т.б. Ең аз дамыған сапалар «өзін-өзі басқару қабілеті» (ЖЖ жоғары деңгейі КК білімгерлері – 9,68%; SS білімгерлері – 10,14%) және «коммуникативтік» (ЕЖ жоғары деңгейі КК білімгерлері – 8,06%; SS білімгерлері – 10,14%). Өзін-өзі басқару деңгейі шығармашылық жұмыскерлердің ерекшеліктерімен қатынасты: тбысты жұмыс шығармашылық, шабытты өрлеуді қажет етеді, онсыз оқыту бағдарламасын жүзеге асыру күнделікті жағдайға айналады.

Бұл көрсеткіштер КК практикалық психологтарды даярлайтын болғандықтан, SS қарағанда білімгерлердің педагогикалық бағыттылығының едәуір төмендігін көрсетеді. Алайда, біздің ойымызша, арнайы ұйымдастырылған әлеуметтік-психологиялық тренингтер арқылы білімгерлерге білім беру жүйесіндегі психологтардың қажеттілігін түсіндіруге болады.

2. О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалау әдістемесі.

Бұл кезеңде де КК мен SS болашақ психолог-білімгерлері қатысты. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің жауаптарын өңдеу нәтижесінде мыналар алынды: алынған мәліметтердің ең типтік мәнін (орташа мәнін) және орташа мәнің қателігін (m) сипаттауға мүмкіндік беретін орташа арифметикалық мән (M), сондай-ақ болашақ мамандардың әлеуметтік түрдегі көмекші мамандықтарға бағдарлануының ауырлық дәрежесі бойынша (төмен, орта және жоғары деңгейлер) пайыздық үлестіру «альтруизм», «эгоизм», «еркіндік», «билік», «еңбек», «ақша».

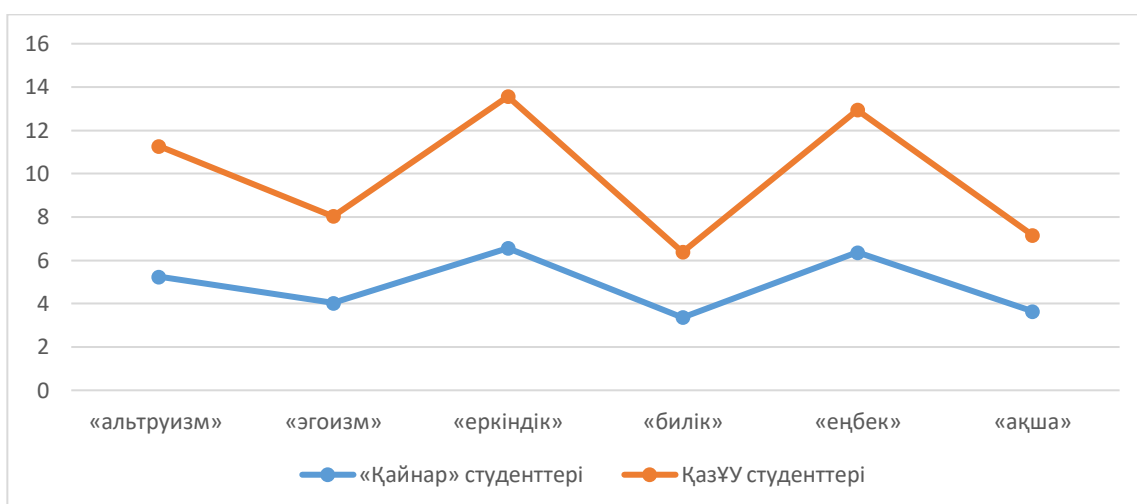
Кестеде берілген мәліметтер, жалпы алғанда, болашақ мамандардың арасында тексерілген әлеуметтік-психологиялық көзқарастардың бірде-біреуі жоғары (7,0 баллдан жоғары) ауырлық дәрежесіне ие емес екенін көрсетеді. Олар еркіндікке (топтық орташа $6,56 + 0,10$), процеске ($6,36 + 0,09$) және нәтижеге ($5,82 + 0,09$) ең күшті бағдарларға ие. Альтруизмге назар аудару орташа ауырлық дәрежесіне ие ($5,25 + 0,10$). Көмекші кәсіптердегі болашақ мамандар аз дәрежеде жұмысқа ($4,64+0,10$) және өзімшілдік ($4,03+0,10$) бағыттылығын көрсетеді. Ақшаға ($3,65 + 0,12$) және билікке ($3,36 + 0,10$) назар аудару ең аз байқалады. Респонденттердің жауаптарының орташа топтық таралуы графикте көрсетілген.

О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалау нәтижелері әдістеме бойынша салыстырмалы өңдеу төмендегі нәтижелерін берді.

Кесте 9 – О.Ф.Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалау әдістемесі бойынша алғашқы салыстырмалы өңдеу нәтижелері

Көрсеткіштері	КК білімгерлері	SS білімгерлері
«альтруизм»	5,25	6,02
«эгоизм»	4,03	4,00
«еркіндік»	6,56	7,00
«билік»	3,36	3,02
«еңбек»	6,36	6,58
«ақша»	3,65	3,52

Кестеде берілгендей, «альтруизм» яғни, басқа адамдардың мүддесін бірінші орынға қою принципі SS білімгерлерінде едәуір жоғары көрсеткіш берді. Ал «эгоизм» керісінше 0,03 көрсеткішке төмен. «Еркіндік», «еңбек» көрсеткіштері де КК білімгерлеріне қарағанда жоғарылау. Төмендегі графиктен де айқын көруге болады:

Сурет 2 – Респонденттердің жауаптарының орташа топтық таралуы (О.Ф.Потемкинаның әдісі бойынша)

Болашақ мамандардың үдеріс пен нәтижеге (басқа әлеуметтік-психологиялық көзқарастармен салыстырғанда) біршама айқын бағдарлануы олардың кәсіби қызметін жүзеге асыру процесіне қызығушылық пен белгілі бір мақсат сезімі бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, еркіндікке бағдарланудың орташа, бірақ мүмкіндігінше жоғарыға жақын көрсеткіші көмекші мамандықтар мамандары үшін бұл маңызды адами құндылықтардың бірі болып табылатынын көрсетеді.

3. «Қабілет деңгейін анықтау» тесті.

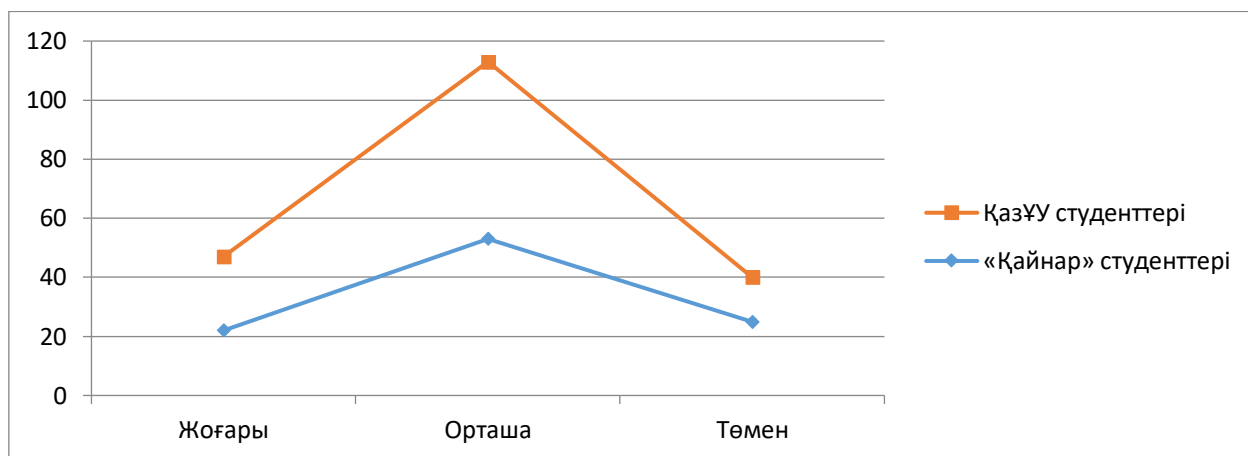
Білімгерлерді олардың кәсіби біліміне, практикалық дағдыларына және жеке қасиеттеріне қойылатын талаптардың жоғарылауы жағдайында

педагогикалық қызметке дайындау олардың кәсіби-педагогикалық бағыттылығын дамыту бойынша мақсатты және жүйелі жұмыссыз мүмкін емес. «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің нәтижелері бойынша «жоғары» деңгейді КК білімгерлері 22 % білім алушы, SS 25% көрсетсе, КК білімгерлері 53 %, SS 60 % сыналуды «орташа» деңгейде болды.

Кесте 10 – «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің алғашқы өңдеу нәтижелері

№	Ұпайлары	Деңгейлері	КК білімгерлері	SS білімгерлері
1	80-100	Жоғары	22	25
2	50-79	Орташа	53	60
3	49 ұпайдан төмен	Төмен	25	15

КК білімгерлері 25 %, SS 15 пайыз білімгерлер «төмен» деңгей көрсетті.

Сурет 3 – «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің салыстырмалы өңдеу нәтижелері

Демек, бұл нәтижелер Қазақ ұлттық университетінің педагогикалық қабілеттілік деңгейлері әлдеқайда жоғары екенін көрсетеді.

Алынған нәтижелер бойынша біз «төмен» және «жоғары» деңгей көрсеткен сыналудыларды тәжірибелік топқа іріктеп алу қажеттігін шештік.

4. К. Роджерс пен Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделуін диагностикалау әдістемесі.

К. Роджерс – Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша респонденттердің 22%-ының бейімделу қабілеті жоғары, ал 48%-ының бейімделу қабілеті орташа, 30-ының бейімделу деңгейі төмен екені анықталды. Алынған мәліметтер білімгерлердің оқуға әлеуметтік-психологиялық бейімделуін жоғары деңгейге көтеру қажеттігін көрсетеді, өйткені респонденттердің арасында бұл критерий бойынша төмен 30 пайыз.

Кесте 11 – К. Роджерс – Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша КК білімгерлерінің нәтижелері

№	Көрсеткіштері	%		
		жоғары	орта	төмен
1	«Бейімделу»	22	48	30
2	«Өзін қабылдауы»	56	44	0
3	«Интерналдылық»	24	58	18
4	«Өзін-өзі басқару»	66	34	0
5	«Эмоциялық жайлылық»	35	51	14
6	«Үстемдікке ұмтылу»	32,2	38,7	29

К. Роджерс – Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделу әдісі білімгерлердің өзін-өзі қабылдау деңгейін анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеу барысында алынған мәліметтер сыналұшылардың 22%-ы осы шкала бойынша жоғары балл алғанын, 48%-ы орташа балл алғанын көрсетеді. Пайыз респонденттердің өздеріне қанағаттанатынын және ыңғайсыздықты сезінбейтінін көрсетеді.

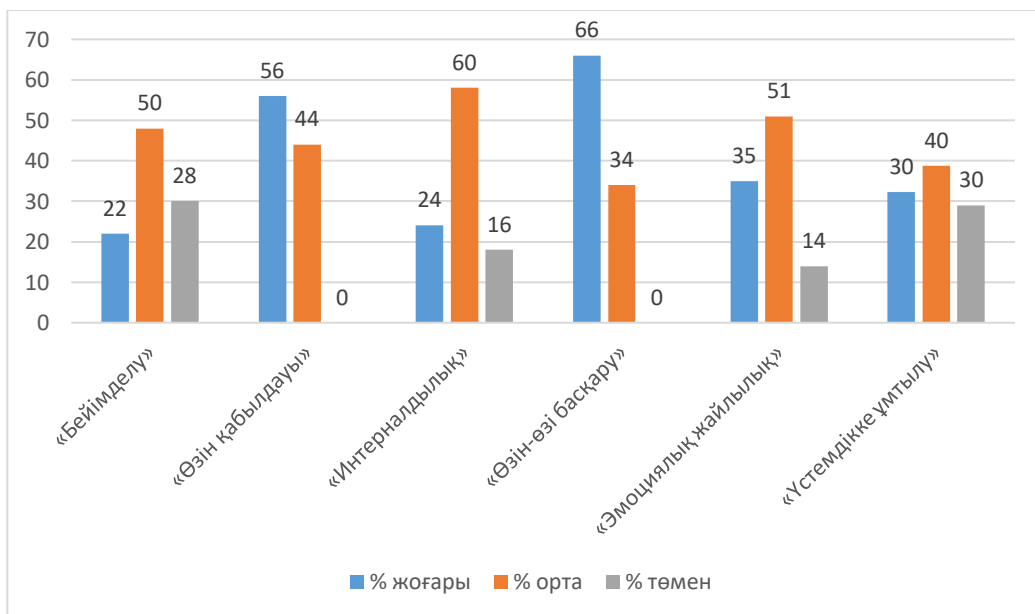
«Интерналдылық» көрсеткіші бойынша жоғары көрсеткіш (24%) кез-келген маңызды жағдайды субъективті бақылаудың жоғары деңгейіне сәйкес келеді. Ондай адамдар өмірлеріндегі маңызды жағдайлардың көпшілігі өз әрекеттерінің нәтижелері деп есептейді. Аталмыш бағана бойынша төмен көрсеткіш (16%) субъективті бақылаудың төмен деңгейіне сәйкес келеді. Ондай сыналұшылар өз әрекеттері мен маңызды жағдайлардың арасындағы байланысты сезінбейді. Олардың дамуын қадағалауға қабілетті деп есептемейді.

Кесте 12 – К. Роджерс – Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша SS білімгерлерінің нәтижелері

№	Көрсеткіштері	%		
		жоғары	орта	төмен
1	«Бейімделу»	22	50	28
2	«Өзін қабылдауы»	60	40	0
3	«Интерналдылық»	24	60	16
4	«Өзін-өзі басқару»	60	40	0
5	«Эмоциялық жайлылық»	35	51	14
6	«Үстемдікке ұмтылу»	40	30	30

«Өзін-өзі басқару» көрсеткіші бойынша сыналұшылардың 60%-ы осы шкала бойынша жоғары балл алғанын, 40%-ы орташа балл алғанын көрсетеді. 0 пайыз респонденттердің өздеріне қанағаттанатынын көрсетеді.

«Эмоциялық жайлылық» көрсеткіші бойынша екі ЖОО-ның білімгерлерінің әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің зерттеу нәтижелерін қарастырғанда «жоғары» деңгейде – 35%, «орта» деңгейде – 51% және «төмен» деңгейде – 14% болды.

Сурет 4 – К. Роджерс – Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша нәтижелер

Ал «Үстемдікке ұмтылу» бойынша: жоғары нәтиже – 40%, орташа – 30%, төмен – 30%. Бұл респонденттердің көпшілігінде «ҮҰ» деңгейі жоғары екенін білдіреді, яғни олардың қабілеттеріне сену негізінде туындаған қиындықтарды жеңуге дайын болу сезімі болуы мүмкін. Олар жауапкершілікті алуға және өз таңдауын жасауға дайын. Дегенмен, респонденттердің көпшілігінде «ҮҰ – өзін жағымсыз бейнелеу» деңгейі төмен, яғни олар өзін қабылдамауы мүмкін, олар өзіне сыни көзқараспен қарайды, яғни адамның өзіне деген жағымсыз имиджі неғұрлым айқын болса, соғұрлым көп болады. Мұндай адам өзінің кемшіліктерін бағалайды.

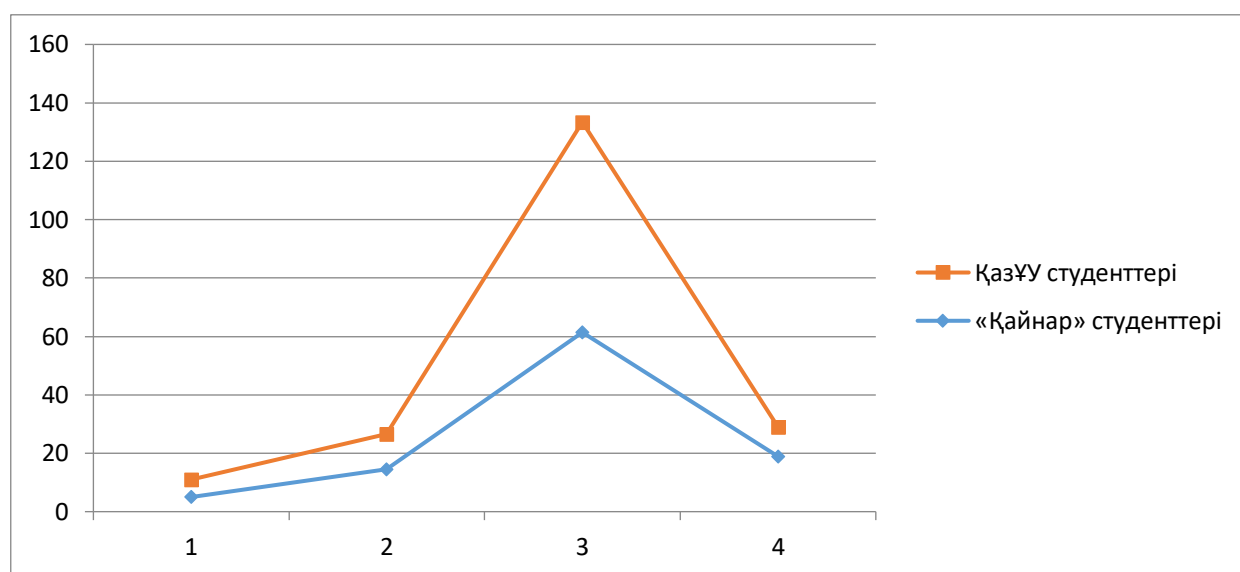
5. Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі.

Педагогикалық қабілеттерді қалыптастыру күрделі қайтару және меңгеру процесінде жүзеге асырылады – бұрын алынған білім, білік және дағдыларды тәжірибеде қолдану және тәжірибеден жаңа білімді алу, жаңа дағдыларды дамыту. Педагогикалық қабілеттердің қалыптасуы практиканың оқытушы алдына қоятын және оның өзі практиканың қажеттіліктері мен оның іс-әрекет объектісінің ерекшеліктеріне сүйене отырып, өзінің алдына қоятын сан алуан педагогикалық міндеттерін шешу барысында жүзеге асады. Осыған байланысты болашақ педагогтардың қабілеттіліктерінің қаншалықты сәйкестіктерін «Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі» арқылы анықталды.

Кесте 13 – «Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі» нәтижелері

№	Деңгейлері	Аралықтары	КК білімгерлері	SS білімгерлері
1	педагог-шебер	1.1 – 1.3	5	6
2	шеберліктің жоғары деңгейі	0,8 – 1	14,6	12
3	массалық деңгей	0,5 – 0,8	61,4	72
4	жұмысқа жарамсыз	0,5-тен аз	19	10

Кестеде берілгендей, КК білімгерлерінің тек 5 %-ы ғана педагог-шебер категориясына сай келсе, шеберліктің жоғары деңгейіне – 14,6 %-ы ие болды.

Сурет 5 – «Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі» нәтижелері

Ал 61,4 пайызы массалық деңгейді, 19 %-ы жұмысқа жарамсыз болып шықты. Ал SS білімгерлерінде массалық деңгей – 72%-ды көрсетті.

Сонымен, жоғары оқу орындарының білімгерлері арасында педагогикалық бағыттылығы да, қоғамдық жұмыста практикалық тәжірибесі де жоқ немесе екеуі де жоқ адамдар бар. Сондықтан барлық білімгерлердің бойында педагогикалық бағыттылық пен педагогикалық қабілеттерді қалыптастыру жоғары оқу орындарының маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

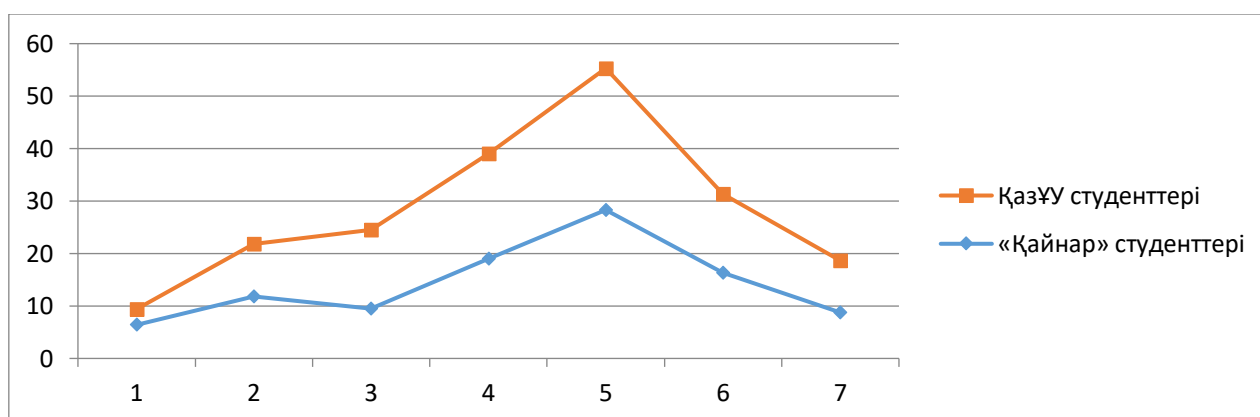
6.Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалау (Л.Н. Бережнова).

Сауалнамадағы тандалған жауаптар бір мағыналы болса, өзін-өзі дамытуға ұмтылу деңгейін анықтайды, өзін-өзі дамытуға ықпал ететін өзіндік қасиеттерді бағалауға және кәсіби қызметте өзін жүзеге асыру мүмкіндігін бағалауға жол береді.

Кесте 14 – Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалау нәтижелері

№	Өзін-өзі дамытуға ұмтылу деңгейі	КК білімгерлері	SS білімгерлері
1	Өте төмен	6,4	3
2	Төмен	11,8	10
3	Орташадан төмен	9,5	15
4	Орташа	19	20
5	Орташадан жоғары	28,3	27
6	Жоғары	16,3	15
7	Өте жоғары	8,7	10

Алынған нәтижелерден көрініп тұрғандай, болашақ педагогтар өзін-өзі дамытуға ұмтылады, бірақ олардың кейбіреулері өздерінің жеке деректерін орташа деп бағалайды, яғни олардың қабілеттеріне біршама сенімсіз.

Сурет 6 – Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалау нәтижелері

Дегенмен, егер сіз өзін-өзі дамытуға ұмтылу деңгейіне назар аударсаңыз, білімгерлердің өзін-өзі дамытуға ұмтылғысы келетінін байқауға болады, өйткені барлық сауалнамаға қатысқан сыналушылардың деңгейлері орташа деңгейден жоғары.

Диагностика нәтижелері бойынша сыналушылардың мотивациялық, танымдық, адамгершілік-еріктік, ұйымдастырушылық және коммуникативті компоненттері бойынша ішінара дайындық деңгейі жоғары деңгейде деп қорытынды жасауға болады. Яғни, болашақ педагогтардың педагогикалық қызметінде өмір бойы білім алудың маңыздылығын сезінеді, педагогика саласында жеткілікті тұрақты танымдық қызығушылықтары бар деп айтуға болады. Дамыған қарым-қатынас дағдылары бірлескен іс-әрекетте конфликттік жағдайлардан аулақ болуға мүмкіндік береді, бұл өзін-өзі дамыту тұрғысынан

ғана емес, сонымен қатар кәсіби педагогикалық өзін-өзі тәрбиелеуде ынтымақтастық пен өзара көмек көрсету тұрғысынан да маңызды.

7. «Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасы.

Сауалнама нәтижесі бойынша «альтруизм-эгоизм» қажеттілігінде эгоизм басым (кесте 15). Альтруизм, әдістеме авторының пікірінше, жетілген адамды ерекшелендіретін ең құнды әлеуметтік мотивация болып табылады. Дегенмен, альтруистік бағыттағы білімгерлердің жалпы көрсеткіші айтарлықтай аз екенін атап өткен жөн.

Кесте 15 – «Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасының көрсеткіштері

№	Көрсеткіштері	КК білімгерлері			SS білімгерлері		
		жоғары	орта	төмен	жоғары	орта	төмен
1	Процеске бағдарлану	24	53	23	26	50	24
2	Нәтижеге бағдарлану	18	65	17	22	60	18
3	Альтруизмге бағдарлану	20	75	5	22	73	5
4	Эгоизмге бағдарлану	21	25	54	21	25	54
5	Еңбекке бағдарлану	30	65	5	35	60	5
6	Бостандыққа бағдарлану	55	35	10	55	35	10
7	Билікке бағдарлану	28	70	2	30	65	5
8	Ақшаға бағдарлану	70	30	0	65	35	0

«Бостандыққа бағдарлану – еңбек» критерийі бойынша жоғары нәтиже – 30 пайыз сыналудыңда, бостандыққа бағдарлану бағытында 55 % алынды. Бұл қазіргі заманғы мәдениет пен өркениеттің материалдық игілігін тұтынуға бағытталған өмірлік құндылықтардың ұжымдық бейнесін ашқан алдыңғы әдістің деректерімен сәйкес келеді. Сондай-ақ, бұл факт қазіргі адам руханиятының дағдарысы мен терең білім мен еңбек мәдениетінің құндылығының жоқтығын сипаттайтын осы бағыттағы теориялық зерттеулермен сәйкес келеді. «Билікке – ақшаға» қажеттілік ақшаға (28%), билікке қарағанда көбірек (70 %) бағыттылығын көрсетеді. Жалпы, бұл әдіске сәйкес, біз оқитын білімгерлер дисгармониялық бағытты топтарға жататыны анық, өйткені олардың кейбіреулері максималды дәрежеде (еркіндік, нәтиже, процесс) көрініс табады, ал басқалары минималды көрсеткіштерге ие (альтруизм).

Жалпы алғанда, алынған нәтижелерді талдау келесі қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Педагогикалық жоғары оқу орны білімгерлерінің өзін-өзі танудың жалпы адамгершілік деңгейі жоғары емес және гедонистік

тенденциялардың – ләззат алу, саяхаттау, міндеттемеден еркіндік алуымен сипатталады; эгоизмнің альтруизмнен басым болуымен және материалдық әлауқаттың, жағымды уақыттың, релаксацияның, махаббаттың құндылықтарының маңыздылығымен процесс пен ақша туралы ұстанымдар; сонымен қатар адамдардың әлеуметтік жағдайы мен басқаруы жоғары бағаланады.

Алынған нәтижелер екі жоғары оқу орны білімгерлерінің кәсіптік оқыту кезеңінде өзін-өзі адамгершілік санасына жан-жақты қолдау көрсету қажеттілігін анықтайды.

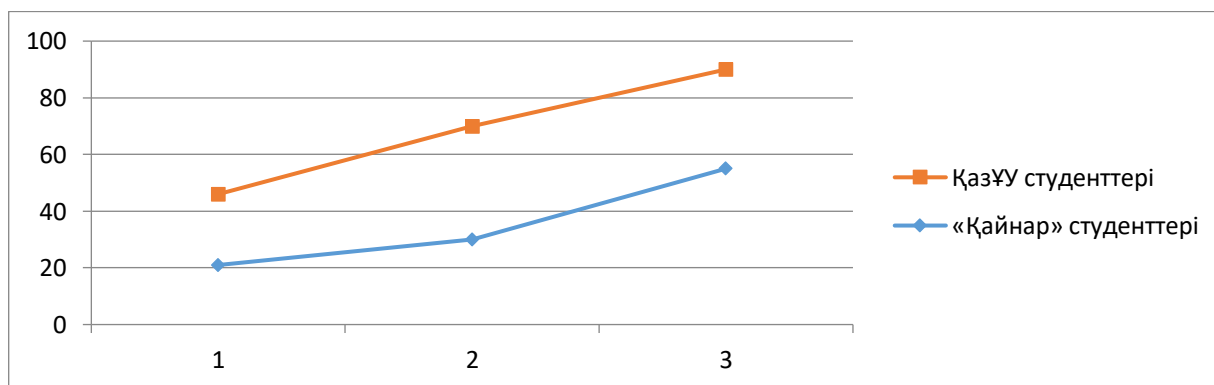
8. «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасы.

Маманның жоғары оқу орнында оқу кезеңінде кәсіби шындалуында педагог тұлғасы шешуші рөл атқаратыны белгілі. Ең анық, педагогтың даралығы инновациялық білім беру бағдарламаларын құруға және жүзеге асыруға, шығармашылықпен қайта ойлауға, бар тәжірибені жаңа жағдайда қайта құруға, оқушылардың шығармашылық белсенділігін және олардың танымдық белсенділігін ынталандыруға және белсендіруге мүмкіндік беретін шығармашылық қабілеттер арқылы көрінеді.

Кесте 16 – «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасы

№	Көрсеткіштері	КК білімгерлері	SS білімгерлері
1	Шығармашылық әлеуеті жоғары	20	25
2	Қалыпты шығармашылық әлеует	30	40
3	Төмен шығармашылық әлеует	50	35

Шығармашылықтың жалпы дәрежесі бойынша («жоғары шығармашылық», «орташа шығармашылық», «төмен шығармашылық») ерекшеленетін екі анықталған топқа салыстырмалы талдау жүргіздік. Схемалық түрде әр топ ішіндегі шығармашылық көрсеткіштерінің салыстырмалы көрсеткіштері 7 суретте көрсетілген.

Сурет 7 – Шығармашылық көрсеткіштері

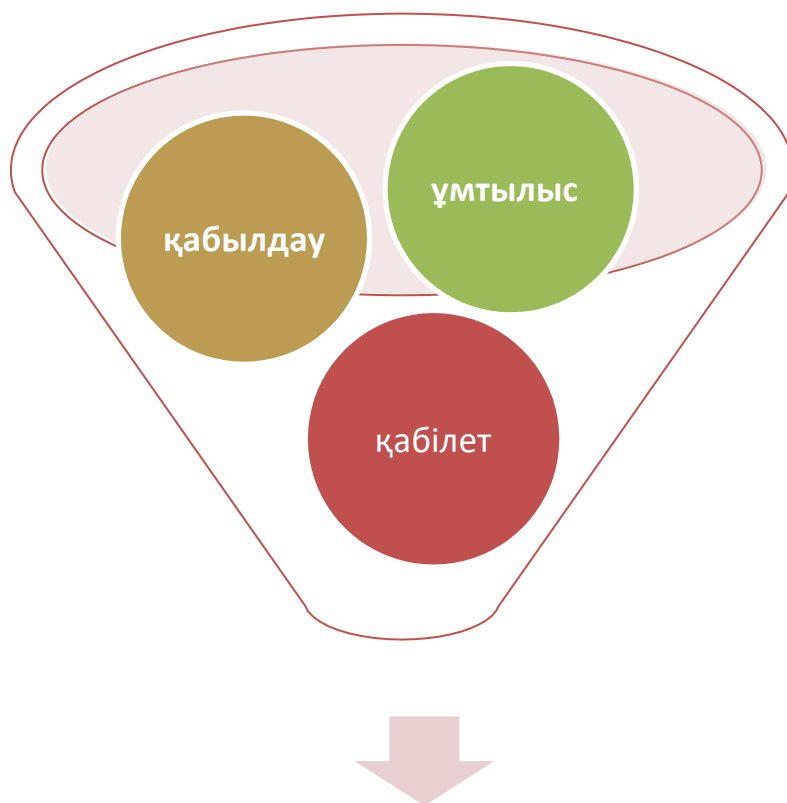
Болашақ педагогтың шығармашылық даралығы оның іс-әрекетінің ең жоғарғы белгісі болып табылады және кез-келген шығармашылық сияқты оның жеке ерекшеліктерімен тығыз байланысты. ЖОО оқытушысының педагогикалық іс-әрекетінде бастамашылдық, дербестік, мақсаттылық, табандылық, жауапкершілік, жігерлік, өзіне-өзі сын мен сыншылдық, интуитивтік, ойлаудың өзіндік ерекшелігі мен икемділігі сияқты тұлғалық қасиеттер сұранысқа ие. Оқытушының оқытылатын пәнге қызығушылығын ояту, білімгерлерді ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне және шығармашылыққа баулу қабілеті университет түлектерінің кәсіби құзыреттілігін, оның тұлғалық және кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылысын қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді.

Болашақ педагогтарды кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындау үдерісін болашақ мұғалімдердің білімгерлермен нақты қарым-қатынаста ғылыми психологиялық білімдерді басшылыққа алу дағдыларын дамытуға, олардың қажетті психикалық қасиеттерін дамытуға бағытталған оқытушылар мен білімгерлердің бірлескен қызметі деп анықтаймыз. Педагогикалық қызмет үшін білімгерлерді психологиялық дайындаудың бұл ортақ мақсаты педагогикалық іс-әрекеттің мақсаттары мен оқушылардың оқу-тәрбие қызметінің мақсаттарынан тұрады, олар қойылған уақытта әртүрлі, бірақ оларды жүзеге асыру процесінде өзара тығыз байланысты.

2.3 Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың эксперименттен кейінгі нәтижелері

Әлеуметтік-психологиялық тренинг форматындағы оқу процесінің тиімділігі бірқатар топтық құбылыстармен қамтамасыз етіледі: оқыту тобының барысында туындайтын ортақ проблемалары мен тәжірибесі бар адамдардан кері байланыс пен қолдау алу мүмкіндігі; адамның басқаларды қабылдау және белсенді түрде қабылдау сезімі. Топ ішінде адам психологиялық жайлылық пен қауіпсіздікті сезіне отырып, қарым-қатынастың әртүрлі стильдерімен тәжірибе жасай алады, өзара әрекеттестіктің мүлдем жаңа дағдылары мен қабілеттерін үйреніп, машықтана алады. Оқу топтарында жинақталған тәжірибе болашақ педагогтардың тұлғааралық және іскерлік қарым-қатынасында туындайтын күрделі мәселелерді шешуге көмектесетін белгілі бір әлеуметтік-психологиялық «иммунитет» жасайды. Жасанды түрде құрылған әлеуметтік-психологиялық ортада қалыптасатын дағдылар тұлғааралық өзара әрекеттесу мәселелерін тиімді шешуге көмектеседі. Психологиялық дайындықты білім беру бағдарламаларына енгізу оларға жүктелген оқу, әдістемелік және оқу міндеттерді болжау және мәселені шешуге қабілетті жоғары тиімді кәсіби болашақ мамандарды құруды қамтамасыз етеді.

Педагогикалық қабілет қалыптасу үшін мынандай алғышарттар сапаның жоғары деңгейін көрсетеді, ол сәйкес үш құрамдас бөліктен тұрады (Сурет 9):

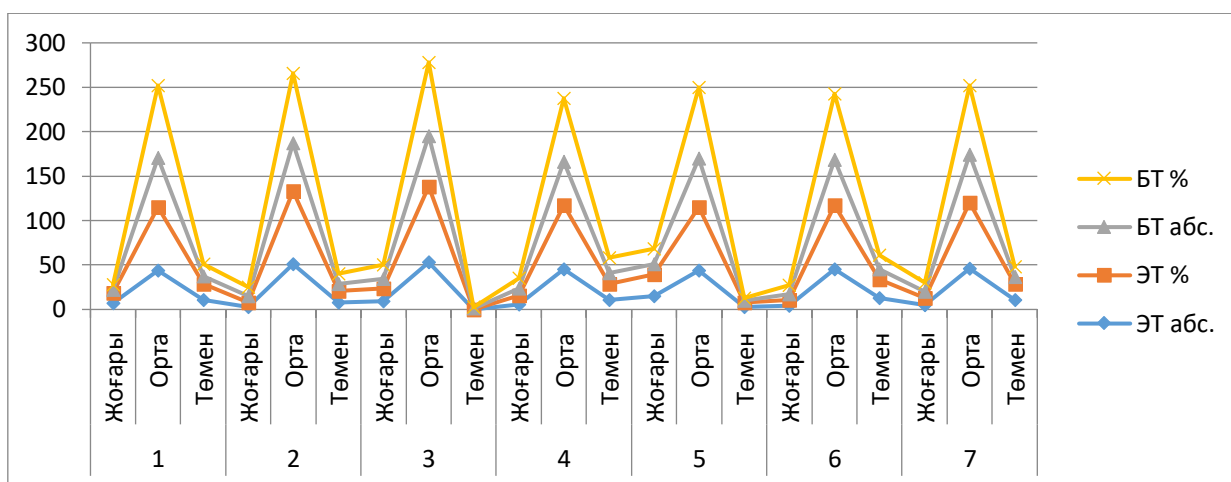
Сурет 8 – Педагогикалық қабілетті қалыптасыру негізі

Қабілет – әрекеттің белгілі бір түрлерін нәтижелі етіп ойдағыдай орындаудан байқалатын адамның жеке қасиеті. Қабілеттің екі түрін көрсетуге болады:

1. Репродуктивті қабілет – білімді меңгеру және іс-әрекетке икемділікті жоғары деңгейде епті болуын қамтамасыз етеді.
2. Шығармашылық қабілет – айрықша жаңа нәрсені құруды қамтамасыз етеді.

Эксперименттік-іздістіру жұмыстарын жүргізу диагностикалық құралдарды қолданудың заңдылық пен тәрбиелік педагогикалық қабілеттерді дамытуға ғана емес, сонымен бірге негізгі педагогикалық қабілеттерді қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік-психологиялық тренинг міндеттерінің кешенін әзірлеудің орындылығы мен тиімділігі расталды.

Зерттеу жұмысымыздың келесі бөлімінде дамыту экспериментіне қатысқан тәжірибелік топтардың нәтиже көрсеткіштерінің тиімділігі туралы тоқталамыз. Алғашқыда 385 білімгер анықтау экспериментіне қатысса, дамыту экспериментінде алғашқы эксперимент нәтижелерінің қорытындысы бойынша іріктеп алынған, барлығы 172 сыналушы қатысты. Олардың 87-сі бақылау тобында (ҚазҰУ білімгерлері), 40 сыналушы (Илияс Жансүгіров атындағы ЖУ білімгерлері) эксперименттік топқа 45 білімгер (Қайнар академиясының білімгерлері) таңдалды. Жүргізілген зерттеу нәтижелері алғашқы экспериментпен салыстырмалы түрде қарастырылды.

Сурет 9 – Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын қайта диагностикалаудың нәтижелері

Кесте 17 – Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын қайта диагностикалаудың нәтижелері

Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейі	Деңгейлері	КК		АА	
		абс.	%	абс.	%
Мотивациялық	Жоғары	26	41,9	31	45
	Орта	32	51,6	36	52
	Төмен	4	6,5	2	3
Танымдық	Жоғары	21	34	28	41
	Орта	34	52	37	51
	Төмен	7	14	4	8
Адамгершілік-ерік	Жоғары	15	24	20	29
	Орта	47	76	48	70
	Төмен	0	0,00	1	1
Гностикалық	Жоғары	12	19	17	25
	Орта	42	68	44	64
	Төмен	8	13	8	11
Ұйымдастырушылық	Жоғары	11	18	12	17,39
	Орта	48	77	55	79,71
	Төмен	3	5	2	2,90
Өзін-өзі басқару қабілеті	Жоғары	6	6,45	7	10,14
	Орта	47	72,58	51	73,91
	Төмен	9	20,97	11	15,94
Коммуникативті	Жоғары	5	29,03	7	30,43
	Орта	48	59,17	55	58,26
	Төмен	9	11,8	7	11,31

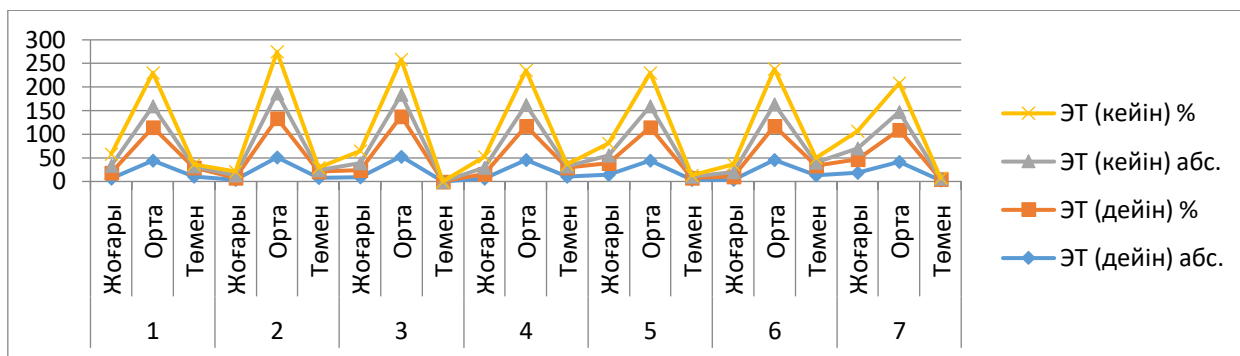
Эксперименттік топтың және бақылау тобының респонденттері одан әрі кәсіби-педагогикалық дамуға дайындығын талдай отырып, біз ең дамыған құрамдастардың «коммуникативтік» (ЭТ жоғары деңгейі – 29,03%; БТ –

30,43%), «ұйымдастырушылық» екенін көреміз (жоғары ЭТ деңгейі – 18%, БТ – 17,39%), «моральдық-еріктік» (ЭТ жоғары деңгейі – 14,52%; БТ – 19,94%). Қалыптастырушы бағдарламаны құрастыру кезінде нашар дамыған когнитивтік және мотивациялық компоненттерге назар аудару керек.

Кесте 18 – Қалыптастырушы бағдарламаның нәтижелері бойынша ЭТ респонденттерінің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің динамикасы

Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейі	Деңгейлері	ЭТ (дейін)		ЭТ (кейін)	
		абс.	%	абс.	%
Мотивациялық	Жоғары	7	11,29	15	24,19
	Орта	44	70,97	44	70,97
	Төмен	11	17,74	3	4,84
Танымдық	Жоғары	3	4,84	5	8,06
	Орта	51	82,26	54	87,10
	Төмен	8	12,90	3	4,84
Адамгершілік-ерік	Жоғары	9	14,52	16	25,81
	Орта	53	85,48	46	74,19
	Төмен	0	0,00	0	0,00
Гностикалық	Жоғары	6	9,68	14	22,58
	Орта	45	72,58	45	72,58
	Төмен	11	17,74	3	4,84
Ұйымдастырушылық	Жоғары	15	24,19	16	25,81
	Орта	44	70,97	44	70,97
	Төмен	3	4,84	2	3,23
Өзін-өзі басқару қабілеті	Жоғары	4	6,45	10	16,13
	Орта	45	72,58	46	74,19
	Төмен	13	20,97	6	9,68
Коммуникативті	Жоғары	18	29,03	23	37,10
	Орта	42	67,74	38	61,29
	Төмен	2	3,23	1	1,61

Эксперименттік топ респонденттерінің одан әрі кәсіби өзін-өзі дамытуға дайындығының динамикасын талдай отырып, зерттеу барысында төмен балл көрсеткен компоненттерге назар аударайық. Осылайша, «мотивациялық» компоненттің жоғары деңгейі 11,29%-дан 24,19%-ға дейін өзгерді. «Гностикалық» компонентте осындай үрдісті көрсетті, жоғары деңгей 9,68%-дан 22,58%-ға дейін көтерілді. «Ұйымдастырушылық» компоненттің жоғары деңгейі 24,19%-дан 25,81%-ға дейін өзгерсе, «коммуникативті» компонентте 29,03%-дан 37,10%-ға дейін өскендігін көруге болады. Бақылау тобының болашақ мұғалімдерінің арасында динамикасы анық көрсетілмеген.

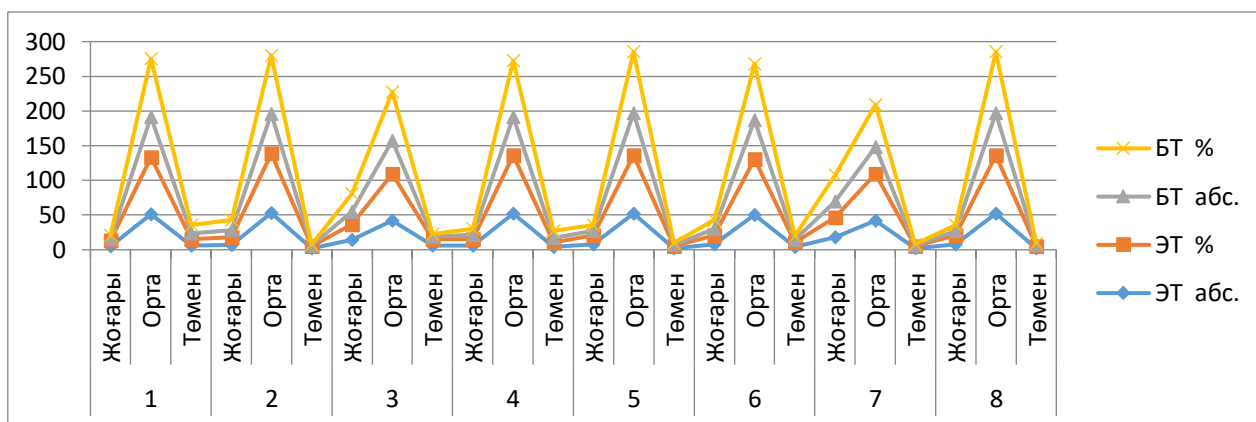
Сурет 10 – Қалыптастырушы бағдарламаның нәтижелері бойынша ЭТ респонденттерінің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің динамикасы

Зерттеудің келесі әдістемесі – О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалау.

Кесте 19 – О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын қайта диагностикалау нәтижелері

Құндылықтар	Деңгейлері	КК		АА	
		абс.	%	абс.	%
«Процесстік бағдар»	Жоғары	5	8,06	3	4,35
	Орта	51	82,26	58	84,06
	Төмен	6	9,68	8	11,59
«Нәтижеге бағдарлау»	Жоғары	7	11,29	10	14,49
	Орта	53	85,48	58	84,06
	Төмен	2	3,23	1	1,45
«Альтруистік бағдар»	Жоғары	14	22,58	18	26,09
	Орта	42	67,74	48	69,57
	Төмен	6	9,68	3	4,35
«Эгоисттік бағдар»	Жоғары	6	9,68	6	8,70
	Орта	52	83,87	56	81,16
	Төмен	4	6,45	7	10,14
«Жұмысқа бағдарлану»	Жоғары	8	12,90	6	8,70
	Орта	52	83,87	61	88,41
	Төмен	2	3,23	2	2,90
«Еркіндік бағдары»	Жоғары	8	12,90	9	13,04
	Орта	50	80,65	56	81,16
	Төмен	4	6,45	4	5,80
«Билік бағдары»	Жоғары	18	29,03	23	37,10
	Орта	42	67,74	38	61,29
	Төмен	2	3,23	1	1,61
«Ақшаға бағдарлану»	Жоғары	8	12,90	6	8,70
	Орта	52	83,87	61	88,41
	Төмен	2	3,23	2	2,90

Бұл зерттеу көрсеткендей, білімгерлердің танымдық қызығушылығына үш мотивациялық тенденциялар: жеке тұлғаның жалпы белсенділігі, табысқа жетуге ұмтылысы және әлеуметтік мәртебеге деген ұмтылысы барынша жинақталған түрде әсер етеді.

Сурет 11 – О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын қайта диагностикалау нәтижелері

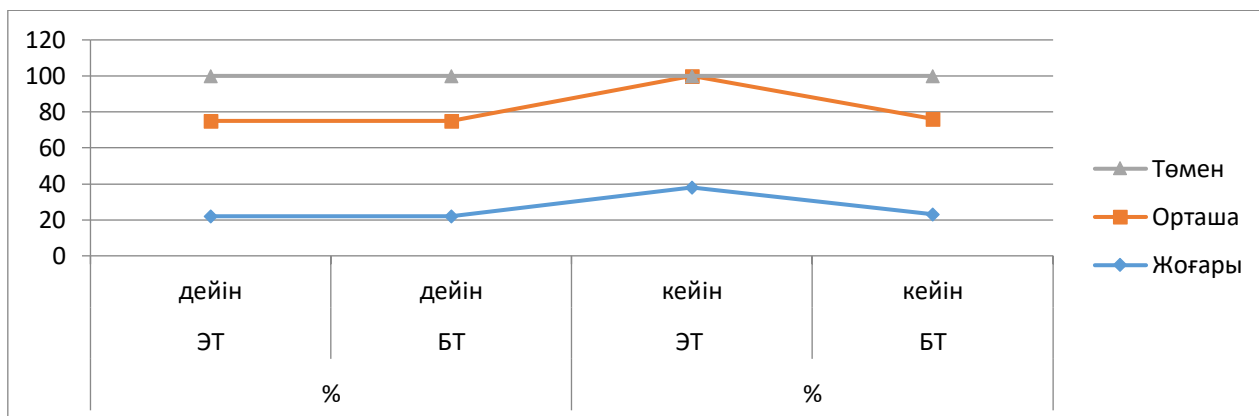
Осыған сәйкес, оқушылардың танымдық қызығушылығын ояту үшін мұғалімнің жеке тұлғаның жалпы белсенділігі мен жетістікке жетуге деген ұмтылысы арта түсетіндей педагогикалық жағдайлар жасау қажет. Бұл ретте мұғалімнің әлеуметтік мәртебеге деген ұмтылысын «ұқыпты» ынталандыруды жүргізу қажет. Болашақ мұғалімдердің осы ұмтылысты ынталандыруды біріктіргені жөн (мысалы, университет түлектері мен қазіргі заманның жай ғана танымал тұлғаларының нақты табыстары туралы әңгімелеу, білімгерлердің кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейіне жеткендегі тартымды өмірлік перспективаларын сипаттау, кәсіби және жалпы өмірде орын алған білімгерлер үшін табысты тұлға үлгісі т.б.) білімгерлердің алған біліміне құндылық қатынасын қалыптастыру. Білімгерлердің жалпы белсенділігін арттыруға және олардың жетістікке жетуге ұмтылуына олардың субъективтілігін дамытуды қамтамасыз ететін білім беру технологиялары ықпал етеді.

«Қабілет деңгейін анықтау» тесті бойынша қалыптастырушы эксперименттен кейінгі нәтижелері төмендегі кестеде көрсетілген (19-кесте):

Кесте 20 – «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің алғашқы өңдеу нәтижелері

№	Деңгейлері	%		%	
		ЭТ дейін	БТ дейін	ЭТ кейін	БТ кейін
1	Жоғары	22	22	38	23
2	Орташа	53	53	62	53
3	Төмен	25	25	0	24

Қабілет деңгейлерінің «жоғары» деңгейі бақылау тобында 38 пайызға артты, айырмашылығы 16 %-ды құрады.

Сурет 12 – «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің алғашқы өңдеу нәтижелері

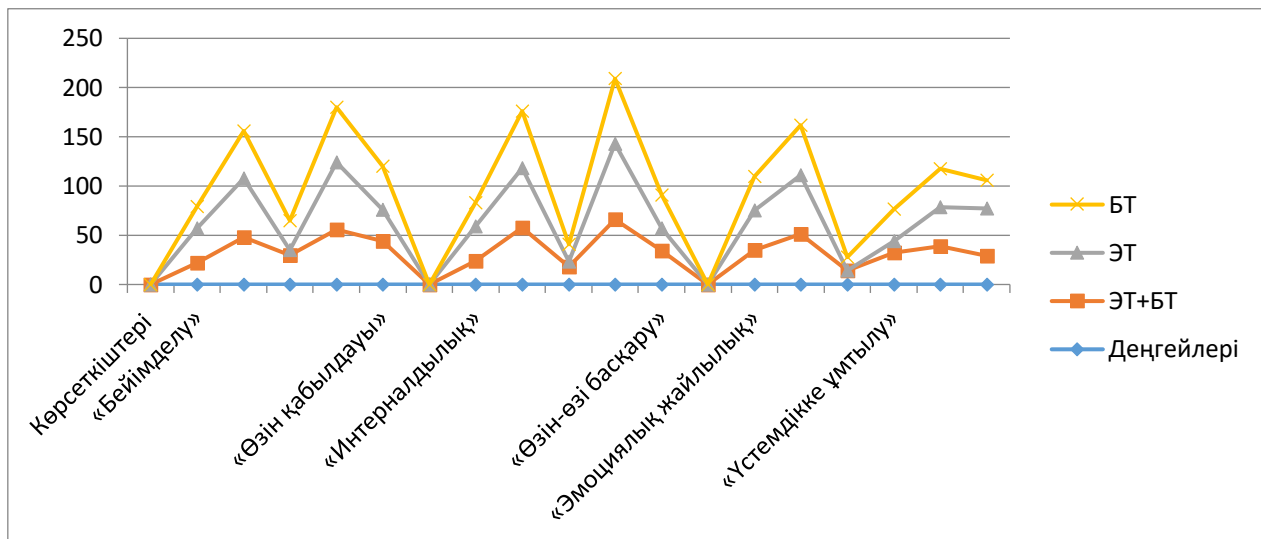
«Орташа» деңгейі 62 пайызға артты (айырмашылығы – 9%). Ал «төмен» деңгей 0 %. Демек, біздің қалыптастырушы бағдарламамыздың тиімділігі болды деп айта аламыз.

Кесте 21 – Р. Даймонд – К. Роджерстің әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша нәтижелер

Көрсеткіштері	Деңгейлері	ЭТ дейін	ЭТ кейін	БТ кейін
«Бейімделу»	Жоғары	22	35	22
	Орта	48	60	48
	Төмен	30	5	30
«Өзін қабылдауы»	Жоғары	56	68	56
	Орта	44	32	44
	Төмен	0	0	0
«Интерналдылық»	Жоғары	24	35	24
	Орта	58	60	58
	Төмен	18	5	18
«Өзін-өзі басқару»	Жоғары	66	77	66
	Орта	34	23	34
	Төмен	0	0	0
«Эмоциялық жайлылық»	Жоғары	35	40	35
	Орта	51	60	51
	Төмен	14	0	14
«Үстемдікке ұмтылу»	Жоғары	32,2	12	32,2
	Орта	38,7	40	38,7
	Төмен	29	48	29

Р. Даймонд – К. Роджерстің әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша респонденттердің қалыптастырушы экспериментке дейінгі және эксперименттен кейінгі нәтижелерін салыстыра отырып, «жоғары» және «орта» деңгейлерінің едәуір артқандығын байқауға болады (21-кесте).

Зерттеу барысында «Бейімделу» көрсеткіші бойынша алынған мәліметтер сыналушылардың 35%-ы осы шкала бойынша жоғары балл алғанын, 60%-ы орташа балл алғанын көрсетеді. Пайыз респонденттердің өздеріне қанағаттанатынын және ыңғайсыздықты сезінбейтінін көрсетеді.

Сурет 13 – Р. Даймонд – К. Роджерстің әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша нәтижелер

«Интерналдылық» көрсеткіші бойынша жоғары көрсеткіш (35%) кез-келген маңызды жағдайды субъективті бақылаудың жоғары деңгейіне сәйкес келеді. Ондай адамдар өмірлеріндегі маңызды жағдайлардың көпшілігі өз әрекеттерінің нәтижелері деп есептейді. Аталмыш бағана бойынша төмен көрсеткіш (5%) субъективті бақылаудың төмен деңгейіне сәйкес келеді.

«Өзін-өзі басқару» көрсеткіші бойынша сыналушылардың 77%-ы осы шкала бойынша жоғары балл алғанын, 23%-ы орташа балл алғанын көрсетеді. Пайыз респонденттердің өздеріне қанағаттанатынын көрсетеді.

«Эмоциялық жайлылық» көрсеткіші бойынша білімгерлердің әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің зерттеу нәтижелерін қарастырғанда «жоғары» деңгейде – 40%, «орта» деңгейде – 60% және «төмен» деңгейде – 0% болды.

Ал «Үстемдікке ұмтылу» бойынша: жоғары нәтиже – 12%, орташа – 40%, төмен – 48%.

Алынған нәтижелер қалыптастырушы эксперименттің тиімділігін көрсетеді. Дегенмен, статистикалық талдау нәтижелері арқылы корреляциялық байланыстарын анықтау қажеттігі туындайды.

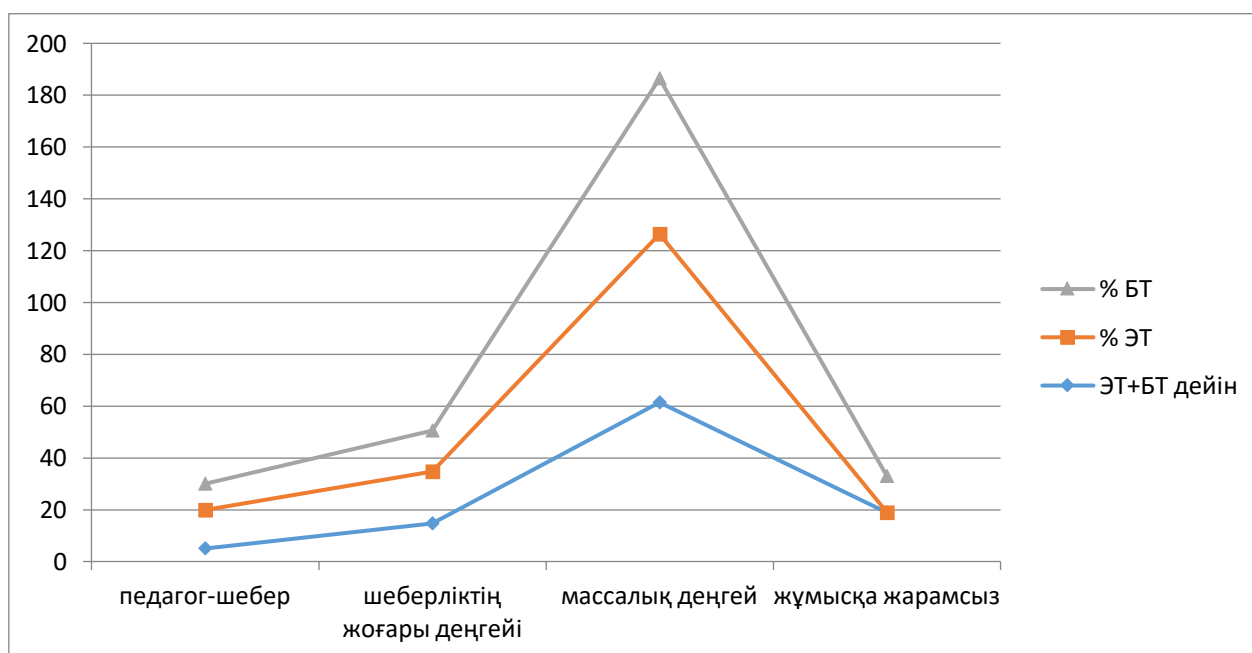
Келесі кезекте «Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі» болашақ педагогтардың қабілеттіліктерінің қаншалықты сәйкестіктеріне салыстырмалы талдау жасадық.

Төмендегі кестеде берілгендей, білімгерлердің тек 15 %-ы педагог-шебер категориясына сай, шеберліктің жоғары деңгейіне – 20 %-ы ие болды. Ал 65 пайызы массалық деңгейді, жұмысқа жарамсыз 10 %-ы болып шықты.

Кесте 22 – «Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесінің» салыстырмалы нәтижелері

№	Деңгейлері	ЭТ дейін	%	
			ЭТ	БТ
1	педагог-шебер	5	15	10
2	шеберліктің жоғары деңгейі	14,6	20	16
3	массалық деңгей	61,4	65	60
4	жұмысқа жарамсыз	19	0	14

Көріп отырғанымыздай, 14-суретте келтірілген мәліметтерге сәйкес, болашақ мұғалімдердің көпшілігі болашақ мамандығына ішінара сәйкес келеді.

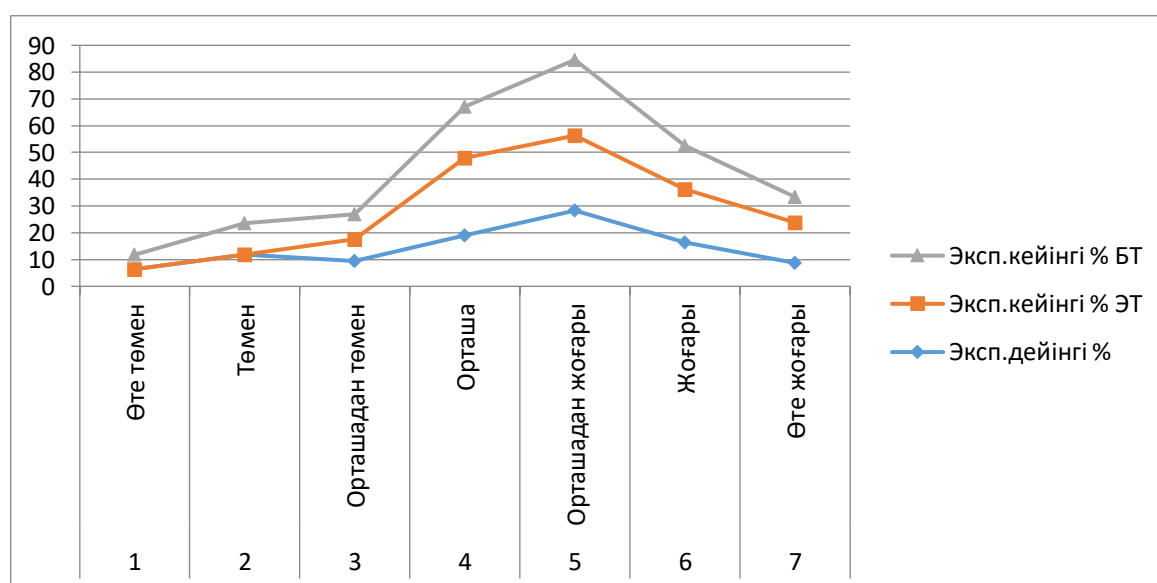
Сурет 14 – «Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесінің» салыстырмалы нәтижелері

Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалау (Л. Н. Бережнова) бойынша қалыптастырушы эксперименттен кейінгі нәтижелер едәуір өзгеріске ұшырағанын кестеден анық көруге болады.

Кесте 23 – Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалаудың салыстырмалы нәтижелері

№	Өзін-өзі дамытуға ұмтылу деңгейі	Эксп.дейінгі %	Эксп.кейінгі %	
			ЭТ	БТ
1	Өте төмен	6,4	0	5,4
2	Төмен	11,8	0	11,8
3	Орташадан төмен	9,5	8	9,5
4	Орташа	19	29	19
5	Орташадан жоғары	28,3	28	28,3
6	Жоғары	16,3	20	16,3
7	Өте жоғары	8,7	15	9,7

Алғашқы экспериментпен салыстырғанда, «өте төмен», «төмен» деңгейлері 0-ге түссе, «орташадан төмен» 9,5-тен 8-ге төмендеген. «Орташа» деңгей 29-ға артты, «жоғары» деңгей 20 %-ға, «өте жоғары» деңгей 15%-ға артты. Бұл көрсеткіштер қалыптастырушы эксперименттің тиімділігін көрсетеді.

Сурет 15 – Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалаудың салыстырмалы нәтижелері

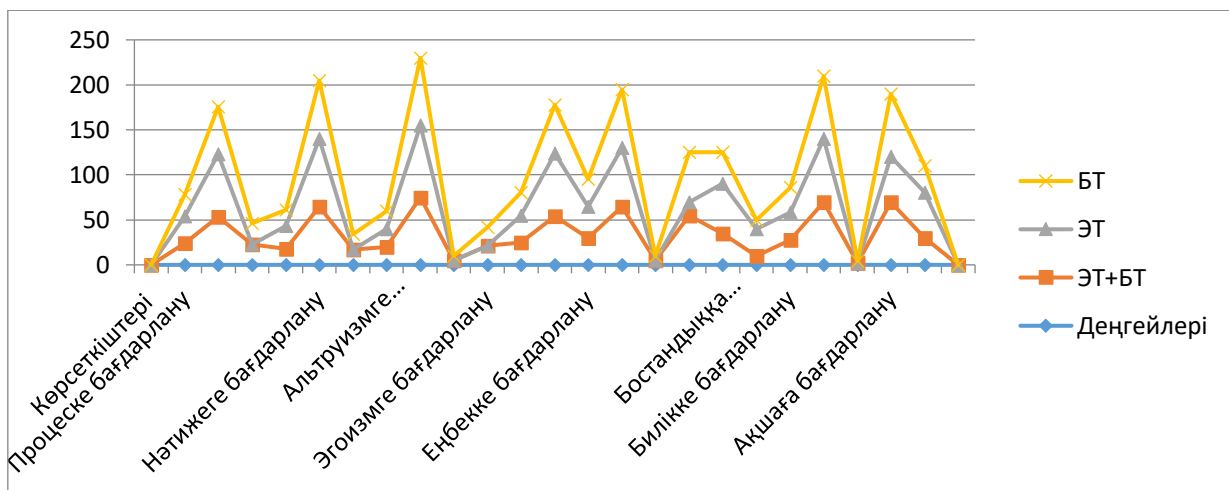
«Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасы. Адамның кәсіби дамуы контекстінде әлеуметтік-психологиялық көзқарастар мен құндылық бағдарларды зерттеу мәселесі психология ғылымы мен практикасы үшін түбегейлі мәнге ие, өйткені бұл психологиялық құбылыстар адамның кәсіби саласына елеулі әсер ететін ең маңызды тұлғалық сипаттамалар ретінде қарастырылады.

Салуалнама нәтижесі бойынша –кестеде келтірілген респонденттердің құндылық бағдарларын диагностикалау нәтижелері респонденттердің құндылық бағдарларының орташа топтық көрсеткіштері ортадан жоғары деңгейіне ие екенін көрсетеді.

Кесте 24 – «Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасының салыстырмалы нәтижелері

Көрсеткіштері	Деңгейлері	ЭТ дейін	ЭТ кейін	БТ кейін
Процеске бағдарлану	Жоғары	24	30	24
	Орта	53	70	53
	Төмен	23	0	23
Нәтижеге бағдарлану	Жоғары	18	25	18
	Орта	65	75	65
	Төмен	17	0	17
Альтруизмге бағдарлану	Жоғары	20	20	20
	Орта	75	80	75
	Төмен	5	0	5
Эгоизмге бағдарлану	Жоғары	21	0	21
	Орта	25	30	25
	Төмен	54	70	54
Еңбекке бағдарлану	Жоғары	30	35	30
	Орта	65	65	65
	Төмен	5	0	5
Бостандыққа бағдарлану	Жоғары	55	15	55
	Орта	35	55	35
	Төмен	10	30	10
Билікке бағдарлану	Жоғары	28	30	28
	Орта	70	70	70
	Төмен	2	0	2
Ақшаға бағдарлану	Жоғары	70	50	70
	Орта	30	50	30
	Төмен	0	0	0

Жоғары деңгейге ең жақын құндылық бағдарлары жоғары материалдық әл-ауқат, әлемдегі, табиғаттағы, адамдағы жаңалықты білу, денсаулық, жоғары әлеуметтік мәртебе және адамдарды басқару болып табылады. Кестеде көрсетілгендей, «кері» құндылықтардың көрсеткіштері төмендеген. Бұл нәтиже қалыптастырушы эксперименттің тиімділігін көрсетеді.

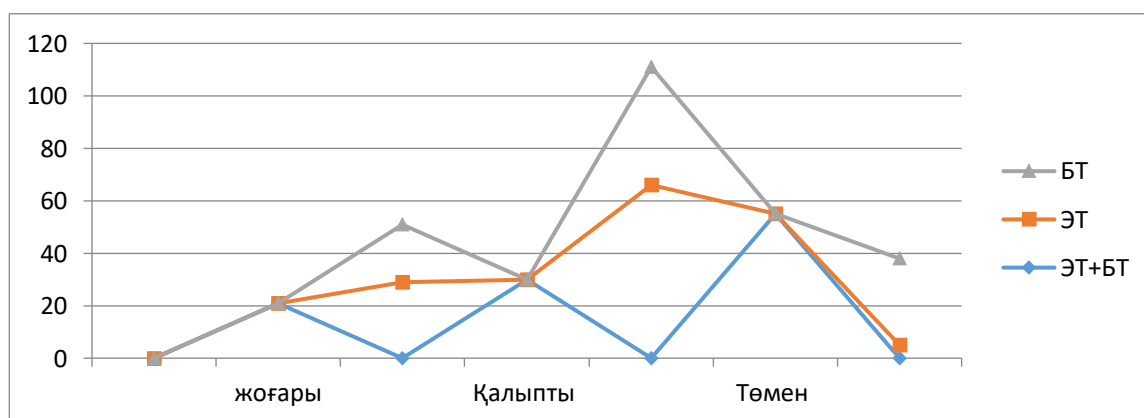
Сурет 16 – «Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасының салыстырмалы нәтижелері

Келесі кезекте «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасының алғашқы және қалыптастырушы эксперименттен кейінгі нәтижелері салыстырмалы түрде қарастырылды.

Кесте 25 – «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасының алғашқы және қалыптастырушы эксперименттен кейінгі нәтижелері

Көрсеткіштері	ЭТ дейін	ЭТ кейін	БТ кейін
Шығармашылық әлеуеті жоғары	20	29	22
Қалыпты шығармашылық әлеует	30	66	45
Төмен шығармашылық әлеует	50	5	33

Кестеде берілгендей, респонденттердің көпшілігінде «төмен» деңгей азайған немесе 5-ке теңелген.

Сурет 17 – «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасының алғашқы және қалыптастырушы эксперименттен кейінгі нәтижелері

Шығармашылық әлеуеттің жоғары деңгейі 29-ға, қалыпты шығармашылық әлеует 66-ға артты. Бұл көрсеткіштердің қаншалықты тиімді болғандығын статистикалық талдау әдісінің көмегі арқылы дәлелдейтін боламыз. Сонымен, әлеуметтік-психологиялық аспектілері мен түрлі тренингтерді қолдану, білімгерлердің оқу іс-әрекетінің тиімділігін арттыратынын ескерсек, болашақ мұғалімдердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға зор мүмкіндіктер ашады, бұл зерттеулерде көрініс табады. Білімгерлердің педагогикалық қабілетінің дамуын жетілдіру, олардың әлеуметтік маңызды салаға енуі және бірлескен іс-әрекет технологиясын қолдану процесінде жүзеге асыруға яғни кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындық әлеуметтік-психологиялық тренингтің табыстылығымен тікелей байланысты болып табылады.

Зерттеу нәтижелерінің тиімділігі Спирменнің корреляциялық коэффициенті арқылы есептелінді.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын қайта диагностикалаудың корреляциялық көрсеткіштері: «жоғары» деңгейлер б/ша:

Кесте 26 – Ранг матрицасы:

№		ранг X, d _x		ранг Y, d _y	(d _x - d _y) ²	D ²
1	26	12	31	14	2	4
2	21	11	28	13	2	4
3	15	8	20	10	2	4
4	12	5,5	17	9	3,5	12,25
5	11	5	12	5,5	0,5	0,25
6	6	2	7	3,5	1,5	2,25
7	5	1	7	3,5	2,5	4,25
	96	44,5	122	58,5	14	31

Формула арқылы біз Спирменнің дәрежелік корреляция коэффициентін есептейміз:

$$p = 1 - 6 \cdot \frac{\sum d^2}{n^3 - n} \quad (2)$$

$$p = 1 - 6 \cdot \frac{25}{7^3 - 7} = 1 - 0,446 = 0,554$$

Y ерекшелігі мен X факторы арасындағы байланыс күшті.

Нөлдік гипотезаны α мәнділік деңгейінде тексеру үшін жалпы Спирмен дәрежелі корреляция коэффициентінің H_1 бәсекелес гипотезасы бойынша нөлге теңдігі туралы $p \neq 0$, критикалық нүктені есептеу керек:

$$T_{kp} = t(\alpha, k) \cdot \sqrt{\frac{1 - p^2}{n - 2}} \quad (3)$$

мұндағы n – үлгі өлшемі; r – Спирмен таңдамалы дәрежелік корреляция коэффициенті; $t(\alpha, k)$ – маңыздылық деңгейі α және санына сәйкес Спирмен таралуының критикалық нүктелерінің кестесінен табылған екі жақты критикалық аймақтың критикалық нүктесі. еркіндік дәрежелері $k = n-2$.

Егер $|r| < T_{кр}$ – болса, нөлдік гипотезаны жоққа шығаруға негіз жоқ. Сапалық белгілер арасындағы дәрежелік корреляция маңызды емес. Егер $|r| > T_{кр}$ – болса, нөлдік гипотеза қабылданбайды. Сапалық белгілер арасында маңызды дәрежелік корреляция әлсіз, дегенмен 0-ден жоғары.

Кесте бойынша: $R_t = (0.05) = 0,78$

$T_{кр} < r$ болғандықтан, біз Спирмен дәрежесінің корреляция коэффициенті 0-ге тең деген гипотезаны жоққа шығарамыз. Басқаша айтқанда, дәрежелік корреляция коэффициенті статистикалық маңызды және екі сынақтағы ұпайлар арасындағы дәрежелік корреляция маңызды.

Осы ретпен әр көрсеткіш бойынша корреляциялық көрсеткіштерді есептеп, төмендегі жиынтық кестеге енгіздік:

Кесте – 27 Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын қайта диагностикалаудың корреляциялық көрсеткіштері

Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейі	Корр.бірлік	Мәнділігі
Мотивациялық	0.55	әлсіз байланыс
Танымдық	0.82	дәрежелік корреляция мәнді
Адамгершілік-ерік	0.78	дәрежелік корреляция мәнді
Гностикалық	0.54	әлсіз байланыс
Ұйымдастырушылық	0.78	дәрежелік корреляция мәнді
Өзін-өзі басқару қабілеті	0.52	әлсіз байланыс
Коммуникативті	0.82	дәрежелік корреляция мәнді

Статистикалық талдау нәтижелері көрсеткендей, жүргізілген қалыптастырушы тренингтік бағдарламамыздың тиімділігі жоғары болды деп толықтай айта аламыз.

Кесте – 28 О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалаудың корреляциялық нәтижелері

Құндылықтар	Корр.бірлік	Дәрежелік корреляция мәнділігі
«Процесстік бағдар»	0.92	мәнді
«Нәтижеге бағдарлау»	0.90	мәнді
«Альтруистік бағдар»	0.96	мәнді
«Эгоисттік бағдар»	0	статистикалық – мәнді емес
«Жұмысқа бағдарлану»	0.99	мәнді
«Еркіндік бағдары»	0.86	мәнді
«Билік бағдары»	0	статистикалық – мәнді емес

Статистикалық талдау нәтижелері қалыптастырушы тренингтік бағдарламамыздың тиімділігін толық дәлелдейді.

Кесте – 29 «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің статистикалық өңдеу нәтижелері

№	Деңгейлері	%		Корр.бірлік	Дәрежелік корреляция мәнділігі
		ЭТ дейін	ЭТ кейін		
1	Жоғары	22	38	0.96	мәнді
2	Орташа	53	62	0.88	мәнді
3	Төмен	25	0	-2.8	статистикалық – мәнді емес

Статистикалық талдау нәтижелері жүргізілген қалыптастырушы тренингтік бағдарламамыздың тиімділігі жоғары.

Кесте – 30 Р. Даймонд – К. Роджерстің әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша статистикалық талдау нәтижелері

№	Көрсеткіштері	Корр.бірлік	Дәрежелік корреляция мәнділігі
1	«Бейімделу»	0.96	мәнді
2	«Өзін қабылдауы»	0.92	мәнді
3	«Интерналдылық»	0.62	мәнді
4	«Өзін-өзі басқару»	0.86	мәнді
5	«Эмоциялық жайлылық»	0.98	мәнді
6	«Үстемдікке ұмтылу»	0.72	мәнді

Р. Даймонд – К. Роджерстің әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша статистикалық талдау нәтижелері барлық көрсеткіштер бойынша мәнді. Демек, жүргізілген қалыптастырушы тренингтік бағдарламамыздың тиімділігі жоғары.

Кесте – 31 «Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесінің» статистикалық талдау нәтижелері

№	Деңгейлері	Корр.бірлік	Дәрежелік корреляция мәнділігі
1	педагог-шебер	0.12	әлсіз байланыс
2	шеберліктің жоғары деңгейі	0.34	мәнді
3	массалық деңгей	0.64	мәнді
4	жұмысқа жарамсыз	-2.3	статистикалық – мәнді емес

«Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесінің» статистикалық талдау нәтижелері жүргізілген қалыптастырушы тренингтік бағдарламамыздың тиімділігінің жоғары екендігін көрсетеді.

Кесте 32 – Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалаудың статистикалық талдау нәтижелері

№	Өзін-өзі дамытуға ұмтылу деңгейі	Корр.бірлік	Дәрежелік корреляция мәнділігі
1	Өте төмен	-	-
2	Төмен	-	-
3	Орташадан төмен	-	-
4	Орташа	0.02	әлсіз байланыс
5	Орташадан жоғары	0.42	мәнді
6	Жоғары	0.23	мәнді
7	Өте жоғары	0.001	әлсіз байланыс

Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалаудың статистикалық талдау нәтижелері бойынша қалыптастырушы эксперименттің едәуір тиімділігі болды деп айтуға болады.

Кесте 33 – «Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасының статистикалық талдау нәтижелері

№	Өзін-өзі дамытуға ұмтылу деңгейі	Корр.бірлік	Дәрежелік корреляция мәнділігі
1	Процеске бағдарлану	0.32	мәнді
2	Нәтижеге бағдарлану	0.44	мәнді
3	Альтруизмге бағдарлану	0.002	әлсіз байланыс
4	Эгоизмге бағдарлану	0.02	әлсіз байланыс
5	Еңбекке бағдарлану	0.42	мәнді
6	Бостандыққа бағдарлану	0.43	мәнді
7	Билікке бағдарлану	0.001	әлсіз байланыс
8	Ақшаға бағдарлану	-0.02	мәнсіз

«Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасының статистикалық талдау нәтижелері бойынша қалыптастырушы эксперименттің едәуір тиімділігін айтуға болады.

Кесте 34 – «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасының статистикалық талдау нәтижелері

Көрсеткіштері	Корр.бірлік	Дәрежелік корреляция мәнділігі
Шығармашылық әлеуеті жоғары	0.022	әлсіз байланыс
Қалыпты шығармашылық әлеует	0.44	мәнді
Төмен шығармашылық әлеует	-0.02	мәнсіз

«Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасының статистикалық талдау нәтижелері көрсеткендей, қалыптастырушы эксперименттің едәуір тиімділігі бар.

Жүргізілген талдаулар бойынша жалпы жиынтық кестеге нәтижелерді сипаттағанда, төмендегідей:

Кесте 35 – Жүргізілген әдістемелер бойынша статистикалық талдау қорытындылары бойынша жиынтық кесте

Әдістемелер	Корр.бірлік	Дәрежелік корреляция мәнділігі
Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын қайта диагностикалаудың корреляциялық көрсеткіштері	1 мен 2.5 аралығы	Барлық 7 көрсеткіш бойынша мәнді
О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-кажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалаудың корреляциялық нәтижелері	0.86-1 0	мәнді Тек «эгоистік» және «билік» бағдары бойынша мәнсіз
«Қабілет деңгейін анықтау» тестінің статистикалық өңдеу нәтижелері	0.88-0.99	мәнді
Даймонд – К.Роджерстің әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша статистикалық талдау нәтижелері	0.62-0.96	Барлық 6 көрсеткіш бойынша мәнді
«Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесінің» статистикалық талдау нәтижелері	0.12-0.64	Шебер-педагог деңгейі б/ша – әлсіз байланыс Жоғары және массалық деңгей б/ша – мәнді «жұмысқа жарамсыз» деңгейі б/ша - мәнсіз
Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалаудың статистикалық талдау нәтижелері	0.02-0.42	Орташадан жоғары деңгейлері б/ша едәуір мәнді
«Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасының статистикалық талдау нәтижелері	0.001-0.44	4 көрсеткіш бойынша мәнді, 3 – әлсіз мәнділік, «Ақшаға барларлану» б/ша - мәнсіз
«Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасының статистикалық талдау нәтижелері	0.022-0.44	Едәуір мәнді

Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын қайта диагностикалаудың корреляциялық көрсеткіштері бойынша статистикалық нәтижелер 1 – 2.5 аралығында 7 көрсеткіш бойынша мәнділік аймағын көрсетті. Демек, жүргізілген тәжірибелік жұмыстарымыздың тиімділігін толық дәлелдейді.

О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалаудың корреляциялық нәтижелері бойынша тек «эгоистік» және «билік» бағдары бойынша мәнсіз (0-ден төмен), қалған «оң» құндылықтар бойынша түгелдей 0,86-дан жоғары, яғни мәнділік көрсетті. Бұл нәтижелер де, жүргізілген тәжірибелік жұмыстарымыздың тиімділігін толық дәлелдейді.

«Қабілет деңгейін анықтау» тестінің статистикалық өңдеу нәтижелері бойынша 0.88 – 0.99 аралығы, демек Спирмен критикалық мәндер кестесі бойынша толық мәнділікті дәлелдейді.

Р. Даймонд – К. Роджерстің әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейін зерттеу әдістемесі бойынша статистикалық талдау нәтижелері «шебер-педагог» деңгейі бойынша – әлсіз байланыс (0.12), «жоғары және массалық» деңгей бойынша – мәнді (0.64), «жұмысқа жарамсыз» деңгейі бойынша – мәнсіз (0.12). Бұл көрсеткіштер болашақ мамандардың әлі де әлеуметтік-психологиялық бейімделу деңгейлерінің артуына жұмыс жасау қажеттілігін көрсетеді.

Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін диагностикалаудың статистикалық талдау нәтижелері «орташадан жоғары» деңгейлері бойынша едәуір мәнді (0.42), яғни болашақ мамандарда өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін дамытуда әлеуметтік-психологиялық тренингтердің маңызы зор екенін көрсетеді.

«Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?» сауалнамасының статистикалық талдау нәтижелері 4 көрсеткіш бойынша мәнді (0.44), 3 – әлсіз мәнділік (0.2), «Ақшаға барларлану» б/ша – мәнсіз (0.001). Бұл көрсеткіш ары қарай да әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту жұмыстарын жалғастыруды қажет етеді.

Ал «Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?» сауалнамасының статистикалық талдау нәтижелері бойынша барлық категорияларда көрсеткіштер 0-ден жоғары, статистикалық мәнділігі едәуір (0.22-0.44 аралығы). Яғни, жүргізілген тәжірибелік жұмыстарымыздың тиімділігін толық дәлелдейді. Біз ұйымдастырған әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту жұмыстарын ЖОО-ның оқу үрдісіне енгізуге болатындығын көрсетеді.

Сонымен, бақылау кезеңінде жоспарланған іс-әрекеттердің орындалуында:

– эксперименттік және бақылау тобы білімгерлерінің педагогикалық қабілеттерінің қалыптасқандығының жоғары, орта, төмен деңгейлері анықталды;

– тәжірибелі-эксперименттік жұмыс нәтижелері сандық және сапалық талдау арқылы жүзеге асырылды.

Сонымен, осы тараушадағы эксперимент нәтижесі көрсеткендей, жоғарыдағы суреттер мен кестелердегі мәліметтер эксперимент тобында біршама өзгерістердің болғандығын сипаттайды. Оқыту үрдісіне енгізілген

кешенді бағдарлама жоспарына сәйкес психодиагностикалық, психологиялық, педагогикалық және әдістемелік жұмыстар мен іс-шаралар өз тиімділігін дәлелдеп, зерттеу мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік бере алды.

Әлеуметтік – психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту бойынша анықтау экспериментін жүргізудің *негізінде мынадай тұжырым жасалды:*

– Жалпы біздің зерттеу объектіміз болған білімгерлер туралы айтсақ, көптеген зерттеушілер жастық кезеңді психологиялық және педагогикалық теориялардағы ең күрделі және қарама-қайшылықты шытырман кезең деп санайды. Бұл біріншіден осы жас кезеңіндегі білімгерлердің өзіне тән физиологиялық, психологиялық өзгерістерге байланысты болса, ал екінші жағынан оны қоршаған сыртқы әлеуметтік ортамен қарым-қатынастағы өзгерістер мен құбылыстарға байланысты сипатталады. Орыс ғалымы Д.Б. Элькониннің гипотезасы бойынша, жасөспірімдік шақ пен ересектік кезеңнің аралығында тұрған осынау «жастық шақ» өзінің мәдени-тарихи формасы мен даму тетіктерін толығымен таба алмады, нәтижесінде осы кезең зерттеу үшін ерекше қиындық тудырады. Дегенмен, осы кезең тұлға үшін, оның тұлғалық дамуы мен қоғамда өзін-өзі қалыптастыруы үшін аса үлкен маңызға ие.

– Сондықтан, ЖОО-ның оқыту жүйесінде әлеуметтік – психологиялық тренинг білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту үшін заманауи білім беру бағдарламаларына, психологиялық-педагогикалық диагностикалық әдістер мен инновациялық әдіс-тәсілдерді тиімді қолдануымен байланысты болады;

– Әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламасы арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуда заманауи технологиялардың жаңа мүмкіндіктерін қарастыру қажет.

– ЖОО-да заманауи оқыту жүйесінде әлеуметтік-психологиялық тренингтерді кеңінен пайдалану арқылы білімгерлердің рефлексиясын және педагогикалық қабілеттерді дамыту қажет.

Жалпы, қорыта айтқанда, зерттеу жұмысымыздың негізгі болжамы дәлелденді. Педагогикалық қабілеттерді дамытудағы әлеуметтік-психологиялық тренинг мүмкіндіктерін теориялық негіздеу, білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің негізгі параметрлік сипаттамаларын нақтылау, педагогикалық қабілеттердің білім алушылардың интегралды даралық қасиеттерімен байланысын анықтау, білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту үшін әлеуметтік-психологиялық тренинг бойынша тапсырмалар кешенін әзірлеу, оны эксперименттік тексеру, педагогикалық қабілеттердің құрамдас бөліктерінің детерминанттарын білімгерлердің жеке қасиеттерімен анықтау арқылы әлеуметтік-психологиялық тренингпен білім алушылардың педагогикалық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік туындайды.

3 ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ БІЛІМгерлердің ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖҰМУЫСТАРЫНЫҢ МАЗМУНЫ МЕН ЖҰЙЕСІ

3.1 Әлеуметтік-психологиялық тренингті пайдалана отырып білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамудың құрылымдық-мазмұндық моделі

Адамзаттың ақпараттық өркениетке тез енуі, соған байланысты білімгерлердің жеке басына кәсіби талаптар күшейтіледі, бұл педагогикалық шығармашылық стилі мен даралығын қалыптастыруды, педагогикалық процесті басқаруы мен дағдыларын дамудың жағдай жасауды белсендіреді.

Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамуды мәселелерін зерттей келе аталған мәселенің әрі қарай жетілдіруді және педагогикалық үрдіске енгізуді қажет ететіндігіне көз жеткізілді.

Осы орайда, білім алушылардың педагогикалық қабілеттерін дамудың құрылымдық-мазмұндық моделі құрастырылды (сурет 18).

ЖББ жүйесіне қатысты психологиялық, педагогикалық және философиялық ғылыми еңбектерге жасалған тұжырымдамалық талдаулар негізінде педагогикалық қабілеттерді дамудың мақсаты, мазмұны, қағидалары мен тәсілдері, ұйымдастырылуы мен нәтижелері анықталып, белгіленген құрылымдық-мазмұндық модель негізінде жүзеге асырылады.

Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамуды үрдісін модельдеу С.И. Архангельский, В.И. Загвязинский, Б.С. Гершунский еңбектерінде ұсынылған модельдеу теориясына сүйене отырып жүргізілді.

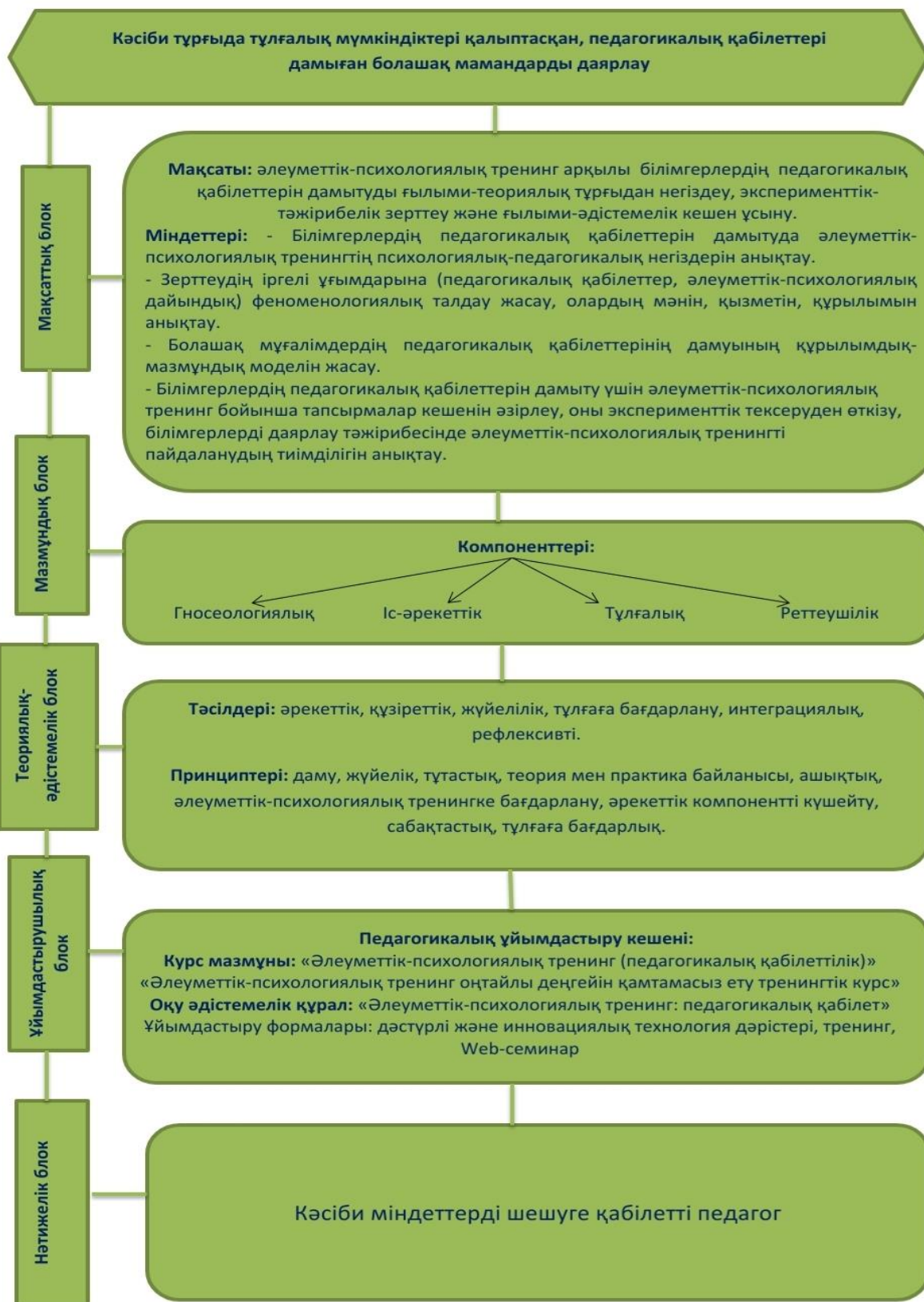
Модельде мақсатты, мазмұндық, ұйымдастырушы, әдістемелік, нәтижелі блоктарын бөліп көрсету бізге білім алушылардың педагогикалық қабілеттерін дамуды ерекшеліктерінің мақсатты процесін нақты көрсетуге, осы үрдістің ұйымдастырылуын ашуға, оның элементтері арасындағы тұрақты өзара әрекеттесуді қарастыруға мүмкіндік берді.

Мақсаттық блокта кәсіби міндеттерді шешуге қабілетті педагогке қол жеткізу процесінде білімгер мен оқытушының позициялары мен функционалдық рөлдері анықталады.

Мазмұндық блокта педагогикалық қабілеттердің компоненттері (гносиологиялық, іс-әрекеттік, тұлғалық, реттеушілік) қарастырылады.

Теориялық-әдіснамалық блок білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамуды ерекшеліктерін ұйымдастырудың және жүзеге асыру қағидаларын көрсетеді.

Ұйымдастырушылық блогқа педагогикалық қабілеттерді дамудың бағытталған базалық зерттеу мамандығының оқу бағдарламасының мазмұны қарастырылады. Сондай-ақ, бұл блокта білім беру қызметінің формалары мен әдістері жүйесі қолданылған.

Сурет – 18 Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі

Нәтижелік блок кәсіби міндеттерді шешуге қабілетті педагог дайындығының тәжірибесін қамтиды.

Жоғарыда аталған құрылымдық блоктар көрсетілген модельдің білімгерлердің әлеуметтік-психологиялық тренинг негізінде педагогикалық қабілеттерді дамытуда практикалық іс-әрекет түрлерінің кеңеюін көрсетеді.

Практикалық іс-әрекетті негізге ала отырып, педагогикалық оқу орындарының жұмыс тәжірибесі оқу процесін жандандыруға ықпал ететін жаңа әдістермен, формалармен және құралдармен байытылғанын байқаймыз. Жаңа формалардың ішінде қазіргі уақытта оқу процесінде жиі қолданылатын әлеуметтік-психологиялық тренингті атап өткен жөн.

Оқыту теориясы мен практикасын талдау барысында әлеуметтік-психологиялық тренинг әдісімен оқытуды зерттеуде Н.Н. Богомолова, Р. Бакли, Ю.Н. Емельянов, Ю.М. Жуков, В.П. Захарова, Е. Мелибруда, Л.А. Петровская, А.С. Прутченков, Е.В. Руденский, К. Рудестам, С. Стоун, Ж.Ы. Намазбаева, З.Б. Мадалиева, Н.Қ. Тоқсанбаева, М.А. Еркінбекова, А.А. Илиясова және басқалары елеулі үлес қосқанын көрсетеді, олардың еңбектерінде жеке пәндерді оқытуда әлеуметтік-психологиялық тренингті қолданудың әртүрлі аспектілері қарастырылады.

Әлеуметтік-психологиялық тренингтің мақсаты – жеке тұлғаның қарым-қатынас дайындығын дамыту. Әлеуметтік-психологиялық тренинг жеке өзгерістерге серпін бере алады, ол кейіннен шынайы өмірде және адам әрекетінде көрінуі мүмкін. Тренингтің бұл түрі адамға сенімді, табысты, бейімделгіш, шығармашылық, қарым-қатынастың әртүрлі жағдайларында психологиялық тұрақты, қызығушылық таныту, әлеуметтік батыл болуға мүмкіндіктер жасайды.

Әлеуметтік-психологиялық тренингтің ілеспе әсерлері бар, олар әлеуметтік-психологиялық әрекетке деген көзқарасты дамыту, қарым-қатынас серіктестеріне гуманистік көзқарасты дамыту, қарым-қатынасты тәуелсіз құндылық ретінде түсіну, сонымен қатар психотерапевтік типтегі бірқатар әсерлер. Әлеуметтік-психологиялық тренинг әдісі әртүрлі жыныс, жас, кәсіби және әлеуметтік топтармен жұмыс істеуге қолайлы.

ӘПТ мақсаты болашақ педагогтарға қажетті тиімді қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру болып табылады, мұнда кәсіби қызметті орындауда анықтаушы фактор басқа адамдармен өзара әрекеттесу болып табылады.

Білімгерлердің педагогикалық қабілетілігін дамытуға оқытудағы әлеуметтік-психологиялық тренингтің мүмкіндіктерін қарастыра отырып, маман даярлау тәжірибесінде оны қолдану әдістері мен механизмдердің жеткіліксіз дамуына байланысты жеке компонент ретінде қолданылатындығын атап өткен жөн. Сондықтан әлеуметтік-психологиялық тренингті оқу процесіне енгізуге ықпал ететін, оның педагогты даярлау үшін пайдалануға мүмкіндік беретін оқытудың инновациялық жүйесі қажет.

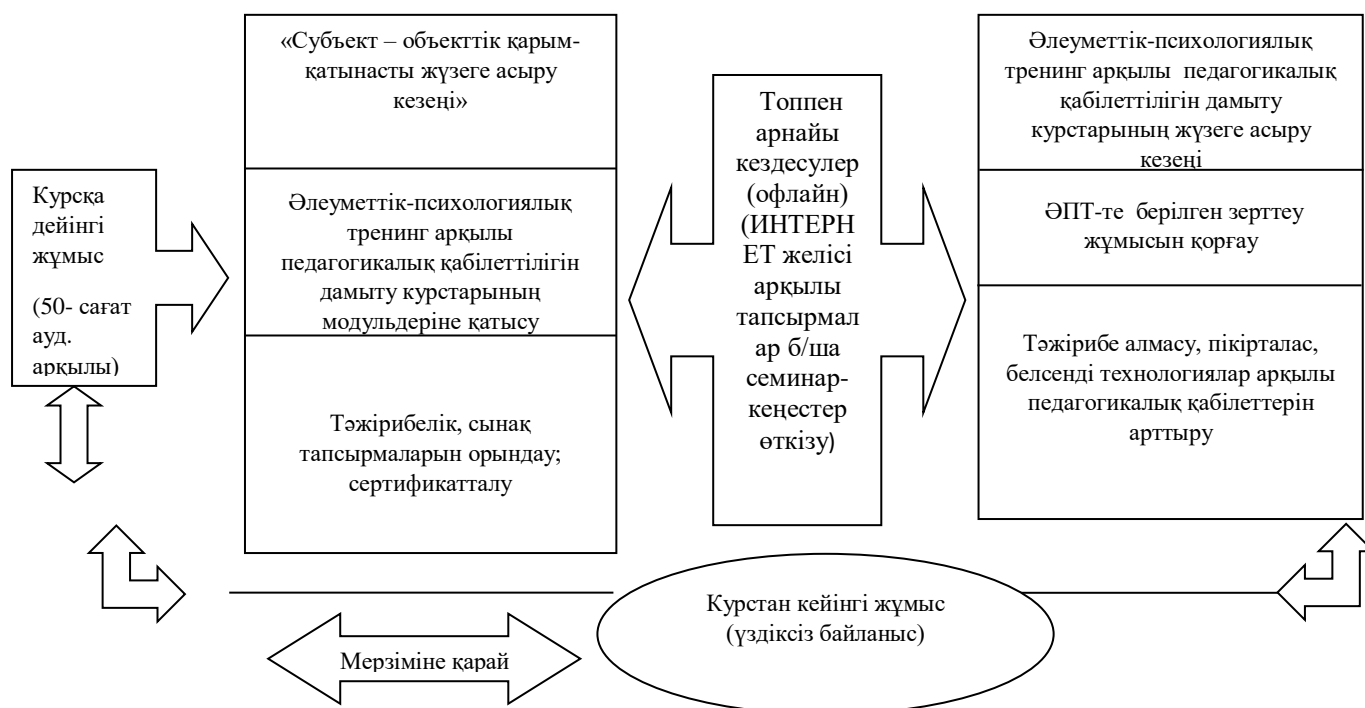
Әлеуметтік-психологиялық тренинг (термин неміс ғалымы М. Форвергпен категориялық аппаратқа енгізілген) арнайы әзірленген

әрекеттер арқылы белсенді түрде білім, білік, дағдыларды белсенді түрде тиісті әлеуметтік көзқарастарды қалыптастыруды қамтиды.

Ал кеңейтілген мағынасында, әлеуметтік-психологиялық тренинг қызмет, өзіндік даму, қарым-қатынас саласындағы дағды, білімдер мен әдістерді оқытудың өзіндік формаларын қолдана отырып, топтық жұмыстың белсенді әдістеріне негізделген психологиялық әсер ету тәжірибесі ретінде түсіндіріледі.

Ерекше белгілер бойынша әлеуметтік-психологиялық тренингтің тиімділігінің негізгі принциптері ретінде еріктілікті, позициялардың теңдігін және әр адамның жеке өлшемдерін тануды, эмоциялық тәуекелді, рөлдік тактиканың икемділігін және т. б. атап өткен жөн. Әлеуметтік-психологиялық тренингтің көрсетілген қағидаттарын сақтау, бір жағынан, белсенді ұстанымды (іс – әрекетке қатысу), әріптестікті (тұлғаның құндылығын тану), мінез-құлықты объективтендіруді (жұмысқа объективті деңгейде қатысу) және зерттеу бағыттылығын (проблемаларды шешуді өз бетінше іздеу), ал екінші жағынан – сабақ өткізудің оңтайлы тактикасын тандауды көздейтін екі бірдей міндетті шешуге мүмкіндік береді.

Біздің ойымызша, білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға ең нәтижелі нұсқа - оларға бағытталған топтар, оны қатысушыларға орталықтандыру, бірлескен жауапкершілікті сақтау және т.б., әлеуметтік-психологиялық тренинг мүмкіндіктерін барынша тиімді жүзеге асыруды қамтамасыз ететін модель құру.

Сурет 19 – Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің білімгерлерінің әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы педагогикалық қабілеттілігін дамыту курстарының екі сессиялы моделі

Сонымен қатар, білім алушылар тобының жұмыс үрдісінде тек оқыту мақсаты емес, білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы тәрбиелеу мақсаты орындалуы мүмкін. Әлеуметтік-психологиялық тренинг адамның көзқарасын, оның құндылықтарын, мотивтері мен мінез-құлық нормаларын түзетуге бай әдістемелік құралы. Мысалы, адам санасына әсер ететін мықты әдіс – бұл топтық дискуссия әдісі, онда топтағы қатысушылар өзекті деп тапқан мәселелерді талқылайды. Әлеуметтік-психологиялық тренингке қатысушылардың жетекшісі ерекше рөл ойнайды ол тәрбиеші де тәлімгер ретінде де болады. Ұсынылған материал білімгерлер үшін де, тренингке қатысушыларға да маңызды педагогикалық қарым-қатынаста негізгі әдіс құралы болады. Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға арналған бұл әлеуметтік-психологиялық тренинг курстың құрылымы бес негізгі тақырыптық блоктан тұрады: (1) вебральді және вербальді емес мінез-құлық, (2) өзара әрекеттесуді басқару, (3) топ алдында сөйлеу, (4) педагогикалық әңгімелесу, (5) топтық талқылау. Тақырыптық блоктардың әрқайсысы педагогикалық қабілеттің жеке бағыттары мен аспектілерін ашады, олардың ғылыми салада жетекші дайындауда үлкен үлес тигізеді.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг барысында игерілген білімгерлердің педагогикалық қабілетілігін дамыту дағдылары, әлеуметтік өзара әрекеттесудің әртүрлі жағдайларында кеңінен қолданыла алады. Осындай жағдайлардың негізгі түрлері:

I. Жағдайлардың бірінші блогы педагогикалық қабілетілігін дамыту мазмұнымен байланысты. Жағдайлардың бұл түріне мыналар жатады: аудитория алдында сөйлеу, топтық дискуссия, жай қатысушы болып жұмыс жасау, адамдармен сөйлесіп тіл табысуы. топтық талқылау, топта қарапайым қатысушы ретінде жұмыс істеу, бір

II. Жағдайлардың екінші блогында қатысушылардың мәртебесі қарастырылған. Бұл жерде бірдей беделдегі қатысушылардың педагогикалық қабілеттерін дамыту.

Талассыз, әр жағдайлардың түрлері мен оған сәйкес тиімді мінез-құлық, қасиеттер мен дағдылар жиынтығын анықтайтын бірқатар белгілер де бар. Алайда соған қарамастан жоғарыда аталған белгілер ғылым саласында білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға дайындауда іргелі және маңызды рөл атқарады.

Мұнда оқытудың мазмұны мен формасы болашақ мұғалімдердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға бағытталған және бұл форматта білім беру нәтижесі көрсетілуі керек, яғни білімгер оқу процесі аяқталғаннан кейін білуге, түсінуге, әрекет етуге қабілетті болуы қажет. Тиісінше, білімгерлердің педагогикалық нышандарын (оқыту нәтижесінде де) анықтау үшін, сондай-ақ оларды объективті бағалау үшін білім беру процесінің нысаны мен бағалау құралдары қажет.

Сурет 20 – Әлеуметтік-психологиялық тренинг жүйесі

Әлеуметтік-психологиялық тренинг кейбір жағдайларда тұлғаның өзгеруіне ықпал етеді. Өзін-өзі тану қарым-қатынас проблемаларының себептерін түсіну динамикасына ықпал етеді, жеке даму процестерін жанама және мазмұндау арқылы қарым-қатынаста үйлесімділік жасайды. Әлеуметтік-психологиялық тренинг кезінде келесі жағдайларға дайын болу керек. Оларға мыналар жатады: ашу, қаттылық, дөрекілік, өзімшілдік; қатысудың болмауы; қажетсіз күлкі; мотивацияның болмауы; шыдамсыздық немесе «сөйлегісі келмеу»; қажетсіз әңгімелерге араласу; тыныштық пен мазасыздық; жеңілтектік және т.б.

Жетекшілер, жаттықтырушылар, ұйымдастырушылар және жүргізушілер келесі міндеттерге жауапты.

– білімгерлердің әлеуметтік-психологиялық тренинг кезінде алған педагогикалық дағдыларын дамыту;

– қатысушылардың әлеуметтік-психологиялық құрамы мен білімін жетілдіру;

– тренингке қатысушылардың белсенді позициясын қалыптастыру және арттыру;

– айналасындағы адамдардың өміріне елеулі өзгерістер енгізу мүмкіндіктерін дамыту;

– өзін және басқаларды толық тану;

– жеке тұлғаның құндылықтарын ашу, оның білімін арттыру, бәсекелестіктің жойылуына ықпал ету.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг технологиясы – өзін тануға, өзін-өзі реттеуге, қарым-қатынас пен кәсіби дағдыларды дамытуға бағытталған психотерапиялық және тәрбиелік әдістердің жиынтығы. Оқыту жұмысының

мақсаттарының кеңдігі мен әртүрлілігін, сондай-ақ қолданылатын әдіс-тәсілдерді ескере отырып, оқыту түрлерін анықтау қажет болады. Әлеуметтік-психологиялық тренинг өзін-өзі реттеу, тұлғаны дамыту мен тәрбиелік тренингтер психологиялық дайындықтың негізгі түрі болып табылады.

Тұжырымдама. Жоғарыдағы жүргізілген жұмыстар бірнеше қорытынды жасауға жол береді:

– Сонымен білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуда әлеуметтік-психологиялық тренингтің психологиялық-педагогикалық негіздері психологиялық-педагогикалық өзара іс-әрекетті ұйымдастырумен білім алушылардың оқу мазмұнына саналы қатынасын, олардың іс-әрекеті мен өзін-өзі ұстауына жауапкершілікпен қарауын көрсетті;

– Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың тиімділігі оларды әлеуметтік-психологиялық тренинг әдісімен кәсіби даярлау процесін мақсатты ұйымдастырумен анықтады;

– әдіснамалық қағидалар, педагогикалық-психологиялық негіздер болашақ мамандардың педагогикалық қабілеттерін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделінің логикалық схемасын құрады;

– әлеуметтік-психологиялық тренинг барысында игерілген білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың маңызды жеке психологиялық мазмұны басқаны қарым-қатынас субъектісі ретінде түсінудің маңызды психологиялық ерекшеліктерін анықтады;

– басқаға маңызды тұлғаның қасиетін түсінудің психологиялық ерекшеліктері /түсінік деңгейінде/ тұлғаның индивидуалды ерекшеліктері сипатына тәуелді белгілі дәрежеде ықпал етеді;

– әр тұлға үшін үш көрсеткішті – өзіндік баға, айналасындағылар бағасы мен күтілетін бағаны-тұлға «кеңістігіндегі» үш координат ретінде қарастыруға болады;

– қарым-қатынас пәні басқа адам болады – қатарлас құрбысы, онымен жекелік қарым-қатынасты құру және тұрақтандыру мазмұны болып табылады;

– әлеуметтік-психологиялық тренинг барысында игерілген білімгерлердің педагогикалық қабілетілігін дамытудың түрлі формалары игерілетін ары қарайғы процесте тұлғалық, бағдарлы қарым-қатынас формаларының елеулі өсуін негіздейді.

Жоғарыда жасалынған сипаттамалар әлеуметтік-психологиялық тренинг барысында игерілген білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің дамуын қамтамасыз ететін ең тиімді жағдайларды анықтауға, сонымен қатар білімгердің үйлесімді дамуына ықпал ететін педагогикалық қабілеттіліктің дамуында жетекші рөлін көрсетеді.

3.2 Білімгерлерді оқу-әдістемелік тұрғыдан әлеуметтік-психологиялық тренингпен педагогикалық қабілеттерін дамыту жұмыстарын ұйымдастыру

Қоғам дамуының маңызды саласы–білім беру жүйесі. Қазіргі уақытта ұлттық педагогикалық білім беру жүйесі өзгерістерге ұшырауда оның негізгі

мәні білімгерлердің кәсіби стандартында көрсетілген заманауи талаптарға сәйкес оларды кәсіби даярлауды жүзеге асыру болып табылады. Қазақстандық педагогикалық білім беруді модернизациялаудың негізгі нәтижесі - білім беру бағдарламаларының нәтижелерін арттыру.

Бүгінгі таңда әлеуметтік-психологиялық тренингтерді жүргізудің көптеген тәсілдері бар. Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға әлеуметтік-психологиялық тренингінің бағдарламасында және осы жұмыста толығымен қарастырылған. Ұсынылған тренинг бағдарламасы келесі бағыттарға педагогикалық қабілеттілікті арттыру, тиімді өзара әрекеттесу үшін қажетті білім мен қарым-қатынас дағдыларын дамытуға бағытталған. Әлеуметтік-психологиялық тренинг барысында оған қатысушы білімгерлер педагогикалық қабілетілігін дамытуға әртүрлі жағдайларында: білімгерлердің алдында сөйлеу, олармен әңгіме, жұмыс кеңесі және т. б. жағдайларда орынды болатын қарым-қатынастың белгілі бір құралдарын (техникалары мен тәсілдерін) меңгереді.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг адамдардың белсенді әлеуметтік дайындығына негізделген. Ұсынылып отырған тренинг 20-50 сағатты құрайтын аудиториялық жұмысқа арналған және ол қолданбалы оқу курсына құрайды. Бұл курсқа қатысу үшін арнайы дайындық қажет емес. Курс топта сенім мен ынтымақтастық атмосферасын құрудың әдістемелік принципіне, әр адамға сырттан «өзін-өзі бақылауға» мүмкіндік беретін «айналар» жүйесіне негізделген. Тәрбиенің белсенді әлеуметтік-психологиялық формаларының бір түрі педагогикалық қарым-қатынасы негізінде оқыту болып табылады.

Дәстүрлі дәрістерден айырмашылығы, ол тыңдаушылардан айтарлықтай эмоциялық және зияткерлік шығындарды талап етеді, өйткені ол жаңа білім алуға ғана емес, сонымен қатар мінез-құлық формаларын өзгертуге, білімгерлердің өзара әрекеттесудің жаңа дағдылары мен формаларын дамытуға бағытталған. Оқытудың осы түрінің басты ерекшелігі білімгерлердің процеске жоғары қызығушылығының болуы. Бұл талдау мен түзетуге арналған материал негізінен топ мүшелерінің нақты өзін ұстай алуына байланысты болады. Дидактикалық материалдың көп бөлігі білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға топтық дискуссиялар, ойындар, психогимнастикалық процедуралар және жаттығулар болып табылады. Ойын түрінде топта тиімді өзара әрекеттесуге әсерін тигізетін барлық факторлар кіреді. Топтағы жұмысты тиімді орындау үшін білімгерлердің педагогикалық қабілетілігін дамытуға келесі негізгі қағидаларды сақтау керек:

– *Белсенділік принципі* тренингке білімгерлердің белсенді болуға, топтық жұмыс барысында туындайтын барлық оқиғаларға, рәсімдерге, жағдайларға қатыса отырып, белсенді болуға ұмтылысын білдіреді.

– *«Қазір және осы жерде» принципі* деген ол білімгерлердің дәл сол кездегі сол жердегі өзекті іс-әрекетке талдау жасауы. Топтық жұмыс барысында ең қажеттісі – қатысушылардың әртүрлі іс-әрекетінің мүмкіндігінше кең спектрін көрсетуі. Осылайша, кез-келген ситуациялық іс-әрекет формалары құндылыққа ие болады және материалды талдауға, түзетуге септігін тигізеді.

– *Шыншылдық принципі.* Білімгерлердің айтқаны оның сезіміне сәйкес келуі керек.

– *Дұрыстық принципі.* Бұл қағида топта сенім мен ізгілік атмосферасын құруға және нәтижесінде басқаруға ықпал етеді.

Ұсынылған курстың міндеті білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға өзара әрекеттестіктің әлеуметтік-психологиялық сипатын көруге үйрету, білімгердің қажетті қарым-қатынас дағдыларын дамыту болып табылады. Топтың жұмыс процесінде іс-әрекеттің әртүрлі стратегиялары мен тактикаларын оқыту, өзара әрекеттесу, әртүрлі жағдайларда олардың тиімділігін көрсетіп саналы түрде (өздігінен, импульсивті емес) іс-әрекеттің тиісті жолдарын таңдауға үйрету іске асырылды.

Оқытудың ұйымдастырушылық және дайындық кезеңі ұйымдастыру-техникалық және ұйымдастыру-психологиялық мәселелерді шешуді қамтиды. Бірінші аспект, атап айтқанда, сабақтарды өткізуге арналған аудиторияларды дайындау мен жабдықтауды қамтиды.

Ұйымдастыру-психологиялық жұмысының ең маңызды элементі топты меңгеру болып табылады. Мұнда келесі принциптерді сақтау маңызды:

1. Топтағы қатысушыларды таңдау принципі.
2. Қос айна принципі (топта психологиялық ерекшеліктері бойынша бір-біріне ұқсайтын да, айырмашылығы барлар да таңдалады).
3. Топ мүшелерін жасына, кәсіби ерекшеліктеріне және әлеуметтік жағдайына қарай теңестіру принципі.
4. Топтың гетерогенді құрамының принципі (жаттығу тобында ерлер мен әйелдер өкілдері болуы керек, олардың саны шамамен бірдей болуы керек).
5. Тренингке қатысушылардың оңтайлы саны принципі (12 адам).

Психологиялық дайындық іс-әрекеттің әртүрлі аспектілерінің тиімділігін арттыруға бағытталғандықтан, іс-әрекетті талдаудың өзі оны теориялық тұрғыдан қарастыруға және жіктеуге дңгек болады. Оның ең негізгі құрамдас бөлігі шешім қабылдау, оларды дайындау, қабылдау, жүзеге асыру және орындалуын бақылау процесінде орын алатын коммуникация болып табылады. Бұл компоненттердің тиімділігін арттыру нақты жағдай мен шарттарға байланысты бір немесе басқа компонентті шешудің әртүрлі кезеңдерінде жалпы қызметті оңтайландыратын нақты ресурс болып табылады.

Психологиялық тренинг барысында қолданатын жаттығулардың, тәсілдер мен әдістердің түрлі болып келуіне қарамастан, бірнеше басты оқыту әдістерін бөліп көрсету орынды. Оларға дәстүрлі түрде топтық дискуссиялар мен жағдаяттық рөлдік ойындар жатады. Біз өз әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламамызда келесі әдістерді пайдаландық.

Топтық пікірталас. Әлеуметтік-психологиялық тренингтегі топтық дискуссия – қарым-қатынас процесінде тікелей топ мүшелерінің пікірлерін, көзқарастарын және ұстанымдарын нақтылап анықтауға мүмкіндік беретін мәселені бірлесіп талқылау. ЭПТ-те топтық пікірталас қатысушыларға мәселені әртүрлі қырынан көру мүмкіндігін беру үшін де пайдаланылуы мүмкін (бұл өзара позицияларды нақтылайды, бұл фасилитатордың және топтың басқа

мүшелерінің жаңа ақпаратты меңгеруіне қарсылықты азайтады) және дара тәжірибені талқылау арқылы топтық талдау әдісі ретінде (бұл қатысушылардың өзін топта ашылуына жағдай жасайды және топтың бірігуін нығайтады). Топтың пікірталас нысандарын әртүрлі негіздер бойынша жіктеуге болады. Құрылымдық пікірталаста талқылау тақырыптары белгіленеді, кейде олардың ұйымдастырылу реті нақты реттеледі. Құрылымсыз пікірталастарда жетекші пассивті рөл атқарады, тақырып ерікті түрде таңдалады, талқылау уақыты формальді түрде шектелмейді. Сонымен қатар, курстың барлық қатысушылары үшін маңызды мәселелерді талқылайтын тақырыптық пікірталас болады; өмірбаяндық, өткен тәжірибеге бағытталған; өзара әрекеттестік, оның материалы – топ мүшелері арасындағы қарым-қатынастың құрылымы мен мазмұны болып табылады. Пікірталас әдістері элеуметтік-психологиялық тренингке қатысушылардың жұмысы өмір тәжірибесінен түрлі жағдайларды талдауда, жетекші ұсынған адамдардың өзара байланыстың күрделі жағдайларын талдауда қолданылады.

Ойын. Ойын әдістеріне дидактикалық, шығармашылық, ұйымдастырушылық-белсенділік, ситуациялық-рөлдік, модельдеу және іскерлік ойындар жатады. Оқыту барысында ойын әдістерін қолдану, зерттеушілердің ойынша, өте өнімді. Топтық жұмыстың бірінші кезеңінде ойындар қатысушылардың тұйықтығы мен қобалжуын жеңу тәсілі, психологиялық қорғанысты ауыртпалықсыз жоюдың негізі ретінде пайдалы. Көбінде ойындар диагностикалық және өзін-өзі диагностикалау құралдары болып табылады, олар қарым-қатынас мәселелерін және күрделі психологиялық проблемаларды жұмсақ және жеңіл анықтауға мүмкіндік береді. Ойын арқылы оқу үрдісі белсендендіріледі, жаңа мінез-құлық дағдылары, вербальді және вербальді емес қарым-қатынас дағдылары бекітіледі, тұлғааралық оңтайлы қарым-қатынас жасау тәсілі меңгеріледі.

Әлеуметтік сананы дамытуға бағытталған әдістер басқа адамдарды, өзін және топты түсіну, түсіну және бағалау қабілетін дамытады. Курс барысында арнайы әзірленген жаттығулардың көмегімен қатысушылар басқалардың оларды қалай қабылдайтыны туралы вербальді және вербальді емес ақпаратты алады. Олар қабылдау объектісін терең ой елегінен өткізу, мағыналық және бағалаушылық түсіндіру дағдыларын меңгереді.

Денеге бағытталған психотерапия әдістері біршама ерекшеленеді. Олардың негізін қалаушы В.Рейх болып табылады және бүгінде қолданбалы психологтар – жетекші топтар терапияның бұл түріне көбірек айналысуда. Мұндағы үш негізгі кіші техникалар тобын бөліп көрсетеді: дене құрылым бойынша жұмыс, сенсорлық сана және жүйке релаксациясы, шығыс әдістері (хатха-йога, айкидо, тайчи).

Медитация әдістерін жаттығу әдістеріне де жатқызуға болады, өйткені олар ең алдымен физикалық және сенсорлық релаксацияны, шамадан тыс психикалық стресспен және стрестік жағдайлардан арылуды, автоматтандырылған ұсыныстарды және өзін-өзі реттеу әдістерін үйретеді. Бірақ бірінші кезеңде медитация әдістері гетеросугрессия түрінде ұсынылады.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламасының сәттілігі басқа факторлармен де анықталады, оларды келесідей көрсетуге болады:

1.Тренингтің мотивациясы қатысушылардың мотивациясын ескере отырып, жаңа идеяларды іздеудегі дербестікке қол жеткізетіндей етіп көрсетілуі керек. Яғни, білімгер білімге деген жеке қажеттілігін өз көзімен көргенде оқудың белсенді қатысушысы болады.

2.Тәжірибе. Тренинг бағдарламасы қатысушылардың бұрынғы тәжірибесін және нақты жағдайлармен байланысын пайдалана отырып, бар білімдеріне құрылуы керек [61, б.71].

3.Тренинг сабақтарының мақсаты – мәселе туралы көбірек ақпарат беру емес, қатысушылар сессияның мазмұнына қатысты өз мақсаттарын, күтулерін анықтайтындай, ақпаратты сыни тұрғыдан қабылдайтындай, тәуелсіз шешімдер мен нақты шешімдерге назар аударатындай атмосфераны құруға тапсырмалар берілуі керек.

4.Сәттілік орнату. Тренинг элементтерін жоспарлау табысқа, тұлғалық өсуге, алға қойған мақсаттарға жетуге және жетістіктің алыс перспективасын көре білуге ықпал етуі керек. Тренинг сабақтарының тиімділігінің маңызды шарты – қатысушылардың жетістіктері мен жетістіктерін адекватты бағалау, бір-бірімен салыстырудың болмауы, эмоциялық қолдау.

5.Жаттықтырушының рөлі. Дәстүрлі оқыту кезінде оқытушы мен жаттықтырушы рөлдері мүлде бөлек. Тренер білімгерлер үшін «тексерілген ақпаратты» жеткізуші болып табылады, ал оның міндеті – топты бақылау, белсенділікке тиімді жағдай жасау және білімгерлерді ары қарай ойлауға ынталандыратын сұрақтар қою. Ол топқа мәселені шешудің жалғыз жолын жүктемейді, тәжірибе жинақтауға және проблемалық жағдайлардан шығудың әртүрлі жолдарын табуға бағытталған.

6.Жаттығу. Әрбір адамға жаңа білім мен дағдыларды тәжірибеде қолдану және әртүрлі әлеуметтік рөлдерді тиімді орындау үшін қажет. Сондықтан оқу жұмысының әдістері сабақта талқыланатын немесе ойналатын нәрселерде тәжірибе жасау мүмкіндігін қарастырады.

7.Сонымен қатар, тренинг жаттығулары кезінде әр қатысушы әртүрлі рөлдерді атқара алады: белсенді қатысу, бақылаушы немесе сарапшы болу. Білімгердің сабақ барысында имитацияланған жағдайда алған тәжірибесі өмірде дұрыс мінез-құлық стилін таңдауға көмектеседі.

8.Қолайлы оқу ортасы. Тренинг сабақтары кезіндегі тұлғааралық өзара әрекеттестіктің тиімділігі ортаның бейресмилігімен, сессияның достық атмосферасымен, әрбір қатысушының қауіпсіздік сезімін тудыруымен қамтамасыз етіледі.

Жоғарыда көрсетілген принциптер мен факторларды ескере отырып, әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламасын құрастырдық. Бұл оқыту бағдарламасының мақсаты – әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту.

Мақсатқа жету келесі міндеттерді жүзеге асыру арқылы іске асады:

- білімгерлердің зерттеушілік рухын, өз рөлімен тәжірибе жасауға дайындығын қалыптастыру;
- тұлғааралық қарым-қатынаста шынайылықты дамыту;
- білімгерлердің басқалармен бірігіп, өзара тәуелді қарым-қатынаста өзін-өзі ұстау қабілетін дамыту;
- басқалардың әрқайсысының мінез-құлқын қалай қабылдайтыны туралы ақпарат алумен байланысты қатысушылардың өзіндік санасын кеңейту;
- тұлғааралық салада диагностикалық дағдыларды, сонымен қатар топ ішілік және топ аралық процестерге сәтті араласу қабілетін дамыту;
- тұлғааралық қарым-қатынастардың тиімдірек және қанағаттанарлық болуына қол жеткізу үшін жеке тұлғаның өз мінез-құлқын талдау қабілетін дамыту.

Бұл міндеттердің барлығын біртұтас кешен ретінде қарастыру керек, өйткені білімгер тұлғасына тұтас әсер ету ғана тұрақты өзгерістерге немесе белгілі бір психологиялық құбылыстардың қалыптасуына әкеледі.

Сабақ саны – 12, кездесу жиілігі аптасына 3 рет, әр сабақтың ұзақтығы 1,5 – 2 сағат.

Бағдарлама үш кезеңде жүзеге асырылды:

1.Бағытталушы (2 сабақ). Бұл кезеңде оқыту тобындағы жұмыс ережелерімен таныстырылады, сабаққа деген қызығушылықты тудыру, топты біріктіруге бағытталған қарапайым жаттығулар орындалады.

2.Дамытушы (8 сабақ). Бұл кезең қарым-қатынас құзыреттілік құрылымына кіретін негізгі қасиеттерді: тұлғааралық қарым-қатынастағы шынайылық, басқалармен өзін ұстай білу, тұлғааралық саладағы диагностикалық дағдылар, өзінің мінез-құлқын талдау қабілетін дамытуға бағытталған.

3.Бекіту (2 сабақ). Қатысушылар үшін де, жаттықтырушы үшін де атқарылған жұмыстар бойынша қорытындылау, кері байланыс алу.

Сабақтардың құрылымы келесідей анықталады:

1.Кіріспе бөлім сабаққа деген қызығушылықты арттыруға, жағымды эмоциялық фон жасауға бағытталған. Ритуал таныстырылады. Одан кейін топтағы белсенділік деңгейін арттыру мақсатында «жылу» жүргізіледі. Қызу жаттығулары қатысушыларды белсендіруге мүмкіндік береді.

2.Сабақтың негізгі бөлігі – осы бағдарламаның міндеттерін шешуге бағытталған психотехникалық жаттығулар мен әдістер кешені.

3.Қорытынды бөлім қорытындылау, рефлексия және қоштасу рәсімінен тұрады. Рефлексия екі аспектіде ретроспективті бағалауды қамтиды: эмоциялық (ұнады немесе ұнатпады) және семантикалық (неліктен маңызды, біз мұны не үшін жасадық).

Тренингтерге қойылатын талаптар: орындықтармен және үстелдермен жабдықталған кең бөлменің болуы, онда қозғалуға және әртүрлі жаттығуларды орындауға болады. Сабақтар шеңбер бойынша өткізіледі, өйткені шеңберлік орналасу жұмысқа жоғары деңгейде қатысуды қамтамасыз етеді. Жаттығуларға байланысты кейбір сабақтар топтағы және топшадағы жұмысты қамтиды.

Төмендегі кестеде әлеуметтік-психологиялық тренинг сабақтарының қысқаша сипаттамасы берілген (екі университеттің білімгерлеріне жүргізілген Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті, «Кайнар» академиясы).

Кесте 36 – Әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламасының мазмұны

№	Мақсаты	Міндеттері	Сабақтың қысқаша мазмұны
1	2	3	4
1	Қатысушылардың бір-бірімен танысуға жағдай жасау, топтық ережелерді қабылдау, жеке және топтық мақсаттарын нақтылау	1) топта жағымды әлеуметтік-психологиялық климат орнату; 2) тренингке қатысушылар арасында коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал ету.	1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Сәлеметсіз бе, мен сізді бүгін көргеніме қуаныштымын...» жаттығуы. 2. Денені қыздыру жаттығулары «Ботаникалық бақ» жаттығуы «Мен қайдамын?» жаттығуы. 3. Жетістікке жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар. «Психологиялық портрет» жаттығуы. «Сезім» жаттығуы «Шеңберде эмоцияларды беру» жаттығуы «Жапырақпен би» жаттығуы «Детективтер» жаттығуы 4. Аяқтау «Шапалақтау» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы
2	Психологиялық бақылауды және айналадағы адамдарды сезіну және түсіну қабілетін дамытуға жағдай жасау.	1) тренингке қатысушылардың коммуникативтік өзара әрекеттестік орнату процесінде бақылаудың маңыздылығын түсінуіне ықпал ету; 2) тиімді қарым-қатынас туралы білім қалыптастыру, эмпатиялық сезімдерді күшейту.	1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Қол алысу немесе тағзым» жаттығуы 2. Денені қыздыру жаттығулары. «Өзгеріс желі» жаттығуы. «Шеңберді балқыту» жаттығуы 3. Жетістікке жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар. «Тактильді сезімдер» жаттығуы «Мен сені есімде...» жаттығуы «Бөлшектерге бөлу» жаттығуы «Эмоцияны тап» жаттығуы «Мен қандай түспін» жаттығуы 4. Аяқтау. «Тамаша» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы
4	Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін, психологиялық бақылауды және айналадағы адамдарды сезіну және түсіну қабілетін дамытуға жағдай жасау.	1) өзін-өзі басқаруды үйрену; 2) қатысушылардың өмірлік құндылықтары мен ішкі ресурстарын түсінуге ықпал ету.	1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Шынтақпен сәлемдесу» жаттығуы. 2. Денені қыздыру жаттығулары «Веб» жаттығуы. «Бабыл мұнарасы» жаттығуы. 3. Мақсатқа жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар. «Барлық назар» жаттығуы. «Қарым-қатынас позициялары» жаттығуы «Достық пародия» жаттығуы. «Ыңғайлы қашықтық» жаттығуы. «Дыбыстар» жаттығуы. 4. Аяқтау. «Паровоз» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы

1	2	3	4
5	Өз көңіл-күйін және эмоциялық жағдайын басқару жолдарын меңгеру.	1)өз мамандығына қатынасын анықтау; 2)негативті эмоциялары мен сезімдерін дұрыс шығару дағдыларын қалыптастыру.	1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Бір-біріңе сәлем айт» жаттығуы. 2. Денені қыздыру жаттығулары. «Менімен бөліс» жаттығуы. «Көбелек ұстау» жаттығуы. 3. Жетістікке жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар. «Бос орындық» жаттығуы. «Қонақ үй» жаттығуы. «Жыл мезгілдері» жаттығуы. «Соқыр және бағыттаушы» жаттығуы. «Мен сені түсінемін» жаттығуы. 4. Аяқтау. «Браун қозғалысы» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы
6	Кикілжің жағдайынан шығу қабілетін дамыту.	1) топ мүшелерінің көшбасшылық деңгейін түсінуіне жағдай жасау; 2) кикілжің жағдайында өзін-өзі ұстау стратегияларын меңгеру.	1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Кішкентай қуаныштар» жаттығуы. 2. Денені қыздыру жаттығулары. «Еңбек жәрменкесі» жаттығуы. «Сыйлық» жаттығуы. 3. Мақсатқа жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар. «Мен көргенімді айтамын» жаттығуы. «Сұхбат» жаттығуы. «Ұзарту және қарсы созылу» жаттығуы «Мінезі бар көлік» жаттығуы. «Әйнек арқылы» жаттығуы. 4. Аяқтау. «Сары майдағы пышақ» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы
7	Басқарушылық және ұйымдастырушылық қабілеттерін дамыту, өзінің мықты жақтарын анықтау.	1) топта бір-біріне деген жауапкершілік пен өзара түсіністікті қалыптастыру; 2)көшбасшылық түсінігін анықтап, қасиеттерді бойында дамыту.	1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Он секунд» жаттығуы 2. Денені қыздыру жаттығулары «Шығыс базары» жаттығуы «Шыны» жаттығуы 3. Мақсатқа жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар «Шеңберде» жаттығуы. «Айна» жаттығуы «Сипаттау» жаттығуы. «Сандар» жаттығуы «Дыбыстарды тыңда» жаттығуы 4. Аяқтау. «Өтпе» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы
8	Педагогикалық қарым-қатынас қабілеттерін дамыту.	1)топта қарым-қатынас орнату; 2)өзін-өзі дамыту, зейінді тұрақтандыру.	1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Сәлем, қымбаттым» жаттығуы. 2. Денені қыздыру жаттығулары. «Ейор есектің құйрығы» жаттығуы. «Басқаларға назар аудар» жаттығуы. 3. Мақсатқа жетудегі негізгі жүкті көтеретін жаттығулар. «Тәжірибе» жаттығуы.

1	2	3	4
			<p>«Сипаттау» жаттығуы. «Телефонмен сөйлесу» жаттығуы. «Мақал тап» жаттығуы. «Жағдаят» жаттығуы 4. Аяқтау. «Психологиялық қашықтық» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы.</p>
9	Өзара әрекет нәтижесінде топ ішіндегі қатынасты сезіну.	1) топтық бірігу деңгейін арттыру; 2) әр қатысушының топ ішіндегі орнын анықтау.	<p>1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Иінді біліктің» жаттығуы. 2. Денені қыздыру жаттығулары. «Еліктеуіш» жаттығуы. «Жеті» жаттығуы. 3. Мақсатқа жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар. «Мен сені қалай көремін» жаттығуы. «Талқылау» жаттығуы. «Уақыт сезімі» жаттығуы. «Өлең» жаттығуы. «Бақылау» жаттығуы 4. Аяқтау. «Оққағар» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы.</p>
10	Қарым-қатынасқа жеңіл түсетін тұлғаның сапаларын дамыту.	1) түрлі жағдайда қатынас орнату, шешім қабылдау, сендіре алу қабілеттерін дамыту; 2) тиімді қарым-қатынасқа түсу білімдерін кеңейту.	<p>1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Қоңырау шалу» жаттығуы 2. Денені қыздыру жаттығулары «Кәстрөлді ұста» жаттығуы «Шатасқан тізбектер» жаттығуы 3. Мақсатқа жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар. Жоғалған әңгімеші жаттығуы «Менімен бөліс» жаттығуы. «Эпизодтар» жаттығуы. «Мен сенің не туралы армандағаныңды білемін!» жаттығуы. «Келісім» жаттығуы. 4. Аяқтау. «Мен сені сүйемін» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы</p>
11	Қарым-қатынастағы кедергілерді жеңу.	1) эмпатикалық қабілеттерді дамыту; 2) мимика, жест және дене қимылдарын түсіну.	<p>1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Ұнады – ұнамайды» жаттығуы 2. Денені қыздыру жаттығулары Ассоциация бойынша жүгіру жаттығуы «Бір кездері автобуста» жаттығуы 3. Мақсатқа жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар «Жолбарыс аулау» жаттығуы Жаттығу «Сен мен сияқтысың ...» «Трансформация» жаттығуы «Салочки» жаттығуы «Жануарлардың дыбыстары» жаттығуы 4. Аяқтау. «Жіберу» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы</p>

1	2	3	4
1 2	Репродуктивті қабілеттерді бекіту.	1) бірнеше қызмет түрлері арасында назар аудару қабілетін дамыту; 2) қатысушылардың ішкі әлеміне ену, жеке басын және оның уақытша психикалық жағдайын барынша түсіну.	1. Оқу жұмысының басталуы. Сәлемдесу. «Қол алысу арқылы тану» жаттығуы 2. Денені қыздыру жаттығулары «Браун қозғалысы» жаттығуы «Сандар» жаттығуы 3. Мақсатқа жетудің ауыртпалығын көтеретін жаттығулар «Шеңбердегі доп» жаттығуы «Дауыс арқылы тану» жаттығуы «Түсті тап» жаттығуы «Мүсін» жаттығуы «Өсек» жаттығуы 4. Аяқтау «Алмасу» жаттығуы 5. Сабақтың рефлексиясы

Осы жүргізілген әлеуметтік-психологиялық тренингтер – педагогикалық қабілеттердің кәсіби ортада табысты қарым-қатынас жасау негізінде қажетті білім, білік және дағдыларды меңгеруге, көзқарастарды түзетуге және қалыптастыруға бағытталды. Әлеуметтік-психологиялық тренингте үйрету топтары келіссөздер жүргізу, үлкен аудитория алдында сөйлеу, жанжал жағдайында өзін дұрыс ұстау қабілеттерін дамытады.

Білімгерлердің оқу-әдістемелік тұрғыдан педагогикалық қабілеттерін дамытудағы әлеуметтік-психологиялық тренингтің жоспарлануы төмендегі 37-кестеде жіктелінді. Бұл 19-суретте көрсетілген екі сесиялы модельдің субъект-субъектілік қатынасындағы әлеуметтік-психологиялық тренинг жоспары.

Оқыту мақсаты: Әлеуметтік-психологиялық тренинг көмегімен педагогикалық қабілеттердің кәсіби ортада құзыреттілік деңгейін арттыру.

Тренинг мақсаттары:

– қажетті жұмыс байланыстарын орнату және қолдау мүмкіндіктерін кеңейту;

– табысты қарым-қатынас үшін қажетті көзқарастарды түзету және қалыптастыру;

– педагогикалық қабілеттерді конструктивті қалыптастыру дағдыларын меңгеру;

– әртүрлі статустық-рөлдік лауазымдарда тиімді қарым-қатынас жасау дағдыларын пысықтау;

– тиімді тыңдау дағдыларын меңгеру;

– шығармашылық қабілеттер аясын кеңейту.

Тренинг ұзақтығы – 8 сағат.

Кесте 37 – Жүргізілетін тренигтердің жоспарлану кестесі

№	Бірлескен іс-әрекет түрі I модуль бойынша	Материалдар
Бірінші кездесу		
1	Ең мықты менің постерім	Қағаз, қалам
2	Топ ережесі	А4 қағаз
3	Машинка	
Екінші кездесу		
4.	Талқылау	айна
5.	Қиын тапсырма	Желім, журналдар, А2 қағаз
6.	Ақпаратты бұрмалау	
Үшінші кездесу		
7.	Кәсіби маңызды қасиеттер	А4 қағаз, түрлі түсті қаламдар
8.	Кері байланыс	
9.	Мүсін	
№	Іс-әрекет түрі II модуль бойынша	Материалдар
Бірінші кездесу		
10	Бұл менің есімім	
11	Топтық жұмыс	Бірнеше шарлар
12	Мен өзімді қалай сезінемін	
Екінші кездесу		
13	Бір тізбек	скотч
14	Соқыр геометрия	арқан
15	Менеджер іздеймін	А4 қағаз, түрлі түсті бояулар
Үшінші кездесу		
16	Қазына аралы	А4 қағаз, түрлі түсті бояулар
17	Сыйлықтар	Музыка
18	Қош бол	

Практикалық бөлім

I Модуль бойынша

1-жаттығу. «Ең мықты менің постерім»

Мақсаты – қатысушылардың педагогикалық қабілеттерін дамытуға бір-бірімен таныстыру, сенімділік атмосферасын қалыптастыру.

Орындау ұзақтығы – 1 сағат.

Құрал-жабдықтар: түрлі-түсті қарындаштар, қағаз, қауіпсіздік түйреуіштер.

Қатысушыларға қағаз бетіне бірнеше бөлімнен тұратын постер салу ұсынылады: 1) аты-жөні; 2) жас; 3) менің сүйікті түсім, немесе сурет салу: а) менің педагогикалық қабілетім; ә) қуанғанда осылай көрінемін (автопортрет); в) менің педагогикалық қабілеттерімді көрсететін ортам; г) егер менде бір тілек болса, мен ...

Қатысушылар бұл плакаттарды кеуделеріне жабыстырады және 15 минут бойы бір-біріне өз педагогикалық қабілеттерін (қарым-қатынас, өзін-өзі ұстау, сөйлеу мәдениеті) көрсетеді.

2-жаттығу. «Топ ережесі»

Педагогикалық қабілеттерді дамытудың мақсаты – белгілі бір іс-әрекет түріне көңіл-күйді қамтамасыз ету (ерекше психологиялық климат құру), қатысушылардың осы әрекетті қатаң реттейтін қабылданған нормалар мен ережелерді білуі.

Орындау ұзақтығы – 30 минут.

Құрал-жабдықтар: фломастер, сурет қағазы.

Жаттықтырушы кез-келген әлеуметтік қауымдастықтың осы қауымдастықты құрайтын адамдардың өмірін реттейтін ережелерсіз өмір сүре алмайтынын еске салады. Оқыту процесінде бұл нормалар топтың тиімді дамуы үшін қажет. Олар босқа кететін уақытты айтарлықтай қысқартуға, сондай-ақ өз бетіңізбен өнімді жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Содан кейін қатысушылар топ ережесін талқылайды. Соңғы нұсқа ватман қағазына жазылады, жұмыс барысында жаттықтырушы топ мүшелерінің педагогикалық қабілеттерін дамыту осы ережелерге қайтарады.

Негізгі ережелер:

1. «Осында және қазір».
2. Мен-өтініш (персонификация).
3. Үкімсіз үкімдер.
4. Мәлімдемелердің шынайылығы.
5. Жеке белсенділік.
6. Айтушыға деген құрмет.
7. Құпиялылық.

3-жаттығу. «Машинка»

Мақсаты топтық өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту. Орындау ұзақтығы – 30 минут.

Барлық қатысушылар сапқа немесе шеңберге тұрады. Топқа бір шұмақ (сөйлем, сөз тіркесі, т.б.) оқу тапсырмасы беріледі, мысалы: Теңізге жақын жасыл емен.

Емен ағашындағы алтын тізбек, бірақ хормен емес, келесі жолмен. Қатысушылар дәйекті түрде бір әріпті айтады, бос орын - топтың барлық мүшелері қолдарын шапалақтайды, күйме қайтарылады - аяқтарын қағады. Үтірлер мен нүктелерді қандай да бір жолмен белгілеуге болады. Жаттығу өлең қатесіз дыбысталғанша қайталанады.

4-жаттығу. «Талқылау»

Мақсаты – паралингвистикалық және оптокинетикалық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру; вербалды емес деңгейде қарым-қатынас серіктестерінің өзара түсіністіктерін арттыру.

Орындау ұзақтығы – 15 минут.

Топ үшке бөлінеді. Әрбір үштіктің жауапкершілігі бар. Қатысушылардың бірі мүлде естімейтін және сөйлей алмайтын адамның рөлін ойнайды, бірақ оның қарамағында – көру, ым-ишара, пантомима бар; екінші қатысушы мүлде естімейтін және қозғала алмайтын адамның рөлін сомдайды; үшіншісі ештеңе көрмейтін және сөйлей алмайтын рөлді атқарады.

Үшеуіне де тапсырма ұсынылады, мысалы, кездесудің орнын, уақытын және мақсатын келісу.

5-жаттығу. «Қиын тапсырма»

Мақсаты – қарым-қатынас жасау қабілетін (тыңдау, дәлелдеу, өз көзқарасын қорғау және т.б.) үйрену.

Орындау ұзақтығы – 15 минут.

Құрал-жабдықтар: қалам мен қағаз (қажет болса).

Топқа қиындық тудыратын мәселені шешуді сұрайды, мысалы: «Дүйсенбіде бір шаруа жылқысын 160 мың теңгеге сатып алды. Сейсенбі күні оны 170 мың теңгеге сатты. Сәрсенбіде ол жылқыны 180 мың теңгеге сатып алды, бейсенбіде 190 мың теңгеге сатты, содан кейін ол әмиянындағы ақшаны санады. Барлық сипатталған сауда операцияларының нәтижесінде әмияндағы ақша сомасы қалай өзгерді?» Қатысушылар пікірталас ұйымдастырып, мәселенің дұрыс шешімін беруге шақырылады.

6-жаттығу «Ақпаратты бұрмалау»

Мақсаты – іскерлік ақпараттарды қабылдау және беру сәттілігіне әсер ететін факторларды анықтау; ақпаратпен жұмыс істеу кезіндегі типтік қателерді анықтау; ақпаратты тиімді қабылдау және беруді оқыту.

Орындау ұзақтығы – 45 минут.

Құрал-жабдықтар: қағаз, қаламдар.

Нұсқау: «Қазір (жаттықтырушы алдын ала таңдаған бес-алты адамның атын атайды) жаттығуға қатысады. Сіздің міндетіңіз хабарларды қабылдау және жіберу болады. Асқарға (жаттығуға қатысушылардың бірі) осында қалуға рұқсат етіңіз, ал қалған қатысушылар есіктің артында күтеді». Жаттықтырушы Асқарға мәтінді оқып беріп, оған келесі қатысушыға айтып беру керек екенін тағы бір рет еске салады. Жаттықтырушы кезекпен есіктің сыртында күтіп тұрған қатысушыларды шақырады, олардың әрқайсысы алдыңғы қатысушының хабарламасын тыңдайды, содан кейін оны келесі қатысушыға қайталайды. Жаттықтырушы хабарлама алған соңғы қатысушыдан сұрайды: «Айжан, сен жаңа ғана хабарлама алдың. Айтыңызшы, ақпаратты алғаннан кейін не істейсіз?»

Бұл позицияларды жаттығу материалымен суреттей отырып, жаттықтырушы хабарламаларды жіберуге тән қателердің үш түрін анықтайды: 1) жоғалту; 2) бұрмалау; 3) толықтыру. Содан кейін қатысушылар жіберген қателіктерін көрсете отырып, бейнероликті көреді. Қателер көп болса, шолу кезеңі әр бөлшекті талдау арқылы жүзеге асады.

Жаттығудың динамизмі, оның айқын «мөлдір» нәтижелері үлкен ынталандырушы әсерге ие, қатысушылардың топтық процеске қатысу дәрежесін арттырады.

7-жаттығу «Кәсіби маңызды қасиеттер»

Мақсат - серіктестің көзқарасын жылдам және тиімді барлауға мүмкіндік беретін белсенді тыңдау әдістерін, қарым-қатынас әдістерін үйрету.

Орындау ұзақтығы – 1 сағат.

Құрал-жабдықтар: бейнекамера.

Жұмыс арнайы алгоритм бойынша үштікте жүргізіледі. Бүкіл топ үш адамнан тұратын кіші топтарға бөлінеді және әрбір үшеуі кәсіби маманға қажет қасиеттерді талқылауға шақырылады. Тапсырма мынадай: ең маңызды үш қасиетті таңдап, осы қасиеттер туралы жалпы пікір қалыптастыру. Талқылау алгоритмін қатаң сақтау ұсынылады: екеуі сөйлеседі, үшіншісі жеке тыңдау әдістерін қолдануды бақылайды. Содан кейін қатысушылар функцияларды өзгертеді. Үштік жұмыстан кейін сол тақырып бойынша топтық пікірталас өткізу жоспарлануда. Талқылауға қатысу үшін әр үштіктен бір өкіл таңдалады.

Талқылау видеоға түсіріледі.

8-жаттығу. «Кері байланыс»

Мақсаты – коммуникацияға байланысты жеке қасиеттер туралы тұтас кері байланыс алу.

Орындау ұзақтығы – 50 минут.

Нұсқау: «Біз жұмысымызды аяқтаймыз. Әрқайсымыздың топтың екі мүшесіне хабарласып, олардан бізге қарым-қатынаста көмектесетін және кедергі жасайтын бір сапаны атауды сұрауға мүмкіндігіміз бар. Сұрақ қойылған қатысушылар біраз ойланады да, кезектесіп өз пікірлерін айтады».

Жаттықтырушы әрекетке қатыса алады, бірақ жұмыс аяқталғаннан кейін топ мүшелерінің онымен сөйлесу мүмкіндігі бар екенін есте сақтаңыз.

9-жаттығу «Топтық мүсін».

Мақсат – топта ұйымшылдық жағдай туғызу.

Орындау ұзақтығы – 45 минут.

Мүшелер топ мүсінін жасап, оған ат қойып, оған сезім мен қасиеттер береді.

2 Модуль бойынша

1-жаттығу «Бұл менің есімім»

Мақсат – қатысушыларды жылы сезімдер тудыруына жағдай жасау, достықты жолға қою. Жаттығу өзін-өзі таныстыру дағдыларын көрсетуге мүмкіндік береді.

Орындау ұзақтығы – 20-30 минут. Қатысушылар шеңберге отырады. Жүргізуші ойыншыны ұсынады оң жақта отырған адамға орындықтан тұрып (міндетті емес) оның толық аты-жөнін де, топта аталғысы келетін атын да айтады. Сонда спикер өз есімі туралы бірдеңе айтуы керек. Ол, мысалы, келесі сұрақтарға жауап беруге тырысуы мүмкін:

- Менің атым нені білдіреді?
- Менің отбасым қайдан?
- Маған өз есімім ұнай ма?
- Мен оны маған кім таңдағанын білемін бе?
- Мен өзімнің фамилиямның нені білдіретінін білемін бе?
- Менің басқа атпен аталғым келе ме?
- Отбасында тағы кімнің есімі бар?

Әрбір қатысушы өз оқиғасына не айту керектігін және қалай пікір білдіру керектігін өзі шешеді, спикерге 2мин. уақыт беріледі. Сөйлеуді аяқтағаннан

кейін спикер өз орнына отырады, қатысушылар шеңбер бойымен жаттығуды орындауды жалғастырады.

2-жаттығу «Топтық жұмыс»

Мақсаты – топта бірге жұмыс істеу дағдыларын игеру.

Орындалу ұзақтығы – 10 мин.

Құрал-жабдықтар: бірнеше шарлар.

Топ өз еркімен үш-төрт адамнан тұратын шағын топтарға бөлінеді, олар бөлмеде біркелкі ораналасады, сондықтан әрбір шағын топ көршілеріне кедергі жасамай қол алысады. Әр команда шар алады. Қатысушылардың міндеті – тек иықтары мен шынтақтарын пайдаланып допты ауада ұстау. Командаларға дайындалуға бір минут уақыт беріледі. Жаттығудан кейін ойынның өзі басталады. Жүргізуші қатысушы допты қағып алуы керек дене бөлігін (бас, шынтақ, иық, кеуде және т.б.) атайды. Соңғы бұйрық естіледі: «Енді допты қағып ал, дененің ол жерде жоқ кез-келген жерін пайдаланыңыз!». Қатысушылар мұны түсінгенде (тек допқа соғу арқылы жасауға болады) ол бәріне құлап кетеді және ойынның өзі аяқталады.

3-жаттығу «Мен өзімді қалай сезінемін».

Мақсат – қатысушылардың эмоциялық рефлексиясы.

Орындау ұзақтығы – 20 минут.

Жаттықтырушы әрбір қатысушыны талдауға шақырады

4-жаттығу "Бір тізбек"

Мақсаты – синхронды әрекет ету дағдыларын дамыту.

Орындалу ұзақтығы – 20 мин.

Нұсқаулық: "Бір қатарға тұрыңыз. Сіздің міндетіңіз – бір-бірінің тобығына тиіп, біраз қашықтықты жүріңіз. Бұл тапсырма бір қарағанда қиын. Бірақ күшті дұрыс пайдаланып тырысса орындалатын дүние". Қатысушылар қатарға тұрып, иыққа иық тірейді, тобықпен жанасады. Олар тобық байланысын бір сәтке де үзбей алты метр қашықтықты жүріп өтуі керек.

Шеринг (бүкіл кезең бойынша):

Бұл жаттығуды орындау қиын болды ма?

Сіздің алдыңызда қойылған міндеттерді шешуге не көмектесті?

Сіздің алдыңызда қойылған міндеттерді шешуге не кедергі болды?

5-жаттығу «Соқыр геометрия»

Мақсаты – өзара әрекеттесу дағдыларын бекіту.

Орындалу ұзақтығы – 60 мин.

Жабдық: арқан.

Қатысушылар шеңберге бір-бірінен созылған қол қашықтықта тұрады: «Досым, көзіңді жұм». Жаттықтырушы алаңдағы ойыншылардың алдына жіп қояды және оның ұштарын байланыстырады. Қатысушылар арқанды тауып, оны қолдарына алады. Олар арқанды жерге тигізбей әртүрлі геометриялық фигуралар түзуі керек (шаршы, тең бүйірлі үшбұрыш, трапеция, шеңбер, эллипс және т. б.). Әрқайсысы екі қолымен арқан ұстайды. Қатысушылар өз әрекеттерін үйлестіре алуы керек.

Шеринг: Жаттығу кезінде топ ішіндегі қарым-қатынасқа қатысты мәселелер туындады ма?

Өзіңізді қалай сезіндіңіз?

6-жаттығу «Менеджер іздеймін»

Мақсаты – жарнаманы дұрыс құрастыра білуге машықтандыру

Орындау ұзақтығы – 15 минут.

Құрал-жабдықтар: қағаз, қарындаштар.

Нұсқаулар: «мықты қызметкерлерді қызықтыратындай етіп жұмысқа шақыру туралы ерекше хабарландыру жасау керек». Қатысушылар хабарландыруларды құрастырғаннан кейін олар шақырылады барлық жарнамаларды бағалап, ұнағанын белгілеп кетеді.

Шерринг: - Хабарландыру сізді қалай қызықтырды?

– Мүмкін шығармашылық, безендіру ұнады ма?

– Көңіліңізден шықпаған жарнамаларда не өзгертер едіңіз?

– Мықты қызметкерді қызықтыру үшін қандай әдістерді қолдануға болады деп ойлайсыз?

Әрі қарай жаттығулар, ойындар, пікірталастардың көмегімен тиімді қарым-қатынас жасау әдістері мен әдістерін қалыптастыру мен түзетуді және жағымды қарым-қатынас орнатуды жүзеге асыру болжанады

7-жаттығу «Қазына аралы»

Мақсаты – қарым-қатынас жасау қабілетін дамыту.

Орындау ұзақтығы – 20 минут.

Құрал-жабдықтар: қағаз парақтары (А4 форматы), қарындаштар.

Қатысушылар жұптасып, бір-біріне арқаларын тигізіп отырады. Олар алдын-ала қайсысы А серіктесі болады, ал кім В серіктесі болатынын келісіп алады. Әр адамның қолында қағаз бен қарындаш болуы керек. А серіктесі қазына аралының сызбасын сала бастайды: жалпы силуэт, көрікті жерлер және қазына жасырылған жер. Салу барысында А серіктесі өзі салған суретін ауызша айтып түсіндіріп отырады, В серіктесі айтылған ақпаратты өз бетіне салуы керек. Ең бастысы А серіктесі өз қариясын В серіктесіне көрсетпеуі керек. Бұған 10 минут беріледі. Әрі қарай серіктестер өз жоспарларын салыстырады.

– В серіктесінің картасы А серіктесінің картасына қаншалықты ұқсас?

– А серіктесі В серіктесінде болуы мүмкін қиындықтарға қаншалықты көңіл бөлді?

– А серіктес өзінің суретін салуға көбірек көңіл бөлді ме әлде серіктесіне ыңғайлы болуына жағдай жасады ма?

– Жаттығу кезінде серіктестер арасындағы жұмыс атмосферасы қандай болды?

8-жаттығу «Сыйлықтар»

Мақсат – топтың бірлігін нығайту.

Орындалу ұзақтығы – 10 мин.

Қатысушылар вербалды емес түрде, сөзсіз, тек мимикамен және қимылдар арқылы бір-біріне сыйлықтар береді. Әр адам тек бір қатысушыға сыйлық жасай алады, сонымен бірге оның атын атайды және тілек айтады.

9-жаттығу «Қош бол»

Мақсат – қатысушылар арасында оң көзқарасты сақтау.

Орындау ұзақтығы – 5 минут.

Жаттықтырушы орнынан тұрып, оң қолын алға созып: «тренинг өткізу өте жағымды болды. Барлығыңызға белсенділіктеріңізге рахмет!» Содан кейін қатысушылардың бірі көтеріліп, қолын жетекшінің қолына қояды және өзінің соңғы сөзін қайталайды: «Жұмыстарыңызға рахмет!» Сонымен басқа қатысушылар да солай істейді. Барлық оң қолдар қосылып, сөз сөйлеп болғаннан кейін жаттықтырушы барлығына: «Қош бол!» дейді. Топ тарайды.

Қатысқан білімгерде зерттеу көрсеткіштері бойынша жалпыланған деректерді салыстыру тренингтік сабақтарда қамтылған және көптеген өлшенетін қасиеттердегі айырмашылықтар статистикалық маңызды болып табылады.

Сонымен қорыта келгенде, психологиялық мағынасы туралы ойлана отырып, біз педагогикалық қабілеттерді дамытудың әлеуметтік-психологиялық тренингтерінде туындаған жағдайлардың жиынтығының әсерінен тренинг портретінде бірқатар оң өзгерістер болады деп санаймыз. Икемділік және армандау сияқты факторлардың өсуі, ең алдымен, сезімтал және шығармашылық қабілеттерін дамыту бойынша тренингтің мақсаттарына қол жеткізілгенін көрсетеді. ӘПТ-дан өткен қатысушылар үшін еркін ойлау, эксперимент, зияткерлік мүдделердің алуан түрлілігіне деген ұмтылыс, жаңа тәжірибеге ашықтық, өзгерістер мен жаңа идеяларға сезімталдық тән болды. Бұған қатысушылардың өзіндік есептері дәлел. «Мен қиын және ерекше жағдайларға шығармашылықпен және педагогикалық қабілеттілік» тұрғысынан қарадым, енді маған оларды жеңу үшін тапқырлық пен қабілет жеткілікті.

3.3 Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы педагогикалық қабілеттерді дамытуға арналған оқу-әдістемелік бағдарламаның маңыздылығы

Әлеуметтік-психологиялық тренинг сабақтарына қатысқан және қатыспаған білімгерлердің үлгілері бойынша жалпылама мәліметтерді салыстыру психологиялық мағынасын талдауға мүмкіндік беретін бірнеше жақтарды анықтады.

Біріншіден, тренингке қатысушылар үшін бастапқыда өзін-өзі тануға, өзін-өзі дамытуға және ішкі потенциалын өзектендіруге бағдарлану тән. Олар ӘПТ–ті басқару психологиясы саласында жаңа білім алу, кәсіби және жеке дағдыларын практикалық тұрғыда жетілдіру ретінде ғана емес, сонымен қатар «өз-өзімен кездесу», «жаныңды алақанда ұстау» мүмкіндігі ретінде қарастырды. Кәсіби дайындықты әлеуметтік-психологиялық дайындық тобындағы сабақтармен ұштастыра отырып, білімгерлер өз тұлғасының жеке-тұлғалық және әлеуметтік-психологиялық қасиеттерін бірте-бірте, бірқалыпты, үйлесімді дамытуға мүмкіндік алады.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг барысында тұлғааралық қарым-қатынаста білімгерлердің мінез-құлық біліктері мен дағдыларын жетілдіру

арқылы тұлғаның педагогикалық қабілеттерін дамыту жүзеге асырылады. ӘПТ арқылы тұлғаның белсенді позициясын, мотивация құрылымын, білімгерлерге тән құндылықтар мен көзқарастарды қалыптастыру мәселесін шешуге болады. Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға арналған тренингтер мен оқыту бағдарламалары кез-келген контексте дерлік оқуға деген көзқарасын дәйекті түрде алға жылжытуға және жүзеге асыруға қабілетті, сенімді маманды құруға бағытталған.

«Әлеуметтік-психологиялық тренинг (педагогикалық қабілеттілік) негіздері» атты арнайы курсты ұйымдастыру кезінде тақырып пен қойылған мақсатқа негізделіп келесі жұмыстар жүргізілді: тест, әдістемелер, тренингтік жаттығулар, түрлі ситуациялар.

Арнайы курсты жүргізу барысында қысқаша тақырыпты ашу, білімді тереңдету мақсатында қысқаша теориялық түсініктеме беріліп отырды. Ю.К. Стрелков пайымдауынша теориялық талдау үш жақты схеманы қолдануға негізделген «субъект-әрекет-объект» және «Мен-осы жерде-қазір» принципінде сана және бейсаналы, қарым-қатынас, кәсіби карьера және т.б. түсінігі анықталған. Маңыздысы, жаны мен тәні ажырамайтын, субъект пен әрекет бірлік, тұтастық принципі болып табылады.

Оқыту жұмысы процесінде оны ұйымдастыру мен өткізу бойынша міндеттерді жүйелі және дәйекті орындауға мүмкіндік беретін кезеңдерді бөліп көрсету маңызды. Л.А. Петровская оқытудың үш фазасын сипаттайды: ұйымдастырушылық пен дайындық, кіріспе, диагностикалық және түзету [41, 245 б.].

Сонымен қатар, тәжірибелік тапсырмада танымдық мақсатты қалыптастыру осы жоғарыдағы жұмыстарға өзіндік сипаттамалар берді. Әлеуметтік-психологиялық тренинг – жинақталған білімдерді дамыту, жоспарланған жағдайға бірқалыпты күш салу арқылы адамды оқыту. Жалпы жұмыста әлеуметтік-психологиялық тренинг адамның бір немесе бірнеше іс-әрекет түрлерін тиімді орындауынан білім мен дағдыны игеру мүмкіндігіне бағытталады.

Білім беру бағдарламасының, өткізілген пәннің мақсаты: білімгерлердің зерттеудің теориялық және практикалық негіздерімен, ӘПТ жұмыстардың негізгі қағидаттарымен, зерттеу тұжырымдамасының негізгі ұғымдарымен, ғылымның осы саласы төңірегіндегі ең танымал тренингтермен таныстыру. Сонымен қатар, курс тыңдаушыларын оқытудағы заманауи ұғымдармен, тренингтерді жүргізудің әлемдік практикасымен таныстырады.

Курстың міндеттеріне болашақ мамандардың әлеуметтік-психологиялық тренинг әдістерін қолдануға дайындығын қалыптастыру, жалпы білім алушылардың білім беру саласындағы педагогикалық қабілеттерін дамыту кіреді.

«Әлеуметтік-психологиялық тренинг (педагогикалық қабілеттілік)» курсы мемлекеттік білім беру стандартының талаптарына және жоғары білім бағдарына сәйкес жасалған.

Пәннің мазмұны мынадай бөлімдерден құралған: пәннің күнтізбелік-тақырыптық жоспары, бағалау саясаты, білімгердің өзіндік жұмыс жоспары. Бақылаудың тақырыптары мен нысандары курстың мақсаттары мен міндеттеріне сай келеді. Мақсаты: білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту. Міндеттері: тұлғаның зияткерлік, ақпараттық, құндылық-бағдарлы, шығармашылық, коммуникативті қасиеттерінің дамуына ықпал етеді және болашақ педагогтардың кәсіби дайындығы мен жалпы педагогикалық қабілеттерін үйлестіруге мүмкіндік береді.

Курстың нақты тұжырымдалған мақсаты мен құрылымы логикалық тұрғыдан үйлесімді келеді. Сабақ мазмұны зерттелетін материалдың қажетті көлемін толық көрсетеді.

Кесте 38 – «Әлеуметтік-психологиялық тренинг (педагогикалық қабілеттілік) негіздері» арнайы курстың әдістемелік мазмұны. (Қосымшада толық нұсқасы ұсынылды)

«Әлеуметтік-психологиялық тренинг. Педагогикалық қабілеттілік» арнайы курстың әдістемелік мазмұны		
<p><i>Мақсаты:</i> Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту. <i>Міндеттері:</i> Тұлғаның зияткерлік, ақпараттық, құндылық-бағдарлы, шығармашылық, коммуникативті қасиеттерінің дамуына ықпал етеді және болашақ педагогтардың кәсіби дайындығы мен жалпы педагогикалық қабілеттерін үйлестіруге мүмкіндік береді.</p>		
Түрлері	Технологиялары, әдіс-тәсілдері	Ұйымдастыру формалары
1. Әлеуметтік-психологиялық тренинг психологиясына кіріспе. Тренингті жүргізу ережелері мен принциптері.	<p><i>Технологиялары:</i> ақпараттық-логикалық; ақпараттық-коммуникативтік; компьютерлік және мультимедиялық; тыңдаудың жүйелік байланыс технологиясы; <i>Әдіс-тәсілдері:</i> түсіндірмелі-иллюстрациялық әдіс, ауызша көрнекі, тәжірибелік, глоссариймен жұмыс.</p>	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс Слайд-дәріс, ізгілік қарым-қатынас тұрғысынан қарау, оқыту мен тәрбиелеу бірлікте жүзеге асады.
2. Әлеуметтік-психологиялық тренингті педагогикалық қабілеттілікті дамытудағы топтық жұмыс формаларының мәні.	<p><i>Технологиялары:</i> шешендік және коммуникативтік; проблемалық оқыту; зияткерлік технологиялар; электрондық технологиялар; тірек сигналдары арқылы оқыту технологиясы (В.Ф.Шаталов б-ша). <i>Әдіс-тәсілдері:</i> репродуктивті әдістер, ішінара іздеу әдістері, өсімпаздық түсіндірмелі-бейнелі, ізденістік, зерттеушілік (оқу-танымдық қызметтің сипаты бойынша).</p>	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, топтық кеңестер, үздіксіз қайталау, кезендік қаралым, күрделі блоктар бойынша оқыту, тірек-сигналдарын қолдану, әрекетке бағыттау.
3. Тренингке дайындық мәселесі.	<p><i>Технологиялары:</i> арт-терапия негіздеріне арналған мастер класс; оқытудың имитациялық технологиясы; білім берудегі ізгілендіру технологиясы (Ш.А.Амонашвили бойынша) <i>Әдіс-тәсілдері:</i> психологиялық жұмыс әдісі және индукциялық, дедукциялық (оқу материалын баяндау және түйсіну қисыны бойынша), т.б.</p>	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, шеберлік сыныптар.

Түрлері	Технологиялары, әдіс-тәсілдері	Ұйымдастыру формалары
4. Әлеуметтік-психологиялық тренингтік топтың психологиялық ерекшеліктері.	<i>Технологиялары:</i> ақпараттық-логикалық; модульдық; классификациялық; Л.В.Занковтың дамыта оқыту жүйесі. <i>Әдіс-тәсілдері:</i> анализ, синтез, мәселені анықтау, қарама-қайшылықты анықтау, интерпретация.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс дискуссиялық ойындар, т.б.
5. Әлеуметтік-психологиялық тренингтік топтардың түрлері.	<i>Технологиялары:</i> ақпараттық-коммуникативтік; жобалық; мультимедиялық, В.М.Манахов технологиясы. <i>Әдіс-тәсілдері:</i> оқытудың технологиясын модельдеу, дiттеген мақсатқа жету үшін педагогикалық үдеріс тудыру, оқытушыға нәтижені толықтай талдап, анықтап бере алатындай жүйені анализдеу және құру.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, топтық жүйе
6. Әлеуметтік-психологиялық тренинг жүргізуге арналған жалпы рәсімдер.	<i>Технологиялары:</i> деңгейлеп саралап оқыту технологиясы <i>Әдіс-тәсілдері:</i> білімгерлердің әртүрлі топтарының ерекшелігіне сәйкес бейімдеу, әр білімгердің оның қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне қарай оқыту.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс сынып-сабақтық жүйе
7. Әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламаларының мазмұны.	<i>Технологиялары:</i> Бағдарламалап оқыту технологиясы (Б.Скиннер, Н.Краудер, В.П.Беспалько бойынша) <i>Әдіс-тәсілдері:</i> ғылыми негізде бағдарламаға сүйеніп оқытудың тиімділігін арттыру.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс топтық жүйе
8. Әлеуметтік-психологиялық тренингтік топтың жетекшісі.	<i>Технологиялары:</i> дидактикалық бірліктерді ірілендіру технологиясы (П.М.Эрдниев бойынша) <i>Әдіс-тәсілдері:</i> талап ету педагогикасынан қарым-қатынас педагогикасына өту, бейнетаспа әдісі.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, сынып-сабақтық жүйе
9. Әлеуметтік-психологиялық тренингтің әртүрлі кезеңдеріндегі тренер жұмысының ерекшеліктері.	<i>Технологиялары:</i> проблемалық оқыту технологиясы <i>Әдіс-тәсілдері:</i> өз бетімен жұмыс жасау әдістерін игеру, шығармашылық және гностикалық дағдыларды дамыту.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, топтық жүйе
10. Әлеуметтік психологиялық тренингтің әдістемелік құралдары.	<i>Технологиялары:</i> құрамды-рефлекторлы; гештальт технологиялары; сугистивтік, нейролингвистикалық бағдарламалары. <i>Әдіс-тәсілдері:</i> әр студент жеке авторлық тренинг бағдарламасын құрастыру қажет. 5 тренинг бағдарламасын өткізу.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс іскерлік ойындар.
11. Әлеуметтік-психологиялық тренингтегі ойын техникалары.	<i>Технологиялары:</i> ойын арқылы оқыту технологиялары <i>Әдіс-тәсілдері:</i> дидактикалық, тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендірушілік.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, іскерлік ойындар.

Түрлері	Технологиялары, әдіс-тәсілдері	Ұйымдастыру формалары
12. Әлеуметтік-психологиялық тренинг арнайы ұйымдастырылған қарым-қатынастар түрі ретінде.	<i>Технологиялары:</i> түсіндіре басқарып оза оқыту технологиясы (С.Н.Лысенкова бойынша) <i>Әдіс-тәсілдері:</i> білім, білік, дағдыны меңгерту; барлық қатысушыларды табысты оқыту.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, топтық жүйе.
13. Тұлғалық өсу тренингі.	<i>Технологиялары:</i> өздігінен даму технологиясы (М.Монтессори бойынша); <i>Әдіс-тәсілдері:</i> жан-жақты дамыту, дербестікке тәрбиелеу, білімгер санасындағы дүниелер әлемі мен ойлау әрекетінің бірлігі.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, жеке-дара жүйе
14. Әлеуметтік психологиялық тренингті педагогикалық қабілеттілікті арттыруға конфликтіні басқару бойынша тренинг.	<i>Технологиялары:</i> ұжымдық оқыту технологиясы. <i>Әдіс-тәсілдері:</i> жекелей оқыту, жұптық оқыту, топтық оқыту, ұжымдық оқыту; әр білімгер өзі оқи отырып, өзгені оқыту.	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, сынып-сабақтық жүйе
15. Әлеуметтік психологиялық тренингті педагогикалық қабілеттілікті дамытудағы коммуникативті шеберліктер тренингі.	<i>Технологиялары:</i> сын тұрғысынан ойлау технологиясы; <i>Әдіс-тәсілдері:</i> ТРИЗ әдістері, қарама-қайшылықты шешу, ой шабуылы	Сабақ офлайн өтіледі. Жағдайға байланысты Zoom-да бейнедәріс, конференция сабақтары

«Әлеуметтік-психологиялық тренинг (педагогикалық қабілеттілік)» оқу курсы бойынша «педагогика және психология» мамандықтарын оқыту кезінде арнайы курс әдістемелік мазмұнына сәйкес зерделеу, білімгерлерді педагогикалық қабілеттерге тиімді дамытуға көмектесті.

«Әлеуметтік-психологиялық тренинг: педагогикалық қабілет» оқу-әдістемелік құралы.

Оқу-әдістемелік құралда негізгі әдіснамалық принциптер және әлеуметтік-психологиялық тренингтерді өткізу әдістемесі, педагогикалық қабілетті дамытудың негізгі технологиялары, іскерлік қарым-қатынас бойынша тренингтер, белсенді тыңдау дағдыларын дамыту, сезімталдық, команда құру және т.б. қарастырылды.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг тиімді технологияларды (әдістер-тәсілдер) меңгеру, педагогикалық қабілетті дамыту және оқытуда жүйелі қарым-қатынас шеберлігін қалыптастыру, сондай-ақ, педагог мінез-кұлқындағы жұмыстың эффективтілігіне кері әсерін тигізетін аспектілерін де

жойып отыратын әдіс. Сонымен қатар, оқыту процесінде әлеуметтік-психологиялық тренингке қатысушылар қарым-қатынасындағы жеке спецификалық әдістер мен тәсілдер жетілдіріп, олардың жеке ерекшеліктеріне сүйене отырып, педагогикалық қабілеттерді дамыту жолдары көрсетілген. Бұл оқу-әдістемелік құрал арнайы әлеуметтік-психологиялық оқу бағытындағы білімгерлерге, магистрлерге, мамандар мен практикалық психологтарға арналған.

Оқу-құралының басты мақсаты – білімгерлерге жоғары білім беру жағдайында әлеуметтік-психологиялық тренингке қатысты көптеген сұрақтар спектрін ашу, осылайша ықпал ете отырып білім алушылардың педагогикалық қабілеттерін дамыту және зерттеу мәселелерінің аясын жинақтап қорыту болып табылады.

Тұжырымдама: Зерттеу келесі теориялық және практикалық тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді: Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың жаңа жағдайларында тұлға өзінің ішкі әлеуеті мен алған кәсіби тәжірибесін барынша пайдалануға қабілетті, табанды, бастамашыл және іскер қасиеттерге ие болды. Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудың маңызды ерекшелігі, жеке және кәсіби ұмтылыстарының толықтығын, тәуелсіздік пен іс-әрекет бостандығына ие болуға, өз қызметінде бірқатар жетістіктерге жетуге бағытталған үздіксіз өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту қажеттілігінің болуы.

Білімгерлердің мамандануға даярлаумен айналысатын университеттерден қолданыстағы оқу бағдарламаларын түзетуді, олардың педагогикалық қабілеттерін қалыптастыруға және дамытуға бағытталған арнайы курстарды енгізуді талап етеді. Бұл, мәселені жан-жақты шешуге тырыстық, педагог-психолог білімгерлерді дамытудың ең тиімді формасын көрсеттік. Әлеуметтік-психологиялық тренинг болашақ педагог мамандығында оқитын білімгерлер мен оқытушылар арасындағы белсенді өзара әрекеттесу режимінде сабақтан тыс сессиялар түрінде де өтілді.

Болашақ педагог білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін қалыптастыру және дамыту мақсатында жеке тұлғаның ішкі әлеуетіне оң әсер ету, сонымен қатар оқу тәртібі мен кәсіби дайындық деңгейін арттыруға, білімгерлердің өзін-өзі жетілдіруге ықпалы олардың таңдауы үшін үлкен жауапкершілікті құрайды. Егер, «педагог» мамандығы бойынша әлеуметтік-психологиялық тренинг білімгерлерді оқытудың ажырамас элементі болса, онда ол білім алушылардың кәсіби маңызды қасиеттерін дамыту процесіне мақсатты әсер етудің тиімді формасы болатындығын көрсетті.

Тарауды қорытындылайтын болсақ, біз ұсынған құрылымдық-мазмұндық модель, оны іске асырған кешенді бағдарлама, әртүрлі әдістер зерттеу мәселеміз ЖОО-дағы оқу-тәрбие жүйесінде өзекті екендігіне күмән келтірілмейді. Заманауи білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуда мақсатты жұмыс – бұл жастардың жалпы репродуктивті қабілеттерін арттыру шеңберіндегі қажетті зерттеу.

ҚОРЫТЫНДЫ

Білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту қазіргі білім берудің теориясы мен тәжірибесіндегі ең проблемалық бағыттардың бірі болып табылады. Бұл мәселенің өзектілігі мамандарды даярлаудың жалпы нұсқауларының көріністерінде, құзыреттілік көзқарас жағдайында педагогикалық қабілеттерді дамытудың теориялық негіздерінде, практикалық тәжірибені оқшаулауда орын алатын қарама-қайшылықтармен расталады.

Зерттеу барысында білімгерлерді даярлаудағы басты мәселе оларды оқытуда психологиялық құрамдас бөліктің жоқтығы екені анықталды. Зерттеу осы құбылысты күрделі тұлғалық формация ретінде зерттеу аспектісінде білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытудағы әлеуметтік-психологиялық тренингті тиімді әдістер ретінде табудың объективті қажеттілігін нанымды түрде ашты, оның сипатты белгісі оның құрамдас бөліктері оқытудың жаңа технологиялары арасындағы байланыстардың болуы қарастырылады.

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерді талдау нәтижесінде диссертациялық жұмыста білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің негізгі параметрлік сипаттамаларын әлеуметтік-психологиялық тренингте нақтыланып, интегралды даралықтың көп деңгейлі қасиеттерімен педагогикалық қабілеттердің әртүрлі құрамдас бөліктері арасындағы корреляциялар орнатылып, түсіндірілді.

Теориялық болжамдар мен эксперименттік-ізденіс жұмыстарының нәтижелері барысында зерттеу әлеуметтік-психологиялық тренингтің тәрбиелік потенциалын толықтай растады және оны жүзеге асыру барысында педагогикалық қабілеттерінің барлық компоненттерін дамытуға арналған міндеттер кешенінің болуын болжады. Зерттеу білімгерлердің педагогикалық қабілеттерінің жеке құрамдас бөліктерін дамытудағы әлеуметтік-психологиялық тренингтің әртүрлі түрлерінің басым функцияларын анықтайды (дамытушы, әлеуметтендіргіш, коммуникативті, тәрбиелік, болжамдық, зерттеушілік, рефлексиялық).

Білімгерлердің педагогикалық қабілетін дамытуға әлеуметтік-психологиялық тренингті пайдалануда қатысушылардың психодиагностикалық зерттеу деректерін былай қорытындылауға болады:

а) олардың рефлексия қабілетінің едәуір дамуын, жеке басының ішкі әлеуетін дамытудың психологиялық механизмдері мен заңдылықтарын түсіну мен қабылдау деңгейінің жоғарылауын көрсетеді;

б) өзін-өзі кәсіби қызметтің субъектісі ретінде қабылдау, жеке тұлғаның күшті және әлсіз жақтарына саналы көзқарас, айналасындағы адамдармен эмоциялық боялған жағымды қарым-қатынастардың маңыздылығын арттыру, өмірлік мен кәсіби перспективалардың өзін-өзі жүзеге асырудың мүмкін бағыттарын қабылдау сияқты қасиеттердің дамуының оң динамикасын көрсетеді.

Әлеуметтік-психологиялық тренингке қатысқан білімгерлердің зерттеу

нәтижелерін талдау, сонымен қатар, олардың санасы мен кәсіби дағдыларын қалыптастырудың ертерек кезеңінде көрсетілген психологиялық әсер олардың жеке қасиеттерінің даму динамикасын қамтамасыз ететіндігін көрсетті. Ал кейінгі кезеңдерде бұл динамика белгілі бір дағдарыс жағдайларын тудыруы мүмкін. Сонымен қатар, білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін әлеуметтік-психологиялық тренингке бағдарлап дамыту ең мобильді және өзгергіш болып табылды. Олардың өзін-өзі ұстауы және мінез-құлық сипаттамалары айтарлықтай өзгереді.

«Педагог» мамандығы бойынша оқитын білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуда әлеуметтік-психологиялық тренингтерді жүйелі пайдалану маңызды болып табылды. Болашақта оларды жетілдіріп, жаңа әдіс-тәсілдермен толықтыруға болады және аса қажет деп таптық. Әлеуметтік-психологиялық тренингтер – білім беруде психологиялық қолдау шараларының кешенді жүйесі ретінде пайдалану мәселесіне жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік-психологиялық тренинг форматындағы оқу процесінің тиімділігі оның басқа жұмыс әдістерінен артықшылығымен қамтамасыз етіледі: қатысушылардың өз позициясын қабылдау және трансляциялау қабілеті, олардың топтық тұлғааралық өзара әрекеттестікке қатысуы, қабылдау қажеттілігін өзекті ету басқаның позициясы, қарым-қатынастың әртүрлі стильдерімен тәжірибе жасау қажеттілігі, психологиялық жайлылық пен қауіпсіздік атмосферасының болуы. Мұның бәрі әлеуметтік-психологиялық иммунитеттің қалыптасуына ықпал етеді, тұлғааралық өзара әрекеттесу мәселелерін тиімді шешуге көмектеседі. Әлеуметтік-психологиялық тренингті білім беру бағдарламаларына енгізу оларға жүктелген оқу, әдістемелік және әкімшілік міндеттерді болжау және тиімді шешуге қабілетті жоғары кәсіби басқару ұжымдарын құруды қамтамасыз етеді.

Эксперименттік жұмыстарды жүргізу диагностикалық құралдарды қолданудың заңдылығын, білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға ғана емес, сонымен қатар негізгі еңбекті қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік-психологиялық тренингке арналған міндеттер кешенін әзірлеудің орындылығы мен қолданудың тиімділігін растады.

Диссертациялық жұмыстың теориялық негіздемесі мен қолданбалы бөлігінің нәтижелері негізінде тұжырымдалған негізгі ережелер мен қорытындылар алға қойылған болжамның дұрыстығын және зерттеу мәселелерін шешудің мақсатқа сайлығын қорытындылауға мүмкіндік береді.

Сонымен бірге, біздің зерттеу анықталған мәселенің барлық аспектілері бірнеше бағытта қорытындылауға мүмкіндіктер береді:

Біріншіден, педагогикалық мамандықтар үшін білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамытуға арналған әлеуметтік-психологиялық тренингтер білімгер тұлғасының кәсіби маңызды әсер етудің тиімді әдісі екенін көрсетті.

Екіншіден, әлеуметтік-психологиялық тренингке қатысушылардың топтарының психодиагностикалық сараптамасының деректері олардың

педагогикалық қабілетінің айтарлықтай дамуын, олардың жеке тұлғасының психологиялық механизмдері мен даму заңдылықтарын түсіну және ұғыну деңгейінің жоғарылауын көрсетті.

Үшіншіден, шығармашылық – жеке тұлғаның кәсіби және психологиялық мүмкіндіктерін қабылдау, өзінің күшті және әлсіз жақтарына саналы көзқарас, басқалармен жағымды тұлғааралық эмоциялық қарым-қатынастардың маңыздылығын арттыру, өмірдің келешегі мен мүмкіндіктерін бағалау сияқты тұлғалық қасиеттердің оң динамикасын көрсету. ӘПТ сабақтары осындай жеке өзгерістердің бастамашысы ретінде қызмет етеді.

Төртіншіден, кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы әдістемесінен алынған мәліметтерге сүйенсек, респонденттердің басым бөлігінің мұғалім мамандығы бойынша өзін-өзі тәрбиелеу іс-әрекетіне дайындығы жоғары.

Зерттеудің қорытындылары бойынша мынандай ұсыныстар жасалды:

1.Болашақ мұғалімдердің педагогикалық қабілеттерін дамытуды ӘПТ көмегімен қарастырып, электронды оқулықтар әзірлеу.

2.ЖОО білімгерлердің кәсіби тұлғалық дамуын қоғамдық сұраныстарға сәйкестендіріп, педагогикалық үрдісте ӘПТ әдістерін тиімді қолданудың бағдарламасын жасау.

3.Білім алушылардың бойында педагогикалық қабілеттерді дамытудың ӘПТ көмегімен тиімділігін арттыру жолдарын жүзеге асыру.

4.Арнайы курс мазмұнын барлық педагогикалық бағыттағы мамандықтарға бейімдеп, оқу үдерісіне айналымға ендіру қажет.

Диссертациялық жұмыстағы теориялық және эмпирикалық зерттеуден алынған ғылыми нәтижелер бойынша болашақ педагогтердің бойында педагогикалық қабілеттерді дамытуда әлеуметтік-психологиялық тренингті қолдану мәселесінің күрделі және көпқырлы екендігін қарастырдық. Сондықтан, зерттеу барысында алынған нәтижелерді педагогикалық қабілеттерді дамытудың бір ғана жолы деп есептеп, бұл бағыттағы ізденістер болашақта өз жалғасын табуы тиіс деп есептейміз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319> 07.09.2022ж.
- 2 Қазақстан Республикасының Президенті Қасым - Жомарт Тоқаев «Халық бірлігі және жүйелі реформалар - ел өркендеуінің жүйелі негізі» Қазақстан халқына Жолдауы. – 2021, қыркүйек – 1 // "Егемен Қазақстан" 02.09.2021 ж., № 165 (30144); "Казахстанская правда" от 02.09.2021 г., № 165 (29542) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2100002021> 01.12.2021ж.
- 3 «Білімді ұлт» сапалы білім беру ұлттық жобасы, 2021 жыл 12 қазан Қазақстан республикасының Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы №726 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000726> 12.10.2022ж.
- 4 Қазақстан Республикасының Ғылым туралы 2011 жылғы 18 ақпандағы N 407-IV Заңы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000407> 18.05.2019ж.
- 5 «Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 9 қыркүйектегі №564 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2000000564> 09.10.2022ж.
- 6 Педагогтың кәсіби стандарты. «Атамекен» Қазақстан Республикасы Ұлттық кәсіпкерлер палатасының Басқарма төрағасының 2017 жылғы 8 маусымдағы №133 бұйрығы // <https://atameken.kz/uploads/content/files/ПС%20Педагог.pdf> 18.03.2019ж.
- 7 Сластенин В.А. Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н.и др. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / под ред. В.А.Сластенина. – М: Академия, 2002. – 576с.
- 8 Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя – М.: АПН, 1990. – 149с.
- 9 Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: Методические основы. – М.: Просвещение, 1982. – 192с.
- 10 Беспалько В.П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов. – М.: Высшая школа, 1989. – 144с.
- 11 Кенжебеков Б.Т. Университет студенттерінің кәсіби құзіреттелігін қалыптастырудың теориясы мен практикасы. – Астана, ЕҰУ, 2001 – 270б.
- 12 Альназарова Г.Ш. Педагогическое проектирование содержания технологической подготовки педагогов профессионального обучения: автореферат....к.п.н. Караганда, 2001. - 29с.
- 13 Коканбаев С.З. Педагогические основы непрерывного образования педагогов профессионального обучения условиях образовательного комплекса «школа-колледж-вуз» : автореферат..... – Караганды, 2007.- 36с.
- 14 Рахметова Н., Сандибаева Ж., Калабаева Д. Педагогические условия формирования компетентности будущих педагогов профессионального

- образования // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. №4-5. – С.987-990.
- 15 Оналбеков Е.С. Взаимодействие университета и общеобразовательной школы по организации профильного обучения учащихся старшей ступени: дис.....канд.пед.наук. – 2010. – 162с.
- 16 Мынбаева А.К. История, теория и технология научной деятельности высшей школы. – Алматы, 2010. – 257с.
- 17 Кудайбергенова А.М. Развитие системы непрерывной научно-исследовательской работы студентов в классических университетах Республики Казахстан (на примере КазНУ им. Аль-Фараби): дис. ...канд.пед.наук. – 2010. – 147с.
- 18 Ерментаева А.Р. Болашақ педагогтердегі психологиялық кәзіреттіліктің критериалды көрсеткіштері // Торайғыров университеті Хабаршысы. – 2020. – №4. – 189-202 б.
- 19 Мынбаева А.К., Айтбаева Ә.М. Жоғары мектеп педагогикасы негіздері: Оқу құралы. – Алматы, - 2016ж.
- 20 Ішпекбаев Ж.Е. Жоғары оқу орнында тәрбие жұмысын ұйымдастырудың теориясы мен практикасы : оқу құралы, 2014ж.
- 21 Абдуллаева П.Т. Диагностическая компетентность будущих педагогов-психологов в университетской среде: сущность и содержание // ҚазҰУ Хабаршысы. – 2016ж. – №3 (49). – 70-75бб.
- 22 Левитов Н.Д. Психотехника и профессиональная пригодность. – М., - 1926
- 23 Гоноболин Ф.Н. О педагогических способностях учителя. М., - 1964.
- 24 Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников. – М., 1963.
- 25 Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / АН СССР Ин-т филосф-М.1957. – 328с.
- 26 Теплов Б.М. Исследование индивидуально-психологических различий // Советская психология, 1946. - №6.
- 27 Ананьев Б.Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. – М.: Директ-Медиа, 2008.
- 28 Мерлин В.С. О формах использования социального опыта учащихся // Опыт изучения педагогической работы со взрослыми / Под.ред. М.Я.Басова, Е.А.Голанта. Л.:ГИЗ, - 1926.
- 29 Wilcox M.M., Gale M.M., McLaughlin K.L., Squyres E., Burish E.C., Khojasteh J. Development and initial validation of the Multicultural Training and Education in Professional Psychology, 2022. – Vol.16(1). – P.55–66. <https://doi.org/10.1037/tep0000344>. 03.03.2022y.
- 30 Lea M., Street B. Student writing in higher education: an academic literacies approach // Studies in Higher Education. -1998. - Vol.23, - №2. - P.395-423.
- 31 Russell D., Lea M., Parker J., Stree B., Donahue T., Bazerman C., Bonini A., Figueiredo D., Collins Fort. Exploring notions of genre in “academic literacies” and “writing across the curriculum”: Approaches across countries and contexts // Genre in

- a Changing World.-Colo.:WAC Clearinghouse, - 2009. - P.395-423.
- 32 Delcambre I., Donahue T., Academic Writing Activity: Student Writing in Transition. University Writing: Selves and Texts in Academic Societies (Studies in Writing) eds M.Castello, T.Donahue. - Emerald Group Publishing Limited, 2012. Vol.24. – P.129-149.
- 33 Csikszentmihalyi M. Flow: The Psychology of Optimal Experience. New York: Harper and Row. ISBN 0-06-092043-2. 1990
- 34 Kruse O. Perspectives on Academic Writing in European Higher Education: Genres, Practices, and Competences // Revista de Docencia Universitaria 7-20137-Vol.11, - №1. - P. 37-58.
- 35 Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1984. – 444с.
- 36 Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. М.: Наука, 1980.
- 37 Асмолов А.Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии. М.:Смысл, 2002.
- 38 Быков А.К. Методы активного социально-психологического обучения: Учебное пособие. – М.: Сфера, 2005.
- 39 Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования. – М.: Творческий центр «Сфера», 2000. - 448с.
- 40 Ляудис В.Я. Новая парадигма педагогической психологии и практика инновационного образования. – Вести МГУ. – Сер.14. Психология. - 1998. - №2. -С.88-97.
- 41 Петровская Л.А. Общение – компетентность – тренинг. Избранные труды., М.; Смысл, 2007, - 387с.
- 42 Самоукина Н.В. Психология профессиональной деятельности. Питер, 2004.
- 43 Тоханbayeva N.K., Sarbasova V.N., Khan N.N., Turdaliyeva S.T., Influence of Competitive Activity on the Development of Self-Realization Among School Students: in Case of Kazakhstan // European Journal of Contemporary Education [this link is disabled](#), - 2022, - Vol.11(3), - P. 885–897
- 44 Оспанбаева М.П., Нұржанова Г.Т. Мектептік психологиялық қызмет жүйесінің мазмұны. - Тараз. - 2002. – С.34-36.
- 45 Еркінбекова М.А. Біліктілікті арттыру жүйесіндегі этностық қарым-қатынастың психологиялық маңыздылығы. Монография.–Алматы, 2014.– 116 б.
- 46 Жұмабаев М. Педагогика.- Алматы: Ана тілі, 1992. – 160 б.
- 47 Аймауытұлы Ж. Психология.- Алматы: «Рауан», 1995. – 312 б.
- 48 Алтынсарин Ы. Таза бұлақ: Өлеңдер, әңгімелер, хаттар.-Алматы: «Жазушы», 1988. -320б.
- 49 Байтұрсынов А. Бес томдық шығармалар жинағы. Бірінші том. Алматы: «Жібек жолы», 2002. -208б.
- 50 Бәшірова Ж.Р., Жоғары мектеп педагогикасы:оқу құралы – 190 б. Алматы. Қазақ университеті. 2020 ж.
- 51 Ерментаева А.Р., Жоғары мектеп психологиясы: Оқулық – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2012ж.

- 52 Беркімбаева Ш., Құсайынов А., Жоғары мектеп педагогикасы. – Алматы, 2009ж.
- 53 Қасен Г., Құдайбергенова А.М. Әлеуметтік-психологиялық тренинг әдістемесі Қазақ университеті 2011ж. – 164б.
- 54 Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории; Мысль, М – 2018 г. - 352 с.
- 55 Макшанов С. И. Психология тренинга; «Образование» -М – 1997 г. -186с.
- 56 Вепренцова С.Ю., Донцов Д.А., Донцова М.В., Пятаков Е.О. Социально-психологический тренинг как метод воздействия на личностные и поведенческие характеристики людей // Вестник практической психологии образования. - 2013. - № 2(35). - С.10-20.
- 57 Петровского А.В., Ярошевского М.Г.. Краткий психологический словарь Ред.сост. Л.А. Карпенко. — СПб: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. — 528 с.
- 58 Осипова А.А. Общая психокоррекция. — М.: ТЦ «Сфера», 2008. — 512 с.
- 59 Ромек В.Г. Тренинг уверенности в межличностных отношениях. — СПб: Речь, 2007. — 175 с.
- 60 Рай Л. Развитие навыков тренинга. – СПб: Питер, 2002. — 208 с.
- 61 Вачков И.В. Психология тренинговой работы. Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы. — М.: Эксмо, 2007. – 416 с.
- 62 Никандров В.В. Антитренинг или Контуры нравственных и теоретических основ психотренинга. – СПб: Речь, 2003. – 176 с.
- 63 Реньш М.А., Садовникова Н.О., Лопес Е.Г. Социально-психологический тренинг: Практикум. Екатеринбург: Изд-во ГОУ ВПО «Рос.гос.проф.-пед.ун-т», 2007. - 190 с.
- 64 Тышковский А.В., Филиппов А.В. Социально-психологический тренинг как инструмент развития лидерских качеств личности // Вестник университета государственный университет управления, 2012. - № 2. - С.309-313.
- 65 Эрдынеевич Ц.А. Социально-психологический тренинг как метод интерактивного обучения // Вестник Бурятского государственного университета. 2018. - № 1. - С.61-64.
- 66 Салманова Д.А. Социально-педагогический тренинг как средство формирования педагогической культуры / Д.А.Салманова. – Омск: Омский научный вестник, 2008. - №6(62). -С.179-181.
- 67 Collings D. G. and Mellahi K. Strategic Talent Management: A review and research agenda // Human Resource Management Review. - 2009. - P. 304–313.
- 68 Анисимов Н. Слагаемые инновационного потенциала // Директор школы. 1997. - №3. - С. 67–70.
- 69 Сидоров В. В., Резанович И. В. Формирование инновационного потенциала у студентов технического колледжа // Сибирский педагогический журнал. 2010. - №2. - С. 328–334.
- 70 Зейналабдинова А. Х. Социально-психологический тренинг в качестве коррекционного метода для учителей // Вектор науки ТГУ.- 2012. Том 10. - № 3 (10). - С. 95-98.

- 71 Салманова Д.А. Социально-психологический тренинг в подготовке педагога профессионального обучения – М.: Среднее профессиональное образование, 2007. - №11. - С. 70-72.
- 72 Асмолов А.Г. Психология личности. – М.: Изд-во МГУ, 2010. – 376 с.
- 73 Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 290 с.
- 74 Вяткин М.Б., Зайцев А.С. Соотношение процессов обучения и развития в структуре социально-психологического тренинга // «Современные проблемы науки и образования», 2015. №1-1. С. 1557-1567.
- 75 Павлова И.М. Специфика проведения социально-психологического тренинга в профессиональной школе // Воспитание и образование, 2004. № 2. С.57-64.
- 76 Хрящева Н.Ю. Психогимнастика в тренинге. СПб., 2000. – 141 с.
- 77 Игнатьева Э.А. Психологические тренинги развития способностей виртуального общения // Психологическая наука и образование. 2009. - Том 14. - № 2. - С. 82–86.
- 78 Геранюшкина Г. П. Процессуальные проблемы социально-психологического тренинга в вузе / Г. П. Геранюшкина // Психология в экономике и управлении. 2015. – Т. 7, - № 1. - С. 73-76.
- 79 Пунько Н.Ю. Модель формирования социально-психологической готовности профессионального становления студентов в вузе // Интернет-журнал «Мир науки» 2017, - Том 5. - №1. - С.1-6.
- 80 Вяткина Л.Б., Вяткин М.Б. Социально-психологический тренинг как метод развития педагогических способностей менеджеров образования // Пермский педагогический журнал. 2015. - № 7. - С.113-121.
- 81 Асмаковец Е.С. Развитие эмоциональной гибкости учителя посредством социально-психологического тренинга // Психологическая наука и образование 2000, - № 1. - С.11-14.
- 82 Ерментаева А.Р. Профессионально-педагогический тренинг как средство подготовки учителей национальных школ к педагогическому общению. М., 1995. - 164 с.
- 83 Социально-психологический тренинг: 40 лет развития концепции М. Форверга в России // Социальная психология и общество. 2021. -Том 12. - № 3. С. 219-227.
- 84 Ясвин В.А. Опыт супервизии и подготовки ведущих социально-психологического тренинга // Социальная психология и общество. 2011. - Том 2. - № 3. - С. 96–113.
- 85 Денисова О.П. Формирование коммуникативных и организаторских способностей руководителя // Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление. - 2012. - №2. - С.206-209.
- 86 Зейналабдинова А.Х. «Я-образ»: экспериментальное исследование // *Psixologiya jurnalı*. Баку, - 2006. - № 2. - С. 3-17.
- 87 Коростелева Е.Ю. Профессионально-технологическая подготовка учителей начальных классов // Вектор науки ТГУ. - 2010. - №2. - с.187-190.

- 88 Mattheu Gilbert. Communication Miracles at Work. Conari Press, Berkely California/Copyright 2002 by Matthew Gilbert. – P. 164-169.
- 89 Ивашнева Л.А. Развитие навыков профессионально-педагогического общения учителей // Психология образования в XXI веке: теория и практика. Издательство ВГСПУ «Перемена». 2011. - 473 с.
- 90 Бархаев Б.П. Педагогическая психология : учеб. пособие. СПб. : Питер, 2009. - 448 с.
- 91 Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. СПб. : Питер, 2002. - 432 с.
- 92 Ивашнева Л.А. Психологические особенности индивидуальности педагога. Пятигорск : ПГЛУ, 2009. - 107 с.
- 93 Почебут Л.Г., Гуриева С.Д., Чикер В.А. Прогностическая модель социально-психологических факторов укрепления доверия в организации // Социальная психология и общество. 2018. - Т. 9. - № 1. - С. 22—42.
- 94 Колодич Е.Н., Павлова И.М. Возможности социально-психологического тренинга в процессе повышения эмоциональной устойчивости учащихся профессиональной школы // Мир психологии. 1999. - № 4. - С. 364—370.
- 95 Горев П. М., Утемов В. В. Научное творчество. Практическое руководство по развитию креативного мышления (Методы и приемы ТРИЗ). М.: Ленанд, 2017. - 108 с.
- 96 Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя. М., 1998. - 318 с.
- 97 Шемелина О. С., Быкова Е. С. Социально-психологический тренинг как инструмент развития инновативных качеств личности // Профессиональное образование в современном мире. 2019. - Т. 9, - №2. - С. 2815-2822.
- 98 Рудестам К. Групповая психотерапия. СПб.: Питер Ком, 1999. - 384 с.
- 99 Байбекова ММ., Ибраева П.М. Әлеуметтік-психологиялық тренингтер, әдістемелер мен жаттығулар. Шымкент, 2009. - 263 б.
- 100 Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. М.1997. - 368 с.
- 101 Уашева А. К., Құрақ Б. Ә. Психикалық денсаулығында ауытқушылықтары бар адамдарды әлеуметтік-психологиялық оңалту. «Әлеуметтік жұмыс тәжірибесіне кейс-менеджмент стандарттарын еңгізу мәселелері» атты ғылыми-тәжірибелік конференциясының баяндамалар жинағы. Нұр-Сұлтан, 2019. - 155 б.
- 102 Базарбаева К.Қ. Психологиялық тренинг: ұйымдастыру жолдары. Оқу құралы. Астана, 2011. - 106 б.
- 103 Ауталипова У.И., Бапаева С.Т. Практикалық психологияның теориялық-әдістемелік негіздері. Оқу құралы. Алматы, 2006. - 160 б.
- 104 Вяткина Л.Б. Специальные способности учителя начальных классов в структуре интегральной индивидуальности: дис. ... канд. психол. наук. Пермь, 2004. -143 с.
- 105 Теплов Б.М. Избранные труды: В 2 т. М., - 1985. - 360 с.
- 106 Крутецкий В.А., Балбасова Е.Г. Педагогические способности, их структура, диагностика, условия формирования и развития. М. :Прометей, 1991.

- 112 с.

107 Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высшая школа, 1990. - 290 с.

108 Мышление учителя: Личностные механизмы и понятийный аппарат / Под ред. Ю. Н. Кулюткина, Г. С. Сухобской. М.: Педагогика, 1990. - 104 с.

109 Осипова Е.К. Формирование педагогической направленности мышления будущего учителя. - М.: Просвещение, 1985. - 163 с.

110 Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. пособие для студентов ун-тов и пед ин-тов. – 2 изд., перераб. и доп. – М.: Высш.шк. 1990. – 576 с.

111 Щуркова Н.Е. Практикум по педагогической технологии. Педагогическое общ. России, 2001. - 250 с.

112 Захарченко Е.Ю. Становление педагогической культуры молодого учителя : научное издание // Педагогика. - 2002. - № 3. - С. 45-50.

113 Маркова А.К. Психология труда учителя. М.: Просвещение, 1993. - 192с.

114 Андриенко Е.В. Психолого-педагогические условия формирования профессиональной зрелости учителя // Педагогическое образование и наука. - 2002. - №4. - С. 62–68.

115 Дубровина И. В. Психологическое благополучие школьников в системе современного образования: учебное пособие. Санкт-Петербург: Нестор-История, 2016. - 180 с.

116 Дубровина И.В., Лубовский Д.В., Психологическая наука и образование 2017. - Т. 22. - № 4. - С. 49–57.

117 Проблемы коммуникативной и познавательной деятельности личности. Межвузовский сб. / под ред. А.В. Петровского, Ульяновск: 1981.

118 Журавлев Д. И. Классификация видов психологического тренинга // <http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article>. 27.06.2017г.

119 Филинкова Е.Б. Мотивация принятия решения учителями о переходе от педагогической деятельности к управленческой // Сибирский психологический журнал. 2012. - № 44. - С. 89—100.

120 Филинкова Е.Б. Роль удовлетворенности трудом в формировании готовности педагогов к переходу к управленческой деятельности // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки. 2018. № 4. С. 129—140. doi: 10.18384/2310-7235-2018-4- 129-140.

121 Филинкова Е.Б. Самооценка готовности учителей к управленческой деятельности // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки. 2015. - № 1. - С. 25—39.

122 Денисова О. П. Формирование психологической готовности студента — будущего менеджера к управленческой деятельности: Автореф. дисс.... канд. психол. наук. Самара, 2007. - 24 с.

123 Ильин С.С. Психологическая готовность специалиста к управленческим профессиям: содержание, структура, диагностика: Дис.... канд. психол. наук. М., 1999. - 157 с.

- 124 Филинкова Е.Б. «Уровень и личностные факторы готовности педагогов дошкольного и среднего образования к переходу на управленческую работу. Психологическая наука и образование. - 2019. - Т. 24, - № 2. - С. 72–81.
- 125 Скориков В.Б. Психологическая готовность работника к руководству научно-производственным коллективом: автореф. дис.... канд. психол. наук. М., 1991. - 19 с.
- 126 Жігітбекова Б.Д. Топтық психотерапия. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ. – 2008. - 128 б.
- 127 Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга. - СПб., М., 2002. - с.35-42.
- 128 Зимина Н.А. Психологические условия оптимизации профессиональной компетентности психолога: дисс... канд. психол. наук, 2003. – 170 с.
- 129 Киятина И.И. Дидактические средства формирования готовности будущих учителей к управленческой деятельности: автореф. дис.... канд. пед. наук. Брянск, 2004. -19 с.
- 130 Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии. – М.: Владос, 2003. – 304 с.
- 131 Захарова Л.Н. Психологическая подготовка педагога. - Нижний Новгород: ННГУ, 1993. 214 с. - ISBN 5-230-04229X. - с. 188-20.
- 132 Воронцов А.Б., Чудинова Е.В. Учебная деятельность: введение в систему Эльконина-Давыдова.- М., Рассказов, 2004. - 304с.
- 133 Кашапов М. М. Психология педагогического мышления: монография — СПб. : Алетейя, - 2000.
- 134 Машекуашева М. Х. Психологические особенности развития смысловой саморегуляции студентов в зависимости от смыслообразующего потенциала технологического обеспечения учебного процесса Методические рекомендации для студентов - будущих педагогов Ростов - на - Дону, РГУ, -004, - 27.
- 135 Исаев Е.И. Факторы проектирования содержания психологического образования педагога // Теория и практика современного образования. Международная научно-практическая конференция. Тула: Изд-во ТГПУ им. Л.Н.Толстого, - 1997.
- 136 Бодалев А.А., Деркач А.А., Семёнов И.Н. Яблокова Е.А. и др. Проблемы социально-перцептивной компетентности личности — М.: РАГС, - 1998.
- 137 Щеколдина А.А. Должностной переход в профессиональном становлении специалиста: Дис. ... канд. психол. наук. М., - 2002. - 229 с.
- 138 Концепция развития образования Республики Казахстан до 2015 года // Педагогический вестник. – 2008. – №12.
- 139 Ермекова Ж.К. и др. Развитие познавательного интереса учащихся к фундаментальным наукам. Элективный курс для студентов педагогических специальностей вузов. – Астана, Кокшетау, – 58 с.
- 140 Таубаева Ш.Т. Педагогика әдіснамасы: оқу құралы. – Алматы: Қарасай, 2016. - 432 б.
- 141 Таубаева Ш.Т. «Ресейдегі элеуметтік білім беру саясаты және Қазақстанда элеуметтік педагогика мен өзін-өзі тану саласы мамандарын даярлау

мәселелері» // <http://vochighedu.ozin-ozit-anu.kz/article/show/id/183> Научно-образовательный портал нравственно-духовного обучения и воспитания (жүгіну мерзімі 8.09.2019).

142 Таубаева Ш.Т., Булатбаева А.А., Жексембинова А.К. Research methodology mastering by master students: from problem to the procedure. Дубай қаласында өткен Халықаралық ғылыми-практикалық конференция // International Scientific and Practical Conference World Science Proceedings of the conference Innovative Technologies in Science, February 21-22, - 2015, - P. 30-35 .

143 Таубаева Ш.Т., Булатбаева А.А., Жексембинова А.К. Сущность и структура исследовательской деятельности магистранта педагогической специальности // Қазақстан педагогикалық ғылымдар академиясының 10-жылдығына арналған мерейтойлық сессиясы «Салыстырмалы білім беру: әдіснамасы, заманауи үрдістері мен мәселелері» VI халықаралық ғылыми практикалық конференция материалдары. – Алматы, 2014. – Б. 121-127.

144 Әбілқасымова Г. Кәсіби оқыту педагогының инновациялық-технологиялық даярлығы: теория және тәжірибе. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2013. — 175 б.

145 Шаметов Н.Р. Формирование профессиональной компетентности будущих педагогов профессионального обучения в системе непрерывного образования «колледж – вуз»: автореф. ... канд. пед. наук. — Астана, 2006. — 28 с.

146 Жекибаева Б. А. Формирование готовности будущих учителей к нравственно-эстетическому взаимодействию с учащимися. Автореферат дис. к.п.н.. Караганда. - 2006.

147 Абдыманапов С. А. Теория и практика совершенствования университетского образования: автореф.дис.д-ра пед.наук: 13.00.01 - Алматы, 1999. - 54с.

148 Сарсенбаева Б. Г. Формирование самоопределения будущих учителей в вузовском учебном процессе: автореф...дис. к.п.н.: 13.00.01 Алматы, 2004. - 30с

149 Каргин С. Т. Влияние профессионального взаимодействия в вузовском педагогическом процессе на качество подготовки будущих учителей: автореферат дис... д.п.н., Алматы, 2000 - 46с

150 Ахметова Г. К. Подготовка учительских кадров в педагогических вузах (1958-2000г.г.): автореф – д.п.н. - Караганда, 2002 - 50с.

151 Магауова А.С. К проблеме формирования готовности будущего учителя к реализации единства учебной и внеучебной деятельности учащихся/ Актуальные проблемы профессионально-подготовки личности будущего специалиста: Материалы научно-практической конференции.- Алматы: КазУМО и МЯ им. Абылай хана, 2004, - С. 209-215

152 Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы модернизациялау» мақаласы. 12сәуір, 2017 жыл. <http://www.akorda.kz/ru.10.08.2017>. 12.04.2017ж. (жүгіну мерзімі 17.04.2020)

153 Гапова О.И. Коммуникативная культура преподавателя как условие формирования социально-личностных компетенций будущего специалиста //Образование XXI века: сборник материалов Международной научно-

- практической конференции.-Витебск: ВГМУ. – 2014. – С. 53-55.
- 154 Сидоров О.В. Профессиональное мышление будущего педагога профессионального обучения и пути его формирования . В сборник: Проблемы и перспективы физико-математического и технического образования. Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. Ответственный редактор Т.С. Мамонтова. - 2014. - С. 183–187.
- 155 Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека//Профессиональное образование. – 2006. - №. 2.- С. 18-21.
- 156 Ильин Е.П. Эмоции и чувства – СПб.: Питер, - 2001. - 740 с.
- 157 Андреева И.Н. Синтетической теории эмоционального интеллекта / И.Н. Андреева // Психология человека в современном мире. М., - 2009. – Т. № 2. - 178 с.
- 158 Пантелеева Т.В. Краткий очерк истории развития проблематики эмоционального интеллекта в отечественной психологии // Актуальные вопросы современной психологии: материалы V Междунар. науч. конф. Челябинск, - 2018. - С. 19-25.
- 159 Эллис А. Гуманистическая психотерапия: рациональноэмоциональный подход - СПб.: Сова; М.: ЭКСМО-Пресс, - 2002. - 272 с.
- 160 Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена // Вопросы психологии. - 2016. - № 3. - С. 78-86.
- 161 Выготский Л.С. Мышление и речь - Изд. 5-ое испр. - М.: Издательство «Лабиринт», - 1999. - 352 с.
- 162 Манойлова М.А. Авторская методика диагностики эмоционального интеллекта МЭИ // Пед. диагностика. – 2017. - № 3. - С. 95- 109.
- 163 Прохоров А.О. Взаимодействие психических состояний и когнитивных процессов субъекта (на примере учебной деятельности студентов) // Эксперим. психология. - 2017. - Т. 3. - № 2. - С. 33-44.
- 164 Вайсбах Х. Эмоциональный интеллект - М.: Лик Пресс, - 1998. - 160 с.
- 165 Петровская Л.А. Психологическое консультирование семьи //Вопросы психологии. – 1990. - №. 4. - С. 173-174.
- 166 Азимов Э.Г., Шукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). — М.: Изд-во ИКАР, - 2009. - 448 с.
- 167 Кипнис М. Тренинг коммуникации // М.: Ось-89. - 2004. - С. 79-81.
- 168 Бука Т.Л., Митрофанова М.Л. Психологический тренинг в группе // Игры и упражнения: учебное пособие. - М.: Институт Психотерапии, - 2008. - 144 с.
- 169 Нарымбетова А. О. Студенттерді кәсіби даярлауда психологиялық тренингтердің тиімділігі //Научные труды ЮКГУ им. М. Ауэзова. – 2015. – №. 4. – С. 103-105
- 170 Мынбаева А. К., Сеилханова М. Технологии социально-терапевтической работы: педагогическое проектирование и использование в практике. Әлеуметтік-терапевтік жұмыстар технологиясы: педагогикалық жобалау және

- практикада қолдану // Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2016. – Т. 39. – №. 2. - С 57-66.
- 171 Березовская Т.П. Психологический тренинг как эффективная форма развития эмоционального интеллекта сотрудников // Проблемы управления. - 2018. - № 1(26). - С. 216-219.
- 172 Katenova M. R. Learning culture is an integral part of language learning and education // Залог нашей конкурентоспособности–инновационное образование. – 2011. – С. 79.
- 173 Бурнард Ф. Тренинг навыков консультирования - СПб.: Питер, - 2002. - 256 с.
- 174 Мэйер Дж., Сэловей П., Карузо Д. Эмоциональный интеллект - М.: Ин-т психологии РАН, - 2010. - 146 с.
- 175 Вачков И.В., Дерябо С.Д. Окна в мир тренинга. Методологические основы субъектного подхода к групповой работе - СПб.: Речь, - 2004. - 272 с.
- 176 Струговщикова О.В. Дискуссионные методы активного социально-психологического обучения: учебное пособие.-Научная книга, - 2011. - 61с.
- 177 Буйло Е. В., Иванова И. В. Тренинг как метод развития коммуникативной компетентности // Среднее профессиональное образование. – 2014. - №. 12. - С. 12-17.
- 178 Гиппиус С.В. Тренинг развития креативности. Гимнастика чувств. - СПб.: Издательство «Речь», - 2020. - 346 с.
- 179 Ташимова А. Т. Дарынды балаларды дамытудың тарихи-педагогикалық аспектісі // Инновациялық еуразия университетінің хабаршысы. – 2019. – С. 45.
- 180 Акмырза З., Кулумбетова Ш. Білім беру саласындағы педагогикалық шеберлік-білім беру сапасын жоғарылатудың кепілі //Сборники конференций НИЦ Социосфера. – Vedecko vydavatel'ske centrum Sociosfera-CZ sro, 2015. – №. 54. – С. 118-120.
- 181 Манойлова М.А. Авторская методика диагностики эмоционального интеллекта МЭИ // Пед. диагностика. – 2017. - № 3. - С. 95- 109.
- 182 Жарықбаев К. Б., Қалиев С.К. Қазақ тәлім-тәрбиесі //А., – 1995. – С. 15-17.
- 183 Морева Н.А. Основы педагогического мастерства: учебное пособие. М., - 2006. - 156 с.
- 184 Жансугурова К. Т. Болашақ мамандардың кәсіби-шығармашылық іс-әрекетіндегі өзекті проблемалары // Известия. Серия: Педагогические науки. – 2020. – Т. 59. – №. 4.- С. 16-22.
- 185 Анарбек Н. Актуальные вопросы преподавания междисциплинарных курсов в вузе. Жоғары оқу орындарында пәнаралық курстарды оқытудың өзекті мәселелері // Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2016. – Т. 44. – №. 1. - С. 194-201.
- 186 Baranov V. V. et al. Students adaptation to training in university in educational environment optimization terms // Modern Journal of Language Teaching Methods (MJLTM). – 2018. – Т. 8. – №. 7. – С. 67-75.
- 187 Кузьмина Н. В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся // Вопросы психологии. – 1984. - Т. 184. - С. 20-26.

- 188 Подласый И.П. П44 Педагогика : 100 вопросов — 100 ответов : учеб. пособие для студентов вузов. — М. : Изд во ВЛАДОС ПРЕСС, - 2006. - 365 с.
- 189 Кабденова А. К., Ибраева К. И. Жоғарғы оқу орындарындағы сындарлы оқытудың басымдылықтары // Вестник Северо-Казахстанского государственного университета им. М. Козыбаева. – 2019. – Т. 1. – №. 42. – С. 165-168.
- 190 Shakirova A., Romanova G., Vlasova S. Development of Students' Pedagogical Abilities through Socio-Psychological Training // International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET). – 2021. – Т. 16. – №. 16. – С. 79-90.
- 191 Корепанова Е. В., Козлова А. Г. Развитие профессиональных способностей у будущего педагога в условиях педагогического вуза // Актуальные проблемы многоуровневой языковой подготовки в условиях модернизации высшего образования. - 2017. - С. 169-176.
- 192 Павленкович О. Б. Развитие изобразительных и педагогических способностей студентов художественно-графических факультетов на пленэре //Казанская наука. – 2011. - №. 9. - С. 299-302.
- 193 Мазилев В.А. Исследование педагогических способностей и стратегии формирования педагогической одаренности //Ярославский педагогический вестник. – 2020. – №. 4 (115).
- 194 Афанасьева Г. П., Торопчина С. В. Теоретические предпосылки возникновения концепции учебной автономии //Ползуновский вестник. – 2006. - Т. 3. - С. 1-9.
- 195 Татур Ю. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования //М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – 2004. – Т. 17. - С. 18.
- 196 Сидоров О.В., Прохоров М.С. Организация самостоятельной работы студентов технологического образования по дисциплине «Материаловедение и технология конструкционных материалов» Проблемы и перспективы физики-математического и технологического образования: сб. материалов Всероссийской научно-практической конф. с международным участием (19–20 ноября 2015 г.) / отв. ред. Т.С. Мамонтова. – Ишим: Изд-во ИГПИ им. П.П. Ершова (филиал) ТюмГУ, - 2015. - С. 168–175.
- 197 Кругликов Г.И. Методика преподавания технологии с практикумом: учеб.пособие для вузов — 2-е изд., стер. — М.: Академия, - 2004. - 480 с.
- 198 Краевский В.В. Науки об образовании и наука об образовании (методологические проблемы современной педагогики) // Вопросы философии. – 2009. - №. 3. - С. 77-82.
- 199 Сидоров О.В. Дидактическое обеспечение обучения будущих учителей технологии и предпринимательства электрофизическим и электрохимическим методам обработки конструкционных материалов. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Новокузнецк, 2002. - 148 с.
- 200 Кулюткин Ю.Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя // Вопросы психологии. – 1986. - Т. 2. - С. 21-30.

- 201 Карев Б.А., Мартынова Н.В. Проблема дифференциации образования и оптимизации высшей профессиональной школы // Современная научная мысль. – 2013. - №. 3. - С. 197-200.
- 202 Шевченко О.И., Волков М.А., Леонов В.А. Технологии нестандартного обучения // Педагогика высшей школы. – 2018. - №. 3. - С. 17-25.
- 203 Теплов Б.М. Способности и одаренность // Вестник практической психологии образования. – 2012. – Т. 9. - №. 4. - С. 54-57.
- 204 König J., Rothland M. Motivations for choosing teaching as a career: Effects on general pedagogical knowledge during initial teacher education // Asia-Pacific Journal of Teacher Education. – 2012. – Т. 40. - №. 3. - С. 289-315.
- 205 Saks M. A review of theories of professions, organizations and society: The case for neo-Weberianism, neo-institutionalism and eclecticism // Journal of Professions and Organization. – 2016. – Т. 3. - №. 2. - С. 170-187.
- 206 Никулина Т.В., Стариченко Е.Б. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление // Педагогическое образование в России. – 2018. - №. 8. - С.107-112.
- 207 Дружинин В.Н. Экспериментальная психология. – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 320с.

ҚОСЫМША А

1. Әдістеме. «Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы»

Өзіңізді әр көрсеткіш бойынша 9 балдық шкала бойынша бағалаңыз және өзін-өзі дамыту дағдылары мен қалыптасу деңгейіңізді анықтаңыз. Осы картамен әріптестеріңізге өзіңізді бағалауды ұсыныңыз. Нәтижелерді салыстырыңыз және қорытынды жасаңыз.

ТЕСТ

Өзін-өзі білім алуға дайындықтың бағалау картасы.

I. Мотивациялық компонент (9 – 81 балл)

1. Педагогикалық қызметте үздіксіз білім берудің жеке және әлеуметтік маңыздылығын түсіну.

2. Педагогика мен психология саласында тұрақты танымдық қызуғушылықтың болуы

3. Міндет пен жауапкершілік сезімі

4. Қызығушылық

5. Қызметінде өз білімін жоғары бағалауға ұмтылу

6. Өз бетімен психо-педогогикалық білім алу қажеттілігі

7. Өзін-өзі тану қажеттілігі

8. Өз күшіне сенімділік

9. ППСО бойынша маңызды саланың рангын таңдаңыз

II. Танымдық компонент (6-54 балл)

1. Жалпы білім деңгейі

2. Жалпы білім беру дағдысының деңгейі

3. Педагогикалық білім мен қабілет деңгейі

4. Психологиялық білім мен қабілет деңгейі

5. Әдістемелік білім мен қабілет деңгейі

6. Арнайы білім деңгейі

III. Адамгершілік-ерік компоненті (9-81 балл)

9. Оқу процесіне оң көзқарас

10. Сыншылдық

11. Дербестік

12. Мақсаттылық

13. Ерік

14. Еңбекке қабілеттілік

15. Білу, бастаған істі аяғына дейін

16. Батылдық

17. Өзін сынап беру

IV. Гностикалық компонент (17-153 балл)

1. Танымдық тапсырманың қою және шешу қабілеті

2. Ойлаудың икемділігі мен тиімділігі

3. Бақылаушылық
4. Педагогикалық қызметті талдау қабілеті
5. Синтездеу және жалпылау қабілеті
6. Шығармашылық және оның педагогикалық қызметте қолданылуы
7. Жады және оның жұмыс істеу жылдамдығы
8. Алған біліміне қанағаттануы
9. Тыңдай білу
10. Әртүрлі оқу түрлерін меңгеру
11. Белгілі бір мазмұнды игеріп қабылдап алуы
12. Пайымдау дәлелдеу, негіздеу қабілеті
13. Жүйелеу және жіктеу қабілеті
14. Қарама-қайшылықтар мен проблемаларды көре білу
15. Білім мен дағдыларды жаңа жағдайларға ауыстыру
16. Белгіленген идеялардан бас тарту
17. Бағынышты емес сынау

V. Ұйымдастырушылық компонент (7 – 63 балла)

1. Уақытты жоспарлай білу
2. Өз жұмысын жоспарлай білу
3. Қызмет жүйесін қайта құру мүмкіндігі
4. Кітапханаларда жұмыс істей білу
5. Дереккөздердің жіктелуін қолдана алу
6. Ұйымдастыру техникасы мен компьютерлік ақпарат банкіні пайдалана

білу

7. Түрлі тәсілдерді меңгере білу

VI. Педагогикалық қызметте өзін-өзі басқару қабілеті (5-45 балл)

1. Өз қызметінің дербестігін бағалау
2. Өзіне анализ жасау және рефлексия қабілеті
3. Өзін-өзі ұйымдастыру және мобилизация қабілеті
4. Өзін-өзі бақылау
5. Еңбекқорлық және тырысу

VII. Коммуникативтік қабілеттер (5-45 балл)

1. Әріптестердің өздігінен білім алу қызметінің тәжірибесін жинақтау және пайдалану қабілеті
2. Кәсіби педагогикалық өз бетінше білім алуда ынтымақтастық және өзара көмек көрсету қабілеті
3. Басқалардың (ең алдымен білім алушылардың) өздігінен білім алу қызметін ұйымдастыру қабілеті
4. Өз көзқарасын қорғау және талқылау барысында басқаларды сендіру қабілеті
5. Бірлескен қызмет процесінде қақтығыстарды болдырмау қабілеті

ҚОСЫМША Б

О.Ф.ПОТЕМКИНАНЫҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ ҚАЖЕТТІ САЛАСЫНДАҒЫ ТҮЛҒАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫНЫҢ ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ӘДІСІ

О.Ф. Потемкинаның мотивациялық-қажеттілік саласындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын диагностикалау әдістемесі: Потемкина әдісіне арналған нұсқаулық. Егер сіздің мінез-құлқыңыз дұрыс сипатталса, әр сұраққа «иә» және егер сіздің мінез-құлқыңыз сұрақта айтылғанға сәйкес келмесе, «жоқ» деп жауап беріңіз. Үнталандыру материалы (сұрақтар):

Бірінші бөлім:

1.Сізді оның аяқталу кезеңінен гөрі орындалып жатқан жұмыс процесі қызықтыра ма?

2.Сіз әдетте мақсатыңызға жету үшін бар күш-жігеріңізді аямайсыз ба?

3.Сізге өзіңіз туралы емес, басқаларды көбірек ойлайтыныңызды жиі айтасыз ба?

4.Сіз әдетте сөйлесуші адамыңызға көп уақыт бөлесіз бе?

5.Қажет болса да, сізді қызықтырмайтын нәрсені бастауға әдетте ұзақ уақыт бойы тартынасыз ба?

6.Қабілеттен гөрі табандылығыңыз көп екеніне сенімдісіз бе?

7.Сізге өзіңізден гөрі басқаларды сұрау оңай ма?

8.Адам ең алдымен өзін, сосын өзгені ойлауы керек деп ойлайсыз ба?

9.Қызықты жұмысты аяқтай отырып, сіз қызықты жұмыстың аяқталып қалғанына жиі өкінесіз және онымен бөліскеніңізге өкінесіз бе?

10.Сізге мейірімді және жанашырлықтан гөрі нәтижеге қол жеткізе алатын белсенді адамдарды ұнатасыз ба?

11.Адамдар сізден бірдеңе сұраса, бас тарту сізге қиын ба?

12.Сізге басқалардан гөрі өзіңіз үшін бір нәрсе жасау ұнайды ма?

13.Сізге жеңіс туралы ойланудың қажеті жоқ ойын ұнай ма?

14.Сіздің өміріңізде сәтсіздіктерден гөрі жетістіктер көп деп ойлайсыз ба?

15.Сіз адамдарға қиындықтар болса, жиі жақсылық жасауға тырысасыз ба?

16.Сіз біреу үшін көп күш салудың қажеті жоқ екеніне сенімдісіз бе?

17.Сіз бәрінен бұрын шын көңілдене алатын адамдарды құрметтейсіз бе?

18.Қолайсыз орта, уақыт тапшылығы, сырттан келген кедергілерге карамастан жұмыстан жиі шығасыз ба?

19.Әдетте өзіңізге уақыт та, күш те жоқ па?

20.Өзіңізді басқалар үшін істеуге мәжбүрлеу сізге қиын ба?

21.Көбіне көп нәрсені бір уақытта бастап, соңына дейін аяқтауға уақыт жоқ па?

22.Сіздің ойыңызша, сізде өмірде сәттілікке сенуге күш жеткілікті ме?

23.Сіз басқа адамдар үшін мүмкіндігінше көп нәрсе жасауға тырысасыз ба?

24.Басқаларға қамқорлық жасау көбінесе өзіңізге зиян тигізетініне сенімдісіз бе?

25.Уақыт пен өзіңізді ұмытып кететіндей бизнеспен айналыса аласыз ба?

26.Сіз бастаған жұмысыңызды жиі аяқтай аласыз ба?

27.Өмірдегі ең үлкен құндылық басқа адамдардың мүддесі үшін өмір сүру екеніне сенімдісіз бе?

28.Сіз өзіңізді эгоист деп айта аласыз ба?

29.Сіз егжей-тегжейлерге үңіліп, оларға терең бойлай отырып, бастаған жұмысыңызды аяқтай алмайсыз ба?

30.Сіз іскер емес адамдармен кездесуден аулақсыз ба?

31.Сіздің ерекшелігіңіз жанқиярлық па?

32.Сіз бос уақытыңызды хоббиіңізге пайдаланасыз ба?

33.Біреу бірдеңе істеуге уәде бергендіктен, сіз демалысыңызды немесе демалыс күндеріңізді жұмысқа жиі жүктейсіз бе?

34.Өзіне күтім жасауды білмейтін адамдарды сынайсыз ба?

35.Сізге адамның күш-жігерін өз пайдаңызға пайдалану туралы шешім қабылдау қиын ба?

36.Сіз адамдардан өзімшіл ниетпен бірдеңе жасауды жиі сұрайсыз ба?

37.Кез-келген кәсіппен келісе отырып, оның сізге қаншалықты қызықты екенін көбірек ойлайсыз ба?

38.Кез-келген бизнесте нәтижеге ұмтылуда сіздің ерекшелігіңіз қандай?

39.Сіздің басқа адамдарға көмектесудің ерекшелігі неде?

40.Сіз тек жақсы марапат үшін бар күш-жігеріңізді жасай аласыз ба?

«Еркіндік – билік», «еңбек – ақша» бағытталған әлеуметтік-психологиялық көзқарастардың ауырлығын ашу.

1.Өмірдегі ең бастысы өз ісінің шебері болу дегенмен келісесіз бе?

2.Сіз өзіңіздің шешіміңізді таңдау мүмкіндігін барынша бағалайсыз ба?

3.Сіз білетін адамдар сізді үстем адам деп санайды ма?

4.Ақша табуды білмейтін адамдар құрметке лайық емес дегенге келісесіз бе?

5.Шығармашылық жұмыс сіз үшін өмірдегі басты ләззат па?

6.Сіздің өміріңіздегі басты ұмтылыс билік пен ақша емес, еркіндік пе?

7.Адамдарға билік ету – ең маңызды құндылық дегенмен келісесіз бе?

8.Сіздің достарыңыз қаржылық жағынан бай ма?

9.Сіз айналаңыздағы барлық адамдарды қызықты бизнеспен айналыстыруға тырысасыз ба?

10.Сырттан келген талаптарға қарамастан, сіз әрқашан өз нанымдарыңызды ұстана аласыз ба?

11.Биліктің ең маңызды қасиеті оның күші деп ойлайсыз ба?

12.Ақшаның бәрін сатып алуға болатынына сенімдісіз бе?

13.Сіз іскерлік қасиеттер үшін достар таңдайсыз ба?

- 14.Сіз басқа адамдар алдында әртүрлі міндеттемелермен байланысты болмауға тырысасыз ба?
- 15.Біреу сіздің талаптарыңызды орындамаса, сіз ренжисіз бе?
- 16.Ақша билік пен бостандыққа қарағанда әлдеқайда қауіпсіз бе?
- 17.Сіз өзіңіздің сүйікті жұмысыңызсыз шаршайсыз ба?
- 18.Заң аясында әрбір адам еркіндікке ие болуы керек екеніне сенімдісіз бе?
- 19.Адамдарды өзіңіз қалаған нәрсені жасатуға мәжбүрлеу сізге оңай ма?
- 20.Жоғары интеллекттен гөрі жоғары жалақы болғаны дұрыс дегенге келісесіз бе?
- 21.Өмірде сіз тек жұмыстың тамаша нәтижесіне ризасыз ба?
- 22.Сіз өзіңізді үлкен команданы басқаруға қабілеттімін деп санайсыз ба?
- 23.Сіз үшін өмірдегі басты мақсат ақша табу ма?
- 24.Сіздің сүйікті бизнесіңіз билік пен ақшадан қымбат па?
- 25.Сіз әдетте бостандық құқығыңызды жеңе аласыз ба?
- 26.Сізде билікке құштарлық, басшылыққа деген құштарлық бар ма?
- 27.Ақшаның «иісі шықпайды» және оны қалай тапқаны маңызды емес дегенге келісесіз бе?
- 28.Демалыста жүргенде де жұмыс жасамайсыз ба?
- 29.Сіз азат болу үшін көп нәрсені құрбан етуге дайынсыз ба?
- 30.Сіз өзіңізді отбасыңызда шебер сезінесіз бе?
- 31.Сізге ақшамен шектелу қиын ба?
- 32.Достарыңыз бен таныстарыңыз сізді маман ретінде бағалайды ма?
- 33.Сіздің бостандығыңызға қол сұғатын адамдар сізді ең көп ренжіте ме?
- 34.Қуат сіз үшін көптеген басқа құндылықтарды алмастыра ала ма?
- 35.Сіз әдетте дұрыс ақшаны үнемдей аласыз ба?
- 36.Сіз үшін ең үлкен құндылық еңбек пе?
- 37.Сіз бейтаныс адамдардың арасында өзіңізді сенімді және еркін сезінесіз бе?
- 38.Сіз билікке ие болу үшін еркіндікке қол сұғуға дайынсыз ба?
- 39.Сіз үшін ең үлкен соққы не болды, ақшаның жоқтығы?
40. Сіздің өміріңіздегі ең маңызды еркіндік қалауы қандай?

ҚОСЫМША В

«Қабілет деңгейін анықтау» тесті

Қарым-қатынас саласындағы құзыреттілік жоғары кәсіби деңгейдің басты құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл тек арнайы коммуникативтік дайындық талап етілетін менеджер, қызмет көрсету саласының қызметкері, педагог немесе әлеуметтік қызметкер сияқты мамандықтарға ғана емес, сонымен қатар мамандықтың барлық басқа түрлеріне де қатысты, өйткені кез-келген қызметкер ақпараттық алмасуға да, адамдармен (әріптестер, клиенттер және т.б.) өзара іс-қимыл жасайды. 4К деп аталатын төрт негізгі икемді дағды бар: коммуникативтілік, креативтілік, сын тұрғысынан ойлау, топтық жұмыс. Сіз тест тапсырып, осы қазіргі деңгейін тексере аласыз.

Тестке нұсқаулық: Топтық жұмыс барысы кезіндегі қабілетіңіздің даму деңгейін тексеруді ұсынамыз. Бүгінгі таңда ақыл-ой маңызды және оны дамытуға да болады. Әр сұрақ үшін сізге сәйкес келетін жауапты таңдаңыз. Барлық сұрақ саны – 10. Нәтижелер: Әр «бірінші жауапқа» жауабына – 10 ұпай, «екінші жауапқа» - 5 ұпай, «үшінші жауапқа» - 0 ұпай.

1.Сіздің мұғаліміңіз сізді жобаға жауапты етіп тағайындады. Сіздің әрекеттеріңіз?

- a) Мен басқа адамдармен жұмыс істеуге бола ма деп сұраймын.
- b) Мен іс-әрекеттің болжалды жоспарын сызып, мұғаліммен және балалармен бөлісемін.
- c) Мен мұғалімнен мені осы процесте кім басқаратынын және жауапкершілікті өз мойнына алатындығын сұраймын.

2.Сіз командада жұмыс істегенді ұнатасыз ба? Нәтиже сіздің әрекеттеріңізге ғана емес, өзіңізді қаншалықты жайлы сезінесіз?

- a) Иә, команда менікі. Маған адамдар бір бағытта жұмыс істегенде, жауап іздегенде идеялар тудырған ұнайды.
- b) Мен командалық жұмысты жақсы көрмеймін, бірақ қажет болса, шыдай аламын.
- c) Мен командалық ойыншы емеспін.

3.Енді сізден топ үшін жаңа жыл ұйымдастыруды сұрайды. Неден бастайсыз?

- a) Зерттеуден! Мен топтан мерекеге арналған идеялар мен тілектермен бөлісуді сұраймын.
- b) Басқалар сияқты, іс-шара жоспарын тауып, ұқсас түрде ұйымдастырамын.
- c) Барлық дайындықты іс-шарадан бір күн бұрын бастаймын.

18. Сіз басқа мектепке/ сыныпқа баруыңыз керек еді. Жаңа бағдарлама, жаңа адамдар. Сіз тез бейімделесіз бе?

- a) Менің ойымша, иә. Мен үшін бұл қиындық, мен оны оңай қабылдаймын.
- b) Бұл қиын және тез болмайды. Мүмкін, мұндай өзгерістер менің оқу үлгеріміме жақсы әсер етпеуі мүмкін, бірақ мен біртіндеп үйреніп аламын.

с) Жоқ, мен үшін бұл қорқынышты сынақ. Мен жаңа адамдарға қатты ұқсаймын, түбегейлі өзгерістерді ұнатпаймын.

19. Сіз сыныптастармен жоба бойынша жұмыс жасайсыз. Бірақ мәселе мынада: ол жауапсыз және сіз үшін барлық жұмысты бұзады. Іс – әрекетіңіз?

а) Мен мұғалімге жоба бойынша серіктесімді ауыстыруды айтамын. Кіммен жұмыс істеу керектігін шешу менің міндетім емес.

б) Мен серіктеске жобаны өзім аяқтаймын деп айтамын.

с) Мен серіктеспен бейресми жағдайда кездесіп, оның қандай қиындықтарға тап болғанын білемін. Мүмкін, бұл тым көп жұмыс болса да.

20. Сіздің топтасыңызбен немесе мұғаліміңізбен қақтығыс бар деп елестетіп көріңіз. Мұндай жағдайда қалай әрекет етесіз?

а) Жағдай жағымсыз, бірақ сіз бұл процесті қалдыра алмайсыз. Жанжал мен түсінбеушілік нақты проблеманың ауқымына дейін өсуі мүмкін. Мен олармен ымыраға келуге тырысамын.

б) Іс – әрекетке мән-жайлар бойынша көшемін.

с) Мен қарым-қатынасты түсіндірмеймін, екінші тараппен барлық байланыстарды жоюды жөн көрдім. Ахуалы нашарлаған жағдайда ғана оқу орнын ауыстырамын.

7. Сіз тобыңызбен бірге ұжымдық шығармашылық жоба дайындайсыз. Сіз бәрін басқардыңыз, бірақ жобаны қорғауға жауапты адам оның тұсаукесеріне кешігіп келді. Сіздің ұсыныстарыңыз?

а) Енді командаға кешігіп бармаңыз!

б) Жобаны қарауды келесі ретке дейін кейінге қалдырыңыз.

с) Өзім сөйлеп, жобаның негізгі тармақтарын айтамын.

21. Тобыңыздағы бір білімгер жетекші жүктелген жұмыстың маңызды бөлігін аяқтамай ауырып қалды. Мұғалім сізге осы бөлімді тапсырды, бірақ бұл сіздің біліміңіз бен дағдыларыңыздан тыс. Қалай түсуге болады?

а) Шынымды айтсам, мойындаймын, жұмыс жасауға барымды саламын.

б) Мен жасаймын, бірақ өте жақсы емес.

с) Басқалар мен үшін жасауды сұраймын

22. Сіз соңғы 2 аптада мүлдем бос емессіз. Сіздің жетекшіңіз сіздің топты өте маңызды конкурсқа ұсыну керек екенін айтты. Сіздің әрекеттеріңіз?

а) Мен мұны істей алмайтынымды мұғалімге айтамын.

б) Барынша істеуге тырасамын.

с) Менің орныма басқа адамды ұсынамын

23. Сіз келісуді ұнатасыз ба? Өз пікіріңізді қорғай аласыз және өзгелерді өз кінәсіздігіне сендіре аласыз ба?

а) Әрине. Қарым-қатынас дағдылары әр адамға қажет, мен оларды белсенді түрде дамытамын. Менде қарым-қатынаста проблемалар жоқ, келіссөздер жүргізе аламын.

б) Егер сізге біреу туралы сұрау керек болса, бұл мен үшін күйзеліс.

с) Мен келіссөздер жүргізуді ұнатпаймын, бірақ қажет.

ҚОСЫМША Г

К. Роджерс пен Р. Даймондтың әлеуметтік-психологиялық бейімделуін
диагностикалау әдістемесі

1. Біреумен сөйлескенде ыңғайсызданады.
2. Басқалардың алдында ашылғысы келмейді.
3. Бәрінен де жарысуды, бәсекелесуді жақсы көреді.
4. Өзіне жоғары талаптар қояды.
5. Жасаған істері үшін өзіне жиі ұрысады.
6. Өзін көбінесе беделі түскенін сезінеді.
7. Қарама-қарсы жынысты адамдардың біреуіне ұнайтынына күмән келтіреді.
8. Өзінің уәделерін әрқашан орындайды
9. Айналасындағы адамдармен жылы, мейірімді қарым-қатынаста.
10. Ұстамды, тұйық адам; бәрінен сәл ғана шеттетіледі.
11. Өзінің сәтсіздігіне өзін кінәлайды.
12. Жауапты адам; оған сенуге болады.
13. Бір нәрсені өзгерте алмайтынын сезіп, барлық күш-жігері бекер деп есептейді.
14. Көп нәрсеге құрдастарының көзімен қарайды.
15. Тұтастай алғанда, ұстануға тиісті ережелер мен талаптарды қабылдайды.
16. Өз нанымдары мен ережелері жетіспейді.
17. Армандағанды жақсы көреді - кейде күннің ортасында да армандайды. Арманынан шындыққа қайта оралады.
18. Әрдайым қорғануға, тіпті шабуылға да дайын: қиналудың амалын ойлап, өкінішке «тап болады».
19. Өзін және өз іс-әрекеттерін басқара біледі, өзін-өзі мәжбүрлейді, өзіне рұқсат ете алады; ол үшін өзін-өзі бақылау - проблема емес.
20. Көңіл-күй жиі бұзылады: үрейлену, күйзелу.
21. Басқаларға қатысты барлық нәрсе алаңдатпайды: ол өзіне шоғырланған; өзімен айналысады.
22. Адамдар, әдетте, оған ұнайды.
23. Өз сезімінен ұялмайды, оларды ашық білдіреді.
24. Халықтың үлкен тоғысуы кезінде өзін жалғыз сезінеді.
25. Қазір өзін өте қолайсыз сезінеді. Бәрін тастап, бір жерге тығылғысы келеді.
26. Айналасындағылармен әдетте қарым-қатынас жасайды.
27. Бәрінен де өзімен күресу қиын.
28. Айналасындағылардың мейірімді қарым-қатынасы алаңдатады.
29. Жан дүниесінде - оптимист, жақсылыққа сенеді.
30. Адам төзгісіз, өз айтқанынан қайтпайды; ондай адамдарды қиын деп атайды.

31. Егер оларға лайық деп санаса, оларға сын айтады.
32. Әдетте өзін жетекші емес, білікті сезінеді, ол әрдайым өз бетінше ойлап, әрекет ете алмайды.
33. Оны білетіндердің көпшілігі оған жақсы қарайды, оны жақсы көреді.
34. Кейде ешкіммен бөліскім келмейтін ойлар да болады.
35. Сыртқы келбеті тартымды адам.
36. Өзін дәрменсіз сезінеді, жанында біреу болғанын қалайды.
37. Шешім қабылдаса, оған жүгінеді.
38. Өз бетінше шешім қабылдайды, басқа адамдардың ықпалынан босай алмайды.
39. Өзін кінәлайтын ештеңе болмаса да, кінәсін сезінеді.
40. Оның айналасындағы нәрселерді жағымсыз көреді.
41. Бәріне ризамын.
42. Жинала алмайды, өзін-өзі ұстай алмайды, өзін-өзі ұйымдастыра алмайды.
43. Ауырлықты сезеді; бұрын мазалаған нәрселердің бәрі кенеттен бейжай қалды.
44. Тепе-тең, сабырлы.
45. Ашуланып, көбінесе өзін ұстай алмайды шығады.
46. Өзін жиі ренжулі сезінеді.
47. Жігерлі, шыдамсыз адам: ұстамдылық жетіспейді.
48. Өсек, ғайбат айтады.
49. Өз сезімдеріне онша сенбейді.
50. Шынайы өзімді көрсету өте қиын.
51. Бірінші орында оқыл-ой, сезім емес : бір нәрсе жасар алдында ойланады.
52. Өзінің басынан өтіп жатқан оқиғаны өз бетінше талқылайды, артық нәрсені ойластыра алады... Бір сөзбен айтқанда, бұл әлемнен емес.
53. Адамдарға сабырлы адам әркімді өзі сияқты қабылдайды.
54. Өз проблемаларын ойламауға тырысады.
55. Өзін қызықты адам деп санайды - жеке тұлға ретінде тартымды, айқын.
56. Ұялшақ.
57. Міндетті түрде еске салып, итермелеп отыру қажет, істі аяғына дейін жеткізуі үшін.
58. Жан дүниесінде өзгелерден артықшылықты сезінеді.
59. Өзін білдіріп, өзінің даралығын көрсете алмайды.
60. Ол туралы өзгелердің не ойлайтынынан қорқады.
61. Адал, табысқа бей-жай қарамайды, мақтайды, ол үшін айтарлықтай, үздіктердің арасында болуға тырысады.
62. Қазіргі таңда көп нәрсеге күдікпен қарайды.
63. Адам белсенді, жігерлі, бастамаларға толы.
64. Қиындықтарға тап болатын жағдайлардың алдында қашуға дайын.
65. Өзін жеткілікті бағаламайды.

66. Көсем басқаларға әсер ете алады.
67. Жалпы өзіне жақсы қарайды.
68. Табанды, қайратты адам; оған әрқашан өзіндікін талап ету маңызды.
69. Біреумен қарым-қатынастың бұзылғанын ұнатпайды, әсіресе, келіспеушіліктер айқын болуға қауіп төндірсе...
70. Ұзақ уақыт шешім қабылдай алмайды, содан кейін оның дұрыстығына сүйенеді.
71. Нақты не қалайтынын білмейді, өзін жоғалтып алған.
72. Өзіме ризамын.
73. Бақытсыз.
74. Өзіне қарайтын жақсы адам.
75. Бет-әлпеті тартымды болмаса да, бірақ адам ретінде, жеке тұлға ретінде танылуы мүмкін.
76. Қарама-қарсы жыныстағы адамдарды жек көреді және олармен байланыспайды.
77. Бірдеңе істеу керек болғанда, қорқынышты қамтиды: кенет - істей алмаймын, қолымнан келмейді.
78. Жан дүниесі тыныш, қатты алаңдататын ештеңе жоқ.
79. Табанды жұмыс істей алады.
80. Өсіп келе жатқанын сезінеді, ересектенеді, қоршаған әлемге деген көзқарасы да өзгереді.
81. Мүлдем түсінбейтін, жақсы білмейтін заттар жайлы әңгіме айтады.
82. Әрдайым тек шындықты ғана айтады.
83. Алаңдаулы, шиеленісті.
84. Бірдеңе істеуге мәжбүрлеу үшін, дұрыс талап ету керек, сонда ғана жасайды.
85. Өзінің сенімсіздігін сезінеді.
86. Мән-жайлар көбінесе өзін қорғауға, ақталуға және өз қылықтарын негіздеуге мәжбүр етеді.
87. Адам басқалармен қарым-қатынас жасай біледі.
88. Адам ақылды, ойланғанды жақсы көреді.
89. Кей кездері мақтанғанды жақсы көреді.
90. Шешім қабылдайды және бірден оларды өзгертеді; жігерсіздік үшін өзін жек көреді, ал өзімен ештеңе істей алмайды.
91. Біреудің көмегіне сенбей, өз күшіне сенуге тырысады.
92. Ешқашан кешікпейді.
93. Ішкі еркіндігін сезінеді.
94. Басқалардың арасында ерекшеленеді.
95. Сенімді жолдас емес, бірақ көп жағдайда сенуге болады.
96. Өзінде бәрі анық, өзін жақсы түсінеді.
97. Қарым-қатынас, ашық адам; адамдармен оңай үйлеседі.
98. Күштер мен қабілеттер шешуге тура келетін міндеттерге толық сәйкес келеді; бәрін де орындай алады.

99. Өзін бағаламайды: оны ешкім де қабылдамайды; ең жақсы жағдайда оған мейірімді, жай ғана төзеді.

100. Қарама-қарсы жыныстағы адамдарды көп ойлайтындығы алаңдатады.

101. Өзінің барлық әдеттерін жақсы деп санайды.

ҚОСЫМША Д

Педагогикалық қабілеттілікті талдау әдістемесі

Бұл әдістемені ұжымның өзін-өзі тексеру процесінде мұғалімдердің қабілеттіліктерін талдау үшін қолдануға болады. Бұл педагогикалық қызметтің негізгі аспектілері бойынша әрбір параметр бойынша балдық бағалауы бар тест.

I. Оқу-тәрбие процесінің тиімділігіне жалпы жағдай жасау.

1. *Сабақтың нәтижелі болуының жалпы шарттарын қамтамасыз ету:*

а) сабақ жоспарындағы алдын ала нұсқаулар (мақсат, міндет, негізгі кезең) – 1 ұпай;

ә) Сабаққа тез араласуға ықпал ететін оқу құралдары, Оқытудың техникалық құралдары – 1 ұпай;

в) Сабақта артық кешігулер мен ауытқулар болмайды – 1 ұпай.

2. *Оқытуды оқушылардың мүмкіндіктеріне қарай бейімдеу:*

а) оқыту оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді – 1 ұпай.

б) қажет жағдайда оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отыру – 1 ұпай.

в) орындау деңгейі әртүрлі оқушыларға сәйкес деңгейіндегі топтық тапсырмалар беріледі – 2 ұпай.

II. Педагогикалық құзыреттілік.

1. *Пәнді және оқыту әдістерін меңгеру:*

а) ақпарат пен оқу-әдістемелік құралдарды тақырыпқа сәйкес, нақты және өзекті-1 ұпай;

б) мұғалім еш қиындықсыз оқытудың екі түрі мен әдісін қолданады – 1 ұпай;

в) оқытудың өзіндік әдістері мен тәсілдері қолданылады – 2 балл.

2. *Оқу іс-әрекетін ретімен ұйымдастыру: орындау, жетістік, бекіту, түсіндіру:*

а) сабақ ынталандырушы кіріспеден, назар аударудан және қажетті мотивацияны қамтамасыз етуден басталады - 2 ұпай.

ә) жаңа материал өткен сабақта немесе кіріспеде қойылған сұрақтарға жауап ретінде беріледі – 1 ұпай;

в) сабақтың нәтижесі нәтиженің бұрынғы өткенмен, басқа пәндермен, өмірмен қатынасы ретінде қорытындыланады – 2 балл.

III. Түсіндіру техникасы

1. *Ауызша және жазбаша түсіндіру:*

а) сабақтың негізгі ойлары тақтада көрсетіледі – 1 ұпай;

ә) тақтадағы жазбалар ұқыпты және түсінікті болады – 1 ұпай;

в) мұғалімнің ауызша сөйлеуінің дыбысталуы, айтылуы, құрылымы дұрыс және кәсіби (әдеби сөйлеу, мамандардың сөйлеуі) – 2 ұпай.

2. *Оқушыларға материалды түсінбеген жағдайда түсіндіру:*

а) түсініксіз сөздер немесе сөз тіркестері ерекшеленіп, жалпы қолжетімді сипаттамалық өрнектермен ауыстырылады – 1 ұпай;

ә) Түсіндірулер тікелей мысалдар арқылы жеткізіледі – 3 ұпай;

в) жаңа білім беру ақпараты бар білімді талдаудан логикалық түрде шығарылады – 2 ұпай.

IV. Оқу әрекеттестігі

1. Оқушылардың іс-әрекетін бақылау және түзету:

а) оқушының іс-әрекетін бағалау мұғалімнің оған деген жеке көзқарасымен анықталады – 1 ұпай;

б) мұғалім тікелей нұсқау беруден және оқушының іс-әрекетін түзетуден қашады – 1 ұпай;

в) оқушылардың өзін-өзі бағалауы мен өзін-өзі бақылауына, бір-бірінің іс-әрекетін бағалауға және түзетуге ынталандырылады – 2 ұпай;

2. Сабақта оқушылардың ұсыныстарын, бастамаларын және сұрақтарын пайдалану:

а) оқушылардың сұрақтары мен ұсыныстары алғыспен қабылданады – 1 ұпай;

ә) оқушылардың мысалдары мен ұсыныстарындағы кемшіліктер әдептілікпен белгіленеді – 1 ұпай;

в) оқушылардың ойлары дамып, сабақта пайдаланылады – 2 ұпай.

V. Сабақта жақсы атмосфера құру

1. Оқушылардың қызығушылықтарын ояту:

а) қызықты және әдеттен тыс аспектілер, парадокстар, юмор қолданылады – 1 ұпай;

ә) проблемалық және шығармашылық тапсырмалар ұсынылады – 2 ұпай;

в) сабақта оқушылардың өмірлік тәжірибесі пайдаланылады – 2 ұпай.

2. Студенттердің өзін-өзі бағалауды позитивті қалыптастыруға көмектесу:

а) мұғалімнің сөзінде сарказм, келемеждік, сөгіс жоқ – 1 ұпай;

б) нақты оқушылар нақты жұмыс үшін мадақталады – 1 ұпай;

в) мұғалім сабақта қиындықтарға тап болған оқушыларды қолдайды және мақұлдайды – 1 ұпай

I Сыныптағы қолайлы тәртіпті сақтау

1. Оқушылардың сабаққа деген іскерлігін қамтамасыз ету:

а) оқушылардың зейінін арттыру әдіс-тәсілдерін қолдану – 1 ұпай;

б) оқытудың белсенді әдістерін қолдану (диалог, пікірталас, т.б.) – 1 ұпай;

в) белсенді және пассивті оқушылардың жұмысын белсенді етудің арнайы әдістерін қолдану – 2 ұпай.

2. Тәртіпті бұзған кездегі әсер:

а) мұғалімнің байқаусызда болған бұзушылықтарды байқамауы – 1 ұпай;

б) өрескел бұзушылықтарға дереу және салмақты жауап береді – 1 ұпай;

в) мүмкіндігінше тәртіп бұзушыларды жазаламайды, бірақ оларды тәрбие жұмысының арнайы формаларын ұйымдастыру үшін пайдаланады – 2 балл

ҚОСЫМША Е

Өзін-өзі дамыту және кәсіби-педагогикалық қызмет деңгейін
диагностикалау (Л.Н. Бережнова)

Сауалнама

1. Салыстырмалы бағалау негізінде өзіңізге қандай сипаттама сәйкес келетінін таңдаңыз?
 - а) мақсатты;
 - б) еңбекқор;
 - в) тәртіпті.
2. Әріптестеріңіз сізді не үшін бағалайды?
 - а) жауапкершілігім жоғары болғаны үшін;
 - б) мен өз ұстанымымды қорғап, шешімдерді өзгертпегенім үшін;
 - в) білімді, қызықты әңгімелескенім үшін.
3. Педагогикалық қолдау жасау идеясына қалай қарайсыз?
 - а) Менің ойымша, бұл уақытты текке жұмсау;
 - б) бұл мәселеге терең үңілмегенмін;
 - в) жобаға белсенді қатысамын.
4. Өзіңізді-өзіңіз кәсіби дамытуға не кедергі?
 - а) уақыт керек; уақыт жеткіліксіз;
 - б) қажет әдебиеттер және қолайлы жағдайлар жоқ;
 - в) ерік-жігер мен табандылық жетіспейді.
5. Педагогикалық қолдауды жүзеге асыруда сіздің жеке қиындықтарыңыз қандай?
 - а) алдыма қиындықтарды талдау міндетін қоймадым;
 - б) тәжірибем көп, мен ешқандай қиындық көрмеймін;
 - в) нақты білмеймін.
6. Салыстырмалы бағалау негізінде өзіңізге қандай сипаттама сәйкес келетінін таңдаңыз?
 - а) талапшыл;
 - б) табанды;
 - в) мейірімді.
7. Салыстырмалы бағалау негізінде өзіңізге қандай сипаттама сәйкес келетінін таңдаңыз?
 - а) батыл;
 - б) ұшқыр ойлы;
 - в) ізденімпаз.
8. Педагогикалық қолдау жасау жобасындағы ұстанымыңыз қандай?
 - а) идеялар тудырушы;
 - б) сын айтушы;
 - в) ұйымдастырушы.
9. Салыстырмалы бағалау негізінде өзіңізге қандай сипаттама сәйкес келетінін таңдаңыз?

- а) ерік күші;
 - б) табандылық;
 - в) міндеттілік.
10. Бос уақытыңыз пайда болған кезде не істейсіз?
- а) сүйікті ісіммен айналысамын;
 - б) оқимын;
 - в) достарыммен уақыт өткіземін.
11. Төмендегі салалардың қайсысы сіз үшін соңғы уақытта танымдық қызығушылық тудырады?
- а) әдістемелік білім;
 - б) теориялық білім;
 - в) инновациялық педагогикалық қызмет.
12. Сіз өз мүмкіндіктеріңізді барынша іске асыра аласыз, егер?
- а) бұрын айналысқан ісіммен шұғылдансам;
 - б) педагогикалық қолдау жасаудың жаңа жобасында;
 - в) білмеймін.
13. Досыңыз сіз туралы не ойлайды?
- а) әділетті;
 - б) мейірімді;
 - в) қайырымды.
14. Сізге ең жақын және сіз жиі ұстанатын үш принциптің қайсысы?
- а) мақсатсыз өмір сүрген жылдар үшін ауыр азап болмайтындай өмір сүру қажет;
 - б) өмірде өзін-өзі дамытуға әрқашан мүмкіндік бар;
 - в) шығармашылықпен айналысып, өмірден ләззат алу.
15. Сіздің идеалыңызға кім жақын келеді?
- а) Ерік-жігері мен рухы мықты адам;
 - б) шығармашылық, көп білетін және білетін адам;
 - в) өзіне сенімді тәуелсіз адам.
16. Сіз өз армандаған нәрсенізге кәсіби тұрғыда жете аласыз ба?
- а) Меніңше, иә;
 - б) иә, өте мүмкін;
 - в) жолым болса.
17. Педагогикалық қолдау жобасында сізді не қызықтырады?
- а) көптеген мұғалімдер педагогикалық қолдауды жақтайтыны;
 - б) әлі білмеймін;
 - в) оқытушылық қызметтің жаңа мүмкіндіктері және өзін-өзі жүзеге асыру перспективасы.
18. Өзіңізді миллиардер болдыңыз деп елестетіңіз. Қайсысын таңдар едіңіз?
- а) дүниежүзілік саяхатқа аттанар едім;
 - б) жеке мектеп құрып, сүйікті ісімен айналысатын еді;
 - в) тұрмыс жағдайымды жақсартып, өз рахаты үшін өмір сүрер едім.

ҚОСЫМША Ж

Сізде қандай әлеуметтік-психологиялық көзқарастар бар?

Адамның әлеуметтік-психологиялық көзқарастарын білу адамның өзі үшін ғана емес, айналасындағылар үшін де үлкен маңызға ие. Отбасындағы қақтығыстар-ерлі-зайыптылардың қарама-қарсы көзқарастары болған кезде жиі кездесетін құбылыс. Еңбек өнімділігі де оларға байланысты. Әлеуметтік-психологиялық бағдарлаудың бұл әдісі О. Ф. Потемкинаның теориялары негізінде жасалған және оны отбасылық кеңес беруде де, басқа диагностикалық мақсаттарда да қолдануға болады.

- 1. Альтруизм - ерікті құрбандық.**
 - Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын
 - Дұрыс емес
 - Мүлдем дұрыс емес
- 2. Нәтижеге жұмыс жасау жеке сәттіліктің кілті**
 - Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын
 - Дұрыс емес
 - Мүлдем дұрыс емес
- 3. Ақша қуат пен көптеген мүмкіндіктер береді**
 - Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын
 - Дұрыс емес
 - Мүлдем дұрыс емес
- 4. Менің достарым мені күшті адам деп санайды ма?**
 - Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын
 - Дұрыс емес
 - Мүлдем дұрыс емес
- 5. Еркін болу-бұл ләззат беретін нәрсе**
 - Өте дұрыс

- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

7. Менің жұмысымды мақтаған кезде мен өте қуаныштымын

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

8. Ақша бақыт емес

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

9. Өмірде өз ісінің шебері болуға ұмтылу керек

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

10 Табыс адал тапқан ақша деп саналады ма?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

11. Биліктің беріктігі тек бізге байланысты

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

12. Нәтижеге қалай қол жеткізгеніңіз маңызды емес, оның қандай болатыны маңызды

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

13. Өз іс-әрекеттеріңізде сіз өзгелердің талаптарына емес, өз қалауыңызға сүйенесіз бе?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

14. Ақша адамды бұзады

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

15. Маған жаңа міндеттермен жұмыс істеу ұнайды

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

16. Ақша билік пен бостандыққа қарағанда ауа ма?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

17. Сіз олар үшін қызықты марапат қажет болған жағдайда ғана барынша күш саласыз ба?

- Өте дұрыс
- Дұрыс

- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

18. Біріншіден, өзіңіз туралы, содан кейін басқалар туралы ойлану керек пе?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

19. Бостандық-бұл тәуелділіктің болмауы ма?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

20. Мүдде үшін күресу керек

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

21. Еңбек нәтижелері даңқ әкеледі

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

22. Көп жағдайда өз дегеніме жетемін

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

23. Сіздің бақытты өміріңіз табыс деңгейіне байланысты ма?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

24. Мен басшы лауазымын алғым келеді

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

25. Ақшаның жоқтығы туралы ой менде қорқыныш тудырады ма?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

26. Сіз жалақы деңгейі ақыл-ой деңгейінен гөрі маңызды екендігімен келісесіз бе?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

27. Мен көптеген адамдарды басқара аламын ба?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

28. Сіз басқа адамдарға көмектескеніңізге қуаныштысыз ба?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес

- Мүлдем дұрыс емес
- 29. Еңбек - барлық аурулардың ең жақсы емі**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 30. Сіз өзіңізді жақсы көресіз бе?**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 31. Сізді жұмыс процесі қатты қызықтырады ма?**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 32. Сіздің өміріңіздегі ең маңызды ұмтылыс-өзіңізді еркін сезіну ме?**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 33. Сізге адамдарға " жоқ " деп айту қиын ба?**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 34. Сіз өзіңіздің жеке шекараңызды қорғайсыз ба?**
- Өте дұрыс
- Дұрыс

- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

35. Еңбек бұл өмірде өзінен кейін пайдалы нәрсе қалдыруға мүмкіндік береді

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

36. Басқаларға көмектесетін адам уақытты жоғалтпайды

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

37. Мен әрқашан бастаған ісімді соңына дейін жеткіземін

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

38. Сіз бір уақытта бірнеше нәрсені жасай бастайсыз ба?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

39. Сізге басқа адамдарға көмектесу қиын емес пе?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

40. Жеке басыңызға көп уақыт бөлесіз бе?

- Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын
 - Дұрыс емес
 - Мүлдем дұрыс емес
- 41. Билік қатыгездікті тудырады**
- Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын
 - Дұрыс емес
 - Мүлдем дұрыс емес
- 42. Еңбек адам мінезін тәрбиелейді**
- Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын
 - Дұрыс емес
 - Мүлдем дұрыс емес
- 43. Мен көп күш жұмсамай, адамдарға өзім қалаған нәрсені жасата аламын ба?**
- Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын
 - Дұрыс емес
 - Мүлдем дұрыс емес
- 44. Барлық адамдар біреудің жұмысын бағаламайды, сондықтан сіз көп тырыспауыңыз керек пе?**
- Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын
 - Дұрыс емес
 - Мүлдем дұрыс емес
- 45. Мені жұмыс процесінен алшақтату қиын**
- Өте дұрыс
 - Дұрыс
 - Жауап беруге қиналамын

- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 46. Өз бетінше ойлау еркін болуды білдіреді**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 47. Сіз жұмыс процесі аяқталғанына жиі өкінесіз және тапсырмадан бас тартуыңыз керек?**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 48. Мен өмірімде көптеген жетістіктерге жеттім**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 49. Шындықты қалай айту керектігін білетіндер ғана бостандықты сезеді**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 50. Мен өз жұмысын жақсы көретін адамдарды құрметтеймін**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 51. Мен тіпті демалыс кезінде де жұмысыма назар аударамын**
- Өте дұрыс

- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

52. Дұрыс мотивация қалаған нәтижеге әкеледі

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

53. Бостандық ақша мен биліктен гөрі маңызды?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

54. Мен басқалар үшін емес, өзім үшін бірдеңе жасағанда көп күш саламын

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

55. Сізде жұмыс процесі соншалықты тәуелді болғандықтан, оны аяқтау қиын?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

56. Жұмыс барысында туындайтын қиындықтар адамдарда кәсібилікті дамытады

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес

- Мүлдем дұрыс емес
- 57. Адамдарға көмектесу арқылы мен өзара көмекке сенемін**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 58. Жұмыс нәтижесі адам туралы көп нәрсе айта алады**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 59. Сіз демалыс күндері немесе демалыс кезінде жиі жұмыс жасайсыз ба?**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 60. Сіз риясыз адамсыз?**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 61. Мен қалаған нәтижеге жету үшін көп күш жұмсаймын**
- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес
- 62. Мен өз жұмысымсыз өмір сүре алмаймын**
- Өте дұрыс
- Дұрыс

- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

63. Кімде билік бар, олар көп күшке ие?

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

64. Мен үшін кез-келген жағдайда нәтиже маңызды

- Өте дұрыс
- Дұрыс
- Жауап беруге қиналамын
- Дұрыс емес
- Мүлдем дұрыс емес

ҚОСЫМША 3

Сіздің шығармашылық потенциалыңыз қандай?

Нұсқаулық: Берілген 3 жауап нұсқаларының біреуін таңдаңыз.

1. Сіздің қоршаған ортаңыз жақсару керек деп ойлайсыз ба?
 - A) иә
 - Б) қазірдің өзінде жақсы
 - В) иә, кейбір тұстарын өзгертуге болады
2. Өзіңіз қоршаған ортаны өзгертуге қатысар ма едіңіз?
 - A) иә, қатысар едім
 - Б) жоқ
 - В) иә, кейде қатысуға болады
3. Кейбір идеяларыңыз қызметіңіздің алға басуының алғышарттарының негізі болатыны рас па?
 - A) иә
 - Б) иә, қолайлы жағдай туындаса
 - В) кейбір жағдайда
4. Болашақта маңызды роль атқарып, бір нәрсені өзгерте алатыныңызға сенесіз бе?
 - A) иә, мүмкін
 - Б) олай болуы екіталай
 - В) мүмкін емес
5. Бір нәрсеге бел буғанда өз бастамаңыздың іс жүзіне асыратыныңызға сенесіз бе?
 - A) иә
 - Б) көбіне күдіктенемін
 - В) жоқ
6. Сіз білмейтін істі ұолға алғыңыз келеді ме?
 - A) иә, белгісіздік тартады
 - Б) белгісіздікке қызықпайсыз
 - В) жұмыстың сипатына байланысты
7. Таныс емес істі қолға алдыңыз. Сол істің шыңына жетуді қалайсыз ба?
 - A) иә
 - Б) жеткен жетістікке қанағаттанасыз
 - В) иә, егер ұнаса
8. Сізге ұнаған істі бүге-шүгесіне дейін білгіңіз келеді ме?
 - A) иә
 - Б) жоқ, тек ең негізгісін білсеңіз болғаны
 - В) жоқ, тек қызығушылығыңызды басқыңыз келеді
9. Сәтсіздікке ұшырағанда, сіз:
 - A) келіспеуге тырысасыз
 - Б) істің жүзеге аспайтынын біліп, қол сілтей саласыз

- В) өз ісіңізбен айналыса бересіз
10. Сіздің ойыңызша, мамандықты таңдау керек:
- А) шама-шарқына қарай
- Б) тұрақтылығы мен маңыздылығына қарай
- В) артықшылығына қарай
11. Саяхатта жүріп бұрын өткен жолдарыңыз бойынша жеңіл бағыт ұстанар едіңіз
- А) иә
- Б) жоқ, жолдан адасып қаламын деп қорқасыз
- В) ұнаған жерлер арқылы ғана
12. Әңгіме аяқталған соң, оның не жайлы болғанын есіңізге түсіре аласыз ба?
- А) иә, оп-оңай
- Б) көбіне еске түсіре алмайсыз
- В) сізге қатысы бар тұстарды ғана
13. Сізге таныс емес сөзді естігенде, ол сөзді сол күйінше айта аласыз ба?
- А) иә, ешқандай қиындықсыз
- Б) иә, егер оңай есте қалса
- В) иә, бірақ, дұрыс есте қалмауы мүмкін
14. Бос уақытыңызда сіз немен айналысқанды қалайсыз?
- А) оңашада қалып, ойлануды
- Б) топтың ортасында болуыңды
- В) бәрібір
15. Жұмыс істеп отырсыз. Қашан тоқтайсыз?
- А) іс бітіп, тамаша орындалғанда
- Б) шала-шарпы орындалғанда
- В) сіз әлі толық бітірген жоқсыз
16. Жалғыз болғанда:
- А) Абстрактылы заттар туралы ойланасыз
- Б) Нақты іс табуға тырысасыз
- В) Жұмысыңызбен байланысты нәрселер туралы армандайсыз
17. Бір ойдың жетегінде кеткенде, сіз ол туралы:
- А) кіммен қайда отырғаныңызға қарамастан ойланасыз
- Б) тек жалғыз отырғанда ғана ойланасыз
- В) тыныш жерде ғана ойлана аласыз
18. Белгілі бір пікірді дәлелдегенде:
- А) оппоненттердің пікірін білгенде бас тартуыңыз мүмкін
- Б) қандай дәлелдемелер болмаса да, өз пікіріңізде қаласыз
- В) қарама-қарсы жақ күшті болса, пікіріңізді өзгертесіз

ҚОСЫМША И

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

БЕКІТЕМІН
«Қайнар» академиясы
Ғылым және халықаралық байланыстар
департаментінің директоры

« 30 » _____ 2022 ж.
А.А. Абдижапаров
Оқу ұрасты
Ұйымдастыру
департаменті
Білім берудің
педагогикалық
учебного
процесіне

Ғылыми-зерттеу жұмысты

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ АКТ

Бұл енгізу актісі Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 6D01101 – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы докторанты А.Д. Шакированың 2020-2021 оқу жылының қыркүйек айынан 2021-2022 оқу жылының сәуіріне дейінгі мерзімде «Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту» тақырыбындағы ғылыми-зерттеу жұмысы бойынша «Қайнар» академиясының психология бөлімінің тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар өткізгендігін растап берілді. Тәжірибелік-эксперименттік зерттеу жұмысына 3-4 курс студенттері экспериментке қатысты. Сонымен қатар, біздің университеттің оқу жоспарына «Әлеуметтік-психологиялық тренинг (педагогикалық қабілеттілік) негіздері» атты пәннің арнайы оқу-бағдарламалық кешені жасалынды, оқу процесіне енгізді.

«Қайнар» академиясы
Психология және журналистика
кафедрасының меңгерушісі

М.А.Еркінбекова

ҚОСЫМША К

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

БЕКІТЕМІН

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Философия және саясаттану факультетінің
Оқу ісі жөніндегі деканы

Өмірбаева А.Ө.

« 24 » 05 2022 ж.

Ғылыми-зерттеу жұмысты

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ АКТ

Бұл енгізу актісі Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 6D01101 – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы докторанты А.Д. Шакированың 2020-2021 оқу жылының қыркүйек айынан 2021-2022 оқу жылының сәуіріне дейінгі мерзімде «Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту» тақырыбындағы ғылыми-зерттеу жұмысы бойынша әл-Фараби атындағы ҚазҰУ психология бөлімінің тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар өткізгендігін растап берілді. Тәжірибелік-эксперименттік зерттеу жұмысына 2-3-4 курс студенттері экспериментке қатысты.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің
Жалпы және қолданбалы
психология кафедрасының
меңгерушісі

З.Мадалиева

З.Б. Мадалиева

ҚОСЫМША Л

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

БЕКІТІМ
Педагогика және психология
жоғары мектебінің деканы
Қ.Т. Ыбырайымжанов
«16» 05 2022 ж.

Ғылыми-зерттеу жұмысты

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ АКТ

Бұл енгізу актісі Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 6D01101 – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы докторанты А.Д. Шакированың 2020-2021 оқу жылының қыркүйек айынан 2021-2022 оқу жылының сәуіріне дейінгі мерзімде «Әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы білімгерлердің педагогикалық қабілеттерін дамыту» тақырыбындағы ғылыми-зерттеу жұмысы бойынша Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің педагогика және психология жоғары мектебінде тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар өткізгендігін растап берілді. Тәжірибелік-эксперименттік зерттеу жұмысына 3-4 курс студенттері экспериментке қатысты.

Педагогика және психология
білім беру бағдарламасы жетекшісі

А.Ж.Сапаргалиева

ҚОСЫМША М

«Бекітемін»
«Психология және журналистика»
кафедрасының меңгерушісі

п.ғ.к. доцент Еркінбекова М.А.
2020 ж.

СИЛЛАБУС

2020-2021 оқу жылының күзгі семестрі

«Әлеуметтік- психологиялық тренинг (педагогикалық қабілеттілік) негіздері» білім беру бағдарламасы

Пәнің коды	Пәнің атауы	Студенттің өзіндік жұмысы (СӨЖ)	Сағат саны			Кредит саны	Студенттің оқытушы басшылығымен өзіндік жұмысы (СӨЖ)
			Дәрістер (Д)	Практ. сабақтар (ПС)	Зерт. сабақтар (ЗС)		
OSPT3413	Әлеуметтік-психологиялық тренинг негіздері(педагогикалық қабілеттілік)	98	30	15		5	6
Курс туралы академиялық бағдарламаның сипаты							
Оқытудың түрі	Курстың типі/сипаты	Дәріс түрлері		Практикалық сабақтардың түрлері	СӨЖ саны	Қорытынды бақылау түрі	
Онлайн / біріктірілген	практикалық	Шолу дәрісі, проблемалық дәріс, дәріс-консультация, дәріс-әңгіме, дәріс-диалог, дәріс-дискуссия.	дәрісі, дәріс,	Семинар-пікірталас, мәселелік семинар, дөңгелек үстел әдісі, нақты жағдаятты талдау әдісі, пікірталас	6	Универ жүйесі қашықтан оқыту жүйесінде тест	
Дәріскер	Еркінбекова М.А.						
e-mail	E-mail: araly.shakirova85@mail.ru						
Телефондары	Телефон: 8 7714725413, 87016878345						
Курстың академиялық презентациясы							
Пәнің мақсаты	Оқытудың күтілетін нәтижелері (ОН) Пәнді оқыту нәтижесінде білім алушы қабілетті болады:			ОН қол жеткізу индикаторлары (ЖИ) (әрбір ОН-гекемінде 2 индикатор)			
Әлеуметтік-	ОН I: әлеуметтік психологиялық тренингтің			ЖИ I. I практикалық психология			

ҚОСЫМША Н

